

कानून तर्जुमा दिग्दर्शन

|

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

| | |

नेपाल सरकार

नेपाल कानून आयोग

(नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट मिति २०६६।४।१९ मा स्वीकृत)

विषय सूची

क्र.स	विषय	पृष्ठ
<u>भूमिका</u>		
भाग १		
<u>कानून तर्जुमा सम्बन्धी</u>		
<u>परिच्छेद - १</u>		
<u>नीति निर्माण र कानूनमा रुपान्तरण</u>		
१.१	नीति निर्माण	१
१.२	नीति 'कानूनको उद्गम स्रोत'	१
१.३	नीति निर्माणको आधार तथा अख्तियार	१
१.४	नीतिका प्रकार	१
१.४.१	राज्य नीति	१
१.४.२	सरकारको नीति	२
१.४.३	दलीय नीति	२
१.५	नीतिको प्रभावकारिता	३
१.५.१	नीति सामान्य मार्गदर्शन मात्र हो	३
१.५.२	कानूनमै रुपान्तरण गर्नु पर्ने नीति	३
१.५.३	कानूनमा रुपान्तरण गरिरहनु नपर्ने नीति	३
१.६	नीतिको पूर्वपरीक्षण	४
१.६.१	आवश्यकताको परीक्षण	४
१.६.२	सरोकारवाला समूहमा सूचना र सन्देशको प्रवाह	४
<u>परिच्छेद-२</u>		
<u>कानून निर्माणमा संलग्न निकाय र भूमिका</u>		
२.१	निकाय	६
२.१.१	व्यवस्थापिका	६
२.१.२	न्यायपालिका	६
२.१.३	कार्यपालिका (मन्त्रिपरिषद्)	७
२.१.४	संवैधानिक निकाय	७

२.१.५	कानून तथा न्याय मन्त्रालय	७
२.१.६	नेपाल कानून आयोग	७
२.१.७	सरकारी कार्यालय	८
२.१.८	स्थानीय निकाय	८
२.१.९	ऐनद्वारा स्थापित स्वशासित संस्था	८
२.१.१०	विकास समिति	८

परिच्छेद-३

कानून तर्जुमाकारको भूमिका

३.१	कानून तर्जुमाकारको भूमिका	९
३.१.१	सहजकर्ता	९
३.१.२	नीति निर्माताको भावनालाई आत्मसात गर्नु	९
३.१.३	छलफल, परामर्श र सुधार	९
३.१.४	अध्ययन तथा विश्लेषण	१०
३.१.५	व्यावसायिकता र विशेषज्ञता	१०
३.१.६	न्यायपूर्ण, स्वच्छ, तर्कसंगत र सद्बिवेक	११
३.१.७	धैर्य	११
३.१.८	चुनौती र अवसर	११
३.१.९	पूर्वसजगता	१२
३.१.१०	अनावश्यक दबाव र प्रभावबाट मुक्त	१२
३.२	कानून तर्जुमाकारले कानून तर्जुमा गर्दा विचार गर्नु पर्ने कुराहरू	१३
३.२.१	संवैधानिक सर्वोच्चता	१३
३.२.२	कानूनको शासन	१३
३.२.३	अन्तर्राष्ट्रिय कानून तथा महासन्धिको प्रावधान	१४
३.२.४	कानून र न्यायका सामान्य सिद्धान्त	१४
३.२.५	समस्याको अध्ययन	१५
३.२.६	नीतिगत स्पष्टता	१५
३.२.७	अन्य कानूनसँग तुलना	१६
३.२.८	सम्भाव र असम्भव दायित्व	१६
३.२.९	सन्तुलित अवधारणा	१६
३.२.१०	विगत, वर्तमान र भविष्य	१६

३.२.११	जनताको हितलाई केन्द्र विन्दु बनाउने	१६
३.२.१२	अधिकारक्षेत्रको दोहोरोपन हुन नहुने	१६
३.२.१३	समन्वय तथा सहमति	१७
३.२.१४	न्यायिक अधिकारको प्रयोग	१७
३.२.१५	भौगोलिक अधिकार क्षेत्रको स्पष्टता	१७
३.२.१६	निहित स्वार्थको परित्याग	१७
३.२.१७	समावेशी सिद्धान्त	१७
३.२.१८	परिपक्वता	१८
३.२.१९	ऐन र नियममा राख्ने विषयमा स्पष्टता	१८
३.३	कानून तर्जुमाकारको सहयोगी सामग्री	१८
३.४	भाषा	१९

परिच्छेद - ४

विधेयक प्रस्तावको तयारी, स्वीकृति र विधेयक मसौदा तर्जुमा

४.१	विधेयक प्रस्ताव (अवधारणा तथा नीतिपत्र)	२०
४.१.१	विधेयक प्रस्तावको तयारी	२०
४.१.२	विद्यमान प्रचलन	२०
४.१.३	विधेयक प्रस्ताव पठाउने	२०
४.२	विधेयक प्रस्ताव तयार गर्ने निकाय	२०
४.२.१	लक्ष्य र उद्देश्य	२०
४.२.२	नीतिगत अवधारणा	२१
४.२.३	स्रोत र साधनको प्रतिबद्धता	२२
४.२.४	अपेक्षित लाभ	२२
४.२.५	कार्यान्वयन पक्ष	२२
४.३	विधेयक प्रस्तावको स्वीकृति प्रक्रिया	२३
४.३.१	राय परामर्शकोलागि कानून मन्त्रालय पठाउने	२३
४.३.२	विधेयक प्रस्तावमा कानून मन्त्रालयले राय परामर्श दिने	२३
४.३.३	सम्बद्ध मन्त्रालयले मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेश गर्ने	२४
४.४.४	विधेयक प्रस्तावमा स्वीकृति	२४
४.४	विधेयक मसौदा तर्जुमा गर्न कानून मन्त्रालयमा पठाउने	२४
४.५	गैर सरकारी विधेयक	२४

परिच्छेद - ५

विधेयकको अङ्ग र तिनको रचना

५.१	विधेयकको प्रकार र प्रकृति	२५
५.२	प्रारम्भिक प्रावधान	२६
५.२.१	ऐन नम्बर	२६
५.२.२	लामो शीर्षक	२७
५.२.३	प्रस्तावना	३३
५.२.४	विधि निर्माण सूत्र	३७
५.२.५	संक्षिप्त नाम	३९
५.२.६	प्रारम्भ	४०
५.२.७	विस्तार	४४
५.२.८	परिभाषा	४६
५.३	सारभूत प्रावधान	५२
५.४	सामान्य प्रावधान	५३
५.४.१	देवानी फौजदारी मुद्दा	५३
५.४.२	दुष्कृति वा कसूरको घोषणा	५४
५.४.३	अपवाद, छुट वा सीमा	५५
५.४.४	असल नियतले गरेकोमा बचाउ	५६
५.४.५	दण्ड सजाय	५७
५.४.६	दण्ड सजाय निर्धारण गर्दा पर्ने प्रभाव	५७
५.४.७	मुद्दाको अनुसन्धान तथा मुद्दा दायर गर्ने अधिकारी	५८
५.४.८	हदम्याद	५८
५.४.९	मुद्दा हेर्ने अधिकारी	६०
५.४.१०	पुनरावेदन सुन्ने अधिकारी	६२
५.४.११	नेपाल सरकार वादी हुने मुद्दा	६३
५.४.१२	मुद्दा सुनुवाइको कार्यविधि	६४
५.४.१३	पुनरावेदनको अधिकारक्षेत्र र म्याद	६५
५.४.१४	अधिकार प्रत्यायोजन	६५
५.४.१५	अदालतमा सवाल जवाफ नहुने	६७

५.४.१६	सरकारी बाँकी सरह असूल गर्ने	६८
५.४.१७	निर्देशन दिने अधिकार	६८
५.४.१८	सरकारी तथा सार्वजनिक निकाय वा अधिकारी र नागरिकको काम, कर्तव्य, अधिकार, जिम्मेवारी तथा दायित्व	६९
५.४.१९	सार्वजनिक निकाय तथा संगठित संस्था सम्बन्धमा	७१
५.४.२०	खारेजी र खारेजीको परिणाम	७३
५.४.२१	बचाउ	७८
५.४.२२	वाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार	७८
५.४.२३	विघटन हुने	७९
५.४.२४	मुद्दा सार्ने व्यवस्था	८०
५.४.२५	अरुमा प्रचलित कानून बमोजिम हुने	८१
५.४.२६	रूपान्तरण	८२

परिच्छेद –६

विधेयको संरचना

६.१	पृष्ठभूमि	८४
६.१.१	भाग वा परिच्छेदको शीर्षक	८५
६.१.२	दफा	८६
६.१.३	मार्जिनल नोट	८७
६.१.४	उपदफा	८७
६.१.५	खण्ड	८७
६.१.६	उपखण्ड	८८
६.१.७	स्पष्टीकरण	८८
६.१.८	अपवादको व्यवस्था र यसको प्रयोग विधि	८९
६.१.९	उदाहरण	९१
६.१.१०	अनुसूची	९१
६.१.११	द्रष्टव्य	९२

परिच्छेद-७

संशोधन विधेयकको मसौदा तर्जुमा

७.१	मूल ऐनलाई संशोधन गर्न बनाईने विधेयकको मसौदा	९४
७.२	संशोधन विधेयक मसौदाको स्वरूप र संरचना	९४
७.२.१	भाग तथा परिच्छेद	९४
७.२.२	प्रारम्भिक प्रावधान	९४
७.२.२.१	ऐन नम्बर	९४
७.२.२.२	लामो शीर्षक	९४
७.२.२.३	प्रस्तावना	९५
७.२.२.४	विधि निर्माण सूत्र	९५
७.२.२.५	संक्षिप्त नाम	९५
७.२.२.६	प्रारम्भ	९५
७.२.२.७	परिभाषा	९५
७.२.२.८	मूल ऐन AE शब्दको प्रयोग	९५
७.२.३	परिच्छेदमा संशोधन	९६
७.२.४	दफा	९६
७.२.५	दुई वा दुईभन्दा बढी ऐनलाई एकै ऐनले संशोधन गर्न सक्ने	९७
७.२.६	ठाउँ ठाउँमा रहेका भन्ने शब्दको रूपान्तरण	९७
७.२.७	खारेजी	९७
७.२.८	संशोधनका केही उदाहरण	९७

परिच्छेद -८

विधेयक मसौदा स्वीकृति तथा व्यवस्थापन विधि

८.१	विधेयक मसौदाको पुनरावलोकन	१०४
८.१.१	तर्जुमाकारको सन्तुष्टि	१०४
८.१.२	विज्ञ तथा नीति निर्माणकर्तासँग परामर्श	१०४
८.१.३	अन्तिम परिमार्जन	१०४
८.१.४	प्राविधिक जाँच तथा भूल सुधार	१०४
८.१.५	विधेयक मसौदामा कानून मन्त्रालयको सहमति	१०५
८.१.६	मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव प्रस्तुत	१०५
८.१.७	मन्त्रपरिषद्को विधेयक समितिमा छलफल	१०५

८.१.८	विशेषज्ञसँग परामर्श तथा अन्तिम परिमार्जन	१०५
८.१.९	मन्त्रपरिषद्बाट विधेयक मसौदाको स्वीकृत	१०६
८.१.१०	विधेयक मसौदा व्यवस्थापिकामा पठाउने	१०६
८.१.१०	विधेयक मसौदा साथ संलग्न गर्नु पर्ने कागजात	१०६
८.१.११	अन्य आवश्यक औपचारिक कागजात	१०७
८.१.१२	गैर सरकारी विधेयकको दर्ता	१०७
८.१.१३	व्यवस्थापन कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्था	१०७
८.१.१४	विधेयक प्रस्तुत गर्ने अनुमति	१०८
८.१.१५	अनुमति प्रस्तावको विरोध	१०८
८.१.१६	विधेयक प्रस्तुत गर्न अनुमति माग्ने	१०८
८.१.१७	विधेयकको प्रथम वाचन	१०८
८.१.१८	विधेयकको द्वितीय वाचन	१०९
८.१.१९	विधेयकमा संशोधन	१०९
८.१.२०	समितिमा विधेयकमाथि छलफल	११०
८.१.२१	विधेयक फिर्ता लिन सकिने	११०
८.१.२२	विधेयकको तृतीय वाचन	१११
८.१.२३	व्यवस्थापिकाबाट स्वीकृति	१११
८.१.२४	गैर सरकारी विधेयक निष्कृत हुने अवस्था	१११
८.१.२५	आनुषङ्गिक सुधार	११२
८.१.२६	विधेयकको प्रमाणीकरण र स्वीकृति	११२
८.१.२७	ऐनको प्रकाशन	११२

परिच्छेद -९

अध्यादेश

९.१	अध्यादेश	११३
९.२	अध्यादेश जारी हुने प्रक्रिया	११३

परिच्छेद – १०

प्रत्यायोजित व्यवस्थापन

१०.१	नियमावली	११५
१०.२	नियमहरूको नाम राख्ने अभ्यास	११५
१०.३	नियमावलीको आवश्यकता	११६
१०.४	नियमावली कसले बनाउने	११६
१०.४.१	व्यवस्थापिका	११६
१०.४.२	कार्यपालिका	११६
१०.४.३	न्यायपालिका	११७
१०.४.४	संवैधानिक निकाय	११७
१०.४.५	सार्वजनिक संस्था	११७
१०.५	नियम बनाउने विषय	११७
१०.६	नियमावली बनाउने प्रक्रिया	११८
१०.७	नियमावलीमा राख्न नहुने विषय	११८
१०.८	तोकिएको वा तोकिए बमोजिमको	११८
१०.९	नियमावली मसौदाको ढाँचा	११९
१०.१०	नियमावली मसौदा स्वीकृत गर्ने कार्यविधि	१२०
१०.११	नियमावलीको प्रकाशन	१२१
१०.१२	विनियम	१२१
१०.१३	निर्देशिका बनाउने अधिकार	१२२
१०.१४	कार्यविधि बनाउन सक्ने	१२३
१०.१५	विकास समिति सम्बन्धी गठन आदेश	१२३
१०.१६	राजपत्रमा प्रकाशन गर्ने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था	१२५

परिच्छेद – ११

कानून तर्जुमा गर्दा बारम्बार हुनसक्ने त्रुटिहरू

११.१	दफा, उपदफा, खण्ड, छुट वा दोहोरिन सक्ने	१२६
११.२	शब्दहरू दोहोरिन सक्ने	१२६
११.३	दफा उद्धृत गर्दा हुन सक्ने त्रुटि	१२७
११.४	खारेजी र संशोधन	१२७

११.५	शब्द प्रयोगमा असमानता	१२७
११.६	‘वा’ र ‘र’ को प्रयोग	१२८
११.७	अल्पविराम(,) को प्रयोग	१२८
११.८	अंक लेखनमा हुने त्रुटिहरू	१२९
११.९	तर्जुमाकारबाट हुन सक्ने त्रुटि	१२९

भाग २
भाषा सम्बन्धी
परिच्छेद - १
प्रारम्भिक

१.१	भाषा	१३१
१.२	कानूनी मसौदाको भाषा	१३१
१.३	स्वर, व्यञ्जन र अङ्क	१३१
१.४	लक्षित वर्ग र भाषा	१३१
१.५	शब्दहरूको खोजी	१३१
१.६	विदेशी भाषाको सहयोग	१३२
१.७	शब्द चयन	१३२
१.८	आगन्तुक शब्दको प्रयोग	१३३
१.९	वाक्य संरचना र शैली	१३४
१.१०	व्याकरण सम्बन्धी समस्या	१३५

परिच्छेद २
कानूनी वाक्य संरचना

२.१	वाक्य	१३६
२.१.१	करण-अकरणको प्रयोग	१३६
२.१.२	काल	१३७
२.१.३	सङ्गति	१३७
२.१.४	विभक्तिको प्रयोग	१३७
२.१.५	पुरुष	१३८
२.१.६	वचन	१३८
२.१.७	वाच्य	१३८

२.१.८ संयोजक	१३८
२.१.८.१ 'वा' को प्रयोग	१३८
२.१.८.२ 'र' को प्रयोग	१३९
२.१.९ पदयोग	१३९
२.१.१० मूल शब्दसँग जोडिने केही शब्दहरू	१४१
२.१.११ पदवियोग	१४१
२.१.१२ मूल शब्दसँग नजोडिने केही शब्दहरू	१४२
२.१.१३ अनुकरणात्मक शब्द	१४२
२.१.१४ द्वयर्थक शब्द	१४२
२.१.१५ लामा शब्द वा शब्दावली	१४२
२.१.१६ आगन्तुक शब्दको प्रयोग	१४२
२.१.१७ कोष्ठभिन्न अंग्रेजी	१४३
२.१.१८ रूढ (प्रचलित)भैसकेका आगन्तुक शब्द	१४३
२.१.१९ पारिभाषिक शब्दहरू	१४३
२.१.२० शब्दको प्रयोगमा एक रूपता	१४३
२.१.२१ सामान्यतः एकल क्रियाको प्रयोग	१४४
२.१.२२ लैङ्गिक तटस्थता	१४४
२.१.२३ अमर्यादित र हीनताबोधक शब्दको प्रयोग नगर्ने	१४४
२.१.२४ संकर शब्द	१४४
२.१.२५ आफूखुसी शब्दहरू	१४५
२.१.२६ अशुद्ध शब्द	१४५
२.१.२७ अनर्थ हुने प्रयोग रोक्नुपर्ने	१४५
२.१.२८ आदरार्थी शब्दको निरपेक्ष प्रयोग	१४५
२.१.२९ स्वल्परूपको प्रयोग	१४५
२.१.३० लोप हुँदै गएका शब्दको प्रयोग नगर्ने	१४६
२.१.३१ गाउँखाने कथा र उखान	१४६
२.१.३२ सन्दर्भ सामाग्री	१४६
२.१.३३ वर्ण विन्यासमा त्रुटि हुन नहुने	१४६
२.१.३४ तत्सम शब्दको वर्णविन्यास	१४६
२.१.३५ अरबी-फारसी शब्दहरू	१४७

२.१.३६ निपातको प्रयोग	१४७
२.१.३७ टुक्काहरूको प्रयोग	१४७
२.१.३८ अङ्क र अक्षरको प्रयोग	१४७
२.१.३९ सङ्ख्यावाची शब्दहरू	१४९
२.१.४० महिनाको उल्लेखन	१४९
२.१.४१ सूत्रको प्रयोग गर्ने विधि	१४९

परिच्छेद ३

कानूनको मसौदामा प्रयोगहुने चिह्न

३.१ लेख्यचिह्न	१५०
३.१.१ पूर्णविराम	१५०
३.१.२ अल्पविराम	१५१
३.१.३ अपूर्ण विराम	१५३
३.१.४ अर्ध विराम	१५४
३.१.५ निर्देश चिह्न, अपूर्ण विराम, सापेक्षविराम र योजक चिह्नको संयुक्त रूप	१५४
३.१.६ अल्पविराम र योजक चिह्नको संयुक्त रूप	१५५
३.१.७ प्रश्नवाचक चिह्न	१५६
३.१.८ विस्मयसूचक चिह्न	१५६
३.१.९ कोष्ठक चिह्न	१५६
३.१.१० उद्धरण चिह्न (" " र ' ')	१५८
३.१.११ लिपि चिह्न	१५९
३.१.१२ योजक चिह्न	१५९
३.१.१३ थोप्ला थोप्ला चिह्न	१६०
३.१.१४ (कच) निम्न रेखाङ्कन (कच) (अण्डरलाइन) चिह्न (-)	१६०
३.१.१५ टेबल	१६३

परिच्छेद ४

भाषा शुद्धाशुद्धी

४.१ शब्दको शुरुमा ह्रस्व हुने शब्दहरू	१६४
४.२ शब्दको बीचमा ह्रस्व इ, उ हुने शब्दहरू	१६६
४.३ शब्दको अन्तमा ह्रस्व इ, उ हुने शब्दहरू	१६८

४.४	शब्दको शुरुमा दीर्घ हुने शब्दहरू	१७०
४.५	शब्दको बीचमा दीर्घ हुने शब्दहरू	१७०
४.६	शब्दको अन्तमा दीर्घ हुने शब्दहरू	१७१
४.७	हलन्त अजन्त सम्बन्धी नियम	१७३
४.८	व र व को प्रयोग सम्बन्धी नियम	१७४
४.९.	शिरबिन्दु, चन्द्रबिन्दु र पञ्चमवर्णको प्रयोग सम्बन्धी नियम	१७६
४.१०	श, ष र स को प्रयोग सम्बन्धी नियम	१७६
४.११	य, ए र ये को प्रयोग सम्बन्धी नियम	१७८
४.१२	इ, ई र यि, यी को प्रयोग सम्बन्धी नियम	१७९
४.१३	ऋ, रि, री को प्रयोग सम्बन्धी नियम	१८०
४.१४	क्ष, क्षे, क्ष्य र छ, छे, छ्य को प्रयोग सम्बन्धी नियम	१८०
परिशिष्ट - १	स्वर, व्यञ्जन र अङ्क	१८२
परिशिष्ट - २	लामा र छोटो शब्द	१८३
परिशिष्ट - ३	अरबी फारसी शब्द र नेपालीकरण सूची	१८४
परिशिष्ट-४	आगन्तुक शब्द	१९२
परिशिष्ट-५	कोष्ठभिन्न अंग्रेजी शब्द	१९३
परिशिष्ट-६	रुठ भैसकेका आगन्तुक शब्द	१९४
परिशिष्ट-७	लैङ्गिक तटस्थता सम्बन्धी शब्द	१९५
परिशिष्ट-८	लैङ्गिक दृष्टिले अपमानबोधक शब्दहरू	१९६
परिशिष्ट-९	संकर शब्दहरू	१९७
परिशिष्ट-१०	आफूखुशी शब्दहरू	१९८
परिशिष्ट-११	अशुद्ध शब्दहरू	१९९
परिशिष्ट-१२	आदरार्थी शब्दहरू	२००
परिशिष्ट-१३	वर्ण विन्यासमा त्रुटि	२०१
परिशिष्ट-१४	आगन्तुक शब्द (अरबी भाषाबाट)	२०४
परिशिष्ट-१५	केही कानूनी टुक्काहरू	२१३
परिशिष्ट-१६	सङ्ख्यावाचक शब्दहरू	२१४
परिशिष्ट-१७	महिनाको उल्लेख	२१५
परिशिष्ट-१८	शब्दको शुरुमा दीर्घ हुने	२१६
परिशिष्ट-१९	शब्दको शुरुमा ह्रस्व हुने	२१७

भूमिका

राज्य तथा सरकारको नीति कानूनमा रुपान्तरण गर्ने प्रक्रियानै कानून निर्माणको प्रक्रिया हो । कानून (ऐन, नियम तथा विनियम) को संरचनात्मक स्वरुप, ढाँचा तथा यसका अङ्गको निर्माण मुलुक सापेक्ष हुन सक्छ, र परम्परा अनुसार समयानुकूल रुपमा परिमार्जित हुदै जान्छ ।

कानूनको संरचनात्मक स्वरुप, ढाँचा र अङ्गमा कमन ल र कन्टिनेन्टल ल प्रणालीको अभ्यासमा केही अन्तर रहेको छ । कानून तर्जुमा सम्बन्धी विश्वव्यापी अवधारणा, मान्यता र प्रचलनका आधारमा विकास भएका ज्ञान, प्रविधि, प्रक्रिया, शैली, तरिका र अभ्यासले गर्दा कानून तर्जुमा सम्बन्धी कार्यलाई कला र विज्ञानको रुपमा लिइन्छ ।

नेपालको परम्परागत कानून तर्जुमा शैली शुरुमा आफ्नै किसिमको थियो भने जंग बहादुरको बेलायत र फ्रान्स भ्रमणपछि कन्टिनेन्टल कानून प्रणालीबाट र २००७ साल पश्चात् कमन ल प्रणालीबाट प्रभावित भएको पाइन्छ । विगतको तुलनामा वर्तमानमा कानून तर्जुमा र निर्माण प्रक्रियामा परिवर्तन हुदै आएको छ । वास्तविक समस्याको पहिचान, विगतको अनुभव, वर्तमानको आवश्यकता र भविष्यको सोचाइ तथा तत्सम्बन्धी अध्ययन, विश्लेषण गरी खुलापन, पारदर्शिता, सहभागीतामूलक दृष्टिकोण, नागरिक समाज, सरोकारवाला तथा विशेषज्ञसँग छलफल एवं परामर्श गर्ने, विकल्पको खोजी, समन्वय तथा सहमतिको अभ्यास लगायत कानून कार्यान्वयनको अवस्था समेतलाई विश्लेषण तथा मनन गरी कानून निर्माण गर्ने अभ्यास, परम्परा तथा संस्कारको शुरुआत भएको छ ।

संवैधानिक सर्वोच्चता, कानूनको शासन, लोकतान्त्रिक संस्कार, मानव अधिकार, कानून र न्यायका सामान्य सिद्धान्त, प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त, तर्कपूर्ण, न्यायसम्मत र सद्विवेकको प्रयोग, स्वार्थगत विषयको परित्याग, स्वच्छ सुनुवाइ, न्यायिक निकायबाट निर्णयको पुनरावलोकन, अधिकार तथा शक्तिको विभाजन, राज्यको स्रोत र साधनको न्यायोचित बाँडफाँड, लैङ्गिक समानता, समावेशी, जनतालाई केन्द्र विन्दु बनाउनु पर्ने जस्ता अवधारणाबाट प्रेरित भएर कानून निर्माण गरेमा त्यस्तो कानूनको पालना र कार्यान्वयनमा सहजता तथा कानूनको शासनको उद्देश्य प्राप्त गर्न सुगम हुने विश्वास गर्न सकिन्छ ।

कानून तर्जुमाको सन्दर्भमा विकसित नवीनतम अवधारणा र प्रक्रियाको अवलम्बनबाट पछिल्ला चरणमा बनेका केही कानूनमा त्यसको प्रत्यक्ष तथा सकारात्मक प्रभावहरु देखा परेका छन् । कानून निर्माणमा संलग्न सबै पक्षहरुमा यस्ता अवधारणा, सोच तथा संस्कृतिको निरन्तर विकास हुन सकेमा गुणस्तरीय कानून निर्माण हुनसक्ने अपेक्षाका साथ प्रस्तुत दिग्दर्शन बनाउने प्रयास भएको छ ।

प्रस्तुत दिग्दर्शन प्राज्ञिक कृति र अनुसन्धानात्मक कृतिको रुपमा भन्दा पनि कानून तर्जुमा सम्बन्धी विगत र वर्तमानमा चलेका परम्परा, प्रचलन, अभ्यास, तरिका र व्यवहारलाई संहिताबद्ध गरी तयार गरिएको दस्तावेज हो । कानून तर्जुमासँग सम्बद्ध वर्ग तथा

सरोकारवालालाई कानून तर्जुमाको प्रक्रिया वारे आधारभूत ज्ञान दिलाउने, कानून तर्जुमाको पद्धतिमा एकरूपता ल्याउने र अन्ततोगत्वा गुणस्तरीय कानूनको निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षाकासाथ प्रस्तुत दिग्दर्शन तयार गरिएको छ । साथै यसमा विषयगत रूपमा सैद्धान्तिक अवधारणा, तत्सम्बन्धी विद्यमान प्रचलन तथा अभ्यासलाई उदाहरण सहित प्रस्तुत गर्ने प्रयास गर्दै क-कसलाई निरन्तरता दिनु पर्ने, सुधार गर्नु पर्ने वा अन्त्य गर्नु पर्ने र नयाँ शुरु गर्नु पर्ने प्रणालीको बारेमा मन्तव्य व्यक्त गरिएको छ । यस क्रममा सबै प्रकृतिका कानून तर्जुमाको क्रममा प्रयोग हुने सामान्य प्रावधानलाई बुँदागत रूपमा विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ, भने केही क्षेत्र तथा उपक्षेत्रगत विषयको हकमा आधारभूत सन्दर्भ उल्लेख गरिएको छ ।

प्रस्तुत दिग्दर्शन आफैमा कुनै कानून होइन । राज्य तथा सरकारको नीतिलाई कानूनी संरचनामा रूपान्तरण गर्ने कार्यलाई सहज बनाउने प्राविधिक प्रकृतिको प्रक्रियागत विषयवस्तु उल्लेख भएको एउटा दस्तावेज हो । सरकारी निकायबाट हालसम्म यस विषयमा कुनै प्रकारको दस्तावेजको निर्माण तथा विकास नभएको सन्दर्भमा कानून तर्जुमा सम्बन्धी राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय परम्परा, प्रचलन, अभ्यास र व्यवहार तथा अवधारणामा आधारित भई प्रस्तुत दिग्दर्शन तयार गरिएको छ । अतः प्रस्तुत दिग्दर्शन मुख्यतः कानून तर्जुमाका बारेमा सामान्य जानकारी राख्न चाहने व्यक्ति, विद्यार्थी, कानून तर्जुमामा संलग्न व्यक्ति, नीति निर्माणमा संलग्न प्रशासक, राजनीतिक नीति निर्माता, कानून निर्माता (व्यवस्थापिकाको सदस्य) तथा कानून कार्यान्वयन निकायमा कार्यरत अधिकारीका लागि आ आफ्ना जिम्मेवारी र दायित्व सहज ढङ्गबाट पूरा गर्न सहयोगी होस् भन्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

कानूनको मसौदा तर्जुमाको कार्य आफैमा एउटा चुनौतिपूर्ण र गहन जिम्मेवारीको विषय हो । कानून तर्जुमा कार्यमा संलग्न सबै पक्षले जिम्मेवार र उत्तरदायि ढंगबाट कार्य सम्पादन गरेमा गुणस्तरीय कानून निर्माण हुने अपेक्षा प्रस्तुत दिग्दर्शनले लिएको छ ।

कानून तर्जुमा सम्बन्धी दिग्दर्शन तयार पारिएको यो पहिलो पटक हो । आगामी दिनमा यस सम्बन्धमा प्राप्त हुने राय सुझावका आधारमा यसमा परिमार्जन हुनसक्ने सम्भावनालाई खुला राखिएको छ ।

भाग १

कानून तर्जुमा सम्बन्धी

परिच्छेद -१

नीति निर्माण र कानूनमा रूपान्तरण

१.१ नीति निर्माण

राज्य सञ्चालन पारदर्शी प्रक्रिया र मानदण्डका आधारमा हुनुपर्छ । ती मानदण्डहरू पनि तर्क र विवेकमा आधारित हुनुपर्छ । समय सापेक्ष सोचाई र व्यवहारमा आएका स्वाभाविक परिवर्तनलाई आत्मसात गर्दै जनताको हित र राष्ट्रको स्वार्थलाई केन्द्रमा राखी नीति निर्माण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१.२ नीति 'कानूनको उद्गम स्रोत'

राज्यको नीतिनै कानूनको उद्गम स्रोत हो । हरेक कानून कुनै न कुनै कारण र आधारको पृष्ठभूमिमा बनेको हुन्छ । राज्य सञ्चालनको क्रममा विविध प्रकारका मानवीय व्यवहारलाई नियमन तथा नियन्त्रण गर्न वा अनिवार्य गराउन वा प्रोत्साहन दिन वा देश विकासको लागि राज्य तथा सरकारले सो सम्बन्धी नीतिलाई कानूनमा रूपान्तरण गर्छ । यसैले कानूनलाई नीतिको दर्पण भनिन्छ भने नीति कानून निर्माणको पूर्वाधार हो । पहिले नीति निर्माण गरेपछि मात्र कानून निर्माणको प्रक्रिया शुरू हुन्छ । स्पष्ट नीति विनाको कानून निर्माण अधुरो हुन्छ । कार्यकारिणीलाई कुनै कानूनको आवश्यकता महसुस भएमा सर्वप्रथम सो विषयमा नीति बनाई सरकारबाट स्वीकृत भएपछि मात्र कानून निर्माणको प्रक्रिया शुरू हुन्छ । अझ विधेयकको प्रारम्भिक चरणमानै नीतिको घोषणा गर्नु उत्तम मानिन्छ ।

१.३ नीति निर्माणको आधार तथा अख्तियार

मुलुकको भौगोलिक अवस्थिति, राज्यको संरचना, इतिहास, रीत तथा परम्परा, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक पृष्ठभूमि, जनताको सोच र सचेतना नै राज्यका नीति निर्माणका मूल आधार हुन् । हाल आएर राज्यले आफ्ना मूलभूत राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक उद्देश्यलाई संविधानमा उल्लेख गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ । नीति निर्माण गर्ने निर्णय मूलतः राजनीतिक प्रकृतिको अधिकार हो । मुलुकको शासन सञ्चालनको क्रममा नीति निर्माण र स्वीकृत गर्ने राजनीतिक प्रकृतिको अधिकार सरकारमा रहेको हुन्छ ।

१.४ नीतिका प्रकार

१.४.१ राज्य नीति

संविधानमा समाहित राज्यको नीति सामान्यतया केही अपरिवर्तनशील हुन्छ, तर गतिशील व्याख्या गरिन्छ । यस्तै राज्यले द्विपक्षीय सम्झौता गर्दा वा बहुपक्षीय

अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको पक्ष बन्ने क्रममा अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय समक्ष व्यक्त गरेको प्रतिवद्धता र त्यसमा अन्तरनिहित भावनालाई पनि राज्यको नीतिको रूपमा लिइन्छ । राज्यका यस्ता नीति सरकारको नियमित परिवर्तनको कारणले मात्र परिवर्तन हुन सक्दैनन् ।

१.४.२ सरकारको नीति

मुलुक सञ्चालनको क्रममा आवश्यक नीति निर्माण गर्ने कार्य मूलतः कार्यकारिणी निकायको हो । सरकारलाई मुलुकको शासन सञ्चालनको विषयमा नयाँ नीति बनाउने वा विद्यमान नीतिमा पुनरावलोकन गरी परिमार्जन गर्ने अधिकार रहेको हुन्छ । सरकारबाट स्वीकृत आवधिक योजनामा उल्लेख भएको नीति तथा सरकारले व्यवस्थापिका समक्ष प्रस्तुत गरेको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेट भाषणको माध्यमबाट प्रस्तुत गर्ने नीति सरकारको नीति हो ।

सरकारी नीति तुलनात्मक रूपमा परिवर्तनशील प्रकृतिको हुन्छ । लोकतान्त्रिक पद्धतिमा सरकारको परिवर्तन सँगसँगै नयाँ सरकारले साविकको सरकारको नीतिमा गर्ने परिवर्तनलाई स्वभाविक मानिन्छ । यद्यपि केही सारवान नीतिलाई स्थायित्व दिने प्रयोजनकालागि साविकको सरकारका नीतिलाई निरन्तरता दिने प्रचलन पनि रहेको हुन्छ ।

१.४.३ दलीय नीति

राजनीतिक दलले चुनावको समयमा चुनावी घोषणापत्र मार्फत मतदातासमक्ष व्यक्त गर्ने प्रतिवद्धतानै दलीय नीति हो । दलीय नीति सरकारले अनुमोदन नगरेसम्म सरकारी संयन्त्रबाट कार्यान्वयनमा आउन सक्दैन । दलीय नीति कार्यकारिणी निकायबाट स्वीकृति प्राप्त भएपछि मात्र त्यस नीतिले सरकारी नीतिको रूप धारण गर्छ । यद्यपि लोकतान्त्रिक व्यवस्थामा अर्थ र सुरक्षासँग सम्बद्ध विषय वा संविधानले सीमा निर्धारण गरे बाहेकका अन्य विषयमा संविधानद्वारा निर्देशित नीतिका अधीनमा रही व्यवस्थापिकाको कुनै पनि सदस्यले विधेयक पेश गर्न पाउने व्यवस्था रहेको हुन्छ । खास गरी व्यवस्थापिकाको विपक्षी राजनीतिक दलले आफ्नो नीतिलाई कानूनी रूप दिन व्यवस्थापिकामा विधेयक प्रस्तुत गर्न सक्ने र व्यवस्थापिकाबाट अनुमोदन भएमा त्यसले कानूनको रूप धारण गर्न सक्ने सम्भावनालाई संविधानले उचित स्थान र अवसर दिएको हुन्छ ।

नीतिको प्रभावकारिता**१.५.१ नीति सामान्य मार्गदर्शन मात्र हो**

सरकारको नीति आफैमा कानून वा कानून सरहको आदेश भने होइन । नीति मुलुकको शासन सञ्चालन गर्ने सामान्य मार्गदर्शन मात्र हो । कुनै पनि नीति कानूनमा रूपान्तरण नभएसम्म त्यस्तो नीतिले कानूनी स्वरूप प्राप्त गर्न सक्दैन । देशको सर्वोच्च न्यायपालिकाले न्यायिक सक्रियताका माध्यमबाट राज्यको नीति कार्यान्वयन गर्न गराउन कार्यकारिणीको नाउँमा निर्देशनात्मक आदेश जारी गर्ने प्रचलनको शुरूआत भएतापनि नीति कार्यान्वयन नभएको भन्ने आधारमा अदालतमा उजुरी गर्न सकिदैन ।

१.५.२ कानूनमै रूपान्तरण गर्नुपर्ने नीति

कतिपय नीतिलाई प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ल्याउन कानून निर्माण गर्नु आवश्यक छ । खास गरी व्यक्ति, वर्ग तथा समुदायको हक अधिकारको सिर्जना, अदालतको गठन, स्थापना, क्षेत्राधिकार र न्याय प्रशासन सञ्चालन, विभिन्न तहका राजनीतिक निकायको गठन, निर्वाचन र काम, कर्तव्य र अधिकार, संवैधानिक तथा सार्वजनिक निकाय र पदाधिकारीको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा त्यस्ता पदाधिकारीको चयन प्रक्रिया, पारिश्रमिक तथा सेवाका शर्त र सुविधा, शान्ति, सुरक्षा तथा सुव्यवस्था, कर तथा राजस्व, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको स्थापना, सञ्चालन र नियमन, उद्योग, व्यापार एवं व्यवसाय तथा सेवाको सञ्चालन तथा नियमन, सामाजिक सेवा सञ्चालन तथा नियमन, भूमिको स्वामित्व, व्यवस्थापन र नियमन, देवानी, दुष्कृति, कसूर र सजाय, सार्वजनिक सेवाको गठन, सेवाका शर्त तथा सुविधा, नेपाल पक्ष भएको बहुपक्षीय अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको दायित्व, संविधानको वाध्यात्मक वा ऐच्छिक प्रावधानसँग सम्बद्ध कतिपय विषयका नीतिलाई कार्यान्वयन गर्न कानून निर्माण गरिन्छ ।

१.५.३ कानूनमा रूपान्तरण गरिरहनु नपर्ने नीति

सामान्य प्रकृतिका कुनै हक, अधिकार र दायित्वको सिर्जना गर्ने उद्देश्य नराखेको नीतिलाई कानूनमा रूपान्तरण नगरिकन पनि सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याउन सक्छ । जस्तै: वैदेशिक सहायता नीति, परराष्ट्र नीति, वाणिज्य नीति, कृषि नीति आदि ।

नीतिको पूर्व परीक्षण:**१.६.१ आवश्यकताको परीक्षण**

कुनै अध्ययन, अनुसन्धान तथा अनुभवबाट निस्केको निष्कर्ष र परिणामलाई नीति तथा कानून निर्माणको प्रक्रियामा लैजानुअघि त्यस्ता निष्कर्ष र त्यसबाट हुने लाभका बारेमा सरोकारवाला समूह समक्ष उपयुक्त सन्देश पुऱ्याई सो बारेमा पूर्व परीक्षण गराउनु पर्छ । जनताको हक, अधिकार र दायित्वको सिर्जना सारवान प्रकृतिका नीति प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ल्याउन प्रस्तावित नीति र कानूनले पुऱ्याउने लाभका बारेमा सरोकारवाला समूहलाई उपयुक्त सन्देश दिलाउन सकेमा एकातर्फ नीति र कानून निर्माण प्रक्रिया सहज हुन्छ भने अर्कोतर्फ गुणस्तरीय नीति र कानूनको निर्माण हुन्छ ।

१.६.२ सरोकारवाला समूहमा सूचना र सन्देशको प्रवाह

अनुसन्धानबाट प्राप्त उपलब्धि र सो को आधारमा बनाइने नीतिबाट सम्बद्ध वर्ग वा समुदायलाई हुने लाभको विषयमा पर्याप्त मात्रामा सूचना र सन्देश प्रवाह गरी उनीहरूबाट भरपूर राय प्रतिक्रिया प्राप्त गर्नुपर्छ ।

उदाहरण

सरकारी वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग सरकारी निकायले गर्ने गरेको छ भने सामुदायिक वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग समुदायले गर्ने गरेको छ । सामुदायिक वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग तुलनात्मक रूपमा सफल र राम्रो भएको अनुभव छ । सामुदायिक वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग गर्न दिईने वन क्षेत्रको परिमाण तुलनात्मक रूपमा सानो भएकोले यसलाई वृद्धि गर्न सकेमा स्थानीय जनताले अझ बढी लाभ प्राप्त गर्न सक्छन् । अर्कोतर्फ ठूलो क्षेत्रका वन समुदायलाई मात्र उपयोग गर्न दिँदा सरकारको लाभको हिस्सामा कमी आउने हुनाले सरकार र समुदाय दुवैको संयुक्त सहभागितामा वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग गर्न सकेमा सरकारी राजस्व र स्थानीय वासिन्दाको जीविकोपार्जन, रोजगारको अवसर तथा स्थानीय आर्थिक गतिविधिमामा वृद्धि हुने तथ्य अनुसन्धानको निष्कर्ष तथा परिणामबाट देखिएको छ । त्यस्तो निष्कर्षलाई नीति निर्माण गरी कानूनमा रूपान्तरण गर्ने क्रममा राज्यका राजनीतिक व्यक्ति, सरकारका उच्च अधिकृत, त्यसबाट लाभान्वित हुने स्थानीय समुदाय लगायत यस क्षेत्रसँग सरोकार राख्ने नागरिक समाज समेतलाई यसै विषयको सम्बन्धमा

निम्नानुसारको अलग अलग सन्देश प्रदान गरी नीति निर्माण गर्ने र त्यसलाई कानूनमा रूपान्तरण गर्ने प्रक्रियालाई सफल र सार्थक बनाउन सकिन्छ: -

(क) **राजनीतिक समुदाय**

“सरकारी र समुदाय दुवैको संयुक्त सहभागितामा वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग गरेमा सरकार र स्थानीय जनता दुवैको आम्दानीमा वृद्धि गराउँछ” भन्ने सूचना तथा सन्देश राजनीतिक समुदायलाई प्रवाह गर्नुपर्छ ।

(ख) **प्रशासनिक समुदाय**

“सरकारी र समुदाय दुवैको संयुक्त सहभागितामा वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग गरेमा सरकारको वार्षिक आम्दानीमा प्रतिशतले वृद्धि हुन्छ” भन्ने सूचना तथा सन्देश प्रशासनिक समुदायमा प्रवाह गर्नुपर्छ ।

(ग) **विषय विज्ञ**

“सरकारी र समुदाय दुवैको संयुक्त सहभागितामा वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग गरेमा हालको तुलनामा वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग अझ बढी राम्रो हुन्छ” भन्ने सूचना तथा सन्देश विषय विज्ञलाई प्रवाह गर्नुपर्छ ।

(घ) **स्थानीय जनता वा लाभान्वित हुने वर्ग**

“सरकारी र समुदाय दुवैको संयुक्त सहभागितामा वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग गरेमा स्थानीय जनताको रोजगारको अवसरमा वृद्धि भई जीविकोपार्जन र दैनिक आम्दानी समेतमा वृद्धि हुन्छ” भनी स्थानीय जनता वा लाभान्वित हुने वर्गलाई सूचना तथा सन्देशको प्रवाह गर्नुपर्छ ।

(ङ) **नागरिक समाज**

“सरकारी र समुदाय दुवैको संयुक्त सहभागितामा वनको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोग गरेमा स्थानीय नागरिकको जीविकोपार्जन, स्वरोजगारको अवसर र आर्थिक क्रियाकलापमा वृद्धि हुन्छ” भन्ने सूचना तथा सन्देश नागरिक समाजलाई प्रवाह गर्नुपर्छ ।

परिच्छेद-२

कानून निर्माणमा संलग्न निकाय र तिनको भूमिका

२.१

निकाय

२.१.१

व्यवस्थापिका

सार्वभौमसत्तासम्पन्न जनताको आदेशको रूपमा राज्यको तर्फबाट जारी हुने कानूनको निर्माण व्यवस्थापिकाबाट हुन्छ । व्यवस्थापिका कानून बनाउने जनप्रतिनिधिमूलक संस्था हो । विधेयक पारित गर्ने अधिकार व्यवस्थापिकामा निहित रहेको हुन्छ । सरकारको तर्फबाट वा व्यवस्थापिकाको सदस्यले निजी रूपमा व्यवस्थापिका समक्ष विधेयक प्रस्तुत गर्न सक्छन् । त्यसरी प्रस्तुत गरेको विधेयक व्यवस्थापिकाको पूर्ण बैठक वा त्यसको कुनै समितिको बैठकमा छलफल गरिन्छ । विधेयक प्रस्तुति र परिमार्जनको क्रममा व्यवस्थापिकाको सचिवालयले सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्छ ।

२.१.२

न्यायपालिका

सिद्धान्ततः न्यायपालिकालाई व्यवस्थापिकाको अधिकार रहँदैन तापनि व्यवस्थापिकाले बनाएको कानून संविधानको प्रावधान र भावना अनुकूल भए नभएको विषयमा उठेको विवादमा सर्वोच्च अदालतले न्यायिक पुनरावलोकन गर्न सक्छ । अर्कोतर्फ मुद्दाको रोहमा सर्वोच्च अदालतले कानूनको व्याख्या गरी प्रतिपादन गरेको सिद्धान्त सबैले पालना गर्नुपर्ने संवैधानिक प्रावधानले न्यायाधीश निर्मित कानूनको अवधारणालाई स्वीकार गरेको छ । न्यायपालिकाको संरचनात्मक स्वरूप, तह, गठन र क्षेत्राधिकार जस्ता सारवान महत्वका विषयको निर्धारण संविधान र ऐनले गरेको हुन्छ । न्यायसम्पादनको काममा न्यायपालिकालाई स्वतन्त्र र सक्षम बनाउने उद्देश्यले न्यायपालिकाले अपनाउने कार्यविधि विषयमा नियम बनाउने अधिकार व्यवस्थापिकाले न्यायपालिकालाई प्रदान गरेको हुन्छ । यस अर्थमा न्यायपालिकाले पनि प्रत्यायोजित व्यवस्थापनको माध्यमबाट राज्यको व्यवस्थापिकीय अधिकारको प्रयोग गर्दछ । सर्वोच्च अदालतबाट बनेका सर्वोच्च अदालत नियमावली, पुनरावेदन अदालत नियमावली र जिल्ला अदालत नियमावली यसका उदाहरण हुन् । यस अतिरिक्त न्यायपालिकाको संरचनात्मक स्वरूप, तह, गठन र क्षेत्राधिकार जस्ता विषयमा सरकारले व्यवस्थापिकामा विधेयक प्रस्तुत गर्नुअघि सर्वोच्च अदालतसँग राय परामर्श लिने प्रचलन छ ।

- २.१.३ **कार्यपालिका (मन्त्रिपरिषद्)**
कानून बनाउने निकाय मूलतः व्यवस्थापिका भएतापनि व्यवस्थापिकाले यस सम्बन्धी केही अधिकार कार्यपालिकालाई प्रत्यायोजन गरेको हुन्छ । सरकारी विधेयकको मसौदा गर्ने र त्यस्तो मसौदा व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत गर्ने जिम्मेवारी कार्यपालिकामा हुन्छ । व्यवस्थापिकाबाट प्रदत्त अधिकारको अधीनमा रही ऐन अन्तरगतको नियम बनाउने अधिकार कार्यपालिका (मन्त्रिपरिषद्) लाई हुन्छ ।
- २.१.४ **संवैधानिक निकाय**
संविधान बमोजिम गठित संवैधानिक निकायलाई संविधान तथा ऐनद्वारा प्रदत्त काम, कर्तव्य, अधिकार र जिम्मेवारी वहन गर्नका लागि नियम बनाउने अधिकार प्रदान गरिएको हुन सक्छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, निर्वाचन आयोग तथा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई नियमावली बनाउने अधिकार प्रदान गरिएको छ । संवैधानिक निकायको विषयमा सरकारले व्यवस्थापिकामा विधेयक प्रस्तुत गर्नु अघि सम्बद्ध निकायसँग राय परामर्श लिने प्रचलन छ ।
- २.१.५ **कानून तथा न्याय मन्त्रालय (कानून मन्त्रालय)**
सरकारको नीति अनुकूलको कानूनको मसौदा तर्जुमा गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी कानून मन्त्रालयको हो । सरकारको कार्यकारिणी निकायहरूबाट तयार भएका विधेयक मसौदा सरकारको नीति लगायत अन्य संवैधानिक, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानून तथा महासन्धिको प्रावधान र कानून तर्जुमा सम्बन्धी विधि नियम अनुकूल भए नभएको जाँच तथा परिमार्जन गर्ने कार्य कानून मन्त्रालयबाट हुन्छ । विधेयक, अध्यादेश, नियम तथा समिति गठन सम्बन्धी आदेशको तर्जुमा गर्ने अधिकार नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६४ ले कानून मन्त्रालयलाई प्रदान गरेको छ ।
- २.१.६ **नेपाल कानून आयोग**
विक्रम सम्बत् २०१० सालमा पहिलो पटक स्थापना र गठन भई समय समयमा विघटन र पुनर्गठन हुँदै आएको नेपाल कानून आयोगलाई २०६३।१।३० मा जारी भएको नेपाल कानून आयोग ऐनले स्थायित्व प्रदान गरेको छ र यसलाई कानूनको तर्जुमा, संहिताकरण तथा प्रचलित कानूनको संशोधन, एकीकरण र पुनरावलोकन गर्न तथा कानून र न्याय सम्बन्धी विषयमा अध्ययन र अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएको यस आयोगलाई ऐनले नयाँ कानून निर्माण गर्न, भइरहेका कानूनलाई समयानुकूल संशोधन गर्न, विशेष प्रकृतिका कानूनको निर्माण गर्न,

निष्क्रिय तथा समयानुकूल नभएका कानूनको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई उपयुक्त सुझाव तथा सिफारिस पेश गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ ।

२.१.७

सरकारी कार्यालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६४ अनुसार जुन काम जुन मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रभित्र परेको छ सोही मन्त्रालयबाट त्यस्ता कामसँग सम्बद्ध ऐन, अध्यादेश, नियम तथा समिति गठन सम्बन्धी आदेशको प्रारम्भिक मसौदा तयार गर्नुपर्छ । खासगरी सम्बद्ध मन्त्रालय तथा मातहतका विभाग, कार्यालय र संस्थाबाट नै सम्बद्ध ऐन, नियम तथा गठन आदेशको प्रारम्भिक मसौदा तयार गर्ने कामको सुरुआत गर्ने प्रचलन रहेको छ । मातहतका सम्बद्ध विभाग, कार्यालय तथा संस्थाबाट तयार भई आएका प्रारम्भिक मसौदामा सम्बद्ध मन्त्रालयबाट नीतिगत परीक्षण गरी मसौदा तर्जुमाकालागि कानून मन्त्रालयमा पठाउनु पर्छ । यस दृष्टिकोणले हेर्दा सरकारका कार्यकारिणी निकाय अन्तरगत रहेका प्रत्येक मन्त्रालय, विभाग, कानून निर्माणको कार्यसँग सम्बद्ध रहेको मानिन्छ ।

२.१.८

स्थानीय निकाय

स्थानीय निकायले सम्बद्ध ऐन र नियमको अधिनमा रहि आफ्नो कार्य संचालन गर्न विनियम बनाउन सक्दछन् ।

२.१.९

ऐनद्वारा स्थापित स्वशासित संस्था

ऐनद्वारा स्वशासित र संगठित संस्थाको रूपमा स्थापित संस्थाले आफ्नो विषयसँग सम्बद्ध नियम तथा विनियमको प्रारम्भिक मसौदा तयार गर्ने गर्दछन् । त्यस्ता सङ्गठित संस्थाको नियम नेपाल सरकारले स्वीकृत गर्ने र विनियम सम्बन्धित संस्थाबाटै स्वीकृत गर्ने अभ्यास रहेको छ ।

२.१.१०

विकास समिति

विकास समिति ऐन, २०१३ अन्तर्गत गठित विकास समितिले आफ्नो कार्यसञ्चालनका लागि नियम, विनियम तथा निर्देशिका बनाउन सक्ने प्रावधान छ ।

परिच्छेद-३

कानून तर्जुमाकारको भूमिका

३.१

कानून तर्जुमाकारको भूमिका

नीति निर्माताले बनाएको नीतिलाई कानूनी भाषामा रूपान्तरण गर्ने काम कानून तर्जुमाकारको हो । कानूनको प्रस्ताव वा कानूनको तर्जुमा गर्ने क्रममा कानून तर्जुमाकारले निर्वाह गर्ने भूमिकालाई निम्नानुसार विश्लेषण गर्न सकिन्छ:-

३.१.१

सहजकर्ता

कानून तर्जुमाकार सहजकर्ता मात्र हो नीति निर्माता होइन । राज्य र सरकारबाट स्वीकृत नीति र त्यसमा अन्तर्निहित भावना र कानून तर्जुमाको क्रममा दिएको कार्यक्षेत्रगत शर्तको अधीनमा रही कानूनको मसौदा तयार गर्नु कानून तर्जुमाकारको जिम्मेवारी हो । कानून तर्जुमाकारले छलफल र परामर्शका क्रममा राज्य र सरकारबाट स्वीकृत नीतिप्रति आधार र कारण सहित आफ्नो धारणा व्यक्त गर्न सक्छ । कानून तर्जुमाकारले आफ्नो इच्छा र चाहना बमोजिम मात्र कानूनको तर्जुमा गर्नु हुँदैन र कानून तर्जुमा कार्यलाई आफ्नो अधिकारको रूपमा ग्रहण गर्नु हुँदैन ।

३.१.२

नीति निर्माताको भावनालाई आत्मसात गर्नु

नीति निर्माण आफैमा एउटा कला हो भने त्यस्तो नीतिलाई कानूनमा रूपान्तरण गर्नु अर्को कला हो । नीति निर्माताले जुन लक्ष्य प्राप्तिकालागि नीति निर्माण गरेको छ, त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुने गरी कानून तर्जुमा गर्नु तर्जुमाकारको गुण र कला हो । नीति निर्माता र कानून तर्जुमाकारको सोचमा द्विविधा उत्पन्न भएमा, आशयमा अन्तर आएमा वा समझदारी कायम हुन नसकेमा सही कानून बन्न सक्दैन । यसैले कानून तर्जुमाकारले नीति निर्माताको सोच तथा नीतिको आशय र भावनालाई मनन गरेर मात्र तर्जुमाको कार्य शुरू गर्नुपर्छ ।

३.१.३

छलफल, परामर्श र सुधार

कानून तर्जुमा प्राविधिक प्रकृतिको जटिल काम हो । व्यावसायिक दृष्टिले कानून तर्जुमाकारको कामको प्रकृति उस्तै भए तापनि कानून तर्जुमा गरिने विषयहरू बहुआयामिक हुन्छन् । तर्जुमाकारले राज्य सञ्चालनको क्रममा उठेका नयाँ नयाँ हाँकको सामना गर्नुपर्छ । साथै राज्यका नयाँ नयाँ नीतिहरूलाई बुझ्ने, सिक्ने र अभ्यास गर्ने प्रक्रियालाई निरन्तरता दिँदै नयाँ नयाँ विषयका कानूनको तर्जुमा

गर्नुपर्ने हुन्छ । एकै समयमा धेरै विषयसँग सम्बन्धित कानूनको तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन सक्छ । कुनैकुनै विषय नितान्त प्राविधिक, जटिल र एकदमै नयाँ प्रकृतिका हुन सक्छन् । त्यस्ता विषय बुझ्नकोलागि प्रशस्त श्रम र समयको लगानी गर्नुपर्छ ।

कानून तर्जुमा एउटा कला भए पनि तर्जुमाकार त्यस्तो कलामा निपुण भएर मात्र कानूनको सही मसौदा तयार हुन सक्दैन । कानून तर्जुमाकारलाई विषयवस्तुका बारेमा पनि पर्याप्त ज्ञान हुनुपर्छ । जसको अभावमा तर्जुमा भएको कानूनको मसौदा अपूर्ण हुने मात्र होइन त्यस्तो मसौदामै अन्तरविरोध हुनसक्छ । नीतिकै विषयमा नीतिनिर्माता र तर्जुमाकारको बुझाइमा फरक पर्न गएमा नीति अनुरूपको कानून तर्जुमा हुन सक्दैन । त्यसैले आफूले तयार गर्दै गरेको कानूनको मसौदा स्वीकृत नीति अनुकूल भए नभएको विषयमा तर्जुमाकार र नीति निर्माता तथा नीति विशेषज्ञबीच अन्तर्क्रिया भइरहनु पर्छ ।

३.१.४

अध्ययन तथा विश्लेषण

कानून तर्जुमाकारलाई सबै विषयको ज्ञान हुन सम्भव छैन । तर समयसापेक्ष रूपमा नयाँ नयाँ विषयको कानून बनाउनु पर्ने हुँदा त्यस्तो विषय चुनौतीपूर्ण हुन्छ । ती सबै चुनौतीको सामना गर्ने एक मात्र आधार ज्ञान हो । त्यस्तो ज्ञान अध्ययनबाट मात्र सम्भव छ । अध्ययन र अनुभवबाट प्राप्त ज्ञानको आधारमा आत्मविश्वास बढ्ने हुनाले तर्जुमाकारमा अध्ययन गर्ने बानी हुनुपर्छ ।

विषयवस्तुमा आफ्नो दखल नभएमा अरूले सुनाउँदा बुझे जस्तो हुने तर काम गर्न लाग्दा शंका उत्पन्न हुने अवस्था आउँछ । अध्ययनको क्रममा आफूलाई लागेका प्रत्येक जिज्ञासालाई तत्काल प्रकट गरी नीति निर्माता, विशेषज्ञ र विज्ञबाट स्पष्ट हुनु पर्छ । आफू स्पष्ट नभएका विषयमा बारम्बार जिज्ञासा प्रकट गरी जानकारी लिनु पर्छ ।

३.१.५

व्यावसायिकता र विशेषज्ञता

कानूनका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न व्यावसायिक काममध्ये कानूनको तर्जुमा पनि एउटा व्यावसायिक काम हो । विगतमा कानून तर्जुमाको व्यावसायिकता केवल सरकारी सेवामा मात्र सीमित थियो । भण्डै दुई दशकअघि मुलुकमा आएको राजनीतिक परिवर्तनले खुला राजनीति र खुला अर्थनीतिको ढोका खोलेको छ । तत्पश्चात नागरिकको सोचाइ, व्यवहार र व्यवसायमा आएका परिवर्तन र तिनका भावनालाई आत्मसात् गर्दै आधुनिक राज्यको अवधारणा अनुसारका विविध प्रकारका नीतिको निर्माण र विकास भएका छन् । खुला समाज, खुला राजनीति र

खुला अर्थनीतिको पूर्वाधारको निर्माण र यसको संस्थागत विकासको क्रममा विविध प्रकृतिका आधुनिक कानूनको विकास र निर्माणको लहर तीव्र छ ।

नेपालका दातृपक्षले कानून निर्माणमा चासो र प्रोत्साहन दिन थालेपछि कानून तर्जुमाको कार्यमा गैर सरकारी क्षेत्रको भूमिका बढ्दै आएको छ । लामो अवधिको मेहनत र अनुभवबाट कानूनको तर्जुमामा व्यावसायिकता र विशेषज्ञता हासिल गर्न सकिन्छ ।

३.१.६ **न्यायपूर्ण, स्वच्छ, तर्कसंगत र सद्विवेक**

कानून तर्जुमाकारले कानून तर्जुमा गर्दा सो कानून न्यायपूर्ण, तर्कसंगत र विवेकसम्मत हुनेगरी तर्जुमा गर्नुपर्छ । साथै पूर्वाग्रह र निहित स्वार्थलाई कानूनको मसौदामा कुनै स्थान दिनुहुँदैन ।

३.१.७ **धैर्य**

कानून आम जनताको हित र कल्याणका लागि निर्माण गरिन्छ । कानून निर्माणका सन्दर्भमा सबै नागरिकहरू सरोकारवाला हुन्छन् । जो कोही नागरिकले व्यक्तिगत रूपमा वा आ-आफ्नो वर्गीय वा व्यवसायिक संघ संस्था मार्फत आफ्नो सुभाव, मन्तव्य र धारणा कानून तर्जुमाकारसमक्ष प्रस्तुत गर्न सक्छन् । यसरी आउने प्रत्येक सुभाव, मन्तव्य र धारणालाई कानून तर्जुमाकारले गम्भीरताका साथ अध्ययन मनन तथा विश्लेषण गर्नुपर्छ । आम नागरिकबाट प्राप्त हुने त्यस्ता सुभाव, मन्तव्य र धारणाबाट महत्वपूर्ण र बहुमूल्य सूचना र सन्दर्भ प्राप्त हुन सक्छन् । कहिले काही कसैले नसोचेको नयाँ सोच पनि प्राप्त हुन सक्छ । कानून तर्जुमाकारमा अरूले व्यक्त गरेको प्रतिक्रिया सुन्ने र मनन गर्ने धैर्य र क्षमता हुनु पर्छ । अरूको विचार सुन्ने, ग्रहण गर्ने, मनन गर्ने, त्यसको पक्ष विपक्षमा तर्क गर्ने धैर्यले नै राम्रो कानून तर्जुमा गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ ।

३.१.८ **चुनौती र अवसर**

कानून तर्जुमाकारले आफ्ना कमी, कमजोरी, गल्ती र त्रुटिलाई कहिल्यै पनि लुकाउनु हुँदैन । अन्यथा त्यसको नकारात्मक परिणाम राज्य, सरकार र अन्तत नागरिकले भोग्नु पर्ने हुन्छ । जुन वर्ग र समुदायलाई लक्षित गरी कानून निर्माण भएको हो त्यो वर्गले फाइदा पाउन सक्दैन । यसैले तर्जुमाको सिलसिलामा पर्याप्त मात्रामा परामर्श लिई जाने र आफूबाट हुन गएका त्रुटि र गल्तीलाई समयमै सच्याउँदै जाने आदत र संस्कार कानून तर्जुमाकारले विकसित गर्दै जानुपर्छ ।

कानूनको तर्जुमामा हुने वा हुन सक्ने गल्ति र त्रुटिले राज्य र सरकारका लक्ष्य, नीति तथा कार्यक्रममा बाधा उत्पन्न नहोस्, राज्यको संरचना तथा अङ्ग र निकायको काम, कर्तव्य र अधिकारमा प्रतिकूल प्रभाव नपरोस्, सरकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्रबाट सञ्चालन हुने कुनै पनि किसिमका सेवा, विकास निर्माण, उद्योग व्यवसायमा आँच नपुगोस्, कानूनको आडमा खास व्यक्ति वा वर्गले अर्को व्यक्ति र वर्गलाई अनुचित शोषण गर्न नपाओस् भन्नेतर्फ कानून तर्जुमाकार सावधान रहनु पर्छ । यसैले कानून तर्जुमाको काम चुनौतीपूर्ण काम हो । अर्को तर्फ यसले ज्ञान, विवेक र क्षमताको अभिवृद्धि गराउने तथा राज्यको नीतिलाई कानूनमा रूपान्तरण गर्न प्रत्यक्ष सहभागी हुन पाउने हुँदा यो विभिन्न वर्ग, समुदाय र समूहसँग सम्बन्ध बढाउने मौका प्रदान गर्ने एउटा अवसर पनि हो । कानून तर्जुमामा संलग्न हुन पाउनु राज्यले प्रदान गरेको एउटा ठूलो सम्मान हो । आफ्नो मेहनत र प्रयासका कारण राम्रो कानून बनेकोमा आफैलाई आत्मसन्तोष पनि हुन्छ ।

३.१.९

पूर्वसजगता

कानून तर्जुमाकारले तर्जुमा गरेको मसौदा राज्य र सरकारका संयन्त्रभिन्नका विभिन्न निकायहरूबाट जाँच तथा पुनरावलोकन हुन्छ । यस्ता निकायबाट विधेयक मसौदा जाँच वा पुनरावलोकन हुँदा पनि विधेयक मसौदामा हुन गएको भूल, त्रुटि वा गल्ती नसच्चिन पनि सक्छन् । त्यसो भएमा मसौदामा भएको त्रुटिले कानूनको रूप धारण गर्छ । अतः प्रत्येक तर्जुमाकारले आफूले तयार गरेको मसौदा नै अन्तिम मसौदा हो र यो जुन रूपमा तयार भएको छ त्यही रूपमा स्वीकृत हुन पनि सक्छ भन्ने पूर्वसजगता अपनाई आफ्नो ज्ञान, शीप र विवेकको प्रयोग गर्नुपर्छ ।

३.१.१०

अनावश्यक दबाव र प्रभावबाट मुक्त

नीति वा कानून निर्माण गर्ने क्रममा सम्बद्ध वर्ग, समुदाय तथा व्यावसायिक व्यक्तिले व्यक्तिगत, सामूहिक तथा संस्थागत रूपमानै आ-आफ्नो हक हित र स्वार्थ अनुकूल बनाउन प्रभाव पार्ने प्रयास गर्न सक्छन् । आधुनिक बहुलवादी समाजमा यस्तो प्रचलन र संस्कारलाई अन्यथा लिनु हुँदैन । तर मुख्य कुरा कानून तर्जुमाकार कुनैपनि अनुचित दबाव र प्रभावबाट मुक्त रहनु पर्छ । राज्यको नीतिनै अन्यथा भएकोमा बाहेक कुनै वर्ग, समुदाय तथा व्यवसायीको निहित स्वार्थ अनुकूल हुने गरी कानूनको मसौदा गर्नु हुँदैन । एउटा वर्ग, समूह वा समुदायको हितको संरक्षण गर्न खोज्दा अर्को वर्ग, समूह वा समुदायको हित प्रभावित

हुनसक्छ । तसर्थ कानून तर्जुमाकारले व्यावसायिक नैतिकता विपरीत हुने गरी कुनै दबाव र प्रभावमा पर्नु हुँदैन । यस्ता दबाव तथा प्रभावलाई निरूत्साह गर्ने क्षमता कानून तर्जुमाकारमा हुनुपर्छ । कानून तर्जुमाकारले आफ्नो इच्छालाईभन्दा राज्य र सरकारका नीति तथा विज्ञहरूका अभिमतलाई महत्व दिएर काम गर्नुपर्छ ।

३.२

तर्जुमाकारले कानून तर्जुमा गर्दा विचार गर्नु पर्ने कुराहरू

कानून तर्जुमाकारले कानून तर्जुमा गर्दा खासगरी देहायका कुराहरूमा विचार पुर्याउनु पर्छ:-

३.२.१

संवैधानिक सर्वोच्चता

लिखित संविधान भएका मुलुकले संविधानलाई मूल कानूनको रूपमा स्वीकार गर्ने गरेको पाइन्छ । साथै संविधानले राज्यका अङ्ग र निकाय समेतका काम, कर्तव्य र अधिकारको सीमाङ्कन गरेको हुन्छ । यसैले राज्यले व्यवस्थापिकीय अधिकार प्रयोग गरी कानून निर्माण गर्दा पनि संवैधानिक सर्वोच्चताको सिद्धान्तलाई पालना गर्दै संविधानको सीमाभित्र रहेर कार्य सम्पादन गर्नुपर्छ ।

व्यवस्थापिकाले बनाएको कुनै कानून संवैधानिक प्रावधान, यसको भावना र मर्म अनुकूल नभएको भन्ने प्रश्नमा सर्वोच्च अदालतले न्यायिक पुनरावलोकन गर्दछ । न्यायिक पुनरावलोकनको माध्यमबाट सर्वोच्च अदालतले विवादित कानूनको परीक्षण गर्दा संविधानको भावना र मर्म विपरीत बनेको देखिएमा कानून प्रारम्भ भएको वा सर्वोच्च अदालतबाट निर्णय भएको मितिदेखि नै लागू हुने गरी बदर गर्न सक्दछ । तसर्थ तर्जुमाकारले प्रस्तावित कानून संविधानको शब्द र भावना अनुकूल छ, छैन भनी गम्भीरतापूर्वक अवलोकन गर्नुपर्छ । संविधानसँग बाकिने विषयवस्तुलाई मसौदामा उल्लेख गर्नबाट रोक्नु तर्जुमाकारको प्राथमिक जिम्मेवारी हो । साथै संविधानको व्याख्या गर्ने क्रममा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तलाई पनि कानून तर्जुमाकारले ध्यान दिनुपर्छ ।

३.२.२

कानूनको शासन

कानूनको शासन लोकतान्त्रिक शासन पद्धतिको प्रमुख विशेषता हो । कानूनभन्दा माथि कोही पनि हुन सक्दैन र कानूनका अगाडि सबै समान हुन्छन् । यसैले कानून बमोजिम मात्र शासन सञ्चालन गर्नुपर्छ, भन्ने कानूनको शासनको प्रमुख अभिप्राय भएकाले कानून तर्जुमाकारले कानूनको शासनका मूलभूत अवधारणा, लक्ष्य र उद्देश्यलाई आत्मसात् गर्नुपर्छ ।

३.२.३

अन्तर्राष्ट्रिय कानून तथा महासन्धिको प्रावधान

अन्तर्राष्ट्रिय कानूनले राष्ट्रिय कानूनमा गहिरो प्रभाव पारेको हुन्छ । कानून तर्जुमाकारले कानून तर्जुमा गर्दा राज्य पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि महासन्धिको अध्ययन र विश्लेषण गर्नुपर्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व पनि बाध्यात्मक र अनुसरणात्मक गरी दुई किसिमको हुन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको कतिपय व्यवस्था विनाशर्त पालना गर्नुपर्छ भने कतिपय व्यवस्था बाध्यकारी नभई राज्यले पालना गर्न सक्ने प्रकृतिका हुन्छन् । त्यसतर्फ पनि कानून तर्जुमाकारको ध्यान जान जरूरी छ । यस्तै कतिपय प्रावधानमा राज्यले आरक्षण राखेको हुनसक्छ । आरक्षण राखेको विषयमा सोही अनुरूप गर्ने लचकता राज्यलाई प्राप्त हुन्छ ।

राज्य पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको प्रावधानलाई लागू गरी राज्यले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गरेको संकल्पलाई साकार रूप दिन कानून तर्जुमाकारले मूलतः दुई विषयमा ध्यान केन्द्रित गर्नु आवश्यक छ, ती हुन्ः -

- (क) राज्य पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको मूलभूत प्रावधान, त्यसको भावना र मर्म अनुकूलको राष्ट्रिय कानूनको निर्माण गर्नु ।
- (ख) राज्य पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको मूलभूत प्रावधान, त्यसको भावना र मर्म प्रतिकूल हुने गरी राष्ट्रिय कानूनको निर्माण नगर्नु र भएमा खारेज वा संशोधन गर्नु ।

३.२.४

कानून र न्यायका सामान्य सिद्धान्त

कानून तर्जुमाकारले न्यायका सामान्य सिद्धान्तलाई मनन गर्नुपर्छ । कानून तर्जुमासँग सम्बद्ध कानून र न्यायका केही सामान्य सिद्धान्तलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छः -

- ३.२.४.१ गल्ती गर्ने पक्षले नै लाभ प्राप्त नगरोस्: गल्ती गर्ने पक्षले नै लाभ प्राप्त गर्न सक्ने गरी कानून तर्जुमा गर्नु हुँदैन ।
- ३.२.४.२ कसूर र सजायको भूतप्रभावी असर हुन नहुने: तत्काल प्रचलित कानूनले कसूर घोषणा गरे बाहेकका काम कारवाइलाई भूतप्रभावी असर दिने गरी कसूरको घोषणा र सजाय हुने गरी कानून तर्जुमा गर्नु हुँदैन ।
- ३.२.४.३ मनसाय र कार्य दुवैबाट कसूर प्रमाणित हुनु पर्ने: खास गरी कसूरको घोषणा गर्ने र फौजदारी दायित्व निर्धारण गर्न बनाइने

कानूनको तर्जुमा गर्दा मनसाय र कार्य दुवैबाट मात्र कसूर कायम हुन्छ भन्ने कानून र न्यायको सामान्य सिद्धान्तलाई सावधानीपूर्वक विचार गर्नुपर्छ । तर निरपेक्ष दायित्वका सम्बन्धमा भने कार्यबाट मात्र पनि कसूर कायम हुन सक्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्छ ।

३.२.४.४ **कानूनी अस्तित्व भएकालाई मात्र स्वीकार्ने:** कानूनी रूपमा स्थापना भएको संस्था वा निकायको अस्तित्वलाई स्वीकार्ने गरी कानून तर्जुमा गर्नुपर्छ । कहिलेकाही अस्तित्वमै नभएको संस्था वा निकाय समेतको प्रतिनिधित्व हुने प्रावधान मसौदामा राखिएको हुन्छ । जुन कुरा कानून तर्जुमाको सामान्य सिद्धान्त विपरीत हुन जान्छ ।

३.२.५ **समस्याको अध्ययन**

के कुन समस्याको समाधान गर्न कानून बनाउनु परेको हो त्यस्तो समस्या स्पष्ट रूपमा पहिचान भएको हुनुपर्छ । जुन समस्या पटक पटक सिर्जना हुन्छ त्यस्तो समस्या समाधान गर्ने गरी कानून बनाउनु पर्छ । आकस्मिक रूपमा कहिले काही एकाध रूपमा उत्पन्न हुन सक्ने काल्पनिक समस्या समाधानकालागि कानून बनाउनु आवश्यक छैन । यस्तै पहिचान भएको समस्या यथार्थ प्रकृतिको भएमात्र त्यसलाई विचार गरी कानून निर्माण गर्नुपर्छ ।

कानूनको निर्माण नगरी कार्यकारी आदेश वा निर्णयबाट समस्याको समाधान गर्न सकिने सम्भावना भए नभए तर्फ विचार गर्नुपर्छ । आर्थिक स्रोत र साधनको कमीले कानूनको कार्यान्वयन नभएको वा जिम्मेवार अधिकारीले कानूनको कार्यान्वयन नगरेको वा अन्य कुनै काल्पनिक, कृत्रिम, अस्थायी प्रकृतिका समस्यालाई आधार बनाई नयाँ कानून बनाउनु हुँदैन ।

३.२.६ **नीतिगत स्पष्टता**

जुन विषयको कानून बनाउन खोजिएको हो त्यस विषयमा नीतिगत स्पष्टता छु छैन हेर्नुपर्छ । त्यसरी हेर्दा नीतिगत स्पष्टता नदेखिएमा देहाय बमोजिम गर्नुपर्छ:-

३.२.६.१ अस्पष्ट रहेका नीतिगत विषयलाई स्पष्ट गर्न लगाउने,

३.२.६.२ क्षेत्रगत नीतिहरू एक आपसमा बाझिएको अवस्था भए स्पष्ट गर्न लगाउने,

३.२.६.३ कुन नीतिलाई कार्यान्वयन गर्न कानून बनाउनुपर्ने हो र कुन नीति कार्यकारी आदेशबाट कार्यान्वयन गर्न सकिने हो स्पष्ट गर्ने ।

- ३.२.७ **अन्य कानूनसँग तुलना**
 मसौदामा प्रस्ताव गरिएका विषयवस्तु प्रचलित कानूनमा नै समावेश भएका छन् छैनन् तुलनात्मक अध्ययन गर्नुपर्छ । त्यस्तै, सोही विषयसँग मिल्ने कानून प्रचलनमा छ छैन त्यसतर्फ पनि ध्यान दिनुपर्छ । विद्यमान कानूनी व्यवस्था अपूर्ण वा अपर्याप्त देखिएमा वा मूल अवधारणामा नै अन्तर देखिएमा भने नयाँ कानून निर्माणकालागि सिफारिस गर्नुपर्छ । सम्बद्ध विषयमा अन्य मुलुकको कानूनको पनि तुलनात्मक अध्ययन गरी कुन उद्देश्यले त्यस्ता कानून बनेका रहेका छन् सोतर्फ पनि ध्यान दिनुपर्छ ।
- ३.२.८ **सम्भव र असम्भव दायित्व**
 राज्य, सरकार वा नागरिक जोसुकैबाट पनि कार्यान्वयन गर्न सम्भव नहुने दायित्वलाई कानूनमा राख्नु हुँदैन । ऐनको कार्यान्वयनकालागि राज्यले स्रोत र साधन उपलब्ध गराउन सक्छ कि सक्दैन भन्ने तर्फ ध्यान दिनुपर्छ । लागू नै हुन नसक्ने गरी कानून बनाउनु हुँदैन । कानून बनिसकेपछि लागू नै हुन नसकेको तथा लागू हुनुअघि नै संशोधन गर्नु परेका उदाहरणहरू पनि छन् ।
- ३.२.९ **सन्तुलित अवधारणा**
 कानून तर्जुमा गर्दा कुनै लिङ्ग, वर्ण, क्षेत्र, जात, जातिप्रति भेदभाव र अन्याय नहुने गरी गर्नुपर्छ ।
- ३.२.१० **विगत, वर्तमान र भविष्य**
 कानून तर्जुमाको सन्दर्भमा तर्जुमाकारले सम्बद्ध विषयका बारेमा विगतका अनुभव, वर्तमानका चुनौती र भविष्यको सम्भावित स्थितिलाई आकलन गर्दै त्यसले देशको आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक तथा साँस्कृतिक क्षेत्रमा पार्ने प्रभावका बारेमा दूरदृष्टिका साथ कानून तर्जुमा गर्नुपर्छ ।
- ३.२.११ **जनताको हितलाई केन्द्र विन्दु बनाउने**
 सरकारले कानून तर्जुमाको क्रममा सदैव नागरिक र जनतालाई केन्द्र विन्दु बनाई उनीहरूको हित र कल्याणप्रति संवेदनशील हुनुपर्छ । विधेयकले जनतालाई केन्द्र विन्दु बनाएको छ छैन भन्ने कुरा अध्ययन गरी विधायकलाई जनताको पक्षमा बनाउन सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ ।
- ३.२.१२ **अधिकारक्षेत्रको दोहरोपन हुन नहुने**
 कुन विषय कुन मन्त्रालयले हेर्ने भन्ने कुरा सरकारको कार्यविभाजन सम्बन्धी कानूनले निर्धारण गरेको हुन्छ । कहिले कांही कानून निर्माणको विषय एकभन्दा

बढी मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रसँग सम्बद्ध हुन सक्छ। त्यसो भएमा सम्बद्ध मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र र अधिकारमा हस्तक्षेप नहुने गरी प्रक्रिया अधि बढाउने गरी सुभाब दिन सकिन्छ।

३.२.१३

समन्वय तथा सहमति

कानूनको कार्यान्वयनमा एकभन्दा बढी निकाय वा अधिकारीको संलग्नतामा हुने विषयको हकमा समन्वय प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्छ। दुई वा दुईभन्दा बढी निकायको अधिकारक्षेत्रको विषय जोडिएको भए सम्बद्ध निकायहरू बीच सहमति र समन्वय गर्नेतर्फ ध्यानाकर्षण गर्नुपर्छ। उदाहरणका लागि अदालत र न्याय प्रशासनको विषयमा कानून मन्त्रालय मार्फत सर्वोच्च अदालतसँग र द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि सम्भौता वा अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको विषयमा परराष्ट्र तथा कानून मन्त्रालय र विषयसँग सम्बद्ध मन्त्रालयसँग परामर्श गर्नुपर्छ।

३.२.१४

न्यायिक अधिकारको प्रयोग

कानून तर्जुमा गर्दा मूलतः न्यायिक अधिकार अदालतलाई प्रदान गर्ने गरी गर्नुपर्छ। अर्धन्यायिक निकायको प्रभाव क्षेत्र बढाउने गरी सकेसम्म कानून तर्जुमा गर्नु हुँदैन। अर्धन्यायिक निकायको निर्णय उपर पुनरावेदन सुन्ने अधिकार अदालतलाई प्रदान गर्ने गरी कानून तर्जुमा गर्नुपर्छ।

३.२.१५

भौगोलिक अधिकार क्षेत्रको स्पष्टता

विधेयकले सार्वजनिक निकायको स्थापना र सार्वजनिक अधिकारीलाई कुनै किसिमको अधिकार प्रदान गरेको भए त्यस्तो अधिकार भौगोलिक क्षेत्रका निकायका अधिकारी समेतले त्यस्तो अधिकार प्रयोग गर्न पाउने गरी अधिकारलाई विकेन्द्रित गर्ने प्रावधान विधेयकमा समावेश गर्नु आवश्यक छ।

३.२.१६

निहित स्वार्थको परित्याग

कुनै खास वर्ग वा समूहको हित र कल्याणको उद्देश्यले जारी हुन लागेको अवस्थामा बाहेक प्रस्तावित विधेयक मसौदाको प्रावधानले कुनै खास व्यक्ति, पदाधिकारी, वर्ग वा समूहको निहित स्वार्थ कायम गर्न खोजेको छ छैन मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ। कानूनले पुऱ्याउन खोजेको लाभ कसप्रति लक्षित हो स्पष्ट हुनुपर्छ। नीतिमै निहित स्वार्थ रहेको देखिएमा प्रश्न खडा गर्नुपर्छ।

३.२.१७

समावेशी सिद्धान्त

समावेशी सिद्धान्त आकर्षित हुने विषयमा कानून तर्जुमा गर्दा समावेशी सिद्धान्त अनुरूप हुनेगरी गर्नुपर्छ।

३.२.१८ परिपक्वता

कानूनको तर्जुमा गर्दा नीतिगत र सारवान विषयवस्तुमा उठाइएका जिज्ञासामा तर्कपूर्ण र सन्तोषजनक जवाफ प्राप्त हुन नआएमा त्यस्तो मसौदालाई थप छलफल गरी परिपक्व बनाउनु पर्छ ।

३.२.१९ ऐन र नियममा राख्ने विषयमा स्पष्टता

कानून तर्जुमा गर्दा कुन कुन विषय ऐनमा राख्नुपर्ने हो र कुन कुन विषय नियममा राख्नुपर्ने हो सो विषयमा स्पष्ट हुनु पर्छ ।

३.३

कानून तर्जुमाकारको सहयोगी सामग्री

कानून तर्जुमाकारसँग देहायका आधारभूत औजार र सामग्री हुनुपर्छ:

- ३.३.१ मुलुकको संविधान
- ३.३.२ मुलुकको संवैधानिक र कानूनी इतिहास तथा विभिन्न संवैधानिक एवं कानूनी पद्धति सम्बन्धी पुस्तक,
- ३.३.३ सम्बद्ध विषयमा राज्यले अवलम्बन गरेका तथा सरकारबाट स्वीकृत नीतिहरू,
- ३.३.४ तर्जुमा गर्न लागेको विषयसँग सम्बद्ध विभिन्न लेख तथा पुस्तक,
- ३.३.५ सम्बद्ध तथा खासगरी नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि तथा महासन्धि,
- ३.३.६ विदेशी मुलुकका प्रचलित कानूनी व्यवस्था र नमुना कानून (जस्तै: संयुक्त राष्ट्रसंघको नमुना कानून)
- ३.३.७ सर्वोच्च अदालत, अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालय तथा अन्य विदेशी अदालतबाट सम्बन्धित विषयमा भएका फैसला,
- ३.३.८ सम्बद्ध कानूनको अवधारणा, उत्पत्ति, विकास, यसको प्रयोग र विद्यमान अवस्थाको बारेमा जानकारी दिने वेभसाइट,
- ३.३.९ नेपाल राजपत्र,
- ३.३.१० कानून र न्यायसँग सम्बन्धित पुस्तक,
- ३.३.११ कानून तर्जुमा दिग्दर्शन,
- ३.३.१२ कानूनी तथा अन्य शब्दकोष,
- ३.३.१३ नजिर संग्रह,
- ३.३.१४ व्याकरण सम्बन्धी पुस्तक,
- ३.३.१५ कानून तर्जुमा गर्न आवश्यक पर्ने अन्य सामग्री (सिसाकलम, कम्प्युटर आदि) ।

भाषा

कानून तर्जुमा गर्दा प्रयोग गरिने भाषाको विषयमा भाग – २ मा विस्तृत चर्चा गरिएको छ ।
तापनि केही आधारभूत विषयहरू निम्नानुसार छन्: -

- ३.४.१ सरल, स्पष्ट, बुझ्न सकिने र बहुअर्थ नलाग्ने भाषाको प्रयोग गरी कानूनको तर्जुमा गर्नुपर्छ । जटिल शब्द, पदावली र लामा वाक्यलाई अधिकतम हदसम्म निरूत्साहित गर्नुपर्छ । मानक भाषाको प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- ३.४.२ एकै अवधारणाको दुई वा सोभन्दा बढी प्रावधान उल्लेख गर्दा समान शब्द र भाषाको प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- ३.४.३ सार्वजनिक निकायको काम, कर्तव्य र अधिकारको उल्लेख गर्दा कर्तृ वाच्यको प्रयोग गर्नुपर्छ ।

विधेयक प्रस्तावको तयारी, स्वीकृति र विधेयक मसौदा तर्जुमा

४.१

विधेयक प्रस्ताव (अवधारणा तथा नीतिपत्र)

४.१.१ **विधेयक प्रस्तावको तयारी**

विधेयक प्रस्तावको तयारी कानून निर्माणको प्रारम्भिक चरण हो । प्रस्तावित कानूनको आवश्यकता, औचित्य र त्यसका मूलभूत नीति तथा अवधारणालाई बुँदागत रूपमा उल्लेख गर्दै तयार गरिने नीतिपत्र नै विधेयक प्रस्ताव हो । विधेयक प्रस्ताव कानून निर्माणको खाका हो । कानून तर्जुमाको क्रममा विधेयक प्रस्तावमा उल्लिखित बुँदालाई नै मूल आधार बनाउनु पर्छ । यसले कानून तर्जुमा कार्यलाई सहज र सुगम बनाउँछ ।

४.१.२ **विद्यमान प्रचलन**

प्रचलित कानूनमा भै रहेको व्यवस्थाभन्दा छुट्टै कानूनको मसौदा तर्जुमाको कारवाइ शुरू गर्न नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट सैद्धान्तिक स्वीकृति प्राप्त गर्नुपर्छ । व्यवहारमा भने विधेयकको प्रारम्भिक मसौदा सहितको प्रस्ताव मन्त्रिपरिषद्मा पठाई सैद्धान्तिक स्वीकृति प्राप्त गर्ने प्रक्रियालाईनै विधेयक प्रस्ताव स्वीकृति भएको मान्ने प्रचलन छ ।

४.१.३ **विधेयक प्रस्ताव पठाउने**

सैद्धान्तिक स्वीकृति वा विधेयक प्रस्ताव स्वीकृत गर्ने निर्णयकालागि कानून मन्त्रालयको राय परामर्श माग गर्दा तथा मन्त्रिपरिषद्मा प्रस्ताव पेश गर्दा बनाउन लागिएको कानूनको आवश्यकता र औचित्य तथा सो कानूनका मूलभूत नीतिगत विषयमा बुँदागत अवधारणा तथा नीतिपत्र तयार गरी पठाउने अभ्यासको शुरूआत गर्नुपर्छ ।

४.२

विधेयक प्रस्ताव तयार गर्ने निकाय

नेपाल सरकारको कार्य विभाजन नियमावली अनुसार जुन विषय जुन मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्छ सो विषयको कानून निर्माणको लागि विधेयक प्रस्ताव तयार गर्ने जिम्मेवारी सोही मन्त्रालयको हुन्छ । विधेयक प्रस्ताव तयार गर्दा मुख्यत निम्न विषयमा ध्यान दिई तयारी गर्नुपर्छ:

४.२.१ **लक्ष्य र उद्देश्य**

कुन पृष्ठभूमिमा के कुन कारण र आधारमा कानूनको निर्माण गर्नुपर्ने हो त्यसको औचित्य पुष्टि गर्न प्रस्तावित विधेयकको लक्ष्य र उद्देश्य स्पष्ट गर्नुपर्छ । त्यसको

पुष्ट्याईको लागि अनुसन्धानमूलक तथ्य एवं तथ्याङ्कको विश्लेषणात्मक विवरण तयार गर्नुपर्छ ।

४.२.२

नीतिगत अवधारणा

- ४.२.२.१ के कस्तो समस्या सिर्जना भएको हो? समस्याको मूल कारण र जड के हो स्पष्ट रूपमा पहिचान गर्ने,
- ४.२.२.२ पहिचान भएका वास्तविक समस्या समाधानकालागि अख्तियार गरिएका विद्यमान नीति र तिनको कार्यान्वयनको अवस्थाको विवरण उल्लेख गर्ने,
- ४.२.२.३ समस्यासँग सम्बद्ध विषयमा कुनै नीति नै नभएको हो वा नीति भएर पनि त्यस्तो नीतिले समस्याको समाधान गर्न नसकेको के हो ? स्पष्ट गर्ने,
- ४.२.२.४ नयाँ नीति निर्माण गर्नुपर्ने वा विद्यमान नीतिमा पुनरावलोकन गर्नु पर्ने भए समस्यासँग सम्बद्धता देखिने गरी प्रस्तावित नीति तयार गर्ने,
- ४.२.२.५ समस्यासँग सम्बद्ध विषयमा विद्यमान कुनै कानूनी व्यवस्था नभएको वा अपर्याप्त भएको भए त्यसले संबोधन गर्न नसकेका विषय समावेश गर्ने,
- ४.२.२.६ सम्बद्ध विषयसँग सम्बन्धित अन्य मुलुकका प्रचलन र अनुभव सम्बन्धी विवरण उल्लेख गर्ने,
- ४.२.२.७ सम्बद्ध विषयसँग सम्बन्धित नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, महासन्धिले सिर्जना गरेका दायित्व उल्लेख गर्ने,
- ४.२.२.८ प्रस्तावित कानूनले नियमन गर्न खोजेको विषयको क्रमवद्ध सूची र त्यसको कार्यान्वयन प्रक्रियाबारे उल्लेख गर्ने,
- ४.२.२.९ प्रस्तावित कानूनले कसूर घोषित गर्न खोजेको विषय उल्लेख गर्ने,
- ४.२.२.१० कसूर गरे वापत हुन सक्ने दण्ड सजायको व्यवस्था समावेश गर्ने,
- ४.२.२.११ कसूरको अनुसन्धान तहकिकात र अभियोजन सम्बन्धी व्यवस्था उल्लेख गर्ने,

४.२.२.१२ मुद्दा सुनुवाई गर्ने अधिकार सामान्य अदालत वा न्यायाधिकरण वा अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीलाई कसलाई दिने उल्लेख गर्ने । सामान्य अदालतबाहेक अन्य निकायलाई सुनुवाईको अधिकार दिने व्यवस्था गर्नेभए त्यसको आधार र कारण खुलाउने ।

४.२.३ **स्रोत र साधनको प्रतिबद्धता**

प्रस्तावित विधेयक कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने भौतिक स्रोत, साधन एवं जनशक्तिको उपलब्धता सम्बन्धमा विधेयक प्रस्तावमा उल्लेख गर्नुपर्छ । व्यवस्थापिकामा विधेयक प्रस्तुत गर्दा विधेयकको कार्यान्वयनको पर्न आउने आर्थिक व्ययभारलाई आर्थिक टिप्पणीको रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ । यस व्यवस्थालाई औपचारिकतामा मात्र सीमित नराखी पटके र सालबसाली रूपमा हुनसक्ने खर्चको विवरण यथार्थ र वैज्ञानिक रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

कर, राजस्व, शुल्क वा सरकारी दैदस्तुर लगाउने वा भइरहेको दर घट बढ गर्ने, मिन्हा माफी वा छुट दिने वा राजस्वको स्रोतको बाँडफाँड गर्ने जस्ता प्रावधान रहेको विधेयक र विधेयकले सिर्जना गर्न खोजेको दायित्व वहन गर्ने क्रममा वा विधेयक कार्यान्वयनको क्रममा सरकारलाई पर्न आउने थप आर्थिक व्ययभारको बारेमा अर्थ मन्त्रालयको आवश्यकता अनुसार परामर्श वा पूर्व स्वीकृति लिनुपर्छ ।

४.२.४ **अपेक्षित लाभ**

प्रस्तावित विधेयकले मुलुकको आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक वा साँस्कृतिक क्षेत्रमा के कस्तो लाभ पुऱ्याउने अपेक्षा गरेको छ त्यसको बुँदागत विवरण प्रस्तुत गर्नुपर्छ ।

४.२.५ **कार्यान्वयन पक्ष**

कानून कार्यान्वयनका आधारभूत विषयमा कानून निर्माण पूर्व नै नीतिगत स्पष्टता हुनुपर्छ । स्पष्ट हुन नसकेका विषयलाई विधेयक प्रस्तावमा समावेश गरिएमा त्यसबाट बन्ने कानूनको कार्यान्वयन हुन कठिन हुन्छ ।

विधेयक प्रस्तावको स्वीकृति प्रक्रिया:**४.३.१ राय परामर्शको लागि कानून मन्त्रालयमा पठाउने**

सम्बद्ध मन्त्रालयले विधेयक प्रस्ताव तयार गरेपछि वा अन्य निकायबाट प्राप्त गरेको मसौदा परिमार्जन गरेपछि राय परामर्शको लागि कानून मन्त्रालय पठाउनु पर्छ। त्यस्तो विधेयक प्रस्ताव पठाउँदा कम्तीमा देहाय बमोजिमको कागजात संलग्न गर्नुपर्छ:-

- ४.३.१.१ सम्बद्ध मन्त्रालयको सक्कल निर्णय फायल,
- ४.३.१.२ विधेयक प्रस्ताव अवधारणा तथा नीतिपत्र,
- ४.३.१.३ राज्य वा सरकारबाट त्यस विषयमा स्वीकृत नीति,
- ४.३.१.४ व्यवस्थापिकाबाट सङ्कल्प प्रस्ताव पारित भएको भए त्यसको विवरण,
- ४.३.१.५ सर्वोच्च अदालतको फैसला वा आदेशको आधारमा कानून निर्माण गर्न खोजिएको भए त्यसको पूर्ण पाठ,
- ४.३.१.६ द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धिको दायित्व निर्वाह गर्न कानून निर्माण गर्न खोजिएको भए त्यस्तो सन्धिको पूर्ण पाठ तथा त्यसमा नेपाल सरकारको तर्फबाट व्यक्त गरिएको प्रतिवद्धता सम्बन्धी विवरण,
- ४.३.१.७ अध्ययन, अनुसन्धानको आधारमा कानून निर्माणको सिफारिस गरेको भए त्यस्तो अध्ययन अनुसन्धानको पूर्ण प्रतिवेदन,
- ४.३.१.८ सम्बद्ध विषयको विद्यमान कानूनी व्यवस्थाको संक्षिप्त विवरण वा कानून नै नभएमा सोही व्यहोरा,
- ४.३.१.९ प्रस्तावित कानूनका बारेमा व्यावसायिक व्यक्ति, विशेषज्ञ, संघ सस्था वा सरोकारवालासँग राय परामर्श लिएको वा कुनै किसिमको छलफल, समन्वय वा सहमति भएको भए तत्सम्बन्धी विवरण,
- ४.३.१.१० प्रारम्भिक मसौदा तयार भएको भए सो समेत,
- ४.३.१.११ कुनै कार्यक्षेत्रगत शर्त भए तत्सम्बन्धी कुराहरू।

४.३.२ विधेयक प्रस्तावमा कानून मन्त्रालयले राय परामर्श दिने

कानून मन्त्रालयले सम्बद्ध मन्त्रालयले तयार गरेको विधेयकको प्रस्तावमा अध्ययन गरी आफ्नो मन्तव्य सहितको राय सम्बद्ध मन्त्रालयमा पठाउनु पर्छ।

४.३.३ **सम्बद्ध मन्त्रालयले मन्त्रिपरिषद्मा प्रस्ताव पेश गर्ने**

कानून मन्त्रालयबाट प्राप्त परामर्शको आधारमा सम्बद्ध मन्त्रालयले थप कुनै काम कारवाई गर्नु पर्ने भए सम्पन्न गरी सो विधेयक प्रस्ताव स्वीकृतिको लागि मन्त्रिपरिषद् समक्ष पेश गर्नुपर्छ ।

४.३.४ **विधेयक प्रस्तावमा स्वीकृति**

सम्बद्ध मन्त्रालयबाट प्राप्त विधेयक प्रस्तावको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक साँस्कृतिक र कानूनी लगायत सबै पक्षबाट विचार विमर्श गरी मन्त्रिपरिषदले विधेयकको मसौदा तयार गर्ने भनी स्वीकृति दिने सम्बन्धमा उपयुक्त निर्णय गर्छ । यसलाई व्यवहारमा मन्त्रिपरिषदले सिद्धान्त स्वीकृत गरेको मानिन्छ ।

४.४ **विधेयक मसौदा तर्जुमा गर्न कानून मन्त्रालयमा पठाउने**

मन्त्रिपरिषद्बाट विधेयक प्रस्तावमा सिद्धान्त स्वीकृत भएपछि सम्बद्ध मन्त्रालयले विधेयकको अन्तिम मसौदा तयार गर्न विधेयक प्रस्ताव सहितको फायल पुनः कानून मन्त्रालयमा पठाउनु पर्छ ।

४.५ **गैर सरकारी विधेयक**

४.५.१ सामान्यतः सुरक्षा र अर्थ सम्बन्धी विधेयक सरकारी विधेयकको रूपमा व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत गरिन्छ । सो बाहेक अन्य विषयका विधेयक कुनै पनि विधायकबाट व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत हुन सक्छ । त्यस्तो विधेयकलाई गैर सरकारी विधेयक भन्ने गरिन्छ । सरकारी विधेयक जस्तो गैर सरकारी विधेयकको तयारी सम्बन्धी कार्यविधि निश्चित छैन ।

४.५.२ गैर सरकारी विधेयक व्यवस्थापिकाको सचिवालयमा दर्ता भएपछि सचिवालयले त्यस्तो मसौदाको प्रति उपलब्ध गराई सरकारी अवधारणा लिने प्रचलन छ ।

परिच्छेद - ५

विधेयकको अङ्ग र तिनको रचना

५.१ विधेयकको प्रकार र प्रकृति

प्रत्येक मुलुकमा कानूनको तर्जुमा, स्वीकृति, र जारी गर्ने प्रक्रिया आफ्नो राजनीतिक तथा संवैधानिक विकासको इतिहास, रीत र परम्पराको पृष्ठभूमिमा आधारित हुन्छ । यद्यपि राज्य तथा सरकारबाट स्वीकृत नीतिलाई प्राथमिकता र क्रमवद्धताको आधारमा विभिन्न भाग, परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड र उपखण्डमा विभाजन गरी विधेयक तर्जुमा गरिन्छ ।

विधेयक तर्जुमा गर्दा सबभन्दा पहिले तर्जुमा गर्ने खोजेको विधेयकको प्रकृति पहिचान गर्नु पर्छ । विधेयकको प्रकृतिको आधारमा त्यसको क्षेत्र, आकार, प्रकार, ढाँचा, संरचना सम्बन्धी अवधारणा र खाका तयार गर्न सजिलो हुन्छ । विधेयकको विषयवस्तु र प्रकृतिको आधारमा नेपालमा हाल प्रचलित ऐनहरूलाई सामान्यतया निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ: -

- ५.१.१ अदालतको गठन, स्थापना, क्षेत्राधिकार र न्याय प्रशासन सञ्चालन सम्बन्धी,
- ५.१.२ स्थानीय निकायको गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी,
- ५.१.३ निर्वाचन प्रणाली र प्रक्रिया सम्बन्धी,
- ५.१.४ शान्ति, सुरक्षा तथा सुव्यवस्था सम्बन्धी,
- ५.१.५ राजस्व सम्बन्धी,
- ५.१.६ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको स्थापना, सञ्चालन र नियमन सम्बन्धी,
- ५.१.७ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा सेवाको सञ्चालन र नियमन सम्बन्धी,
- ५.१.८ शिक्षा, स्वास्थ्य तथा अन्य सामाजिक सेवा सञ्चालन तथा नियमन सम्बन्धी ,
- ५.१.९ भूमि व्यवस्थापन र नियमन सम्बन्धी,
- ५.१.१० देवानी दायित्व सम्बन्धी,
- ५.१.११ फौजदारी कसूर र सजाय सम्बन्धी,
- ५.१.१२ संवैधानिक निकायको काम, कर्तव्य तथा अधिकारको व्यवस्था गर्ने सम्बन्धी,
- ५.१.१३ विभिन्न पदाधिकारीको पारिश्रमिक तथा सेवाका शर्त र अन्य सुविधा सम्बन्धी,
- ५.१.१४ विभिन्न प्रकारका सार्वजनिक निकाय, पेशा तथा व्यावसायिक सङ्गठनको गठन, सञ्चालन र नियमन सम्बन्धी,
- ५.१.१५ विभिन्न समुदाय तथा समूहको हित र कल्याणको व्यवस्था गर्ने सम्बन्धी,
- ५.१.१६ सरकारी तथा सार्वजनिक सेवाको गठन, सेवाका शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी,
- ५.१.१७ नेपाल पक्ष भएको बहुपक्षीय अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको दायित्व निर्वाह सम्बन्धी ।

प्रारम्भिक प्रावधान

सबै किसिमका विधेयकमा सामान्यतया देहायका प्रारम्भिक प्रावधानहरू रहेका हुन्छन्:-

५.२.१ ऐन नम्बर

ऐनको नम्बर राख्ने कारण, आधार तथा अवधारणा र यसको प्रयोगलाई निम्नानुसार अध्ययन गर्न सकिन्छ: -

५.२.१.१ विधेयक पारित हुने नहुने तथा पारित भएपनि कहिले पारित हुने भन्ने कुराको निश्चितता नहुने भएकोले विधेयक मसौदाको समयमा नै विधेयकको नम्बर लेख्ने कुरा सान्दर्भिक हुँदैन ।

५.२.१.२ विधेयक मसौदाको कार्य प्रारम्भ भएदेखि व्यवस्थापिकाबाट विधेयक स्वीकृत हुँदाको समयसम्म विधेयकको नम्बर उल्लेख भएको हुँदैन । व्यवस्थापिकाबाट पारित भएको विधेयक प्रमाणीकरणको समयमा प्रमाणीकरण गर्ने निकायले प्रमाणीकरण गर्दा मिति उल्लेख गर्नुपर्छ । सोही आधारमा नेपाल राजपत्रमा ऐन प्रकाशन गर्दा ऐन नं. राख्ने प्रचलन छ । एकैदिन प्रमाणीकरण भएको ऐनको हकमा प्रमाणीकरण भएको पत्र प्राप्त हुँदा उल्लेख भएको ऐनको क्रम अनुसार ऐन नम्बर राखिन्छ । यसबाट कुनै सालभरी बनेका ऐनको संख्या र कुनै ऐन कुन नम्बरमा पर्छ भन्ने थाहा पाइन्छ ।

५.२.१.३ नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा २७ ले ऐन नम्बर वा सालबाट उल्लेख गर्न सकिने कुरा स्पष्ट गरेको छ । हरेक साल जारी भएको ऐन जारी भएको समयक्रमणिका अनुसार ऐनको नम्बर उल्लेख गरिन्छ । २०६४ सालमा जारी भएका ऐनहरू मध्ये पाँचौं नम्बरमा प्रमाणीकरण भएको राष्ट्र ऋण उठाउने ऐन, २०६४ मा ५ नम्बर उल्लेख छ । सो ऐनको पूरा नामको सट्टा २०६४ सालको ऐन नं. ५ मात्र पनि भन्न सकिन्छ । यद्यपि ऐनको नामको प्रयोगको अभावमा पूर्णता नहुने हुनाले नम्बरबाट संशोधन गर्ने प्रचलन भएको पाईदैन ।

५.२.१.४ एकै दिनमा प्रमाणीकरण भएको ऐनमा उल्लिखित नम्बरको आधारमा कुन ऐन पहिले बनेको हो भन्ने प्रश्नको निराकरण गर्न सहयोग पुग्छ ।

५.२.२ लामो शीर्षक

५.२.२.१ विधेयकको शिर बेहोराको मध्य भागमा बोल्ड र निम्न रेखाङ्कन (कच) (अण्डरलाइन) दिई विधेयकको लामो शीर्षक उल्लेख गर्नुपर्छ ।

५.२.२.२ विधेयकको लामो शीर्षकबाटै के कुन उद्देश्यको लागि ऐन बनाउनु परेको हो भन्ने कुरा बुझ्न सक्ने गरी ऐनको लामो शीर्षकको नामकरण गर्नुपर्छ ।

उदाहरण

“मालसामानको बहुविधिक ढुवानीको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक”

५.२.२.३ ऐनको भाषा वा प्रावधानमा कुनै अस्पष्टता वा अनिश्चितता उत्पन्न भएमा ऐनको क्षेत्र यकिन गर्न लामो शीर्षकको सहयोग लिइन्छ । यसैले लामो शीर्षकमा द्विविधाजनक शब्दको प्रयोग नगरी स्पष्ट शब्दावलीको प्रयोग गर्नुपर्छ ।

५.२.२.४ लामो शीर्षकले प्रस्तावित ऐनको मुख्य उद्देश्यलाई सङ्केत गरेतपनि यसले ऐनको दफा, उपदफा वा भाग जस्ता कार्यान्वित हुने प्रावधानमा कुनै नियन्त्रण गर्दैन ।

५.२.२.५ लामो शीर्षक ऐनको समग्र व्यवस्थाको सूचक हो र यसले ऐन कुन विषयसँग सम्बन्धित छ भन्ने कुराको संकेत गर्दछ ।

५.२.२.६ ऐनको लामो शीर्षक नामाकरण गर्ने सम्बन्धमा देहाय बमोजिमको अभ्यास रहेको पाईन्छ: -

५.२.२.६.१ कुनै विषयको सम्बन्धमा पहिलो पटक बन्ने ऐनको विधेयकको लामो शीर्षकमा देहाय बमोजिमको पदावलीको प्रयोग गर्नुपर्छ: -

“गरिबी निवारण कोषको स्थापना र सञ्चालन गर्न बनेको विधेयक”

५.२.२.६.२ कुनै विषयमा यसअघि पनि तत्सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था रहेको र सो कानूनलाई समयानुकूल रूपमा एकीकरण तथा परिमार्जन गर्ने उद्देश्यले बन्ने ऐनको विधेयकको लामो शीर्षकमा संशोधन र “एकीकरण गर्न बनेको विधेयक” भन्ने विशेषण जोडी साविकमा यस विषयमा विद्यमान कानूनलाई समयानुकूल रूपमा परिमार्जन र एकीकरण गरेको भन्ने सन्देश दिने गरी लामो शीर्षक राखिन्छ ।

उदाहरण

“बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक”

उक्त विधेयकले कृषि विकास बैंक ऐन, २०२४, वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१, वित्त कम्पनी ऐन, २०४२, नेपाल औद्योगिक विकास निगम ऐन, २०४६ र विकास बैंक ऐन, २०५२ खारेज गर्ने गरी एउटै ऐन बनाउने प्रस्ताव गरेको थियो । यद्यपि यस विषयमा पनि एकरूपता भने रहेको पाईदैन । सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०१८ लाई खारेज गर्दै सोही विषयमा नयाँ बनेको सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को लामो शीर्षक राख्ने क्रममा त्यस्तो अभ्यास भएको पाईदैन ।

उदाहरण

“सार्वजनिक सुरक्षा कायम राख्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक”

धेरै ऐनहरू खारेज गरी एउटै ऐन बनाउनु पर्दा संशोधन र एकीकरण भन्नु सार्थक देखिन्छ । तर एउटै ऐन खारेज गरी अर्को ऐन बनाउनु पर्दा संशोधन र एकीकरण भन्नु त्यति सार्थक नहुने हुँदा उक्त सार्वजनिक सुरक्षा ऐन, २०४६ को

लामो शीर्षकमा संशोधन र एकीकरण भन्ने शब्दहरू प्रयोग नभएको हुनसक्छ ।

५.२.२.६.३ प्रचलित ऐनलाई पूर्ण रूपमा खारेज नगरी संशोधन मात्र गर्ने उद्देश्यले बनेको विधेयकको लामो शीर्षकमा “..... ऐन, लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक” भन्ने लामो शीर्षक राखिन्छ ।

उदाहरण

“बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको ऋण असूली ऐन, २०५८ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक”

५.२.२.६.४ प्रचलित दुई वा दुईभन्दा बढी ऐनका प्रावधानलाई संशोधन गर्नुपर्दा एकै ऐनद्वारा संशोधन गर्ने विधेयक लान सकिन्छ ।

उदाहरण

“निकासी पैठारी तथा बौद्धिक सम्पत्तिसम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्न बनेको विधेयक”

उक्त विधेयकले निकासी पैठारी नियन्त्रण ऐन, २०१३, पेटेण्ट, डिजायन, ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ र प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९ लाई संशोधन गर्ने प्रस्ताव गरेको थियो ।

५.२.२.६.५ दुई वा दुईभन्दा बढी ऐनलाई एउटै ऐनद्वारा संशोधन गर्नुपर्दा केही नेपाल ऐन संशोधन गर्न बनेको विधेयक भनी विधेयकको लामो शीर्षकको नामाकरण गरी विधेयक तयार गर्न सकिन्छ ।

उदाहरण

“केही नेपाल ऐन संशोधन गर्न बनेको विधेयक”

५.२.२.६.६ एकै विषयसँग सम्बद्ध दुई वा दुईभन्दा बढी ऐन संशोधन गर्नु परेमा मूल विषयलाई लामो शीर्षकमा समावेश गरी संशोधन गर्ने गरी विधेयक तयार गर्न सकिन्छ । जस्तो:

“सञ्चार सम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्न

बनेको विधेयक”

५.२.२.६.७ ऐनको खारेजी ऐनद्वारा मात्र हुन्छ । प्रतिस्थापन गर्न बनेको विधेयकले साविकको ऐनलाई खारेज गरेको अवस्थामा बाहेक प्रचलित दुई वा दुईभन्दा बढी ऐनलाई खारेज गर्नु पर्दा केही नेपाल ऐन खारेज गर्न बनेको विधेयक भनी नामाकरण गर्न सकिन्छ ।

उदाहरण

“केही नेपाल ऐन खारेज गर्न बनेको विधेयक”

५.२.२.६.८ खारेजीले खारेजीलाई जगाउँदैन । कुनै ऐनलाई खारेज गर्न बनेको ऐन आफैँ खारेज भयो भने त्यस्तो खारेज गर्न बनेको ऐनले खारेज भई सकेको ऐनलाई जगाउँदैन । व्यवस्थापिकाले खारेज भएको ऐन जगाउने विधेयक स्वीकृत नगरेसम्म त्यस्तो खारेज भएको ऐन जागदैन । कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ५ ले यही सिद्धान्त अनुसरण गरेको छ । तत्कालीन प्रतिनिधिसभा विघटन भएको अवस्थामा जारी भएको विभिन्न अध्यादेशहरूले तत्काल प्रचलित विभिन्न ऐनहरूका प्रावधानलाई संशोधनको माध्यमबाट खारेज वा संशोधन गरेका थिए । तर खारेज गर्ने अध्यादेश आफैँ निष्क्रिय भएपछि त्यसले खारेज गरेका प्रावधान आफैँ जाग्न नसक्ने भएकोले २०६३ साल बैशाख ११ गते पुनर्स्थापना भएको प्रतिनिधिसभाले केही नेपाल ऐनको व्यवस्था जगाउने ऐन, २०६३ जारी गर्‍यो । सो ऐनले अध्यादेशहरूले खारेज वा संशोधन गरेका सबै ऐनका प्रावधानहरूलाई खारेज वा संशोधन हुँदाको

बखत कायम रहेका प्रावधानहरू यथास्थितिमा जाग्ने व्यवस्था गर्‍यो ।

उदाहरण

“ केही नेपाल ऐनको व्यवस्था जगाउने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक ”

५.२.२.६.९ तत्कालीन प्रतिनिधिसभा विघटन भएको अवस्थामा जारी भएको कम्पनी अध्यादेश, २०६२ तथा धितोपत्र सम्बन्धी अध्यादेश, २०६२ ले क्रमसः कम्पनी ऐन, २०५३ र धितोपत्र कारोबार ऐन, २०४० खारेज गरेको थियो । २०६२ सालमा जारी भएका उक्त दुवै अध्यादेशहरू ६ महिना नाघेपछि आफै निष्क्रिय भए । २०६३ सालमा प्रतिनिधिसभाले उपर्युक्त दुवै ऐनहरू नयाँ बनायो । तर ती ऐनले साविकमा कायम रहेका ऐनलाई खारेज गरेनन् । तत्कालीन अवस्थामा जारी भएको अध्यादेशले उक्त दुवै ऐनलाई खारेज गरिसकेकोले पुनः त्यसलाई २०६३ सालको ऐनले खारेज गर्न आवश्यक नपर्ने भन्ने आधारमा खारेज गरिएन ।

५.२.२.६.१० नेपालमा लामो शीर्षकको अभ्यास लामो भएपनि अपवादका रूपमा केही ऐनहरूमा लामो शीर्षक र संक्षिप्त नाम एउटै रूपमा प्रयोग भएको पनि पाइन्छ । उदाहरणार्थ “नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१०” र “आवश्यक वस्तु संरक्षण ऐन, २०१२” तथा “नेपाल वायुसेवा निगम ऐन, २०१९” आदि । कुनै ऐनमा संक्षिप्त नाम पनि लामो शीर्षक सरहने प्रयोगमा भएका पनि पाइन्छन् । “कालो बजार तथा केही अन्य सामाजिक अपराध तथा सजाय ऐन, २०३२” लाई एकातर्फ ऐनको संक्षिप्त नामको रूपमा प्रयोग

गरिएको छ भने अर्कोतर्फ “कालो बजार तथा केही सामाजिक अपराध तथा सजाय ऐन” लाई लामो शीर्षकको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यसमा दुवै नामलाई तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गर्दा एकमा ‘केही अन्य’ र अर्कोमा “केही” भन्ने शब्दमात्र प्रयोग भएको छ । नेपालमा केही ऐनहरूमा लामो शीर्षकको प्रयोग भएको पाईदैन । “सामयिक कर असुल ऐन, २०१२,” र “मुलुकी ऐन” यसका उदाहरण हुन् ।

विधेयक मसौदाको समयदेखि व्यवस्थापिकाबाट विधेयक स्वीकृत भई प्रमाणीकरण भएपछि प्रमाणित प्रतिमा समेत विधेयकको शीर्षक अर्थात लामो शीर्षकमा “.....को व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक” भनी लामो शीर्षक उल्लेख भएको हुन्छ । ‘ऐन’ शब्दको प्रयोग भएको हुँदैन । संविधान बमोजिम व्यवस्थापिकाबाट स्वीकृत विधेयक प्रमाणीकरण गर्न पाउने अधिकार प्राप्त निकाय वा अधिकारीबाट प्रमाणीकरण भएको विधेयकले ऐनको रूप धारण गर्छ ।

स्वीकृत विधेयक प्रमाणीकरण गर्ने अधिकारीले प्रमाणीकरण गरेको प्रति समेतमा लामो शीर्षकको अन्त्यमा विधेयक भन्ने शब्दनै प्रयोग गरिन्छ । त्यस्तो विधेयक नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गर्ने प्रयोजनकोलागि मुद्रण गर्ने क्रममा मात्र लामो शीर्षकको अन्त्यमा रहेको “विधेयक” शब्दलाई “ऐन” भन्ने शब्दमा रूपान्तरण गरी मुद्रण गर्न पठाइन्छ ।

२०६३ साल अघि जारी भएको ऐनमा ऐन नम्बर पछि प्रशस्ति लेख्ने प्रचलन रहिआएको थियो ।

प्रतिनिधिसभाको घोषणापत्र, २०६३ पछि ऐनमा प्रशस्ति लेख्ने प्रचलनको अन्त्य भएको छ ।

५.२.३ प्रस्तावना

- ५.२.३.१ प्रस्तावनामा ऐनको आशय, उद्देश्य र प्रयोजन अभिव्यक्त भएको हुन्छ । ऐनको प्रस्तावनालाई व्यवस्थापिकाको मन वा विचारलाई खोल्ने साँचोको रूपमा लिइन्छ । त्यसैले प्रस्तावनाको तर्जुमा गर्दा सोही अनुरूप गर्नुपर्छ ।
- ५.२.३.२ प्रस्तावनामा राजनीतिक तथा आलङ्कारिक शब्दको कमभन्दा कम प्रयोग गर्नुपर्छ । ऐनको उद्देश्य र उपादेयताको सन्दर्भमा सम्बद्ध मन्त्रीले व्यवस्थापिकामा राजनीतिक प्रकृतिको वक्तव्यनै प्रस्तुत गर्नु पर्ने प्रचलन रहे तापनि त्यसलाई कानूनी प्रावधानको प्रवेशविन्दुको रूपमा हेर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
- ५.२.३.३ प्रस्तावना ऐनका आसय, उद्देश्य र प्रयोजन अभिव्यक्त गर्ने माध्यम भएकाले प्रस्तावना लेख्दा व्यापक दृष्टिकोणको प्रयोग गर्नु पर्छ भन्ने तर्क रहेको छ । अर्कोतर्फ प्रस्तावनामा बढी महत्वाकांक्षी र विस्तृत कुरा राख्दा प्रस्तावनामा ऐनका प्रावधानहरूसँग मेल नखाने विषय पर्न गई ऐन कार्यान्वयन गर्न कठिन हुने तर्फसजग रहनु आवश्यक पर्छ । यी दुवै सोच बीचको सन्तुलनमा मात्र स्वस्थ प्रस्तावनाको मसौदा हुन सक्छ ।
- ५.२.३.४ नेपालमा कतिपय ऐनमा प्रस्तावनालाई खासै महत्व नदिई ऐनको लामो शीर्षकलाईनै प्रस्तावनामा उल्लेख गरेको देख्न सकिन्छ । जस्तै: करार ऐन, २०५६; जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४; उखडा सम्बन्धी ऐन, २०२९; यसका प्रमुख उदाहरण हुन् । तर प्रस्तावनामा ऐनको आशय उद्देश्य र प्रयोजन खुलाएर तर्जुमा गर्नुपर्छ ।
- ५.२.३.५ ऐनको प्रस्तावना संशोधन गर्न हुँदैन र गर्न सकिँदैन भन्ने भनाई निरपेक्ष होईन । संवैधानिक सीमाको अधीनमा रहेर प्रचलित ऐन खारेज गरी वा नगरी नयाँ ऐन बनाउने अधिकार प्राप्त व्यवस्थापिकालाई मौजूदा ऐनको सोच अपर्याप्त भएका कारण त्यसलाई परिमार्जन गर्न ऐनको प्रस्तावनामा संशोधन गर्न नसक्ने

भन्नु उपयुक्त हुँदैन । जस्तो: नेपालको संविधान, २०१९ को प्रस्तावना, शिक्षा (पाँचौँ संशोधन) ऐन, २०४९ तथा, नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय ऐन (केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ बाट) तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ (चौथो संशोधन) को प्रस्तावनामा संशोधन भएका उदाहरणहरू पाईन्छन् ।

५.२.३.६

नेपालको सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा २००७ साल अघि बनेका ऐनमा अपवादको अवस्था रहे पनि तत्पश्चात बनेका प्राय सबैजसो ऐनहरूमा प्रस्तावना राख्ने गरिएको छ । ऐनको उद्देश्य छुट्टै दफामा उल्लेख गर्ने प्रचलन नभएको सन्दर्भमा समेत प्रस्तावना राख्ने प्रचलन रहेको छ । यज्ञमूर्ति बन्जाडे विरूद्ध वाग्मती विशेष अदालत (नेपाल कानून पत्रिका २०२६, पृष्ठ १५७) को मुद्दामा प्रस्तावना ऐनको अभिन्न अङ्ग भएको न्यायिक सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ ।

५.२.३.७

महासन्धिक प्रावधानलाई राष्ट्रिय कानूनमा अङ्गीकरण गर्ने उद्देश्यले बनाएको ऐनको प्रस्तावनामा सो बेहोरा उल्लेख गर्ने प्रचलन बेलायतमा रहेको छ । नेपाल ब्रेटन उड्स सम्झौता ऐन, २०१८ र अन्तर्राष्ट्रिय विकास एसोसिएशनको सदस्यता प्राप्त गर्ने ऐन, २०१९, अन्तर्राष्ट्रिय फाइनेन्स कर्पोरेशनको सदस्यता प्राप्त गर्ने ऐन, २०२२ तथा सपुर्दगी ऐन, २०४५ को प्रस्तावनामा त्यस्तो बेहोरा उल्लेख गरिएको छ । तर नेपाल पक्ष बनेका महासन्धिको प्रावधानलाई राष्ट्रिय कानूनमा अङ्गीकरण गर्ने उद्देश्यले बनेका सबै ऐनको प्रस्तावनामा सो व्यहोरा उल्लेख गर्ने प्रचलनले निरन्तरता प्राप्त गरेको नदेखिँदा एकरूपता आउन सकेको भने देखिँदैन । सम्भव भएसम्म एकरूपता कायम गर्न मनासिव हुन्छ ।

५.२.३.८

सार्वजनिक हितको नाउँमा मौलिक हकमा नियन्त्रण गर्न सकिने तत्काल प्रचलित नेपालको संविधान, २०१९ को धारा १७ को उपधारा (२) मा उल्लिखित प्रावधानमध्ये कुनै एक प्रावधान कुनै ऐनको प्रस्तावनामा उल्लेख भएमा सो ऐन सार्वजनिक हितको लागि बनेको मानिने र त्यसले मौलिक हकमा बन्देज लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको सन्दर्भमा तत्कालीन समयमा जारी भएका

धेरैजसो ऐनको प्रस्तावनामा धारा १७ को उपधारा (२) मा उल्लिखित कुनै न कुनै प्रावधान ऐनको प्रस्तावनामा राख्ने चलन थियो । जस्तै: “सर्वसाधारण जनताको सुविधा र आर्थिक हित कायम राख्न” (खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२) । प्रस्तावनामा खास शब्द राखेको भरमा मौलिक हक माथि नियन्त्रण गर्ने व्यवस्थालाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ ले अन्त्य गरेको छ ।

५.२.३.९

हाल प्रचलनमा रहेका ऐनहरूको विषयवस्तुको आधारमा देहाय बमोजिमको उद्देश्यको बाञ्छनीयता दर्शाई ऐन जारी गर्नु परेको तथ्य प्रस्तावनामा उल्लेख गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ: -

- ५.२.३.९.१ अदालतको गठन, स्थापना, क्षेत्राधिकार र न्याय प्रशासन सञ्चालन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.२ स्थानीय निकायको गठन, निर्वाचन र काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.३ राजनीतिक तहका संस्था तथा निकायको गठन तथा पदाधिकारीको निर्वाचन प्रणाली र प्रक्रिया सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.४ शान्ति, सुरक्षा तथा सुव्यवस्था कायम राख्ने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.५ कर तथा राजस्व लगाउने र असूल उपर गर्ने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.६ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको स्थापना र सञ्चालन र नियमन गर्ने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.७ विविध प्रकारका उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय तथा सेवाको सञ्चालन तथा नियमन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,

- ५.२.३.९.८ शिक्षा, स्वास्थ्य तथा अन्य सामाजिक सेवा सञ्चालन तथा नियमन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.९ भूमिको प्रकार, स्वामित्व, व्यवस्थापन र नियमन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.१० विविध प्रकृतिका देवानी दायित्व, र दुष्कृति सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.११ कसूर र सजाय निर्धारण सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.१२ संवैधानिक निकायको काम, कर्तव्य तथा अधिकारको व्यवस्था गर्ने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.१३ संवैधानिक अङ्ग एवं निकाय तथा अन्य पदधिकारीको पारिश्रमिक तथा सेवाको अन्य सुविधा सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.१४ विविध प्रकृतिका सार्वजनिक निकाय, पेशा तथा व्यावसायिक संगठनको गठन, सञ्चालन र तिनीहरूको नियमन सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.१५ विविध प्रकारका समुदाय तथा समूहको हित र कल्याणको व्यवस्था गर्ने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.१६ सरकारी तथा सार्वजनिक सेवाको गठन, सेवाका शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.१७ नेपाल पक्ष भएको बहुपक्षीय अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको दायित्व निर्वाह सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,
- ५.२.३.९.१८ संविधानको वाध्यात्मक वा ऐच्छिक प्रावधान सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,

- ५.२.३.१० उपर्युक्त प्रचलनलाई विचार गर्दा ऐनको प्रस्तावना तर्जुमा गर्दा मूलतः निम्न विषयमा ध्यान दिनु पर्छः-
- (क) कस्ता कस्ता क्रियाकलापलाई नियमन तथा व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यले ऐन बनाउन खोजिएको हो,
 - (ख) कस्ता कस्ता क्रियाकलापलाई प्रोत्साहन दिने उद्देश्यले ऐन बनाउन खोजिएको हो,
 - (ग) कस्ता कस्ता क्रियाकलापलाई नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले ऐन बनाउन खोजिएको हो,
 - (घ) कस्ता कस्ता क्रियाकलापलाई दुष्कृती वा कसूरको दायराभित्र समावेश गर्ने उद्देश्यले ऐन बनाउन खोजिएको हो,
 - (ङ) सार्वजनिक संस्था वा निकायको स्थापना तथा गठन गर्ने प्रयोजनकोलागि ऐन बनाउन खोजेको भए कुन उद्देश्य प्राप्तीकोलागि त्यस्तो संस्था स्थापना गर्न खोजिएको हो ।

५.२.४ विधि निर्माण सूत्र

- ५.२.४.१ ऐनको प्रस्तावना लगत्तै अर्को अनुच्छेदमा विधि निर्माण सूत्रको उल्लेख गरिन्छ । ऐन कुन समयमा कुन निकाय वा अधिकारीले बनाएको हो र कुन निकाय वा अधिकारीले जारी गरेको हो त्यसको विवरण उल्लेख गर्ने प्रावधान विधि निर्माण सूत्र हो ।
- ५.२.४.२ विधि निर्माण सूत्रको प्रयोग सम्बन्धमा नेपालमा भएको अभ्यासलाई निम्नानुसार हेर्न सकिन्छः -
- ५.२.४.२.१ श्री ५ महाराजधिराजबाट यो ऐन बनाई जारी गरिबक्सेको छ । (आवश्यक सेवा संचालन ऐन, २०१४)
 - ५.२.४.२.२ श्री ५ महाराजधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट नेपालको संविधानको धारा ९४ अनुसार यो ऐन बनाई बक्सेको हो । (हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९)
 - ५.२.४.२.३ श्री ५ महाराजधिराजमहेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र

- सम्मतिले यो ऐन बनाई बक्सेको छ । (नेपाल नागरिकता ऐन, २०२०)
- ५.२.४.२.४ श्री ५ महाराजधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवको शासनकालको चौबीसौं वर्षमा संसदले यो ऐन बनाएको छ । (राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२)
- ५.२.४.२.५ २०६३ सालमा भएको राजनीतिक परिवर्तन पश्चात पुनर्स्थापित प्रतिनिधिसभाले जारी गरेको प्रतिनिधिसभाको घोषणापत्र, २०६३ ले कानून निर्माण गर्ने अधिकार प्रतिनिधिसभामा मात्र निहित राखेको थियो । त्यसैले सो अवधिमा बनेको ऐनहरूमा “प्रतिनिधि सभाको घोषणा, २०६३ जारी भएको पहिलो वर्षमा प्रतिनिधि सभाले यो ऐन बनाएको छ” भनी विधि निर्माण सूत्रमा परिवर्तन गरेको थियो । (केही सार्वजनिक लिखत प्रमाणीकरण (कार्यविधि) ऐन, २०६३)
- ५.२.४.२.६ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ जारी भएपछि विधिनिर्माण सूत्रमा सरलीकरण गरी “व्यवस्थापिका-संसदले यो ऐन बनाएको छ” भन्ने सरल वाक्य मात्र रहने व्यवस्था गरिएको थियो । (सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४)
- ५.२.४.२.७ संविधान सभाको गठन पश्चात संविधान सभाले व्यवस्थापिकाको हैसियतले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा चौथो संशोधन गर्दा “व्यवस्थापिका संसदको हैसियतमा संविधान सभाले यो संशोधन जारी गरेको छ” भन्ने विधि निर्माण सूत्रको प्रयोग भएको थियो ।
- ५.२.४.२.८ त्यसपछि “नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८३ को उपधारा (१) बमोजिम संविधान सभाले

यो ऐन बनाएको छ” भन्ने विधिनिर्माण सूत्र राखिएको छ। (पेशकी खर्च ऐन, २०६५)

५.२.४.२.९ अध्यादेशको विधि निर्माण सूत्र विधेयकको भन्दा केही फरक हुन्छ। जस्तै: “नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (१) बमोजिम नेपाल सरकारले यो अध्यादेश जारी गरेको छ।” (संविधान सभा सदस्य निर्वाचन (पहिलो संशोधन) अध्यादेश, २०६४)।

५.२.४.२.१० राष्ट्रपतिबाट अध्यादेश जारी हुँदा “नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (१) बमोजिम राष्ट्रपतिबाट यो अध्यादेश जारी भएको छ” भन्ने विधि निर्माण सूत्रको प्रयोग भएको छ। (सार्वजनिक सेवालार्ई समावेशी बनाउनको लागि केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश, २०६५)

५.२.५ संक्षिप्त नाम

५.२.५.१ प्रस्तावना पछि प्रत्येक ऐनको दफा १ मा ऐनको छोटो नाम पनि राखिन्छ। जसलाई “संक्षिप्त नाम” भनिन्छ।

उदाहरण

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “अन्तशुल्क ऐन, २०५८” रहेको छ।

“प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३” को दफा १ मा “छोटकरी नाम” भन्ने शब्दावलीको प्रयोग भएको छ। विधेयक तर्जुमाको समयमा लामो शीर्षकमा विधेयक भन्ने शब्दको प्रयोग हुन्छ भने संक्षिप्त नाममा “.....” “ऐन” शब्दनै उल्लेख गरिन्छ।

५.२.५.२ ऐनको संक्षिप्त नाम सँगसँगै ऐन जारी भएको साल अंकमा उल्लेख गर्ने चलन छ। यसरी ऐन जारी भएको साललाई ऐनको संक्षिप्त नामको अभिन्न अङ्गको रूपमा लिइन्छ।

- ५.२.५.३ संक्षिप्त नाम ऐनलाई सम्बोधन गर्ने नाम हो । यही नामबाट ऐनको उच्चारण गरी प्रयोगमा ल्याइन्छ ।
- ५.२.५.४ ऐनलाई संक्षिप्त नामबाट नामाकरण गर्दा ऐनको उद्देश्य तथा कार्यक्षेत्र सामान्य रूपमा पहिचान हुनसक्ने गरी छोटो रूपमा तर्जुमा गर्नुपर्छ । केही ऐनमा प्रयोग भएको संक्षिप्त नाम हेर्दा लामो शीर्षक जस्तो हुनेगरी राखिएको देखिन्छ । जस्तो: संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको पारिश्रमिक, सेवाको शर्त र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०५३; जन्म, मृत्यु तथा अन्य व्यक्तिगत घटना (दर्ता गर्ने) ऐन, २०३३, विर्तावालले र विर्तामा रकम (भट्टी चर्सा आदि) लगाई लिनखान नपाउने ऐन, २०१५, केही फौजदारी मुद्दा खारेज गर्ने र दण्ड सजाय मिन्हा दिने ऐन, २०२०; मीलमा बनेको कपासको सूती, धागो र सूती कपडाको चोर बजारी र चोरी निकासी नियन्त्रण कानून, २००८ ।
- ५.२.५.५ एकै ऐनमा एकभन्दा बढी विषय समावेश भएमा त्यस्तो विषय र सन्दर्भ स्पष्ट हुने गरी ऐनको संक्षिप्त नाम राख्नु पर्छ । संसद सचिवालयको स्थापना र संसद सेवाको कर्मचारीको सेवाका शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी दुई अलग अलग विषयका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको “व्यवस्थापिका-संसद सचिवालय सम्बन्धी ऐन, २०६४” को नामले ऐनमा समावेश भएका दुवै विषयलाई समान रूपमा सम्बोधन गरेको छैन । तर विधेयक तर्जुमा गर्दा विधेयकमा मुख्य विषय प्रष्ट हुने गरी संक्षिप्त नाम राख्नुपर्छ ।
- ५.२.५.६ कुनै ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको ऐनको संक्षिप्त नाम मूल ऐनको नामसँग जोडेर राख्नु पर्छ । जस्तो भवन ऐन, २०५५ लाई संशोधन गर्ने बनेको ऐनको छोटोनाम “भवन (पहिलो संशोधन) ऐन, २०६४” हुन्छ । यसले मूल ऐनको अद्यावधिकताको बारेमा सन्देश दिन्छ ।

५.२.६ प्रारम्भ

- ५.२.६.१ ऐन पारित हुनु र प्रारम्भ हुनु फरक-फरक विषय हो । ऐन कहिलेदेखि प्रारम्भ गर्ने हो भन्ने प्रावधान ऐनमा नै उल्लेख गर्नुपर्छ । यद्यपि ऐन प्रारम्भ हुने मिति तोक्ने अधिकार

व्यस्थापिकाले कार्यकारिणीलाई ऐनबाटनै प्रत्यायोजन गर्ने प्रचलन पनि रहेको छ । ऐन जुन दिनदेखि प्रारम्भ हुने व्यवस्था छ सोही दिनदेखि मात्र ऐनका प्रावधानले कानूनी रूप ग्रहण गर्छन् । नेपाल ऐनमा प्रयोग गरिएको “प्रारम्भ” भन्ने शब्दले ऐन लागू हुने दिनलाई सम्झनु पर्छ, भनी नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा २ को खण्ड (ग) ले स्पष्ट गरेको छ ।

५.२.६.२ नेपाल खानी ऐन, २०२३ लाई प्रतिस्थापन गर्न बनेको खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२ प्रारम्भ नहुँदै २०५१ सालमा संशोधन भई २०५६ साल भदौ ३१ गतेदेखि प्रारम्भ भएको देखिन्छ । कतिपय ऐन बनेर पनि प्रारम्भ नभई खारेज भएको र कतिपय ऐन बनेको पच्चीस वर्ष वा सो भन्दा बढी व्यतित भइसक्दा पनि प्रारम्भ नभएका उदारणहरू पाइन्छन् । २०३९ सालमा बनेको “लिखतहरूको गोप्यता सम्बन्धी ऐन, २०३९” हालसम्म प्रारम्भ भएको छैन ।

५.२.६.३ ऐन लागू हुने बारेमा नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ ले देहाय बमोजिमको व्यवस्था गरेको छ:-

- ऐनमा लागू हुने मिति लेखिएकोमा सोही मितिदेखि,
- ऐनमा मिति नतोकिएकोमा प्रमाणीकरण भएको दिनदेखि ।

५.२.६.४ ऐन कहिलेदेखि लागू हुने हो भन्ने बारेमा नेपालमा भएको अभ्यासलाई निम्नानुसार अध्ययन गर्न सकिन्छ: -

५.२.६.४.१ ऐनको दफा १ मा संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ भन्ने दफा शीर्षक दिई सोही दफाको उपदफा (२) मा “यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ” भन्ने अभ्यास रहेको छ । विस्तारको प्रावधान पनि रहने भएमा प्रारम्भलाई उपदफा (३) मा राख्ने प्रचलन पनि छ । सामयिक कर असूल ऐन, २०१२ मा ऐन प्रारम्भ हुने प्रावधान नै छैन ।

५.२.६.४.२ ऐनको पश्चातदर्शी प्रभाव हुन नदिनका लागि केही मुलुकहरूमा ऐनको प्रमाणीकरण भएको केही अवधि पछि मात्र ऐन प्रारम्भ हुने व्यवस्था गरिएको

पाइन्छ । नेपालमा पनि प्रमाणीकरण भएको मितिको निश्चित दिनपछि प्रारम्भ हुने अभ्यास शुरू भइसकेको छ । जस्तै: सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा २ को उपदफा (२) मा “यो ऐन प्रमाणीकरण भएको मितिबाट तीसौं दिनमा प्रारम्भ हुनेछ” भनी राखिएको छ । यो ऐनको प्रमाणीकरण मिति २०६४/४/५ हो ।

५.२.६.४.३ कसूर सम्बन्धी विधेयक तर्जुमा गर्दा अगाडिकै मितिबाट ऐन प्रारम्भ हुने गरी तर्जुमा गर्नु हुँदैन ।

५.२.६.४.४ सामान्यतया: कानून तर्जुमा गर्दा भविष्यदर्शी असर हुने गरी कानून तर्जुमा गर्नुपर्छ ।

५.२.६.४.५ नेपालमा विधेयक जुनसुकै मितिमा स्वीकृत भएतापनि ऐन प्रारम्भ हुने विषयमा भविष्यदर्शी प्रभाव हुने प्रावधान ऐनमा राखी तत्सम्बन्धी अधिकार नेपाल सरकारलाई प्रत्यायोजन गर्ने प्रचलन पनि रहेको पाइन्छ । यसरी मिति तोक्दा सम्बद्ध ऐनको दफा १ को उपदफा (२) मा यो ऐन “नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ” भन्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ । नेपाल सरकारलाई अधिकार प्रत्यायोजन गरिएकोमा सरकारले सुविधा अनुसार ऐन प्रारम्भ हुने मिति नेपाल राजपत्रमा तोक्दछ र त्यही मितिदेखि ऐन प्रारम्भ भएको मानिन्छ ।

“यो ऐन नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको मिति देखि प्रारम्भ हुनेछ” भन्ने प्रावधान रहेको ऐनको दफा १ को उपदफा (२) आफैमा लागू भएको हुँदैन । लागू नभएको दफाले दिएको अधिकार प्रयोग गरी उक्त ऐन प्रारम्भ भएको सूचना प्रकाशन गर्नु कानून दृष्टिले उपयुक्त हुँदैन । जस्तो: नोटरी पब्लिक सम्बन्धी ऐन,

२०६३ को दफा १ को उपदफा (२) मा “यो ऐन नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ” भन्ने प्रावधान रहेको छ । दफा १ नै लागू नभएको अवस्थामा सो दफा प्रयोगगरी ऐन प्रारम्भ गर्नु उपयुक्त हुँदैन । अतः नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी ऐन लागू गर्ने व्यवस्था भएकोमा प्रत्येक ऐनको दफा १ तुरन्त प्रारम्भ हुने गरी सो दफालाई क्रियाशील बनाई तत्पश्चात ऐनका अन्य दफाहरू एकैपटक वा क्रमशः लागू गर्न सकिने गरी विधेयक तर्जुमा गर्नुपर्छ ।

५.२.६.४.६

कहिलेकाँही दुईवटा ऐन बीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध हुन्छ । एउटा ऐन प्रारम्भ भएपछि मात्र अर्को ऐन प्रारम्भ हुने अवस्थालाई तर्जुमाको भाषामा आश्रित विधेयक भनिन्छ । कुनै नयाँ विधेयक वा संशोधन गर्न बनेको विधेयकले विद्यमान अन्य ऐनमा पारेको र पार्ने कानूनी असरमा समन्वय ल्याउन वा सून्यको अवस्था सिर्जना हुन नदिन त्यस्तो विषयसँग सम्बद्ध अन्य ऐनमा पनि संशोधन गर्नु पर्ने हुन सक्छ । यस्तो अवस्थामा नयाँ बनेको वा संशोधन गर्न बनेको ऐन प्रारम्भ नभएसम्म त्यसले अन्य ऐनमा गरेको संशोधनको प्रावधान प्रारम्भ हुन सक्दैन । उदाहरणः गैर सैनिक हवाई उडान ऐन, २०१५ बमोजिम साविकमा नेपाल सरकारमा निहित हवाई उडान सम्बन्धी कतिपय प्राविधिक प्रकृतिका अधिकारहरूलाई “गैर सैनिक हवाई उडान (चौथो संशोधन ऐन, २०५३” ले कटौती गरी त्यस्ता अधिकारहरू नयाँ बनेको “नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३” बमोजिमको नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणलाई प्रदान गरेको थियो । यी दुवै

ऐन नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको मितिदेखि प्रारम्भ हुने व्यवस्था भएको थियो । यस्तो अवस्थामा दुवै ऐन एकै मितिमा लागू गर्नु पर्ने अवस्थाको सिर्जना हुन्छ र एउटा ऐन मात्र प्रारम्भ गर्दा काम कारवाइमा समन्वय हुँदैन । साथै एउटै अधिकार दोहोरो निकायमा रहन जाने वा अन्य कानूनी सून्यताको स्थिति सिर्जना हुन सक्ने हुन्छ । तसर्थ यस्तो अवस्थामा दुवै ऐन एकै मितिमा प्रारम्भ हुनेगरी कानून तर्जुमा गर्नुपर्छ ।

५.२.६.४.७ कसूर बाहेक देवानी प्रकृतिका ऐनको प्रारम्भ आवश्यकतानुसार विधेयक प्रमाणीकरण भएको मितिभन्दा अघिदेखि नै प्रारम्भ भएको मानिने गरी उल्लेख गर्ने प्रचलन पनि छ । तत्काल वा पछि प्रारम्भ हुनेमा “.... प्रारम्भ हुनेछ” भनी उल्लेख गरिन्छ । पश्चातदर्शी प्रभाव दिनेगरी बनेको ऐनमा “यो ऐन मितिदेखि प्रारम्भ भएको मानिनेछ” भनी उल्लेख गरिन्छ ।

जस्तो: “यो ऐन सम्बत् २०६३ साल वैशाख २३ गतेदेखि प्रारम्भ भएको मानिनेछ ।” (चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३, प्रमाणीकरण मिति २०६३/८/१७) यस्तै प्रमाणीकरण मितिभन्दा अघिदेखि लागू हुनेमा कम्पनी ऐन २०६३, खानेपानी व्यवस्था बोर्ड ऐन, २०६३ ।

५.२.७ विस्तार

५.२.७.१

ऐनको विस्तार भन्नाले ऐन प्रभावकारी हुने इलाका, भूभाग वा क्षेत्र भन्ने जनाउँछ । ऐनमा विस्तारको अलग्गै प्रावधान राख्नुको अर्थ उक्त ऐन सम्बन्धित मुलुकको सबै वा तोकेको केही भूभागमा विस्तार वा प्रभावकारी हुने कुरा स्पष्ट गर्नु हो । कुनै ऐन मुलुकको कुनै खास भूभागमा मात्र लागू गर्नुपर्ने भए विधेयकमा त्यस

बारेमा स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्छ । त्यसरी खास प्रावधान नभएकोमा मुलुकको सबै भूभागमा ऐन एकै पटक प्रभावकारी हुन्छ । तर केही भूभागमा तत्काल लागू हुने र अन्य भूभागमा क्रमशः लागू गर्नेभए सो कुरा विधेयकमानै स्पष्ट गरी विस्तार गर्ने अधिकार नेपाल सरकारलाई ऐनबाटै प्रत्यायोजन गर्नुपर्छ ।

५.२.७.२ ऐनको विस्तार सम्बन्धी प्रावधानको अभ्यास नेपालमा विभिन्न प्रकारबाट भएको पाईन्छ । २०४६ साल अघि बनेका अधिकांश ऐनहरूमा “यस ऐनको विस्तार नेपाल अधिराज्य भर हुनेछ”, “यो ऐन नेपाल अधिराज्य भर लागू हुनेछ”, “यस ऐन नेपाल भर मुलुकमा लागू हुनेछ”, “यो ऐन नेपाल राज्यभर तुरुन्त लागू हुनेछ” भन्ने जस्ता विविध प्रकारका वाक्यहरूको प्रयोग भएको पाईन्छ । तर पछिल्ला चरणमा नेपाल भर प्रारम्भ हुने ऐनका हकमा यस्ता वाक्यको प्रयोग गर्ने प्रचलनको अन्त्य भैसकेको छ ।

५.२.७.३ कुनै ऐनका सबै प्रावधानहरू मुलुकको सबै स्थानमा एकै पटक लागू नगरी विभिन्न चरणमा समयवद्ध रूपमा लागू गर्नु पर्ने प्रावधान समावेश गर्नु पर्ने मूलतः दुईवटा कारण रहेका हुन्छन् ।

(क) कुनै ऐनले लिएको उद्देश्य मुलुकको सबै भागमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक नभएमा वा आवश्यक भएतापनि एकै पटक लागू गरी कार्यान्वयन गर्न संभव नभएमा,

(ख) ऐन प्रारम्भ गर्नकोलागि आवश्यक प्रशासकीय, व्यवस्थापकीय, आर्थिक तथा जनशक्ति जस्ता पूर्वाधार तथा संरचनाको विकास एकै पटक गर्न गर्न नसकिने भएमा ।

जस्तो: भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१, उखडा सम्बन्धी ऐन, २०२१, खाद्य ऐन, २०२३ र कानूनी सहायता सम्बन्धी ऐन, २०५४ ।

५.२.७.४ राज्यको सार्वभौमिकताको सिद्धान्त अनुसार कुनै मुलुकले बनाएको कानून सोही मुलुकको भौगोलिक क्षेत्राधिकारभित्र मात्र मान्य हुन्छ । तर कतिपय अवस्थामा बहिर्देशीय क्षेत्राधिकार को अभ्यास पनि गरिएको देखिन्छ । खास प्रकृतिको फौजदारी दायित्वको

निर्धारण र दण्ड सजायको व्यवस्था भएको ऐनमा बहिर्क्षेत्रीय अधिकारको उपयोग गरिन्छ । ऐनमा बहिर्क्षेत्रीय अधिकारक्षेत्रको व्यवस्था देहाय बमोजिमको अवस्थामा राखिन्छ: -

५.२.७.४.१ सम्बद्ध ऐनद्वारा निषेध गरिएको कसूर वा दुष्कृति वा सोसँग सम्बद्ध क्रियाकलापलाई अन्य मुलुकको कानूनले पनि दुष्कृती, कसूर भनेकोमा,

५.२.७.४.२ यस्ता कसूर वा दुष्कृती नेपालमा मात्र सीमित नरही अन्तर्राष्ट्रिय प्रकृतिको भएमा,

५.२.७.४.३ त्यस्तो दुष्कृति, कसूर वा सोसँग सम्बद्ध क्रियाकलाप नेपालको भौगोलिक क्षेत्रबाहिर भए गरेको भए तापनि नेपालको भूभागमा नै भए गरे सरह मानी त्यसको विरुद्ध मुद्दाको अनुसन्धान तथा सुनुवाई नेपालको क्षेत्राधिकारभित्र समावेश गर्नु पर्ने भएमा ।

५.२.७.५ नेपाल बाहिर रहे बसेका नेपाली नागरिक, नेपाल सरकारका कर्मचारी वा नेपालको हित वा सरोकारसँग संलग्न विदेशी नागरिक उपर पनि नेपालको कानून लागू हुन सक्ने गरी नेपालमा बहिर्क्षेत्रीय अधिकारको प्रयोग गर्नुपर्ने भएमा ।

जस्तो: गैर सैनिक हवाई उडान ऐन, २०१५, जासुसी ऐन, २०१८, कर्मचारी सञ्चय कोष ऐन, २०१९, लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३, राज्य वरुद्धको अपराध र सजाय ऐन, २०४६, आयकर ऐन, २०५८, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९, मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ तथासम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ ।

५.२.८ परिभाषा

५.२.८.१

परिभाषाको प्रचलन

विधेयक तर्जुमा गर्दा त्यसमा प्रयोग भएका खास खास शब्दको दायरालाई सीमित वा व्यापक बनाउनु पर्ने भएमा त्यस्ता शब्दको परिभाषा गर्नुपर्छ ।

५.२.८.२

ऐनमा बारम्बार प्रयोग हुने शब्दको परिभाषा विधेयकको दफा २ मा गरिन्छ । परिभाषा गर्नु पर्ने प्रत्येक शब्दलाई दफा उपदफा पछिको दुई खाली ठाँउ (स्पेस) छोडी तेस्रो खाली ठाँउमा क्रमशः खण्ड (क), (ख), (ग) ... आदिलाई कोष्ठ भित्र राखी परिभाषा गरिन्छ ।

उदाहरण:

परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) 'प्रतिष्ठान' भन्नाले दफा ३ बमोजिम स्थापना भएको प्रतिष्ठान सम्झनु पर्छ ।

“औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठान ऐन, २०५३” मा औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठान स्थापना गर्ने प्रावधान छ । प्रत्येक पटक उक्त लामो शीर्षक दोहोर्याउनु नपरोस् भनेर नै 'प्रतिष्ठान' शब्दमात्र प्रयोग हुने गरी परिभाषा गरिएको हो ।

५.२.८.३

परिभाषा गर्नु पर्ने कारण र आधार

५.२.८.३.१ सीमित तथा सङ्कुचन गर्ने

“विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा भन्नाले सम्झनु पर्छ” उक्त शब्दको अर्थ र व्याख्यालाई सीमित गरिन्छ । सामान्य अर्थमा नियन्त्रण वा सीमित गर्न आवश्यक नभएको शब्दको परिभाषा गर्न आवश्यक छैन । जस्तो विधेयकमा प्रयोग भएको “राजमार्ग” शब्द केवल अरनिको राजमार्गको सन्दर्भमा मात्र सीमित छ भने “राजमार्ग” भन्नाले “अरनिको राजमार्ग” सम्झनु पर्छ भनी परिभाषा गर्नु पर्छ । यस परिभाषाले उक्त ऐनको प्रयोजनकोलागि राजमार्ग भन्नाले अरनिको राजमार्गलाई मात्र सीमित गर्छ । यदि “राजमार्ग” शब्दको परिभाषा अरनिको राजमार्गमा मात्र सीमित नगर्ने हो भने नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेका सबै राजमार्ग यस परिभाषाभित्र समावेश हुनसक्छ । यिनै व्यापकतालाई हटाई सीमित अर्थ लाग्ने गर्न शब्दको परिभाषा गरिन्छ ।

५.२.८.३.२ समावेश गर्ने

सामान्य परिभाषा गर्दा “..... भन्नाले सम्झनु पर्छ” भन्ने वाक्यांशको प्रयोग गर्नुपर्छ । यदि सो परिभाषाभित्र

त्यस्तै अर्थ लाग्ने अन्य शब्दलाई समेत समावेश गर्नु आवश्यक छ भने सो शब्दले लाई समेत जनाउँछ भनी आवश्यक शब्दहरू थपी परिभाषामा समावेश गर्नुपर्छ । जस्तो “परिवार” भन्नाले आफूसँग बस्ने पति, पत्नी, छोरा, छोरी, बाबु, आमा सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले पुरुष कर्मचारीको हकमा निजको बाजे, बज्यै र महिला कर्मचारीको हकमा निजको सासु ससुरा समेतलाई जनाउँछ ।” भनी आवश्यक शब्दहरू थप गरी वृहत रूपमा समावेश गर्नुपर्छ । यस्तै “भन्सार अधिकृत” भन्नाले “... सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले प्रमुख भन्सार अधिकृत समेतलाई जनाउँछ । यस्तै “आयुक्त” भन्नाले “प्रमुख आयुक्त” समेतलाई, “सदस्य” भन्नाले सदस्य-सचिव तथा अध्यक्ष समेतलाई जनाउँछ,” भनी समावेश गर्न सकिन्छ ।

५.२.८.३.३ अर्थ विस्तार गर्ने

विधेयकमा प्रयोग भएको शब्दको सामान्य अर्थ भन्दाबढी अर्थ दिने गरी अर्थ विस्तार गर्नु परेमा सो शब्दको परिभाषा गर्नुपर्छ । जस्तो: राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा २ (च) ले “वन्यजन्तु” भन्नाले घर पालुवा बाहेक जुनसुकै जातिको स्तनधारी, पंक्षी, घस्रिने जन्तु, माछा, भ्यागुता जाति र कीरा फट्यांग्रालाई सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले फुल पार्ने जन्तुको फुल समेतलाई जनाउँछ भनी फुल समेतलाई वन्यजन्तुको परिभाषाभित्र विस्तार गरेको छ ।

५.२.८.३.४ अर्थ संकुचन गर्ने

शब्दको स्वाभाविक अर्थबाट कुनै खास अर्थ मात्र दिने गरी अर्थ संकुचन गरी प्रयोग गर्नु परेमा पनि त्यसै अनुरूप शब्दको परिभाषा गर्नुपर्छ । जस्तो: “फलफूल” भन्नाले कागती, सुन्तला, भोगटे वा निबुआ सम्भन्नु पर्छ ।

५.२.८.३.५ शङ्का निवारण गर्ने

शब्दको सामान्य अर्थमा हुन सक्ने शङ्का निवारण गर्न पनि परिभाषा गरिन्छ । जस्तो: “मधेश” भन्नाले भित्री मधेश समेतलाई जनाउँछ ।

५.२.८.३.६ लामो वाक्यांशलाई छोड्याउने

धेरै शब्दहरूबाट बनेको वाक्यांश ऐनमा दोहऱ्याई प्रयोग गर्दा छरितो नहुने हुँदा त्यस्ता वाक्यांशलाई पटक-पटक नदोहऱ्याई छोड्याउने प्रयोजनकोलागि पनि परिभाषा गरिन्छ । जस्तो: “जनआन्दोलन” भन्नाले मुलुकमा लोकतन्त्रको स्थापनाका लागि नेपाली जनताले सम्वत् २०६२ तथा २०६३ सालमा सञ्चालन गरेको ऐतिहासिक जनआन्दोलन सम्भन्नु पर्छ ।

५.२.८.४

परिभाषा राख्ने स्थान

संविधानमा प्रयोग भएका शब्द मध्येका परिभाषित शब्द संविधानको अन्तिम परिच्छेदमा प्रस्तुत गर्ने अभ्यास रहेको छ भने ऐनमा यस्तो परिभाषा ऐनको दफा २ मा नै गर्ने अभ्यास छ ।

५.२.८.५

परिभाषा गर्ने समय

शब्दको प्रयोग ऐनको कुन परिच्छेदको कुन दफा, उपदफा, खण्ड, वा उपखण्डमा कुन प्रसंगमा के प्रयोजनकोलागि भएको छ भन्ने कुरा समग्र सन्दर्भ बुझेपछि मात्र शब्दको परिभाषा गर्दा वास्तविक अर्थ लाग्ने हुनाले शब्दको परिभाषा गर्ने अभ्यास विधेयक तर्जुमाको काम समाप्त भएपछि मात्र गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

५.२.८.६

परिभाषामा सारवान प्रावधान उल्लेख गर्न नहुने

अधिकार र दायित्वको सिर्जना गर्ने वा सारवान प्रभाव दिने गरी कुनै पनि शब्दको परिभाषा गर्नु हुँदैन । जस्तो: आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २ (भ) ले “महालेखा नियन्त्रक कार्यालय” भन्नाले यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही सञ्चित कोष र आर्थिक प्रशासनको सञ्चालन तथा नियन्त्रण गर्ने, आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने, निर्देशन दिने तथा नेपाल सरकारको केन्द्रीय आय-व्यय लेखा तयार गर्ने कार्यालय सम्भन्नु पर्छ भनी गरेको परिभाषाले कार्यालयको परिभाषा मात्र नगरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार समेतको निर्धारण गरेको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार छुट्टै दफामा व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

५.२.८.७

परिभाषाको सीमा

एउटा ऐनले गरेको कुनै शब्दको परिभाषा त्यस ऐनको प्रयोजनकोलागि मात्र मान्य हुन्छ । अर्को ऐनको प्रयोजनकोलागि पनि मान्य हुनु जरूरी छैन । एउटै शब्द पनि दुई वा दुईभन्दा बढी ऐनको सन्दर्भमा अलग अलग ढंगले परिभाषा हुन सक्छ । एउटा ऐनमा प्रयोग भएको कुनै शब्दको परिभाषा अर्को ऐनमा गर्नु पर्ने भएमा सोही ऐनमा प्रयोग भएको परिभाषालाई यथावत वा सन्दर्भ अनुसार परिमार्जन गरी सोही ऐनमानै उल्लेख गर्नु पर्छ । अर्को ऐनको सन्दर्भ उल्लेख गर्न हुँदैन । जस्तो: भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ र निजामती सेवा ऐन, २०४९ ले “परिवार” शब्दको परिभाषा अलग अलग रूपमा गरेको छ । तर ऐनको नाम भने सन्दर्भ दिन सकिन्छ । जस्तो - कुनै ऐनमा नेपाल राष्ट्र बैङ्क पटक पटक प्रयोग गर्नु पर्ने भई परिभाषा गर्नु परेमा बैङ्क भन्नाले नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ बमोजिमको नेपाल राष्ट्र बैङ्क सम्भन्नु पर्छ भनी सम्बद्ध ऐनको सन्दर्भ प्रस्तुत गरी परिभाषा गर्न सकिन्छ ।

५.२.८.८

कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐनका परिभाषाको सन्दर्भ

कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० मा परिभाषित भएका शब्दहरू सोही अर्थमा अन्य ऐनमा प्रयोग भएका छन् भने ती शब्दहरूको पुनः परिभाषा गर्नु पर्दैन । कुनै पनि कानून र शब्दको व्याख्या त्यस मुलुकको कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐनको अधीनमा रहेर गर्ने गरिन्छ । तर शब्दको प्रयोग फरक अर्थमा गर्नु पर्ने भएमा अलग्गै परिभाषा गर्नुपर्छ ।

५.२.८.९

तत् तत् स्थानमा परिभाषा गर्नुपर्ने

५.२.८.९.१ विधेयकमा एकपटकभन्दा बढी प्रयोग भएका शब्दको परिभाषा गर्नु पर्छ । एक ठाउँमा मात्र प्रयोग भएको शब्दको परिभाषा वा व्याख्या गर्न आवश्यक भएमा त्यस्तो शब्द प्रयोग भएको दफा उपदफा खण्ड वा उपखण्ड पश्चातनै “स्पष्टीकरण” शीर्षक दिई यस दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डको प्रयोजनको लागि

भन्नाले सम्भन्नु पर्छ भनी छुट्टै परिभाषा दिनुपर्छ ।

५.२.८.९.२ विधेयकको कुनै परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डमा प्रयोग भएको कुनै शब्दको परिभाषा सोही विधेयकको अर्को परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डमा फरक बनाउनु पर्ने स्थितिमा जुन परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डमा फरक बनाउनु पर्ने हो सोही परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्ड पश्चात् यस परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डको प्रयोजनकोलागि भन्नाले सम्भन्नु पर्छ भनी “स्पष्टीकरण” शीर्षक दिनुपर्छ ।

५.२.८.१०

परिभाषा सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त

परिभाषा सम्बन्धमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट यज्ञमूर्ति बन्जाडे विरूद्ध वागमती विशेष अदालत (ने.का.प. ०२७, पृ. १५७) मा निम्नलिखित सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ: -

- (क) कुनै ऐनमा प्रयोग भएका शब्दहरूको अर्थ गर्दा प्राकृतिक अर्थ नै गरिन्छ ।
- (ख) कुनै खास किसिमको अर्थ गर्नुपर्ने भएमा वा भ्रम नहोस् भन्नको लागि परिभाषाको दफा राखिएको हुन्छ ।
- (ग) ऐनमा धेरै किसिमको शब्दहरू प्रयोग हुने हुनाले द्विविधा नहोस् भनी सम्झाउने किसिमबाट परिभाषाको एक दफा पनि दिने परिपाटी र चलन भयो ।
- (घ) वर्तमान चलन चाहि संक्षिप्त शीर्षक र परिभाषाका दफाहरू अगाडि नै दिइन्छ ।
- (ङ) परिभाषामा जहिले पनि विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा देहायका शब्दहरूको अर्थ देहाय बमोजिम हुन्छ भन्ने लेखिएको हुन्छ ।
- (च) विषय वा प्रसंगले मूल दफामा प्रयोग भएको कुनै शब्दको अर्थ भिन्नै लागेमा सोही बमोजिम हुन्छ ।

- (छ) धेरैजसो चल्तीका शब्दहरूको परिभाषा कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० मा दिइएको छ र अरू कानूनले ती शब्दको भिन्नै परिभाषा गरेमा बाहेक ती परिभाषाहरू सबै कानूनमा लागू हुन्छन् ।
- (ज) धेरै शब्दहरू बराबर ऐनमा दोहोर्याई रहनबाट बचाउन कुनै दुई माने लाग्न सक्ने शब्दहरूलाई व्यवख्या गर्न ऐनको तात्पर्यको निमित्त कुनै शब्दले कुनै कुरा समेट्न वा बाहेक गर्न पर्ने भएमा (जुन नगर्नाले द्विविधा उत्पन्न हुन्छ) शब्दहरूको अर्थ सम्झाउने गरी परिभाषा दिइन्छ ।
- (झ) कहिलेकाहीं कुनै शब्दको अर्थ स्पष्ट हुँदाहुँदै पनि पक्का गर्नको निमित्त परिभाषा दिइन्छ ।
तसर्थ कानून तर्जुमाकारले उपर्युक्त कुराहरूलाई हृदयङ्गम गरी सम्बन्धित ऐनमा आवश्यक शब्दको परिभाषा दिनुपर्छ ।

५.२.८.११

विषय वा प्रसंगले भन्नुको तात्पर्य

विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा “तोकिएको” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गतको नियममा तोकिएको सम्झनु पर्छ भनी परिभाषा गरिएको हुन्छ । प्रसंगले तोकिएको शब्दको अर्को अर्थ लाग्ने रहेछ भने नियममै तोकिएको भन्ने अर्थ नलाग्न सक्छ । जस्तै: - राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी नेपाल सरकारबाट छुट्टै दस्तुर तोकिएको रहेछ भने सोही दस्तुर बुझ्नु पर्छ । यहाँ “तोकिएको” शब्दको अर्थ राजपत्रमा उल्लिखित दर भन्ने हुन्छ । नियममा तोकिने होइन । त्यसैले उक्त “तोकिएको” भन्ने शब्दको अर्थ परिभाषामा “तोकिएको” भन्दा छुट्टै अर्थ लाग्छ । यसरी विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ लागेमा सोही अर्थ बुझ्नु पर्छ ।

५.२.८.१२

वर्णानुक्रमानुसार गर्ने

परिभाषा खण्डमा परिभाषाक्रम निर्धारण गर्दा नेपाली वर्णमालाको वर्णानुक्रमानुसार गर्नुपर्छ ।

५.३ सारभूत प्रावधान

५.३.१ ऐनका सारभूत प्रावधानको प्रस्तुतीकरण भिन्नाभिन्नै किसिमबाट भएको देखिन्छ । विषयवस्तुको आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गर्दा कतिपय ऐनका सारभूत प्रावधानको बनावट, प्रस्तुतीकरण र तिनका सैद्धान्तिक आधार एक अर्कोसँग मिल्दाजुल्दा हुन्छन् ।

विषयवस्तुको आधारमा ऐनको सारभूत प्रावधानलाई कसरी प्रस्तुत गर्ने भनी बुँदागत रूपमा समावेश गर्न सम्भव छैन । ऐनको सारभूत प्रावधान प्रस्तुतीकरण गर्ने आधारलाई सामान्यतया निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छः -

- ५.३.१.१ के कुन समस्याको समाधान गर्न कानून बनाउन परेको हो त्यस्तो समस्या स्पष्ट रूपमा पहिचान गर्नुपर्छ ।
- ५.३.१.२ समस्या समाधानकोलागि अख्तियार गरेको नीतिगत विषय स्पष्ट हुनुपर्छ ।
- ५.३.१.३ स्वीकृत नीति सोही विषयसँग सम्बद्ध अन्य नीति र कानूनसँग आपसमा बाझिएको हुनु हुँदैन ।
- ५.३.१.४ नीतिगत विषयसँग सम्बद्ध महत्वपूर्ण र सारवान बुँदाको कार्यान्वयनका चरणमा उठ्न सक्ने संभावित प्रश्नको उत्तरको खोजी गरी सून्यताको अवस्था सिर्जना हुन नदिन पर्याप्त प्रावधान उल्लेख गर्नुपर्छ ।
- ५.३.१.५ कार्यान्वयन गर्न सम्भव नहुने महत्वाकाङ्क्षी दायित्वलाई कानूनको प्रावधान बनाउनु हुँदैन ।
- ५.३.१.६ विगतको अनुभव, वर्तमानका चुनौती र भविष्यका संभावित स्थितिलाई आकलन गरी मुलुकको आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक क्षेत्रमा पार्ने प्रभावका बारेमा दूरदृष्टि र सोच राख्नुपर्छ ।

५.४ सामान्य प्रावधान

सारवान प्रावधान बाहेकका अन्य सामान्य प्रावधान ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि बनाईएको हुन्छ । प्राय सबैजसो ऐनमा रहने सामान्य प्रावधानलाई निम्न विषय वस्तुको आधारमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

विधेयकको प्रभावकारी प्रावधानदेखि बाहेकका अन्य विषयलाई विधेयकको सहायक भागमा समावेश गरिन्छ । यस भागमा पर्ने विषयहरूलाई समेत विषयगत आधारमा बुँदागत रूपमा टिपोट गरी त्यसको विषय सूची तयार गर्नुपर्छ ।

५.४.१ देवानी तथा फौजदारी मुद्दा

- ५.४.१.१ मुलुकी ऐन अदालती वन्दोवस्तको महलको ९ नं. ले केही फौजदारी मुद्दाको सूची तयार गर्दै देवानी र फौजदारी मुद्दा छुट्ट्याउने आधार निर्धारण गरेको छ । उक्त सूची बाहेकका अन्य मुद्दा मध्ये पद र हक सम्बन्धी मुद्दा देवानी र सो बाहेककालाई फौजदारी मुद्दा भनी वर्गीकरण गरेको छ ।

५.४.१.२ कानूनले विविध प्रकारको क्रियाकलापलाई निषेध गरे तापनि कस्तोलाई दुष्कृतिजन्य र कस्तोलाई कसूरजन्य क्रियाकलाप हो भनी छुट्टयाउने आधार भने खडा भएको पाइदैन ।

५.४.२ दुष्कृति वा कसूरको घोषणा

५.४.२.१ जुन ऐनद्वारा जुन कार्यलाई निषेध गरिन्छ, त्यसरी निषेधित क्रियाकलापलाई दुष्कृतिजन्य वा कसूरजन्यमध्ये कुन कार्य भनी परिभाषित गर्ने हो सो तोक्नु आवश्यक छ ।

५.४.२.२ जुन कार्य वा व्यवहारलाई निषेध वा नियन्त्रण गर्ने वा त्यस्तो व्यवहार वा कार्यलाई नियमित गर्ने हो त्यस्तो व्यवहार वा कार्य गरेमा कसूर गरेको मानिने भनी सोही विधेयकले कसूरको घोषणा गर्नुपर्छ ।

५.४.२.३ प्रचलित कानूनले कसूर ठहर्ने कार्य नगरेसम्म कसै माथि मुद्दा नचलाइने र दण्ड सजाय नदिईने भन्ने विषय मानव अधिकारको सामान्य सिद्धान्त र संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हक समेत हुँदा दुष्कृति वा कसूर सम्बन्धी व्यवस्था ऐनबाट नै गर्नुपर्छ ।

५.४.२.४ यस सम्बन्धी अभ्यास हेर्दा अधिकांश ऐनमा एउटा दफाले यस्ता यस्ता कार्य गर्न नहुने भनी निषेध तथा नियन्त्रण गरेको वा निश्चित अवस्थामा निश्चित प्रक्रिया पूरा गरेर त्यस्तो कार्य गर्न पाउने गरी नियमित गरेको देखिन्छ । त्यस्तै अर्को दफाले त्यस्ता निषेध तथा नियन्त्रण गरेको कार्य गरेमा हुने दण्ड सजायको व्यवस्था गरेको पाइन्छ । तर निषेध वा नियन्त्रण गरेको कार्य गरेमा कसूर गरेको मानिनेछ भनी अन्य कुनै दफाले स्पष्ट रूपमा घोषणा गर्ने अभ्यास थोरै ऐनमा मात्र भएको पाइन्छ ।

५.४.२.५ निषेध वा नियन्त्रण गरेको कार्य र व्यवहारलाई छुट्टै दफाद्वारा कसूरको घोषणा गर्ने अभ्यासमा एकरूपता कायम गर्नु आवश्यक छ । यस क्रममा निम्न बमोजिमको प्रक्रिया अपनाउन सकिन्छ: -

५.४.२.५.१ कसूर शीर्षकको अलगगै दफा बनाई विधेयकले घोषणा गरेको सबै कसूरलाई खण्ड क्रम अनुसार सूचीबद्ध गर्ने ।
जस्तो: देहाय बमोजिमको कार्य गरेमा यस ऐन बमोजिमको

कसूर गरेको मानिनेछ भनी ठूलो र गम्भीर प्रकृतिको कसूरको क्रमबाट खण्ड क्रम अनुसार सूचीबद्ध गर्ने ।

५.४.२.५.२ विधेयकले स्पष्ट रूपमा निषेध वा नियन्त्रण गरेदेखि बाहेकका विधेयकको समुच्चा प्रावधानलाई समेट्नको लागि सूचीको अन्त्यमा माथिका खण्डहरूमा उल्लेख भएदेखि बाहेक यो ऐन विपरीतका अन्य कार्यलाई पनि कसूरको परिभाषाभित्र समेट्ने गरी प्रावधान राख्ने ।

५.४.२.५.३ विधेयक तर्जुमा गर्दा कसूर सम्बन्धी सम्पूर्ण व्यवस्था विधेयकमा नै गर्नुपर्छ । तोकिए बमोजिम भनी नियमबाट कसूरको व्यवस्था गर्ने गरी विधेयक तर्जुमा गर्नु हुँदैन ।

५.४.३ अपवाद, छुट वा सीमा

५.४.३.१ विधेयक तर्जुमा गर्दा कतिपय प्रावधानको सम्बन्धमा अपवाद र छुटको व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ । कानूनको सामान्य प्रावधान सबै अवस्थामा सबैकालागि समान रूपमा लागू गर्न सम्भव नहुन सक्छ । निश्चित अवस्था वा परिस्थितिमा वा निश्चित वर्ग वा समुदायका व्यक्तिलाई कानूनको सामान्य व्यवस्था पूर्ण वा आंशिक रूपमा लागू नहुने स्थिति हुनसक्छ । त्यस्तो स्थितिमा छुट वा अपवादको प्रावधान राख्नुपर्ने हुन्छ ।

५.४.३.२ छुट वा अपवादको सिर्जना निश्चित शर्त वा सीमा तोकेर मात्र प्रदान गर्नुपर्छ । छुट वा अपवाद सम्बन्धी नियमको मूलभूत सिद्धान्त पनि यही हो । अन्यथा छुट वा अपवाद सम्बन्धी प्रावधानले कानूनको सामान्य व्यवस्थालाई निष्कृत्य तुल्याई छुट वा अपवाद नै मुख्य प्रावधान भई त्यसको दुरुपयोग हुन सक्छ ।

५.४.३.३ कानून तर्जुमाकारले छुट वा अपवादको प्रयोग अत्यन्तै सावधानीपूर्वक गर्नुपर्छ । छुट वा अपवादको प्रयोग निम्न तरिकाबाट गरिने प्रचलन रहेको पाइन्छः-

५.४.३.३.१ समुच्चा ऐनको मूल प्रावधानलाई नै अपवाद वा छुटको सीमा उपयोग गरी निश्चित अवस्था र वर्ग वा समुदायकोलागि त्यस्तो प्रावधान लागू नहुने गरी बचाउको व्यवस्था गर्ने ।

उदाहरण: ४. जलस्रोत उपयोग: (१) यस ऐन बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त नगरी कसैले पनि जलस्रोतको उपयोग गर्न पाउने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि देहाय बमोजिम जलस्रोतको उपयोग गर्न अनुमतिपत्र लिनुपर्ने छैन: -

- (क) व्यक्तिगत वा सामूहिक रूपमा आफ्नो निमित्त खानेपानी र अन्य घरेलु प्रयोगको लागि उपयोग गर्न,
- (ख) व्यक्तिगत वा सामूहिक रूपमा आफ्नो जग्गाको सिंचाई गर्न

(जलस्रोत ऐन, २०४९ को दफा ४)

५.४.३.३.२ कुनै भाग वा परिच्छेदमा सामान्य प्रावधान रहेको छ र त्यस्तो प्रावधानलाई पूर्ण रूपमा लागू नहुने गरी छुट र अपवादको व्यवस्था गर्ने हो भने त्यस्तो सामान्य प्रावधानको लगत्तै यस भाग वा परिच्छेद वा, दफा, उपदफा वा खण्डमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि भनी निश्चित अवस्थामा र निश्चित वर्ग वा समुदायलाई यो परिच्छेद वा दफा, उपदफा तथा खण्ड पूर्ण वा आंशिक रूपमा लागू नहुने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

५.४.३.३.३ कुनै दफा, उपदफा वा खण्डमा त्यस्तो सामान्य प्रावधान रहेको छ र यस्तो प्रावधानको आंशिक वा केही हदसम्म लागू नहुने गरी छुट र अपवादको व्यवस्था गर्ने हो भने त्यस्तो दफा उपदफा वा खण्डको लगत्तै तर.. भनी निश्चित अवस्थामा र निश्चित वर्ग वा समुदायको हकमा यस्तो हुनेछ भनी अपवाद तथा छुटको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

५.४.४ असल नियतले गरेकोमा बचाउ

असल नियतले गरेको कार्यलाई हाम्रो कानून प्रणालीले पनि स्वीकार गर्दै आएको छ । असल नियतले गरेकोमा बचाउ, सद्भावनाले गरेकोमा बचाउ भन्ने जस्ता दफा शीर्षक राखी असल नियतले गरेका कामको लागि कसूरबाट उन्मुक्ति पाउने प्रावधान केही ऐनहरूमा उल्लेख भएको देखिन्छ ।

उदाहरण

२५. आयोग, आयुक्त वा आयोगका कर्मचारीको विरुद्ध मुद्दा नचल्ने:

आयोगले वा आयोगको कुनै आयुक्त वा कर्मचारीले वा आयोगद्वारा खटाइएको वा अधिकार प्रत्यायोजन गरेको कुनै कर्मचारी वा कार्यालयले यस ऐन अन्तरगत असल नियतले गरेको कुनै काम कारवाहीको सम्बन्धमा कुनै अदालतमा मुद्दा चलाईने छैन । (अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २५)

५.४.५ दण्ड सजाय

५.४.५.१ कानून उल्लङ्घन गर्नेले भोग्नु पर्ने दण्ड सजाय पनि सोही कानूनद्वारा नै निर्धारण गर्नुपर्छ । साथै त्यस्तो दण्ड सजायको कार्यान्वयन हुने व्यवस्था पनि कानूनमा नै गर्नुपर्छ ।

५.४.५.२ विधेयक तर्जुमाको क्रममा निम्न कुरालाई विचार गरी दण्ड सजाय निर्धारण गर्न उपयुक्त हुन्छ:

५.४.५.२.१ कसूरको गम्भीरता तथा त्यस्तै प्रकृतिको कसूरलाई अन्य प्रचलित कानूनले निर्धारण गरेको दण्ड सजायको मात्रा समेतलाई विचार गरी दण्ड सजाय निर्धारण गर्ने,

५.४.५.२.२ ऐनमा कसूरको स्पष्ट व्यवस्था नगरी दण्ड सजायको व्यवस्था नगर्ने,

५.४.५.२.३ ऐनले कसूरको व्यवस्था नगरेकोमा नियम उल्लङ्घन गरेमा सजाय हुने भनी नियमबाट नै कसूर कायम गर्ने गरी दण्ड सजायको व्यवस्था नगर्ने,

५.४.५.२.४ अर्धन्यायिक अधिकारीबाट शुरू कारवाइ र किनारा हुने मुद्दामा कैद सजायको प्रावधान नराख्ने,

५.४.५.२.५ कुनै अवस्थामा सजाय छुट दिनुपर्ने हो सो कुरा विधेयकमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

५.४.६ दण्ड सजाय निर्धारण गर्दा पर्ने प्रभाव

५.४.६.१ खास गरी कसूरको परिभाषा र त्यस्तो कसूर वापतको दण्ड सजायको दायित्व निर्धारण सम्बन्धमा विधेयक तर्जुमा गर्दा खारेजी र बचाउको विषयलाई गम्भीर रूपमा सोच्नुपर्छ ।

५.४.६.२ कसूरको मात्रा निर्धारणमा समयसापेक्ष परिवर्तन आउन सक्ने कुरातर्फ तर्जुमाकारले ध्यान दिनुपर्छ ।

५.४.६.४ एकै कसूरको लागि एकपटकभन्दा बढी मुद्दा चलाउने र सजाय गर्नेगरी कानून तर्जुमा गर्नु हुँदैन ।

५.४.७ मुद्दाको अनुसन्धान तथा मुद्दा दायर गर्ने अधिकारी

५.४.७.१ कसूरको अनुसन्धान तहकिकात गर्ने र सो आधारमा सजायको मागदावी गर्दै अदालत समक्ष मुद्दा दायर गर्न सक्ने अधिकारी को हुने हो विधेयकमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

५.४.७.२ मुद्दा दायर गर्ने हकद्वैयाको अभावमा मुद्दा दायर हुन नसक्ने र कानूनी तथा प्राविधिक कारणबाट मुद्दा खारेज हुन सक्छ । तसर्थ ऐनले घोषणा गरेको कसूरमा आरोपित व्यक्तिउपर अनुसन्धान तहकिकात गर्ने र मुद्दा दायर गर्ने अधिकारीको बारेमा ऐनमा नै स्पष्ट व्यवस्था हुनु आवश्यक छ ।

५.४.८ हदम्याद

५.४.८.१ मुद्दा चलाउन पाउने हकद्वैया प्राप्त व्यक्ति वा अधिकारीद्वारा मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष आरोपपत्र पेस गर्नुपर्ने समयवधिलाई हदम्याद भनिन्छ । मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद कहिलेदेखि शुरू भएको मान्ने भन्ने प्रयोजनकालागि सामान्यतः मुद्दा गर्नुपर्ने कारण वा अवस्था सिर्जना भएको दिनलाई आधार मानी सोही दिनदेखि हदम्यादको गणना गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ । विधेयक तर्जुमा गर्दा हदम्यादको विषयलाई स्पष्ट रूपमा किटानी गर्नु आवश्यक छ । विधेयकमा हदम्याद निर्धारण गर्दा तलका बुँदामा उल्लेख भए बमोजिमको अभ्यास प्रचलनमा रहेको पाइन्छः -

५.४.८.१.१ असीमित हदम्याद

गम्भीर प्रकृतिको कसूरमा आरोपित व्यक्ति उपर मुद्दा चलाउने हदम्यादको सीमा निर्धारण गरिँदैन । ऐनमा हदम्याद उल्लेख नभएकोमा जहिलेसुकै नालिस दिएपनि लाग्न सक्ने व्यवस्था मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्तको महलको ४६ नं. ले गरेको छ । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा १४ को उपदफा (२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले सरकारी वा सार्वजनिक सम्पति वा

नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको सार्वजनिक संस्थाको सम्पति हिनामिना गरी भ्रष्टाचार गरेको कसूरमा मुद्दा दायर गर्न कुनै हदम्याद नहुने, प्रमाण फेला परेमा जहिलेसुकै पनि मुद्दा दायर गर्न सकिने असीमित हदम्यादको व्यवस्था गरेको छ । कर्तव्य परी ज्यान मरेको मुद्दामा कसूरदार आफै सावितभई पोलेकोमा र कुनै प्रकारको चोरीमा प्रमाण पुग्ने दशी देखाई नालिस गरे जहिलेसुकै पनि मुद्दा चलन सक्ने गरी मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको २० नं. र चोरीको महलको २९ नं. ले असीमित हदम्याद निर्धारण गरेको छ । यसरी असीमित हदम्याद एउटा विकल्प हो ।

५.४.८.१.२ शर्त सहितको हदम्याद

देवानी प्रकृतिको मुद्दामा त्यस्तो मुद्दा गर्नु पर्ने कारण परेको समयको आधारमा मुद्दा दायर गर्न आवश्यक पर्ने तयारीको समय समेतलाई अनुमान गरी हदम्याद निर्धारण गर्ने अभ्यास रहेको छ । जस्तो: जग्गा मिचेको कुरामा थाहा पाएको मितिले ६ महिनाभित्र नालिस गर्नु पर्ने व्यवस्था मुलुकी ऐन जग्गा मिच्नेको महलको १८ नं. ले गरेको छ । ऐनले हदम्याद ६ महिना भनी सीमित गरेको भएतापनि त्यसमा “थाहा पाएको मिति” भन्ने शर्त जोडिएको छ । यस प्रावधानले मुद्दाको सुनुवाइको क्रममा बादी प्रतिवादीले मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश गरी हक बेहकको प्रश्नमाभन्दा प्राविधिक पक्षमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीको बढी ध्यानाकर्षण गराउने गरेको छ । खास गरी देवानी मुद्दामा यस किसिमको तथ्यले पुष्टि गर्नुपर्ने हदम्याद राख्ने प्रचलनको अन्त्य गरी निश्चित समयावधिको हदम्याद तोक्नु उपयुक्त हुन्छ ।

५.४.८.१.३ लामो हदम्याद

कसूरको प्रकृति गम्भीर भएतापनि सबै अवस्थामा असीमित हदम्यादको निर्धारण हुँदैन । मुद्दा चलाउने अधिकार प्राप्त व्यक्ति वा अधिकारीलाई आफ्नो हक अधिकार वा जिम्मेवारी प्रति सजग र उत्तरदायी बनाउन र प्रमाण नष्ट नहुँदै न्याय निरोपण गर्न हदम्यादलाई असीमित नबनाई लामो अवधि निर्धारण गरिदिएको हुन्छ । गम्भीर प्रकृतिको कसूरमा छोटो अवधिको हदम्याद राख्दा

पर्याप्त अनुसन्धान हुन कठिनाई हुन्छ । तसर्थ कसूरको प्रकृति एवं त्यसले समाजमा पार्ने प्रभाव तथा अनुसन्धान गर्न लाग्ने समय समेतलाई ध्यानमा राखी हदम्यादको निर्धारण गर्नुपर्छ । मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धी महलको २० नं. मा कर्तव्यको उजूरी परेकोमा तहकिकातबाट कर्तव्यवाला यही हो भन्ने पत्ता नलागेमा बीस वर्षसम्म पत्ता लगाई मुद्दा दायर गर्न सकिने र तत्पश्चात मुद्दा चल्न नसक्ने गरी लामो हदम्यादको व्यवस्था गरिएको छ ।

५.४.८.१.४ छोटो अवधिको हदम्याद

सामान्य प्रकृतिका कसूर तथा देवानी प्रकृतिका दायित्व सम्बन्धी विवादमा मुद्दा दायर गर्ने हदम्याद गम्भीर प्रकृतिको फौजदारी कसूरको तुलनामा छोटो हुन्छ । यसमा मुख्यतः फौजदारी मुद्दामा अनुसन्धानको जटिलता र गम्भीरता र देवानी मुद्दामा मुद्दा गर्नु पर्ने कारण वा आधार स्थापना भएको समय र मुद्दा दायर गर्नु पर्ने तयारीको समयलाई ध्यानमा राखी हदम्याद निर्धारण गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

५.४.८.१.५ सामान्य अभ्यास

सामान्य प्रकृतिका देवानी तथा फौजदारी मुद्दामा मुद्दा दायर गर्ने कारण र आधार स्थापित भएको मितिले ३५ दिनभित्र मुद्दा दायर गर्नु पर्ने गरी हदम्याद निर्धारण गर्ने विद्यमान अभ्यास परिवर्तन गर्नु पर्ने खासै कारण स्थापित नभईसकेको सन्दर्भमा यसलाई निरन्तरता दिन सकिन्छ ।

५.४.९ मुद्दा हेर्ने अधिकारी

५.४.९.१ कसूर सम्बन्धी मुद्दाको शुरू कारवाइ र किनारा गर्ने अधिकारक्षेत्र कुन अदालत वा निकाय वा अधिकारीलाई प्रदान गर्ने हो सो कुरा विधेयकमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरी अधिकारक्षेत्र प्रदान गर्नुपर्छ ।

५.४.९.२ प्रचलित नेपाल कानूनमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक जिल्ला अदालतलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रको सबै मुद्दामा कारवाइ र किनारा गर्ने अधिकार हुने व्यवस्था न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७ ले गरेको छ । मुद्दाको शुरू कारवाइ र किनारा गर्ने अधिकारक्षेत्र कुनै जिल्ला अदालत बाहेक अन्य अदालत, निकाय वा

अधिकारीलाई प्रदान गर्ने भए विधेयकमा सो स्पष्ट उल्लेख गर्नु पर्छ । तर जिल्ला अदालतलाईनै त्यस्तो अधिकारक्षेत्र प्रदान गर्ने हो भने अधिकारक्षेत्रको बारेमा कुनै कुरा उल्लेख गर्नु पर्दैन । किनकि न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७ को व्यवस्था अनुसार स्वतः जिल्ला अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्छ । सम्भव भएसम्म न्याय निरोपणको अधिकार क्षेत्र अदालतलाई हुनेगरी विधेयक तर्जुमा गर्नुपर्छ ।

५.४.९.३ कतिपय ऐनमा शुरू मुद्दा हेर्ने अधिकार पुनरावेदन अदालतलाई प्रदान गरेको पाईन्छ । उदाहरणः नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा ४९ ले प्राधिकरण वादी वा प्रतिवादी भएको मुद्दाको शुरू कारवाई र किनारा गर्ने अधिकार पुनरावेदन अदालतलाई सुम्पिएको छ । नेपाल विद्युत प्राधिकरण एउटा व्यापारिक र व्यवसायीक संगठन भएकोले व्यापार व्यवसायसँग सम्बद्ध मुद्दाको शुरू कारवाई र किनारा पुनरावेदन अदालतबाट भएमा सर्वोच्च अदालतबाट पुनरावेदनको माध्यमबाट पुनः सुनुवाई हुने नै हुँदा मुद्दा मामिला छिटो, छरितो तथा कम समय र खर्चमा समाप्त हुने उद्देश्य रहेको देखिन्छ । यद्यपि ऐनको प्रावधानलाई अक्षरसः अध्ययन गर्दा सबै अवस्थामा यो व्यवहारिक हुन सक्दैन । प्राधिकरणसँगको जग्गा जमीन जस्ता चल अचल सम्पत्ति तेरो मेरो विषयको मुद्दा जिल्ला अदालतबाट नै हेरिनु आवश्यक छ । एकै प्रकृतिको समान संगठन विरुद्धको मुद्दा जिल्ला अदालतमा र अर्को संगठन विरुद्धको मुद्दा पुनरावेदन अदालतमा दर्ता गर्ने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त देखिँदैन । तसर्थ सम्भव भएसम्म शुरू तहको अधिकार क्षेत्र जिल्ला अदालतलाई प्रदान गर्नेगरी विधेयक मसौदा तर्जुमा गर्नुपर्छ ।

५.४.९.४ मुद्दा हेर्ने अधिकारीको क्षेत्राधिकार निर्धारण गर्ने विषयमा निम्न बुँदाको आधारमा निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छः

५.४.९.४.१ गम्भीर प्रकृतिको कसूर, ठूलो मात्राको रकम वा क्षतिपूर्ति दिने दिलाउने वा भर्ने भराउने, चल अचल सम्पत्ति वा हकसँग सम्बन्धित विषय र सार्वजनिक

सरोकारको विषय समावेश भएको विवादको हकमा जिल्ला अदालतलाई नै अधिकार क्षेत्र प्रदान गर्नु उपयुक्त हुने हुँदा त्यस्तोमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीको बारेमा विधेयकमा व्यवस्था गरिरहनु पर्दैन ।

५.४.९.४.२ विशुद्ध प्राविधिक, प्रशासकीय प्रकृतिको र राजस्व तथा बैङ्किङ कसूर सम्बन्धी मुद्दाको शुरू कारवाइ र किनारा गर्ने अधिकार सम्बद्ध निकाय वा अधिकारी (अर्ध न्यायिक अधिकारी) वा न्यायिक अधिकारी वा न्यायाधिकरणलाई प्रदान गर्न सकिन्छ ।

५.४.९.४.३ अर्ध न्यायिक अधिकारीको रूपमा कुनै निकाय वा अधिकारी वा न्यायाधिकरणलाई मुद्दा हेर्ने अधिकार प्रदान गरिएको अवस्थामा त्यस्तो मुद्दा हेर्ने अधिकारीले मुद्दाको शुरू कारवाइ र किनारा गर्नु पर्ने न्यूनतम अवधि समेत विधेयकमा तोक्नुपर्छ ।

५.४.९.४.४ २०४७ साल पछि बनेको ऐनले कसूर सम्बन्धी मुद्दामा मुद्दा हेर्ने व्यवस्था गर्दा कैद सजाय हुने मुद्दाको कारवाइ र किनारा गर्ने अधिकार मूलतः अदालतलाई मात्र दिएको देखिन्छ । स्वच्छ, सुनुवाइको सिद्धान्त अनुसार यस्तो अभ्यास उपयुक्त देखिएकोले यसलाई निरन्तरता दिनु मनासिव देखिन्छ ।

५.४.९.४.५ सकेसम्म साधारण अदालतको क्षेत्राधिकार मिचिने गरी कानून तर्जुमा गर्नु हुँदैन ।

५.४.१० पुनरावेदन सुन्ने अधिकारी

५.४.१०.१ मुद्दा हेर्ने अधिकारीले त्यस्तो मुद्दाको सम्बन्धमा गरेको फैसला वा दिएको आदेशमा मुद्दा हेर्ने अधिकारीको ईमान्दारी र नैतिकतामा प्रश्न उठाउन पाईदैन तर त्यसमा भएको कानूनी वा तथ्यगत प्रश्न उठाउन पाउने हुनाले त्यस्तो निर्णय वा आदेशमा चित्त नबुझ्ने पक्षले कुन निकाय, अधिकारी वा अदालत समक्ष पुनरावेदन दिन पाउने हो सो कुरा विधेयकमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

५.४.१०.२ जिल्ला अदालत, विशेष अदालत, पुनरावेदन अदालत वा सर्वोच्च अदालतबाट नै शुरू कारवाइ र किनारा गरेको मुद्दा उपर पुनरावेदन सुन्ने सम्बन्धमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ मानै स्पष्ट व्यवस्था भएकोले तत्सम्बन्धी प्रावधान विधेयकमा राख्नु आवश्यक छैन । प्रशासनिक वा अर्धन्यायिक निकायले शुरू कारवाही र किनारा गरेको मुद्दाउपर अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

५.४.१०.३. न्यायिक प्रकृतिको कार्य अर्ध न्यायिक निकायलाई सुम्पिएकोमा त्यस उपरको पुनरावेदन अदालतबाट सुनुवाइ हुने व्यवस्था गरी न्यायिक निकायबाट अन्तिम निर्णय हुने व्यवस्था गरी विधेयक तर्जुमा गर्नुपर्छ ।

५.४.११ नेपाल सरकार वादी हुने मुद्दा

५.४.११.१ प्रचलित कानूनमा नेपाल सरकार वादी हुने भनी लेखिएको मुद्दामा नेपाल सरकारलाई वादी कायम गरी मुद्दाको कारवाइ गरिने व्यवस्था मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्तको महलको १० नं. मा रहेको छ ।

५.४.११.२ सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची-१ र अनुसूची-२ ले नेपाल सरकार वादी भई दायर गरिने फौजदारी र देवानी मुद्दाको सूची तयार गरेको छ । उक्त ऐनको अनुसूची-१ मा परेका फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धान नेपाल प्रहरीले गर्ने र सरकारी वकिलले अभियोजन गर्ने व्यवस्था छ ।

५.४.११.३ कतिपय ऐनले नै सो ऐन अन्तरगतको कसूर सम्बन्धी मुद्दा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची -१ मा समावेश हुने व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।

५.४.११.४ कतिपय ऐनद्वारा घोषित कसूरलाई नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची-१ मा समावेश गर्ने गरेको पाइन्छ ।

५.४.११.५ फौजदारी प्रकृतिको कसूरमा सम्बद्ध ऐनबाट वा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी त्यस्ता मुद्दालाई सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन,

२०५९ को अनुसूची-१ मा समावेश गर्ने प्रचलन रहेको छ । तर देवानी मुद्दाको हकमा भने त्यस्तो प्रचलन रहेको देखिदैन ।

५.४.११.६ मुद्दाको विषय वा प्रकृतिबाट नेपाल सरकारको वा सार्वजनिक हित वा सरोकार निहित रहेको मुद्दा नेपाल सरकारले वा अड्डाको अनुमति लिई सर्वसाधारण जो सुकैले पनि वादी भई चलाउन सक्ने र सोको अनुमतिकोलागि फिरादपत्र साथै राखी निवेदन दिनु पर्ने र निवेदन परेमा उसै दिन अनुमति दिने नदिने सम्बन्धमा निर्णय गरिदिनु पर्ने र अनुमति नदिने निर्णय भएमा सो उपर पुनरावेदन सुन्ने अड्डामा निवेदन दिन सक्ने व्यवस्था मुलुकी ऐन अदालती बन्दोवस्तको महलको १० नं. मा भएको पाइन्छ ।

५.४.११.७ निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५७ र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १९ ले त्यस्तो अनुमतिको लागि निवेदन दिने कार्यविधि सम्बन्धमा केही व्यवस्था गरेको भए तापनि अन्य ऐनमा यस सम्बन्धी व्यवस्था भएको पाइँदैन ।

५.४.१२ मुद्दा सुनुवाइको कार्यविधि

५.४.१२.१ मुद्दा हेर्ने अधिकारीले मुद्दाको कारवाइ र किनारा गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि सम्बन्धी प्रावधान पनि विधेयकमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

५.४.१२.२ मुद्दाको शुरू कारवाइ र किनारा गर्ने अधिकार जिल्ला अदालत, पुनरावेदन अदालत वा सर्वोच्च अदालतलाई प्रदान गरेको र सामान्य कार्यविधि अपनाउने भए त्यस्तोमा मुद्दाको कारवाइ र किनारा गर्ने कार्यविधिको बारेमा अलगगै उल्लेख गर्नु पर्दैन । यस्ता नियमित अदालतले मुद्दाको कारवाइ र किनारा गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य कार्यविधि सम्बन्धित अदालतको सम्बन्धित नियमावलीमा उल्लेख गरिएको हुन्छ ।

५.४.१२.३ कुनै निकाय वा अधिकारी वा न्यायाधिकरणलाई अर्धन्यायिक अधिकारीको रूपमा मुद्दाको शुरू कारवाइ र किनारा गर्ने अधिकारक्षेत्र प्रदान गरेको भए त्यस्तो मुद्दाको कारवाइ र किनारा गर्दा देहायको कार्यविधिमध्ये कुनै कार्यविधि अपनाई मुद्दाको शुरू कारवाइ र किनारा गर्ने प्रावधान विधेयकमा राख्नु पर्छ: -

- (क) संक्षिप्त कार्यविधि, ऐन, २०२८ बमोजिमको कार्यविधि अपनाउने,
- (ख) विशेष अदालत ऐन, २०५९ बमोजिमको कार्यविधि अपनाउने,
- (ग) मुद्दाको प्रकृतिको दृष्टिकोणबाट संक्षिप्त कार्यविधि ऐन, २०२८ तथा विशेष अदालत ऐन, २०५९ बमोजिमको कार्यविधि अपनाउन व्यावहारिक नहुने भएमा कार्यविधिको सम्बन्धमा नियम बनाउन सक्ने प्रावधान राख्ने ।

५.४.१२.४ अदालतले कारवाइ र किनारा गर्दा संक्षिप्त कार्यविधि ऐन, २०२८ वा विशेष अदालत ऐन, २०५९ को कार्यविधि अपनाउनु पर्ने भन्ने भएमा सो कुरा सम्बन्धित विधेयकमा उल्लेख गर्नुपर्छ, अन्यथा अदालतले सामान्य कार्यविधि अवलम्बन गर्नुपर्छ भन्ने अर्थ लाग्दछ ।

५.४.१३ पुनरावेदनको अधिकार क्षेत्र र म्याद

५.४.१३.१ शुरू मुद्दा हेर्ने अधिकारीले गरेको फैसला वा अन्तिम आदेश उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले कुन निकाय, अधिकारी वा अदालत समक्ष पुनरावेदन दिनु पर्ने हो र त्यस्तो पुनरावेदन कहिलेसम्म दिनुपर्ने हो तत्सम्बन्धी म्यादको बारेमा विधेयकमा उल्लेख गर्नुपर्छ । त्यसरी पुनरावेदनको म्याद सम्बन्धी विशेष व्यवस्था नगरिएमा मुलुकी ऐन र सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ ले दिएको म्याद कायम हुन्छ ।

५.४.१४ अधिकार प्रत्यायोजन

५.४.१४.१ ऐन बनाउने अधिकार व्यवस्थापिका र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी कार्यकारिणी निकायमा रहने शक्ति पृथकीकरणको सामान्य सिद्धान्तलाई हाम्रो मुलुकले पनि अनुशरण गरेको छ ।

५.४.१४.२ व्यवस्थापिकाले बनाएको ऐनमा प्रयोग भएको नेपाल सरकार भन्नाले कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० अनुसार मन्त्रिपरिषद् बुझिन्छ । ऐनमा ठाउँ ठाउँमा नेपाल सरकार भनी उल्लेख गर्नुको उद्देश्य पनि ऐन कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवारी मन्त्रिपरिषद्लाई नै प्रदान गर्नु हो । ऐनले नेपाल सरकारलाई प्रदान गरेको अधिकार

ऐन कार्यान्वयनको सन्दर्भमा सम्बद्ध निकाय वा अधिकारीलाई प्रत्यायोजन गर्न आवश्यक परेमा प्रत्यायोजन गर्न सक्ने गरी ऐनमानै तत्सम्बन्धी प्रावधान राख्नुपर्छ ।

५.४.१४.३ कार्यकारिणी अन्तर्गत कुन काम कुन निकाय वा अधिकारीबाट सम्पादन गर्ने भन्ने कुरा नेपाल सरकारको कार्य सम्पादन नियमावलीले व्यवस्था गरेको छ ।

५.४.१४.४ केही ऐनमा अधिकार प्रत्यायोजनको दफामा “यो ऐन अन्तरगत निकाय वा अधिकारीलाई प्राप्त अधिकार मध्ये केही वा सबै अधिकार मातहतका निकाय वा अधिकारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सकिनेछ” भनी छोडिदिएको देखिन्छ । तर कुनै संस्थाको सर्वोच्च कार्यकारिणी निकायलाई भएको सबै अधिकार मातहतको निकाय वा अधिकारीलाई प्रत्यायोजन गर्नु उचित मानिदैन । आफूमा निहित अधिकारमध्ये केही अधिकारमात्र प्रत्यायोजन गर्ने हो । विधायिकाले जुन निकायलाई अधिकार दिएको छ सोही निकायले मात्र प्रयोग गर्ने हो अन्य निकायले प्रयोग गर्ने होईन । अतः यस अर्थमा “यो ऐन अन्तरगत नेपाल सरकार वा अन्य कुनै निकायलाई प्राप्त अधिकारमध्ये केही अधिकार मातहतका निकाय वा अधिकारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सकिनेछ” भन्ने प्रावधान राख्नु उपयुक्त हुन्छ ।

५.४.१४.५ न्यायिक तथा अर्ध न्यायिक अधिकार भने प्रत्यायोजन हुन सक्दैन ।

५.४.१४.६ कुनै अधिकारीबाट प्राप्त अधिकार पुनः अरूलाई प्रत्यायोजन गर्न पनि सकिदैन ।

५.४.१४.७ विधेयकमा नियमद्वारा व्यवस्था गरिने प्रावधानहरू राखिएको भए नियममा के कस्ता व्यवस्थाहरू राख्न खोजिएको हो सो सम्बन्धमा विधेयक प्रस्तुत गर्दाको अवस्थामा नै नियममा रहने प्रावधानहरूको खाका तयार गर्नुपर्छ । यस्तो खाकाले विधायकहरूलाई नियमका प्रावधानबारे जानकारी दिन र विधेयक ऐन बनेपछि समयमै त्यसको कार्यान्वयन गर्न मद्दत पुग्छ ।

अदालतमा सवाल जवाफ नहुने

४.४.१५.१ कतिपय ऐनमा प्रशासकीय काम कारवाइका सम्बन्धमा निर्णय गर्ने अधिकार प्राप्त अधिकारीले गरेको निर्णय वा आदेश अन्तिम हुने भन्ने प्रावधान रहेको देखिन्छ । कतिपय ऐनमा “अदालतमा सवाल जवाफ नहुने” भन्ने दफा शीर्षक राखी तत्सम्बन्धी व्यवस्था समावेश गर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ ।

उदाहरण: नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ को दफा ३४ को उपदफा (१) को खण्ड (क) र (ख) मा तोकिएको अवस्थामा नेपाल सरकारले नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई विघटन गर्ने आदेश जारी गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । साथै सोही दफाको उपदफा (२) ले नेपाल सरकारले त्यसरी जारी गरेको आदेश अन्तिम हुन्छ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । यसरी नै मतदाता नामावली सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा २५ मा उल्लिखित अवस्थाको मतदाता नामावलीमा अदालतमा सवाल जवाफ नहुने व्यवस्था गरेको छ ।

५.४.१५.२ कानूनले स्पष्ट अधिकार नदिएको विषयमा कसैलाई उजूरी वा पुनरावेदन गर्ने हक हुँदैन । अधिकारक्षेत्र विना कुनै अदालत वा अन्य निकाय वा अधिकारीले त्यस्तो निर्णय उपर उजूरी वा पुनरावेदनको सुनुवाई गर्ने अधिकारक्षेत्र ग्रहण गर्न सक्दैन । त्यसैले विधेयकमा अदालतमा सवाल जवाफ नहुने प्रावधान राख्नु औचित्यपूर्ण छैन ।

५.४.१५.३ अर्कोतर्फ प्रशासकीय वा अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीले गरेको निर्णय वा आदेश अन्तिम हुने र सो उपर कतै उजूरी वा पुनरावेदन नलाग्ने भनी कुनै ऐनमा उल्लेख गरेको पनि देखिन्छ । सोही कारणले हकहितमा असर परेमा सो व्यक्तिले त्यस्तो निर्णय वा आदेश विरुद्ध मौलिक हकको संरक्षण वा उपचारको अन्य प्रभावकारी व्यवस्था नभएको आधारमा सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रबाट उपचार खोज्न सक्छ । यस अधिकारलाई कुनै ऐनले रोक लगाउन सक्दैन । यस अर्थमा कुनै पनि निकायले गरेको निर्णय अन्तिम हुने र अदालतमा सवाल जवाफ नहुने भन्ने प्रावधानले सर्वोच्च अदालत बाहेकबाट उपचार

प्राप्त नहुने भन्ने अर्थ मात्र दिन्छ । यस्तो व्यवस्था गर्नुको अर्थ सर्वोच्च अदालतमा मुद्दाको चाप बढाउनु हो । तसर्थ यस प्रकारको व्यवस्था गर्नुभन्दा नियमित उपचारको बाटो खोली यस प्रकारको व्यवस्था कानूनमा नराख्नु उपयुक्त हुन्छ ।

५.४.१६

सरकारी बाँकी सरह असूल गर्ने

५.४.१६.१ खासगरी विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठान, प्राधिकरण, बोर्ड जस्ता ऐनद्वारा गठित स्वशासित तथा संगठित संस्थाका ऐनमा संस्थालाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने रकम कसैले नतिरे नबुझाएमा त्यस्ता विश्वविद्यालय, प्रतिष्ठान, प्राधिकरण वा बोर्डले सम्बन्धित व्यक्तिसँग सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गर्न सक्ने प्रावधान ऐनमा राख्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ ।

५.४.१६.२ सरकारी बाँकी तिर्नु बुझाउनु पर्ने जिम्मेवारी भएको व्यक्तिले नतिरे नबुझाएमा त्यस्तो व्यक्ति यदी सरकारी कर्मचारी रहेछ भने निजले सरकारी सेवामा रहदाँ पाउने रकमबाट कट्टा गर्ने र गैर सरकारी व्यक्ति रहेछ भने निजको घरघरानाबाट असूल उपर गर्ने र त्यस प्रयोजनकोलागि निजको अचल सम्पति समेत लिलाम बिक्री गरी असूल उपर गर्न सक्ने हो । तसर्थ सम्बन्धित ऐनमा असूल उपर गर्ने प्रक्रिया स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

५.४.१७

निर्देशन दिने अधिकार

५.४.१७.१ विशेषतः स्वशासित र संगठित संस्थाको स्थापना र त्यस्तो संस्थाको काम, कर्तव्य तथा अधिकारको व्यवस्था गर्न बनेको ऐनमा “नेपाल सरकारले त्यस्तो संगठित संस्थालाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु संस्थाको कर्तव्य हुनेछ” भन्ने व्यवस्था राख्ने प्रचलन रहेको छ ।

५.४.१७.२ निर्देशन दिन सक्ने ऐनद्वारा नेपाल सरकारलाई प्रदत्त अधिकार सम्बन्धी वाक्यमा अन्य कुनै पूर्वशर्त निर्धारण गरेको पाइँदैन । फलतः नेपाल सरकारले सम्बद्ध संस्थालाई जे जस्तो र जुनसुकै विषयमा पनि निर्देशन दिन सक्ने जस्तो देखिन्छ । यस्तो व्यवस्थाले त्यस्तो स्वशासित संस्थाको “स्वशासित” भन्ने चरित्र समाप्त गरी

अधिकार क्षेत्रमा हस्तक्षेप गर्न पाउने अधिकार समेत प्रदान गरेको हो कि भन्ने प्रश्न उठाएको छ ।

५.४.१७.३ सरकारले सम्पादन गर्नु पर्ने कार्य सरकारी वा निजी क्षेत्रका दक्ष व्यक्तिहरूबाट गठन भएको स्वशासित र संगठित संस्थाबाट व्यावसायिक रूपमा सम्पादन होस भन्ने उद्देश्यले ऐनद्वारा यस्तो संस्थाको स्थापना गरिन्छ । तर सरकारले निर्देशन दिने कुरामा पूर्वशर्त निर्धारण नभएको कारण देखाई जुनसुकै विषयमा निर्देशन दिन सक्ने र सबै प्रकारका निर्देशनको पालना गर्नु पर्ने वाध्यता रहने हो भने त्यसले सरकार तथा सम्बद्ध संस्थाबीच विवाद सिर्जना गराउन सक्ने देखिन्छ ।

५.४.१७.४ शासन सञ्चालनको क्रममा आवश्यक नीति निर्माण गर्ने अधिकार कार्यकारिणी निकायमानै निहित रहेको हुन्छ । नीतिगत विषयमा निर्देशन दिन सक्ने सरकारको अधिकारलाई एकातर्फ कायम राख्नु आवश्यक छ भने अर्कोतर्फ नीतिगत विषय बाहेक अन्य विषयमा समेत निर्देशन दिन सक्ने सरकारको असीमित अधिकारमा कटौती गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ ।

५.४.१७.५ अतः विधेयक तर्जुमाको क्रममा यस सम्बन्धी प्रावधान उल्लेख गर्दा कस्तो विषयमा निर्देशन दिन सक्ने हो भनी स्पष्ट गर्नुपर्छ । खासगरी नेपाल सरकारले नीतिगत विषयमा निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था गरी अरू दैनिक कार्यको विषयमा स्वशासित र संगठित संस्थाले आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकार प्रयोग गर्दा सरकारले हस्तक्षेप गर्न नपाउने तर त्यस्तो कार्यमा संस्थालाई नै जिम्मेवार बनाउने गरी कानूनी प्रबन्ध गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

५.४.१८ सरकारी तथा सार्वजनिक निकाय वा अधिकारी र नागरिकको काम, कर्तव्य, अधिकार, जिम्मेवारी तथा दायित्व

५.४.१८.१ विधेयक तर्जुमा गर्दा सरकारी तथा सार्वजनिक निकाय वा अधिकारीले पालना गर्नुपर्ने कर्तव्य र दायित्वको व्यवस्था गर्दा कर्तव्य पालना र दायित्व निर्वाह गर्नुपर्ने किसिमको भाषाको प्रयोग गर्नुपर्छ । नागरिककलाई अधिकार प्रदान गर्दा तोकिएको त्यस्तो अधिकारको प्रत्याभूति हुने भाषाको प्रयोग गर्नुपर्छ ।

५.४.१८.२ सरकारी तथा सार्वजनिक निकायका अधिकारीको काम, कर्तव्य तथा अधिकार, जिम्मेवारी र दायित्व तथा त्यसको प्रयोग तथा पालना गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धी विषयमा ऐनमा प्रयोग भएका भाषा शैली अधिकांशत आदेशात्मकभन्दा तजविजी वा स्वैच्छिक किसिमको पाइन्छ । जबकि नागरिकको कर्तव्य र जिम्मेवारीको विषयमा भने पूर्णतः आदेशात्मक भाषा शैलीको प्रयोग भएको पाइन्छ । यी दुई भाषा शैलीलाई तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गर्ने हो भने सरकारी वा सार्वजनिक निकाय वा अधिकारीको काम, कर्तव्य, अधिकार, जिम्मेवारी र दायित्व वाध्यात्मक नभई स्वैच्छिक मात्र हो । सम्बद्ध अधिकारी सन्तुष्ट भएको अवस्थामा मात्र प्रयोग र पालना गर्ने सक्ने अन्यथा त्यस्तो काम, कर्तव्य तथा अधिकार, जिम्मेवारी र दायित्व पूरा गर्न वाध्य नहुने गरी सुविधा दिने अभिप्रायले ऐनको वाक्य बनोट भएको जस्तो देखिन्छ ।

५.४.१८.३ अर्कोतर्फ नागरिकको कर्तव्य र जिम्मेवारी भने हर हालतमा पूरा गर्नु पर्ने वाध्यता दर्शाउने प्रकृतिको भाषा शैली ऐनमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । निश्चित विषय र निश्चित अवस्थामा सरकारी तथा सार्वजनिक निकायका अधिकारीको काम, कर्तव्य तथा अधिकार, जिम्मेवारी र दायित्व तथा त्यसको प्रयोग गर्ने जिम्मेवारीका प्रक्रियागत विषयमा स्वेच्छामा आधारित हुने प्रावधान केही हदसम्म जायज हुन सक्लान् तर ऐनद्वारा प्रदत्त सबै प्रकारको काम, कर्तव्य, अधिकार, जिम्मेवारी र दायित्वलाई पूर्णतः स्वेच्छामा छोड्ने भन्ने कुरा तर्कपूर्ण हुन सक्दैन ।

यस्तै प्राप्त हुन आएको निवेदन सम्बद्ध अधिकारीले आवश्यक जाँचबुझ गर्दा रीत र प्रमाण पुगेको देखेमा पनि अनुमति दिन सक्नेछ भनी तजविजी प्रकृतिको भाषा अत्यधिक मात्रामा रहेको देखिन्छ । यहाँ रीत प्रमाण पुगेको देखेर पनि अनुमति दिन नसकिने भन्ने अर्थ देखिन्छ । रीत प्रमाण पुगेपछि अनुमति दिनैपर्ने हुँदा सक्नेछ को सट्टा दिनुपर्नेछ भन्ने शब्द नै प्रयोग गर्न आवश्यक छ । यस सन्दर्भमा विचार गर्दा केही अपवादलाई छोडी सामान्य अवस्थामा यी दुई वर्गको काम, कर्तव्य तथा अधिकार, जिम्मेवारी तथा त्यसको प्रयोग र कार्यसम्पादन गर्ने प्रक्रियाको सम्बन्धमा विधेयक तर्जुमा गर्दा नागरिकको अधिकार र सरकारी वा सार्वजनिक अधिकारीको कर्तव्य हुने शैलीको प्रयोग गर्नुपर्छ ।

५.४.१८.४ जुन कुरालाई कानूनले स्पष्ट रूपमा निषेध गर्न खोजेको छ त्यस प्रावधानलाई नकारात्मक वाक्य र जुन कुरालाई कानूनले नियमन गर्न खोजेको छ त्यसलाई सकारात्मक वाक्यांशमा आदेशात्मक भाषामा प्रयोग गर्नुपर्छ । जस्तो कुनै सेवा वा व्यापारिक कारोबारलाई नियमन गर्नकालागि अनुमति लिनु पर्ने व्यवस्था गर्न खोजेको हो भने अनुमति नलिई व्यापार गर्न नहुने र सेवा वा व्यापारिक कारोबार गर्न अनुमति लिन चाहनेले निवेदन दिनु पर्नेछ, भनी सकारात्मक वाक्यांशको प्रयोग गर्ने अभ्यासतर्फ लाग्नुपर्ने हुन्छ ।

५.४.१९ सार्वजनिक निकाय तथा संगठित संस्था सम्बन्धमा

५.४.१९.१ प्राकृतिक व्यक्तिले कानूनले निषेध नगरेका सबै काम गर्न पाउँछ । जबकी कानूनी व्यक्तिको सिर्जना हुँदा नै उसले प्रयोग गर्न पाउने काम, कर्तव्य र अधिकार समेतको निर्धारण हुने हुनाले कानूनी व्यक्तिको काम, कर्तव्य र अधिकार सीमित हुन्छ । प्राकृतिक र कानूनी व्यक्तिको एउटा मूल अन्तर पनि यहीनै हो ।

५.४.१९.२ ऐन बमोजिम स्थापना भएका प्रत्येक संस्थाले छुट्टै छापको प्रयोग गरी अवच्छिन्न उत्तराधिकारवाला हुने र कतिपय विषयमा स्वशासित हुने विशेषण प्राप्त गरेको हुन्छ । यस्तो संस्थाले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको सम्पत्ति आर्जन, उपभोग र हकहस्तान्तरण गर्न अन्य प्राकृतिक वा कानूनी व्यक्ति उपर मुद्दा दायर गर्न र सो उपर पनि अन्य कानूनी र प्राकृतिक व्यक्तिले मुद्दा दायर गर्न सक्ने गरी कानूनी व्यक्तिको रूपमा मान्यता दिएको हुन्छ ।

५.४.१९.३ कानूनी व्यक्तिको मान्यताको आधारमा कुनै पनि कानूनी व्यक्तिको सिर्जना गर्दा नै जुन उद्देश्य प्राप्तिकालागि जुन काम वा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने अधिकार दिन खोजिएको हो त्यस्ता काम, कर्तव्य र अधिकारको विधेयकमा स्पष्ट रूपमा किटानी गरिदिनु पर्छ । अन्यथा संस्थाको व्यवसाय सञ्चालनकोलागि आवश्यक काम, कर्तव्य र अधिकार किटानी हुन नसकेको कारणबाट संस्थाले आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिकोलागि कार्य सम्पादन गर्न नसक्ने अवस्थाको सिर्जना हुन सक्छ ।

५.४.१९.४ प्रचलित ऐनमा स्वशासित र संगठित संस्थाको काम, कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गर्दा अति सामान्य विषयलाई पनि काम, कर्तव्य र

अधिकारको रूपमा स्थान दिएको देखिन्छ । जस्तो: सेमिनार, गोष्ठी, अन्तरक्रियाको आयोजना गर्ने, पुस्तकालय खोल्ने, डकुमेन्टेशन केन्द्र स्थापना गर्ने, प्रचार प्रसारको सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रचार प्रसार गर्ने आदि । जुन कुरा कानून तर्जुमाको दृष्टिले आवश्यक छैन ।

- ५.४.१९.५ सरकारी वा सार्वजनिक निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार तोक्ने क्रममा एउटा ऐनद्वारा एउटा निकायलाई तोकिदिएको काम, कर्तव्य र अधिकार अर्को निकायलाई समेत तोकिदिने गर्दा ती निकायहरू बीचको काम कारवाहीमा समन्वयको अभाव हुन जान्छ । उदाहरणका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक संस्थाको गुणस्तर कायम राख्ने सिलसिलामा त्यस्ता संस्थाको नियमन गर्ने अधिकार प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक परिषद् ऐन, २०४५ ले उक्त परिषदलाई प्रदान गर्‍यो । तत्कालीन अवस्थामा त्यस्तो अधिकार अन्य कुनै संस्थालाई नभएकोले उपयुक्तनै थियो । तर नेपाल नर्सिङ परिषद् ऐन, २०५२ जारी भएपश्चात सो ऐनले नर्सिङसँग सम्बद्ध प्राविधिक विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाको नियमन गर्ने अधिकार नेपाल नर्सिङ परिषदलाई प्रदान गरेको छ । अब यी दुई संस्था बीचको काम, कर्तव्य र अधिकारमा दोहरोपन कायम भएको देखिन्छ । तसर्थ सार्वजनिक संस्थाको काम, कर्तव्य तथा अधिकार सम्बन्धी विधेयक तर्जुमा गर्दा काम, कर्तव्य र अधिकार दोहोरिन दिनु हुँदैन ।
- ५.४.१९.६ सार्वजनिक संगठित संस्थाले कुनै नीतिगत विषयमा नेपाल सरकारको स्वीकृति, सहमति, अनुमति वा परामर्श प्राप्त गर्नु पर्ने हो भने त्यस्तो विषय विधेयक तर्जुमा गर्दा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ ।
- ५.४.१९.७ संगठित निकाय वा संस्थाको काम, कर्तव्य तथा अधिकार सम्बन्धी विधेयक तर्जुमा गर्दा अन्य प्रचलित ऐनमा व्यवस्था भएका प्रावधानलाई प्रभावित नहुने गरी गर्नुपर्छ । जस्तो: कर, भन्सार तथा राजस्व छुट तथा मिन्हा दिन सक्ने सम्बद्ध विशेष ऐन हुँदा हुँदै सम्बन्धित संस्थाको ऐनमा समेत कर, भन्सार तथा राजस्व छुट तथा मिन्हा पाउने व्यवस्था राख्ने गरेको देखिन्छ जुन उपयुक्त होइन ।

५.४.२० खारेजी र खारेजीको परिणाम

५.४.२०.१ खारेजी

एउटा ऐनलाई खारेज गर्न पन्यो भने त्यसलाई खारेज गर्न अर्को ऐन जारी गर्नु पर्छ । साविकको ऐनलाई खारेज गरी अर्को ऐन जारी गर्नु पन्यो भने पछिबाट आएको प्रतिस्थापन गर्न बनेको विधेयकले साविकको ऐनलाई खारेज गर्दछ । एउटा ऐनले जतिसुकै ऐन पनि खारेज गर्न सक्छ र जतिसुकै ऐनको जतिसुकै दफा पनि खारेज गर्न सक्छ । खारेजीको प्रसङ्गमा हामीकहाँ निम्न प्रकारका अभ्यास रहेका पाइन्छः-

५.४.२०.१.१ खारेजकोलागि खारेजी

कुनै ऐनलाई पूर्णरूपमा खारेज गर्नुपन्यो भने त्यस्तो ऐनलाई खारेज गर्न अर्को ऐन जारी गरी खारेज गर्न सकिन्छ । एकै ऐनले एकभन्दा बढी सँख्याका ऐनहरू खारेज गर्न सकिन्छ ।

जस्तो: केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ को दफा २८ ले केही ऐन र नियमावली पूर्ण रूपमा, केही ऐनका केही दफा र अनुसूची तथा कुनै ऐनको अनुसूची खारेज गरेको छ ।

२८. **खारेजी:** देहायका नेपाल कानूनहरू देहाय बमोजिम खारेज गरिएका छन्:

(क)

(ख)

५.४.२०.१.२ प्रतिस्थापनबाट खारेजी

मौजूदा कुनै ऐनलाई खारेज गरी त्यसको सट्टा अर्को कुनै नयाँ ऐन जारी गर्न पन्यो भने नयाँ बन्ने ऐनले मौजूदा ऐनलाई खारेज भएको घोषणा गर्छ ।

उदाहरण:

मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३० ले जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ खारेज गरेको छ ।

३०. खारेजी तथा बचाउ: (१) जीउ मास्ने बेच्ने कार्य (नियन्त्रण) ऐन, २०४३ खारेज गरिएको छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको ऐन अन्तर्गत भए गरेका काम कारवाहीहरू यसै ऐन बमोजिम भएगरेको मानिनेछ ।

५.४.२०.३.१ भाग, परिच्छेद, दफा, उपदफा खण्ड, उपखण्ड वा प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमात्रको खारेजी

कुनै विषयमा नयाँ विधेयक तर्जुमा गर्दा वा विद्यमान ऐन संशोधन गर्दा सोही विषयसँग सम्बद्ध प्रचलित ऐनमा असर पर्ने भएमा त्यसरी असर परेको हदसम्म नयाँ बन्ने ऐनले प्रचलित ऐनका प्रावधानमा समन्वय कायम हुने गरी संशोधन वा खारेज गर्न सक्दछ । सो क्रममा नयाँ बन्ने ऐनले प्रचलित ऐनको सम्बद्ध भाग, परिच्छेद, दफा, उपदफा खण्ड, उपखण्ड वा प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश मात्र पनि खारेज गर्ने अभ्यास रहेको पाइन्छ । विशेष प्रकृतिको ऐन नभएको अवस्थामा मुलुकी ऐन आकर्षण हुने र विशेष ऐन बनेपछि मुलुकी ऐनको सम्बद्ध भाग लगायत अन्य सम्बद्ध ऐनका सम्बद्ध दफाहरू खारेज हुँदै गएका छन् । विद्युत ऐन, २०४९ लागू भएपछि त्यसले असर परेको विषयमा नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ का कतिपय दफा र विद्युत चोरी नियन्त्रण ऐन, २०५८ आएपछि विद्युत ऐन, २०४९ का कतिपय दफा खारेज भएका छन् ।

५.४.२०.२ खारेजीको परिमाण

नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ ले खारेजीको परिणामको सम्बन्धमा देहाय बमोजिमको व्यवस्था गरेको छ: -

४. खारेजीको परिमाण: कुनै ऐनले अहिलेसम्म बनेको र पछि बन्ने ऐनलाई खारेज ग-यो भने अर्कै अभिप्राय नदेखिएमा खारेज भएको ऐनले:-

(क) खारेज हुँदाको वखत चल्ती नभएको वा कायम नरहेको कुनै कुरा पनि जनाउँदैन ।

- (ख) यसरी खारेज भएको ऐनको अधि चालू भएको कुरा वा सो बमोजिम रीत पुऱ्याई अधिनै गरिएको कुनै काम वा भोगिसकेको कुनै सजायलाई असर पादैन ।
- (ग) यसरी खारेज भएको कुनै ऐन बमोजिम पाएको, हासिल गरेको वा भोगेको कुनै हक, सुविधा कर्तव्य वा दायित्वमा असर पर्नेछैन ।
- (घ) यसरी खारेज भएको कुनै ऐन विरूद्ध गरेको कुनै अपराधमा गरिएको कुनै दण्ड सजाय वा जफतलाई असर पर्नेछैन ।
- (ङ) माथि भनिएको कुनै त्यस्तो हक, सुविधा, कर्तव्य, दायित्व, दण्ड, सजाय वा जफतका सम्बन्धमा भएको कुनै तहकिकात, कानूनी कारवाई वा उपायमा असर पर्नेछैन । त्यस्तो कुनै तहकिकात, कानूनी कारवाई वा उपायलाई शुरू गर्न, जारी राख्न वा लागू गर्न हुन्छ र खारेज गर्ने ऐन पास नभए सरह गरी त्यस्तो दण्ड सजाय वा जफत गरे हुन्छ ।

५.४.२०.३ अध्यादेश निष्क्रियताको परिणाम

कुनै अध्यादेशलाई प्रतिस्थापन गर्न बनेको ऐनको अन्तमा अध्यादेश निष्क्रियताको परिणाम भन्ने दफा शीर्षक दिई खारेजीको परिणाम सम्बन्धी कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ बमोजिमको व्यवस्था राख्नुपर्छ ।

हाल देहाय बमोजिमको अभ्यास रहेको छः-

उदाहरण

“अध्यादेश निष्क्रिय हुने: (१) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेको सार्वजनिक सेवालाई समावेशी बनाउने सम्बन्धमा केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने अध्यादेश, २०६५ यो ऐन प्रारम्भ भएपछि स्वतः निष्क्रिय हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अध्यादेश निष्क्रिय भएपछि अर्को अभिप्राय नदेखिएमा त्यसरी भएको निष्क्रियताले,-

- (क) अध्यादेश निष्क्रिय हुँदका बखत चल्ती नभएको वा कायम नरहेको कुनै कुरा पनि जगाउने छैन,
- (ख) अध्यादेश बमोजिम चालू भएको कुरा वा सो बमोजिम रीत पुर्याई अधि नै गरिएको कुनै काम वा भोगिसकेको कुनै कुरालाई असर पार्ने छैन,
- (ग) अध्यादेश बमोजिम पाएको, हासिल गरेको वा भोगको कुनै हक, सुविधा, कर्तव्य वा दायित्वमा असर पार्ने छैन,
- (घ) अध्यादेश बमोजिम गरिएको कुनै दण्ड, सजाय वा जफतलाई असर पार्ने छैन,
- (ङ) खण्ड (क), (ख), (ग) र (घ) मा लेखिएको कुनै हक, सुविधा, कर्तव्य, दायित्व वा दण्ड, सजायका सम्बन्धमा गरिएको कुनै काम कारवाही वा उपायलाई असर पार्ने छैन र अध्यादेश कायम रहे सरह त्यस्तो कुनै कानूनी कारवाही वा उपायलाई पनि शुरु गर्न चालू राख्न वा लागू गर्न सकिनेछ ।

५.४.२०.४ खारेजी सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतको दृष्टिकोण

ऐन खारेज भएपछि सो खारेज भएको ऐनले काम गर्न सक्दैन । तर खारेज हुनुभन्दा अधि सो ऐन बमोजिम गरिएको काम कारवाही सबैलाई कानूनी मान्यता प्राप्त भइरहन्छ । तत्सम्बन्धमा प्रश्न उठाउन सकिदैन । फौजदारी ऐन उल्लङ्घन गरेको भनी अभियोग लगाइएको भए तापनि दोषी प्रमाणित हुनु अगावै सो ऐनको अवधि समाप्त भएमा सो अभियुक्तलाई अस्तित्वमा नभएको फौजदारी ऐन बमोजिम सजाय दिन सकिदैन । कुनै ऐनले कुनै कार्य अपराध कायम गरेकोमा सो ऐन बहाल रहेको अवधिमा मुद्दा दायर नगरी सो ऐन खारेज भइसकेपछि मुद्दा दायर गरेमा मुद्दा चल्न सक्दैन । जस्तै: २०१२ सालको कसूरमा तत्काल प्रचलित रकम तपसिलको ८ नं. अन्तर्गत मुद्दा दायर भएकोमा नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा खण्ड ४ (ङ) को आधारमा मुद्दा चल्न सक्दैन भनी निर्णय भएको पाइन्छ । (श्री ५

को सरकार विरूद्ध बेदप्रसाद लोहनी, ने.का.प. २०२९, नि.नं. ७११, पृ. ३८५)। कुनै ऐन बमोजिम फौजदारी अपराध गरेको ठहरी सजाय गर्ने गरी फैसला भयो, तर सो ऐन खारेज भयो भने नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ को खण्ड (ङ) बमोजिम सजाय छुट्न सक्दैन। यस स्थितिमा त्यस्तो सजाय मिन्हा दिनुपर्ने भएमा खारेज गर्ने सम्बन्धी विधेयकमा नै सो कुरा उल्लेख गर्नुपर्छ वा त्यस्तो मिन्हा दिने छुट्टै विधेयक तर्जुमा गरी पेश गर्नुपर्छ, जस्तो: - केही फौजदारी मुद्दा खारेज गर्ने र दण्ड सजाय मिन्हा दिने ऐन, २०२०।

कुनै ऐन बमोजिम कसैलाई कुनै हक वा सुविधा प्राप्त भएकोमा सो ऐन बहाल छँदै नालिस दायर नगरी नालिस दायर गर्ने केही दिन हदम्याद छँदै सो ऐन खारेज भयो। सो ऐनको हक वा सुविधा सम्बन्धमा अर्कै व्यवस्था गऱ्यो भने खारेज भएको पहिलो ऐन बमोजिम पछि नालिस दिने सुविधा प्राप्त गर्न सक्दैन। जस्तो - हकवालाले हक निखन्न सक्ने ऐन बहाल रहेकोमा सो ऐन खारेज गरी हकवाला भएपनि हक निखन्न सन्धि सर्पन परेको हुनुपर्ने भनी नयाँ व्यवस्था गऱ्यो भने पहिलेको ऐन बमोजिम नालिस गर्ने हदम्याद बाँकी भएपनि पछिल्लो ऐनले सुविधा नदिएको स्थितिमा पहिलो ऐन बमोजिम नालिस दिन सक्दैन। (टंकबहादुर बस्नेत विरूद्ध जिल्ला प्रशासन कार्यालय धनकुटा समेत, ने.का.प. ०५१, नि.नं. ४९७२, पृ. ६९० र ०५५ सालको द.पु.ई.नं. ६८ चन्द्रबहादुर पिला श्रेष्ठ विरूद्ध तुलसी बहादुर प्रजापति, मुद्दा-निखनाई पाऊ, नि.मि. २०५६/९/१६...../६ पूर्ण इजलास)।

आंशिक हक सुविधा दिने ऐनको आधारमा मुद्दा दायर गरी कारवाही अवस्थामा रहेकोमा सो ऐनको व्यवस्था खारेज गरी पूर्णहक सुविधा दिने गरी नयाँ व्यवस्था भयो भने मुद्दा दायर गरिसक्ने व्यक्तिको हकमा पछिल्लो ऐन बमोजिमको सुविधा प्राप्त हुन सक्दैन। वादीले अदालतमा प्रवेश गरी नालिस गर्दाको अवस्थामा जुन ऐन चालु थियो, साधारणतः सोही ऐन बमोजिम

पक्षहरूको हक बेहकको निर्णय हुन्छ । (टंकबहादुर विरूद्ध थलबहादुर, ने.का.प. ०२७, नि.नं. ५३४, पृ. ५०, पूर्णसिंह विरूद्ध डिल्लीराज, ने.का.प. ०२८, नि.नं. ६३४, पृ. २९३, सोमकुमारी विरूद्ध चेतमाया, ने.का.प. ०३१, नि.नं. ८२०, पृ. १२७)

५.४.२१ बचाउ

५.४.२१.१ प्रचलित कुनै ऐनलाई नयाँ बनेको अर्को ऐनले खारेज गर्‍यो भने खारेज भएको कानून बमोजिम अघि भइसकेको काम कारवाइलाई वैधता दिन र प्रक्रियामा रही रहेको काम कारवाइलाई पूर्णता प्राप्त नगरेसम्मकालागि निरन्तरता दिने हदसम्मको लागि खारेज भए तापनि लागू भए सरहनै वैधता मान्नु पर्छ । त्यस्तो वैधता सोही खारेज गर्ने नयाँ ऐनलेनै प्रदान गर्छ । बचाउको प्रावधान नयाँ बनेको कानूनमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ । अन्यथा कानूनी शून्यताको स्थिति सिर्जना हुन्छ ।

५.४.२१.२ यही शून्यताको अवस्थाबाट कानूनलाई जोगाउन समेत ऐनको अन्त्यमा खारेजी सँगसँगै बचाउको शीर्षक राखीऐन खारेज गरिएको छ र सो ऐन तथा सो ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरू बमोजिम भएगरेका काम कारवाइहरू यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ भनी त्यसरी खारेज भएको कानून बमोजिम शुरू भई समाप्त हुन नसकेका कामकारवाइ सम्पन्न गराउनकालागि खारेज नभई चालू भएसरहको निरन्तरता दिन विधेयक तर्जुमा गर्दा बचाउको शीर्षक राख्नु पर्छ ।

उदाहरण

“७६. खारेजी र बचाउ: (१) नेपाल निजामती सेवा ऐन, २०१३ खारेज गरिएको छ ।

(२) नेपाल निजामती सेवा ऐन, २०१३ र सो अन्तर्गत बनेका नियमहरू बमोजिम गरेका कामकारवाहीहरू यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछन् ।” (निजामती सेवा ऐन, २०४९)

५.४.२२ बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार

५.४.२२.१ ऐन कार्यान्वयनको क्रममा ऐनमा उल्लिखित प्रावधानले उत्पन्न समस्यालाई सम्बोधन गर्न नसकी अप्रत्यासित कठिनाई उत्पन्न

भएमा ऐनको मूल भावना र मान्यता प्रतिकूल नहुने गरी तत्काल उठेको बाधा व्यवधान हटाउने प्रयोजनकालागि नेपाल सरकारले उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउन सक्ने अधिकार केही ऐनमा भएको पाईन्छ । भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ६२ ले पनि नेपाल सरकारलाई यस्तै प्रकारको अधिकार प्रदान गरेको छ । भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ बमोजिम जारी भएको आदेश अनुमोदनकोलागि व्यवस्थापिकामा पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था समेत गरेको छ ।

५.४.२२.२ व्यवस्थापिकाले ऐनद्वारा कार्यकारिणी निकायलाई प्रदत्त जिम्मेवारी तथा दायित्वको पालना तथा सम्पादन गर्ने क्रममा सम्पादन गर्नु पर्ने काम कारवाइको गम्भीरता समेतलाई विचार गरी निश्चित अवस्थामा निश्चित प्रकृतिको आदेश जारी गर्न सक्ने सशर्त अधिकार समेत ऐनद्वारानै प्रदान गरेको हुन्छ । आवश्यकताको सिद्धान्तको आधारमा कार्यकारिणी निकायलाई यस्तो अधिकार प्रदान गर्नु र त्यस्तो अधिकार निश्चित अवस्थामा प्रयोग गर्नुलाई अन्यथा मान्न सकिदैन । तर त्यस्तो अधिकार सशर्त प्रकृतिको हुनु मनासिव मानिन्छ ।

५.४.२३ विघटन हुने

५.४.२३.१ कुनै स्वशासित तथा संगठित संस्थाको स्थापना, गठन तथा त्यसको काम, कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गर्न बनेको ऐनमा त्यस्तो संस्था विघटन भएमा त्यसको सम्पत्ति र दायित्व नेपाल सरकारमा सार्ने प्रावधान उल्लेख गर्ने प्रचलन रहेको छ । नेपाल नागरिक उड्यन प्राधिकरण ऐन, २०५३ तथा नेपाल विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ यसका उदाहरण हुन् ।

५.४.२३.२ ऐन बमोजिम गठित संस्था विघटन गर्ने हो भने त्यस्तो संस्था गठन गर्न बनेको ऐनलाईनै अर्को ऐनद्वारा खारेज गर्नु पर्ने हुन्छ । तर सम्बद्ध ऐनलाई जिउँदै राखी केवल त्यस्तो ऐनले गठन गरेको संस्था सोही ऐनले प्रदान गरेको अधिकार प्रयोग गरी विघटन मात्र गर्ने तत्पश्चात त्यस्तो संस्थाले गरिआएको काम कारवाइ कसले गर्ने भन्ने बारे उल्लेख गर्ने गरेको पाईदैन । यद्यपि यस्तो प्रावधान

केही ऐनमा रहेको भएतापनि त्यसको अभ्यास भने हालसम्म भएको पाईदैन ।

५.४.२४ मुद्दा सने व्यवस्था

५.४.२४.१ प्रचलित ऐन बमोजिम कुनै कसूरको आरोपमा कुनै व्यक्ति विरुद्ध मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर भएकोमा त्यस्तो मुद्दाको फैसला नहुँदै सो ऐनको सट्टा अर्को ऐन वा सोही ऐनको संशोधनद्वारा मुद्दा हेर्ने अधिकारी परिवर्तन गर्नु पर्ने अवस्था आउन सक्छ । मौजुदा ऐनले व्यवस्था गरेको मुद्दा हेर्ने अधिकारक्षेत्र अब कुन अधिकारीले प्रयोग गर्ने हो सो बारेमा नयाँ ऐनमा स्पष्ट व्यवस्था गर्नुपर्छ । साथै साविकको व्यवस्था अनुसार सुनुवाइको क्रममा रहेको मुद्दा समेत नयाँ ऐनमा भएको व्यवस्था बमोजिमको मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अधिकारक्षेत्रमा सने व्यवस्था गर्नु पर्छ । नयाँ ऐनले त्यस्तो प्रकृतिको मुद्दा हेर्ने अधिकारी एउटालाई तोकेको छ भने साविकमा त्यस्तै प्रकृतिको मुद्दा हेर्ने अधिकार अर्कै अधिकारीलाई तोकेको अवस्थामा मुद्दा हेर्ने अधिकारक्षेत्रमा दोहोरोपन आउन नदिन मुद्दा सने सम्बन्धी व्यवस्था उल्लेख गर्नुपर्छ । नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ तथा दफा २४ ले यसलाई कानून व्याख्याको एक आधारभूत मान्यताको रूपमा स्वीकार गरेको छ ।

५.४.२४.२ पुरानो ऐन खारेज गरी नयाँ ऐन जारी गर्दा पुरानो ऐन अन्तर्गत दर्ता भई कारबाई चलिरहेका वा किनारा हुन बाँकी रहेको मुद्दाको स्थिति के हुने हो स्पष्ट व्यवस्था गर्नुपर्छ । यसमा नयाँ ऐनले सोही ऐन अन्तर्गत भए गरेको मानिने छ भनी बचाउ गर्दैमा मुद्दाको वैधानिक स्थिति स्पष्ट हुँदैन । पहिलेको ऐन अन्तर्गतका मुद्दा स्वतः नयाँ ऐन अन्तर्गत कायम रहेको मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष सरेको मानिदैन । यो कानून व्याख्याको एक आधारभूत मान्यता हो । नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ तथा दफा २४ ले यसलाई स्पष्ट पारेको छ । तसर्थ मुद्दा सने व्यवस्था बारेमा नयाँ ऐनमा स्पष्ट प्रावधान राख्नुपर्छ ।

५.४.२४.३ नयाँ ऐनले पुरानो ऐन अन्तर्गत कारवाई र किनारा गर्न बाँकी रहेका मुद्दा कहाँ सरे र पुरानो ऐन अन्तर्गतका मुद्दा हेर्ने अधिकारी नयाँ ऐनले खारेज गरेको रहेनछ भने त्यस्ता मुद्दा हेर्ने अधिकारी साविककै मुद्दा हेर्ने अधिकारीकहाँ नै विचाराधीन रहेको मानिन्छ । यस अर्थमा पुरानो ऐन खारेज भए पनि तर्जुमाकारको त्रुटिले सो ऐन कायम रहेको मानी मुद्दाको किनारा गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तै अवस्था वन ऐन, २०४९ प्रारम्भ भए पछि सृजना भई तत्काल कायम रहेको वन ऐन, २०१८ अन्तर्गतका छिन्न बाँकी रहेका मुद्दाहरू खारेज भइसकेको वन संरक्षण (विशेष व्यवस्था) ऐन, २०२४ अन्तर्गतको निकायबाट किनारा गर्नु परेको थियो ।

५.४.२५ अरूमा प्रचलित कानून बमोजिम हुने

५.४.२५.१ यस ऐनमा लेखिएको कुराको हकमा यसै ऐन बमोजिम र अन्य कुराको हकमा प्रचलित कानून बमोजिम हुने भन्ने प्रावधान अधिकांश ऐनको अन्त्यमा लेख्ने प्रचलन रहेको छ । खासगरी यस्तो प्रावधान कुनै विषयको सम्बन्धमा प्रचलित कानूनमा पनि तत्सम्बन्धी केही प्रावधान छन भने साविकको ऐनमा भएको प्रावधानलाई यथास्थितिमा मान्यता दिँदै नयाँ बनेको ऐनमा लेखिएको विषयमा कुनै कुरा अस्पष्ट भएको अवस्थामा साविकमा प्रचलित ऐनको प्रावधानको सहारा लिने उद्देश्यले यस्तो प्रावधान ऐनमा उल्लेख गरिन्छ । यो प्रावधान बचाउको विषयसँग सम्बद्ध छ । तर यस्तो प्रावधानको प्रयोग कसरी भइरहेको छ? यसलाई कुन हदसम्म मान्यता दिईएको छ? नयाँ बनेको ऐनको व्याख्याको सन्दर्भमा साविकको प्रचलित कानूनी व्यवस्थाको सहारा कसरी लिईएको छ? यस्तो दफाको कानूनी प्रयोजनको बारेमा हालसम्म अदालतबाट कुनै स्पष्ट व्याख्या नभइसकेको प्रसङ्गमा यसबारेमा स्पष्ट रूपमा खास उदाहरण प्रस्तुत गर्न सकिने अवस्था छैन ।

५.४.२५.२ विषय विषयमा छुट्टा छुट्टै बनेको कानूनमा लेखिए जतिमा सोही कानूनमा र सो कानूनमा नलेखिएकोमा यही मुलुकी ऐन बमोजिम गर्नु पर्ने भनी मुलुकी ऐन भाग १ को प्रारम्भिक कथनको ४ नं. मा उल्लिखित प्रावधानको मर्म र यस उपशीर्षकमा उल्लेख

गरिएको विषयको मर्म भट्ट हेर्दा उस्तै देखिएतापनि वास्तवमा धारणा भने अलग अलग छन् । मुलुकी ऐन बन्दाको अवस्थामा विषय विषयका छुट्टा छुट्टै ऐनको संख्या कम भएकोले भविष्यमा बन्ने विषय विषयका छुट्टा छुट्टै ऐनमा कुनै प्रावधानमा कमजोरी देखियो र त्यस्तो कमजोरी यदि मुलुकी ऐनमा उल्लिखित प्रावधानले पूरा गर्न सक्छ भने त्यस्तो प्रावधानको सहारा लिन सहयोग होस भन्ने उद्देश्यले मुलुकी ऐनमा त्यस्तो प्रावधान उल्लेख गरिएको हो । त्यसको ठीक विपरीत विषय विषयमा छुट्टा छुट्टै ऐन बनेको भएतापनि त्यसरी बनेको ऐनमा उल्लिखित प्रावधानमा कुनै कमजोरी देखिएमा त्यस्तो कमजोरीलाई पहिले बनी हाल प्रचलनमा रहेको अन्य ऐनको प्रावधानको सहारा लिन सकिन्छ भने लिनु भनी सङ्केत दिन खोजेको देखिन्छ ।

५.४.२५.३ ऐनमा उल्लेख गरिने यस्तो प्रावधानले नयाँ बनेको ऐन पूर्ण र पर्याप्त भएको कुरामा विश्वस्त हुन नसकी अन्य प्रचलित कानून प्रति निर्भरता देखाएको होकि भन्ने शंका उत्पन्न हुन्छ । यदि त्यस्तो शंका गर्नु पर्ने अवस्था छैन भने त्यस्तो प्रावधान राख्नुको कुनै अर्थ र उपादेयता छैन । कुनै विषयको सन्दर्भमा अलग अस्तित्वको छुट्टै नयाँ ऐन बनिसकेपछि पुनः आत्मविश्वासको अभाव प्रकट गर्दै अन्य प्रचलित कानूनलाई तान्नु उपयुक्त हुँदैन ।

५.४.२५.४ उपरोक्त पृष्ठभूमिमा विचार गर्दा विधेयक तर्जुमाको क्रममा “यस ऐनमा लेखिएको कुराको हकमा यसै ऐन बमोजिम र अन्य कुराको हकमा प्रचलित कानून बमोजिम हुने” भन्ने प्रावधान उल्लेख गर्नुको सट्टा कुन ऐनलाई इङ्गित गर्न खोजिएको हो सो नै उल्लेख गर्नुपर्छ ।

५.४.२६ रूपान्तरण

५.४.२६.१ प्रचलित कानूनमा प्रयोग भएको एउटा शब्दलाई अर्को शब्दद्वारा रूपान्तरण गर्नु परेमा यस्तो व्यवस्था गर्नुपर्छ । ऐनमा प्रयोग भएको शब्दलाई संशोधनको प्रक्रियाद्वारा ऐनद्वारानै रूपान्तरण गरिन्छ । संविधानबाट पनि शब्दको रूपान्तरण गर्ने अभ्यास नेपालमा रहेको पाइन्छ ।

५.४.२६.२ नयाँ बनेको र संशोधन गर्न बनेको दुवै प्रकारका विधेयकले प्रचलित कानूनमा प्रयोग भएको शब्दलाई रूपान्तरण गर्न सक्छन् ।

५.४.२६.३ शब्दको रूपान्तरण कुनै एक ऐनमा प्रयोग भएका शब्दहरूको मात्र वा एकभन्दा बढी ऐनमा प्रयोग भएको शब्दको सट्टा अर्को शब्द राखी एकै पटक सम्पूर्ण कानूनमा रहेको शब्दलाई रूपान्तरण गर्न सकिन्छ ।

उदाहरण

२९. रूपान्तरण: प्रचलित कानूनमा रहेका “श्री ५ को सरकार” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “नेपाल सरकार” भन्ने शब्दहरू राखी रूपान्तरण गरिएको छ । (केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ को दफा २९)

परिच्छेद ६
विधेयकको संरचना

६.१ पृष्ठभूमि

विधेयकको मूल भागमा विधेयकका मुख्यमुख्य प्रावधानहरू रहन्छन् । मूल भागमा रहने प्रावधान विधेयकको प्रकृति र विषयवस्तुमा निर्भर रहन्छ । विधेयक तर्जुमाको पृष्ठभूमिमा पहिचान भएका वास्तविक समस्या समाधानकालागि अख्तियार गरिने नीतिलाई प्राथमिकताका आधारमा विधेयकको मूल भागमा उल्लेख गरिन्छ । यसकोलागि विधेयक प्रस्तावमा उल्लिखित नीतिगत विषयलाई प्राथमिकताको आधारमा बुँदागत रूपमा टिपोट गरी त्यसको विषयसूची तयार गर्नुपर्छ ।

विधेयकको मुख्यमुख्य प्रावधानलाई ऐनको स्वरूप र संरचनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ । संविधानमा भागको आधारमा र ऐनमा विषयगत प्रस्तुतिको आधारमा आवश्यकता अनुसार भाग र परिच्छेदमा विभाजन गरी यसको स्वरूप र संरचनाको निर्माण गर्ने अभ्यास रहेको पाईन्छ । ऐनमा पनि भाग र परिच्छेद दुवैको आधारमा विषयगत विभाजन गरेको उदाहरण पाउन सकिन्छ । मुलुकी ऐन भागको आधारमा र सो भाग अन्तरगत पर्ने विषयलाई पुनः महलको आधारमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ । यस्तै गरी स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा पनि मूल विषयवस्तुलाई भाग र त्यस भाग भित्रका सहायक विषयवस्तुलाई परिच्छेदमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको पाईन्छ । यस्तै एक दुईवटा उदाहरणलाई छाड्ने हो भने अधिकांश ऐनमा विषयगत आधारमा परिच्छेदमा विभाजन गरी प्रस्तुत गर्ने अभ्यासले व्यापकता पाएको देखिन्छ ।

उदाहरण १.

मुलुकी ऐनलाई ५ भाग र ती भाग अन्तरगत विभिन्न महलमा विभाजन गरिएको छ ।

भाग एक: प्रारम्भिक कथनको भागमा ऐनको नाम, प्रारम्भ, विस्तार र परिभाषा सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ ।

भाग दुई अदालती वन्दोवस्त र दण्ड सजायको महलहरूमा देवानी र फौजदारी मुद्दाको अदालती कार्यविधि र फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धी व्यवस्था गरिएका छन् ।

भाग तीन यस भागमा मूलतः देवानी सम्बन्धी विभिन्न विषयलाई विभिन्न महलहरूमा समावेश गरिएको छ ।

भाग चार फौजदारी दायित्व, कसूर र सजाय सम्बन्धी प्रावधानलाई यस भागका विभिन्न महलहरूमा समावेश गरिएको छ ।

भाग पाँच खारेजीको भागमा साविकमा कायम रहेको मुलुकी ऐनलाई खारेज गर्दै तत्काल कायम रहेका सवालहरूमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि मुलुकी ऐन बमोजिम नै हुने व्यवस्था गरिएको छ ।

उदाहरण २

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा मूल शीर्षकलाई भाग र मूल शीर्षक अन्तरगतका उप शीर्षकलाई परिच्छेदमा राखिएको छ ।

भाग १ प्रारम्भिक (सबैको हकमा लागू हुने सामान्य व्यवस्था)

भाग २ गाउँ विकास सम्बन्धी व्यवस्था

भाग ३ नगरपालिका सम्बन्धी व्यवस्था

भाग ४ जिल्ला विकास समिति सम्बन्धी व्यवस्था

भाग ५ स्थानीय निकाय सम्बन्धी सामान्य व्यवस्था

(सबैको हकमा लागू हुने सामान्य व्यवस्था)

६.१.१ भाग वा परिच्छेदको शीर्षक

धेरै विषयवस्तु समावेश भएका ऐनलाई भाग वा परिच्छेदमा विभाजन गरिन्छ । त्यस्ता ऐनमा भएका विभिन्न प्रावधानलाई विषयवस्तुको आधारमा आफूले खोजेको विषयसँग सम्बद्ध प्रावधानलाई क्रमशः एकै ठाउँमा राखी सरल र स्पष्ट बनाउने अभिप्रायले परिच्छेदको विभाजन गरिन्छ । विषयगत आधारमा भाग र परिच्छेदको विभाजन गर्दा उक्त भाग र परिच्छेदमा उल्लेख गरिएको मूल विषयवस्तुको मर्मलाई समेट्ने थोरै शब्दको प्रयोग गरी त्यस्ता भाग र परिच्छेदको शीर्षकको नामकरण गर्नुपर्छ ।

उदाहरण

परिच्छेद-१

(अक्षर बोल्ड गर्ने, पृष्ठको मध्य भागमा)

प्रारम्भिक

(अक्षर बोल्ड र अण्डरलाइन गर्ने, पृष्ठको मध्य भागमा)

परिच्छेद-२

अनुमतिपत्र सम्बन्धी व्यवस्था

६.१.२ दफा

६.१.२.१ दफागत प्रस्तुति र दफा क्रम:

विधेयकको विभिन्न भाग वा परिच्छेदमा रहने विषयवस्तुलाई सहज र सरल बनाउन विभिन्न दफा शीर्षक कायम गरी सो शीर्षकसँग सुहाउँदो विषयलाई दफागत रूपमा राखिन्छ । दफाको क्रम नम्बरको आधारमा १, २, ३ र ४ को क्रममा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

६.१.२.२ दफा शीर्षक

प्रत्येक दफालाई अलग अलग शीर्षक दिनुपर्छ । दफाको विषय वस्तुको भावनालाई संक्षिप्त रूपमा समेटनु दफा शीर्षकको उद्देश्य हो । दफा शीर्षक सकेसम्म छोटो हुनुपर्छ । दफामा उल्लिखित प्रावधानको सारांश व्यक्त गर्ने दृष्टिले क्रियापद समेत प्रयोग गरी पूरा वाक्य बनाउनु आवश्यक छैन । दफा शीर्षक बोल्ड अक्षरमा राखी निम्न रेखाङ्कन (अण्डरलाइन) गरी राख्नुपर्छ ।

उदाहरण

नेपाल कानून आयोग ऐन, २०६३ को दफा ३ मा देहाय बमोजिमको दफा शीर्षक राखिएको छ ।

३. नेपाल कानून आयोगको स्थापना:

६.१.२.३ दफा शीर्षकमा सीमित रहने

दफा शीर्षक दफाको विषय वस्तु र सीमा अनुकूल हुनु पर्दछ । दफा शीर्षक र दफाको मूल भावनामा अन्तर आउन दिनु हुँदैन । दफा शीर्षकले एउटा विषयलाई सङ्केत दिन खोजेको छ भने दफामा त्यो भन्दा बाहेकको विषयमा उल्लेख गर्नु हुँदैन ।

६.१.२.४ दफा उद्धरण

दफा क्रम उल्लेख गर्दै जाँदा अधि प्रयोग भएको कुनै दफाको व्यहोरालाई उद्धरण गर्नु पर्‍यो भने सम्बद्ध दफा उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

उदाहरण

नेपाल कानून आयोग ऐन, २०६३ को दफा ६ मा अध्यक्ष, उपाध्यक्ष तथा सदस्यको योग्यता उल्लेख गरिएको छ भने दफा ८ मा पद रिक्त हुने अवस्था भन्ने दफा शीर्षक राखी सो दफाको खण्ड (घ) मा “दफा ६ बमोजिमको योग्यता नरहेमा” भन्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

६.१.३ मार्जिनल नोट

६.१.३.१ कम्पन ल प्रणालीबाट प्रभावित बाहेकका मुलुकहरूमा दफा शीर्षकको सट्टा “मार्जिनल नोट” वा “साइडनोट” प्रयोग गर्ने प्रचलन रहेको छ । तत्काल प्रचलित निजामती सेवा ऐन, २०१३ मा मार्जिनल नोटको प्रयोग भएको देखिन्छ । यसरी मार्जिनल नोटको प्रयोग भएकोमा छुट्टै दफा शीर्षक राखिरहनु पर्दैन । हाल यो अभ्यास नेपालमा चलनमा रहेको छैन ।

६.१.४ उपदफा

६.१.४.१ कुनै दफा शीर्षकमा उल्लेख गर्न खोजिएका सबै विषयवस्तुलाई एकै ठाउँमा उल्लेख गर्दा स्पष्ट र संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिदैन । तसर्थ एउटै दफामा प्रस्तुत गर्नुपर्ने विषयवस्तुलाई सहज, स्पष्ट र संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गर्नका लागि उपदफाहरू राखिन्छ । यसरी उपदफा तर्जुमा गर्दा एउटा उपदफामा एउटामात्र विषयवस्तु राख्नुपर्छ ।

६.१.४.२ उपदफाको क्रम

उपदफा विभाजन गर्दा उपदफाको क्रम नम्बरलाई कोष्ठभित्र राखी (१), (२), (३), (४) गरी उल्लेख गर्नुपर्छ ।

६.१.५ खण्ड

६.१.५.१ कुनै दफा वा उपदफामा उल्लिखित प्रावधानलाई अभिवन्दी सरल र स्पष्ट रूपमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने अवस्था भएमा त्यस्ता प्रावधानलाई विभाजन गरी खण्डहरूमा वर्णानुक्रममा राख्न सकिन्छ । त्यस्ता खण्डको वर्णानुक्रमलाई (क), (ख), (ग), (घ) ... आदिलाई कोष्ठभित्र राखी मूल व्यवस्था प्रस्तुत गर्नुपर्छ ।

६.१.६ उपखण्ड

६.१.६.१ कुनै खण्डमा उल्लिखित प्रावधानलाई पनि अभवही सरल र स्पष्ट रूपमा प्रस्तुत गर्नु परेमा त्यस्ता प्रावधानलाई पनि पुनः विभाजन गरी उपखण्डको क्रमलाई नम्बरको आधारमा कोष्ठभित्र राखी (१), (२), (३), (४) ... गरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

६.१.७ स्पष्टीकरण

६.१.७.१ विधेयकमा स्पष्टीकरणको प्रयोगद्वारा कुनै शब्दको परिभाषा दिनका लागि गरिन्छ । विधेयकको एक ठाउँमा मात्र प्रयोग भएको शब्दलाई परिभाषा खण्डमा परिभाषा नगरी विधेयकको जुन परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डमा त्यस्तो शब्दको प्रयोग भएको छ सोही परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डको अन्त्यमा स्पष्टीकरणको नामबाट त्यस्तो शब्दको परिभाषा गरिन्छ ।

उदाहरण

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६१ को खण्ड (च) मा स्पष्टीकरणको देहाय बमोजिमको व्यवस्था छः

“स्पष्टीकरण: यस खण्डको प्रयोजनका लागि नजिकका नातेदार भन्नाले एकासगोलको पति, पत्नी, बाबु, आमा, छोरा, छोरी, सासु, ससुरा, दाजु, भाइ, दिदी, बहिनी, ज्वाईं, साला, साली वा भिनाजु सम्भन्नु पर्छ ।”

६.१.७.२ एकै शब्दलाई भिन्न भिन्न अर्थमा प्रयोग गर्नु परेमा

विधेयकको कुनै परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डमा प्रयोग भएको कुनै शब्दको परिभाषा सोही विधेयकको अर्कै परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डमा फरक रूपमा प्रस्तुत गर्नु पर्ने स्थिति आएमा स्पष्टीकरण दिनुपर्छ । जुन परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डमा फरक रूपमा प्रस्तुत गर्नु पर्ने हो सोही परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्ड पश्चात निम्न बमोजिम राख्नुपर्छः

“स्पष्टीकरण: यस परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डको प्रयोजनकोलागि भन्नाले सम्झनु पर्छ ।”

उदाहरण

प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ मा दिइएको स्पष्टीकरण त्यस दफामा प्रयुक्त “सम्बद्ध कुरा” लाई स्पष्ट गर्न गरिएको परिभाषा हो । यस्तै गाली र बेइज्जती ऐन, २०१६ को दफा ३ मा दिइएको स्पष्टीकरण सो दफालाई व्याख्या गर्न प्रयोग भएको स्पष्टीकरण हो ।

६.१.७.३ स्पष्टीकरणको प्रयोग सारवान प्रावधानमा थपिएको व्यवस्था होइन । तर सारवान प्रावधानलाई स्पष्ट पार्न, बोधगम्य बनाउन, अर्थ विस्तार वा अर्थ सङ्कुचन गर्न गरिएको व्यवस्था मात्र हो ।

६.१.८ अपवादको व्यवस्था र यसको प्रयोग विधि

६.१.८.१ कानूनको सामान्य प्रावधान सबै अवस्थामा सबैकालागि समान रूपमा लागू नहुन सक्छ । निश्चित अवस्था, समय र परिस्थितिमा निश्चित वर्ग वा समुदायका व्यक्तिलाई कानूनको सामान्य प्रयोगमा पूर्ण वा आंशिक रूपमा लागू नहुने, छुट दिने जस्ता अपवादको व्यवस्था उल्लेख गर्नु पर्ने अवस्था आउन सक्छ । यसैले अपवादको व्यवस्था अपवादको रूपमा मात्र प्रयोग गर्नु पर्छ । यिनै अभिप्रायले विधेयक तर्जुमाको क्रममा विशेष व्यवस्थाहरूका सम्बन्धमा छुट र अपवादको प्रावधान राखिएको हुन्छ ।

६.१.८.२ सीमित प्रयोग

प्रतिबन्धात्मक व्यवस्थालाई सधैं सीमित रूपमा प्रयोग गर्नु पर्छ । यस्तो व्यवस्था कहिले पनि पूर्ण र खुला हुन सक्दैन । यसको प्रयोग सधैं नै निश्चित अवस्था र शर्तको सीमाभित्र रहेर मात्र गर्नुपर्छ ।

६.१.८.३ अपवादात्मक व्यवस्थाको प्रयोग विधि

जुन परिच्छेद, दफा उपदफा वा खण्ड वा उपखण्डमा उल्लिखित व्यवस्थाको सन्दर्भमा प्रतिबन्धात्मक व्यवस्था उल्लेख गर्नु पर्ने हो त्यस्तो प्रावधानको लगत्तै उल्लेख गर्नुपर्छ ।

६.१.८.४ ऐनको सम्पूर्ण प्रावधानको अपवाद

ऐनको सम्पूर्ण प्रावधानको हकमा अपवादात्मक व्यवस्थाको उल्लेख गर्नुपर्ने भएमा विविध परिच्छेदमा छुट्टै दफा राखी यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि ... भनी निश्चित सीमा र शर्त उल्लेख गरी ऐनका प्रावधान लागू नहुने गरी छुट, अपवाद वा उन्मुक्तिको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

उदाहरण

३४. नेपाल सरकारले विद्युत उत्पादन तथा विकास गर्न सक्ने:

नेपाल सरकार आफैले विद्युतको उत्पादन वा विकास गर्न यस ऐनको कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिनेछैन ।

३५. नेपाल सरकारले करार गरी विद्युत उत्पादन, प्रसारण तथा

वितरण गर्न सक्ने: यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले कुनै व्यक्ति वा संस्थासित करार गरी सोही करारमा उल्लिखित शर्तहरूको आधारमा विद्युत उत्पादन, प्रसारण वा वितरण गर्न गराउन सक्नेछ । (विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ३४ र ३५)

६.१.८.५ कुनै परिच्छेदको प्रावधानको अपवाद

ऐनको कुनै खास परिच्छेदको प्रावधानको हकमा मात्र अपवादात्मक व्यवस्थाको उल्लेख गर्नु पर्ने भएमा सोही परिच्छेदको अन्त्यमा छुट्टै दफा राखी यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि ... भनी निश्चित सीमा र शर्त उल्लेख गरी परिच्छेदका प्रावधान लागू नहुने गरी छुट, अपवाद वा उन्मुक्तिको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

६.१.८.६ दफा वा उपदफा वा खण्ड वा उपखण्डको अपवाद

कुनै खास दफा वा उपदफा वा खण्ड वा उपखण्डका प्रावधानको हकमा मात्र अपवादात्मक व्यवस्थाको उल्लेख गर्नुपर्ने भएमा सोही दफा वा उपदफा वा खण्ड वा उपखण्डको अन्त्यमा यस दफा वा उपदफा वा खण्ड वा उपखण्डमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि ... भनी निश्चित सीमा र शर्त उल्लेख गरी उक्त दफा

वा उपदफा वा खण्ड वा उपखण्डको प्रावधान लागू नहुने गरी छुट, अपवाद वा उन्मुक्तिको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

६.१.८.७ तर

ऐनको सम्पूर्ण व्यवस्था, वा कुनै खास परिच्छेद वा दफा वा उपदफा वा खण्ड वा उपखण्डका प्रावधानलाई पूर्ण रूपमा छुट नदिई आंशिक रूपमामात्र छुट दिने भए सम्बन्धित परिच्छेद वा दफा वा उपदफा वा खण्ड वा उपखण्डको प्रावधानको लगत्तै तर ... भन्ने शब्द उल्लेख गरी अपवादात्मक व्यवस्था उल्लेख गर्नुपर्छ ।

उदाहरण

तर शोधभर्ना हुने प्रकृतिका खर्च सम्बन्धमा वार्ता गर्न सकिनेछ ।
(सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ३७ को उपदफा (२))

६.१.९ उदाहरण

कानूनको तर्जुमाका सन्दर्भमा सामान्यतया उदाहरणले पनि त्यही उद्देश्य पूरा गर्दछ, जुन उद्देश्य स्पष्टीकरणले गर्ने गर्दछ । उदाहरण विधेयकको त्यस्तो व्यवस्था हो जसले कुनै प्रावधानको वास्तविक क्षेत्र र दायरालाई दृष्टान्तको रूपमा प्रस्तुत गर्दछ । नेपालमा यसको प्रयोग यदाकदा हुने गरेको देखिन्छ ।

उदाहरणको उदाहरण

तत्काल प्रचलित निजामती सेवा नियमावली, २०२१ मा यसको व्यापक प्रयोग भएको देखिन्छ । पछिल्ला समयमा यसको प्रयोग बिरलै हुने गरेको छ ।

६.१.१० अनुसूची

ऐनको मूल पाठमा प्रस्तुत गर्दा अमिल्दो र भद्दा देखिने विषयवस्तुलाई ऐनको अनुसूचीमा समावेश गरिन्छ । संविधानमा पनि अनुसूचीको प्रयोग गर्ने अभ्यास छ । संविधानमा समावेश भएको अनुसूची संविधानकै अभिन्न अङ्ग मानिने हुनाले संविधानको अनुसूची संशोधन गर्न पनि संविधान बनाउने प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्छ र यो अधिकार व्यवस्थापिकालाई मात्र हुन्छ । ऐनको हकमा व्यवस्थापिकाले नै ऐनको अनुसूची हेरफेर गर्न सक्ने अधिकार नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्लाई दिएको रहेछ भने मन्त्रिपरिषद्ले हेरफेर गर्न सक्दछ । विदेशी लगानी तथा प्राविधिक हस्तान्तरण ऐन, २०४९ को अनुसूची नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले हेरफेर गर्ने गरेको पाइन्छ ।

अनुसूचीको अभ्यासका केही उदाहरण

नेपालमा देहायका विषयवस्तुहरू ऐनको अनुसूचीमा समावेश गर्ने अभ्यास रहेको छः -

- क. राज्य संरचनाको विषयवस्तु, पाँच विकास क्षेत्र, चौध अञ्चल र पचहत्तर जिल्लाको विवरण स्थानीय प्रशासन ऐन, २०२८ को अनुसूचीमा समावेश भएको छ ।
- ख. ऐनको मूल पाठले विभाजन वा वर्गीकृत गरेको विषयवस्तु जसको विभाजन वा वर्गीकरणको आधारलाई अनुसूचीमा समावेश गर्ने प्रचलन र अभ्यास रहेको छ ।

उदाहरण

औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०४९ का अनुसूचीहरू ।

- ग. सार्वजनिक पदाधिकारीले लिने शपथ ग्रहण फाराम र निजहरूको पारिश्रमिक तथा अन्य आर्थिक सुविधा सम्बन्धी नगद अङ्क र अन्य विवरण तथा प्राविधिक विषयलाई अनुसूचीमा समावेश गर्ने अभ्यास रहेको देखिन्छ ।

६.१.११ द्रष्टव्य

६.१.११.१ द्रष्टव्यको प्रयोग

सामान्य रूपमा हेर्दा ऐनमा द्रष्टव्यको प्रयोग स्पष्टीकरण वा उदाहरणको रूपमा प्रस्तुत भएको देखिन्छ । यद्यपि द्रष्टव्यको प्रयोग स्पष्टीकरण र उदाहरणको अवधारणामा भने केही फरक र मौलिक ढङ्गबाट गर्ने अभ्यास रहेको छ । ऐनको मूल पाठमा उल्लिखित प्रावधानमा प्रयोग भएको शब्दको व्याख्यालाई सीमित गर्ने अभिप्रायले स्पष्टीकरणको प्रयोग गरिन्छ । त्यस्तै ऐनको मूल पाठमा उल्लिखित प्रावधानलाई सीमित गर्ने अभिप्रायले नमूनाको रूपमा उदाहरण प्रस्तुत गरिन्छ । तर द्रष्टव्यको प्रयोग ऐनको मूल पाठमा उल्लिखित प्रावधानलाई थप स्पष्ट गर्न सहयोग पुर्याउनको लागि गरिन्छ ।

६.१.११.२ द्रष्टव्यको अभ्यास

मूल पाठमा उल्लिखित प्रावधान सामान्य व्याख्याको क्रममा ऐनले साचेकोभन्दा बढी अर्थ लाग्न जान नदिन र अर्थको सीमा निर्धारण

गर्न द्रष्टव्यको प्रयोग गरिन्छ । सालवसाली रूपमा जारी हुने अर्थ विधेयकमा द्रष्टव्यको प्रयोग भएको पाइन्छ । खास गरी अन्तःशुल्क, भन्सार जस्ता विभिन्न प्रकारका कर तथा राजस्व लगाउने, छुट दिने र असुल गर्ने प्रयोजनकालागि त्यसका सीमा निर्धारण गर्ने प्रयोजनका लागि द्रष्टव्यको प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ ।

परिच्छेद-७

संशोधन विधेयकको मसौदा तर्जुमा

७.१ मूल ऐनलाई संशोधन गर्न बनाइने विधेयकको मसौदा

मूल ऐन र संशोधन ऐनको तर्जुमा गर्ने प्रक्रिया र पद्धतिमा त्यति ठूलो अन्तर छैन । मूल ऐन तर्जुमा गर्नु पूर्व मन्त्रपरिषद्को स्वीकृति लिनु आवश्यक छ । तर प्रचलित ऐनलाई संशोधन गर्नु पूर्व मन्त्रपरिषद्बाट सिद्धान्त स्वीकृति गराउने अभ्यास छैन । सम्बद्ध मन्त्रालयले कानून मन्त्रालय मार्फत संशोधन विधेयकको मसौदा तर्जुमा गरी व्यवस्थापिकामा पेश गर्ने स्वीकृतिको लागि मात्र मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेश गर्ने अभ्यास रहेको छ । मन्त्रपरिषद्बाट त्यस्तो संशोधन विधेयक व्यवस्थापिकामा पेश गर्ने स्वीकृति भएपछि मात्र व्यवस्थापिकामा पेश हुन्छ ।

७.२ संशोधन विधेयक मसौदाको स्वरूप र संरचना

संशोधन विधेयकको स्वरूप र संरचनाको सन्दर्भमा देहाय बमोजिमको अभ्यास रहेको पाइन्छ: -

७.२.१ भाग तथा परिच्छेद

संशोधन विधेयकको आफ्नै मौलिक भाग तथा परिच्छेद हुँदैन । यसको स्वरूप र संरचना मूल विधेयकको स्वरूप र संरचनामा निर्भर रहेको हुन्छ । मूल ऐनमा भएको संशोधनको आधारमा संशोधन विधेयकको संरचना, स्वरूप तथा आकार निर्धारण हुन्छ ।

७.२.२ प्रारम्भिक प्रावधान

यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण परिच्छेद ५.२ मा प्रस्तुत गरिसकिएको छ । तथापि संशोधनको लागि आवश्यक पर्ने विषयलाई निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ:

७.२.२.१ ऐन नम्बर

हरेक वर्ष व्यवस्थापिकाबाट पारित भई प्रमाणित भएको क्रम अनुसार ऐन नं. उल्लेख गरिन्छ ।

७.२.२.२ लामो शीर्षक

..... ऐन (मूल ऐनको नाम उल्लेख गरी) लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक भनी संशोधन ऐनको लामो शीर्षक उल्लेख गरिन्छ ।

उदाहरण

वैदेशिक रोजगार ऐन, २०४२ लाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक

७.२.२.३

प्रस्तावना

.....ऐन (मूल ऐनको नाम उल्लेख गरी) लाई संशोधन गर्न बाञ्छनीय भएकोले भन्ने व्यहोरा सम्म उल्लेख गर्ने अभ्यास रहेको छ । तर के के संशोधन र कुन उद्देश्यले संशोधन गर्ने भन्ने अभ्यास भने रहेको पाइँदैन । सामान्यतः मूल ऐनको प्रस्तावना विपरीत वा प्रस्तावनाको भावना र अवधारणाभन्दा बाहिर गएर ऐन संशोधन गर्ने अभ्यास छैन । प्रस्तावनाको भावना वा अवधारणाभन्दा बाहिर गई ऐन संशोधन गर्नु परेको अवस्थामा मूल ऐनको प्रस्तावनामानै संशोधन गर्ने प्रचलन समेत रहेको छ ।

७.२.२.४

विधि निर्माण सूत्र

यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण परिच्छेद ५.२.४ मा प्रस्तुत गरिसकिएको छ ।

७.२.२.५

संक्षिप्त नाम

..... ऐन, २०... (मूल ऐनको नाम उल्लेख गरी) कोष भित्र (पहिलो।दोस्रो वा कतिऔं संशोधन हो सो उल्लेख गरी) विधेयक २०.. भनी साल उल्लेख गरिन्छ । जस्तो: - “वैदेशिक रोजगार (तेस्रो संशोधन) ऐन, २०६४”

७.२.२.६

प्रारम्भ

यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण परिच्छेद ५.२.६ मा प्रस्तुत गरिसकिएको छ ।

७.२.२.७

परिभाषा

संशोधनको क्रममा मूल ऐनमा नभएका कुनै शब्दको परिभाषा थप गर्नु परेमा यथास्थानमा थप गरिन्छ ।

७.२.२.८

“मूल ऐन” शब्दको प्रयोग

कुनै ऐन संशोधन गर्न बनेको ऐनले जुन ऐनलाई संशोधन गर्न लागेको हो सो ऐनलाई पहिलो पटक सम्बोधन गर्दा सम्बद्ध ऐनको पूरा नामको प्रयोग गरिन्छ भने तत्पश्चात “मूल ऐन” भन्ने शब्दको प्रयोग गरिन्छ ।

उदाहरण: वित्तीय मध्यस्थताको काम गर्ने संस्था सम्बन्धी ऐन, २०५५ को प्रस्तावनामा संशोधन वित्तीय मध्यस्थताको काम गर्ने संस्था सम्बन्धी ऐन, २०५५ (यस पछि “मूल ऐन” भनिएको) को प्रस्तावनामा रहेको “.....” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “.....” भन्ने शब्दहरू राखिएको छ। तत्पश्चात उक्त ऐनको संशोधनको क्रममा प्रत्येक दफा शीर्षकमा मूल ऐनको दफा मा संशोधन भन्ने दफा शीर्षक दिइन्छ।

७.२.३ **परिच्छेदमा संशोधन**

मूल ऐनले सामान्य अवधारणासम्म लिएको तर त्यस विषयमा विस्तृत व्यवस्था नभएको कुनै विषयमा विस्तृत विवरण दिनु परेमा साविकमा सम्बद्ध परिच्छेदलाई पूर्णतः खारेज गरी त्यसको सट्टा नयाँ परिच्छेद राखी वा नयाँ परिच्छेद थप गरी संशोधन गर्नुपर्ने हुन्छ।

उदाहरण (क) परिच्छेद-५ को सट्टा देहायको परिच्छेद-५ राखिएको छ: -
(ख) परिच्छेद-५ पछि देहायको परिच्छेद-५क थपिएको छ: -

७.२.४ **दफा**

७.२.४.१ **दफागत संशोधन**

कुनै ऐन संशोधन गर्दा सो ऐनको दफा सिलसिलेवार क्रम अनुसार गर्नुपर्छ र संशोधन गर्ने ऐनको दफा पनि १, २, ३ र ४ को क्रममा उल्लेख गर्नुपर्छ।

७.२.४.२ एकै दफाको धेरै ठाउँमा संशोधन गर्नु परेमा संशोधन गर्ने ऐनको एउटै दफाले मूल ऐनको उपदफा, खण्ड र उपखण्डको क्रम अनुसार प्रत्येकको उपदफा राखी संशोधन गर्नुपर्छ।

७.२.४.३ मूल ऐनको कुनै दफामा केही नयाँ प्रावधान थप गर्नु परेमा साविकमा कायम रहेको दफाको सट्टा नयाँ दफा राखिन्छ वा नयाँ दफा थप गरिन्छ।

उदाहरण

(क) दफा ५ को सट्टा देहायको दफा ५ राखिएको छ: -

(ख) दफा ५ पछि देहायको दफा ५क थपिएको छ: -

यस्तै क्रमले आवश्यकता अनुसार खण्ड, उपखण्ड वा प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशलाई पनि सट्टामा राखी प्रतिस्थापन वा

उपदफा, खण्ड, उपखण्ड वा प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा नयाँ थप गर्न सकिन्छ ।

७.२.५ **दुई वा दुईभन्दा बढी ऐनलाई एकै ऐनले संशोधन गर्न सक्ने**

दुई वा दुईभन्दा बढी ऐनलाई केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन वा कुनै विषयसँग सम्बद्ध दुई वा दुई भन्दा बढी ऐन संशोधन गर्नु परेमा ... सम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐनको नामबाट संशोधन गर्न सकिन्छ । धेरै ऐनमा केही छुटपुट र सामान्य संशोधन गर्नु परेमा यस्तो प्रक्रियाको अवलम्बन गरिन्छ । यसरी संशोधन गर्दा संशोधन गर्ने ऐनको प्रत्येक दफाले संशोधन गर्नुपर्ने अलग अलग ऐनको संशोधन गर्छ । एउटा दफाले आमूल वा सामान्यभन्दा धेरै संशोधन गर्नु पर्ने अवस्थामा भने सम्बद्ध ऐनको मात्र संशोधन गरिन्छ ।

७.२.६ **ठाउँ ठाउँमा रहेका भन्ने शब्दको रूपान्तरण**

एउटा सिङ्गो ऐनमा रहेका कुनै शब्दलाई अर्को शब्दबाट प्रतिस्थापन गर्नु परेमा संशोधन विधेयकको अन्त्यमा रूपान्तरण भन्ने शब्द राखी यस ऐनमा ठाउँ ठाउँमा रहेका “...” भन्ने शब्दको सट्टा “...” भन्ने शब्द राखी रूपान्तरण गरिएको छ भन्न सकिन्छ ।

७.२.७ **खारेजी**

७.२.७.१ ऐनको साथै नियमावली पनि खारेज गर्नुपर्ने भएमा केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन भन्ने नाम राखिन्छ ।

७.२.७.२ कुनै ऐनको संशोधनको क्रममा कुनै दफा वा दफाहरू खारेज गर्नु परेमा सम्बद्ध सबै दफा वा दफाहरू उल्लेख गरी एकै दफाले खारेज भएको घोषणा गर्न सकिन्छ ।

तर उपदफा वा खण्ड वा उपखण्ड खारेज गर्नु परेमा सम्बन्धित दफामा संशोधन भन्ने शीर्षक राखी “उपदफा वा खण्ड वा उपखण्ड भिकिएको छ” भनी तर्जुमा गर्नुपर्छ ।

७.२.८ **संशोधनका केही उदाहरणहरू**

(क) **केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन**

प्रस्तावना: केही नेपाल कानूनलाई संशोधन गर्न बाञ्छनीय भएकोले, प्रतिनिधि सभाको घोषणा, २०६३ जारी भएको पहिलो वर्षमा प्रतिनिधि सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन, २०६३” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

९. लुम्बिनी विकास कोष ऐन, २०४२ मा संशोधन: लुम्बिनी विकास कोष ऐन, २०४२ को, -

(१) दफा ५ को सट्टा देहायको दफा ५ राखिएको छ: -

“५. संरक्षक: प्रधानमन्त्री कोषको संरक्षक हुनेछ ।”

(२)

१०. महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय ऐन, २०४३ मा संशोधन: महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय ऐन, २०४३ को, -

(१) प्रस्तावनाको दोस्रो प्रकरणको सट्टा देहायको दोस्रो प्रकरण राखिएको छ: -

“नेपाल राज्यमा अति प्राचीन कालदेखिनै संस्कृत विद्याको गौरवमय परम्परा रहँदै आएको र त्यसलाई निरन्तरता दिनको लागि एक विश्वविद्यालय स्थापना गर्न वाञ्छनीय भएकोले,”

(२) दफा ४ को उपदफा (१) को, -

(क) खण्ड (घ) भिकिएको छ ।

(ख) उपदफा (१) को खण्ड (द) पछि देहायको खण्ड (द१) थपिएको छ: -

“(द१) महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय प्राध्यापक संघको प्रतिनिधि एकजना - सदस्य

(३) दफा ७ को खण्ड (ख) भिकिएको छ ।”

(४) दफा १४ को उपदफा (१) को सट्टा देहायको उपदफा (१) राखिएको छ: -

“(१) प्रधानमन्त्री विश्वविद्यालयको कुलपति हुनेछ ।”

(५) दफा १४ को उपदफा (१) मा रहेका “श्री ५ को” भन्ने शब्दहरू भिकिएका छन् ।

(६) दफा १५ को उपदफा (१) मा रहेका “शिक्षा मन्त्री” भन्ने शब्दहरूपछि “वा शिक्षा राज्यमन्त्री” भन्ने शब्दहरू थपिएका छन् ।

(७) ठाउँ ठाउँमा र प्रचलित कानूनमा रहेका “महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय” भन्ने शब्दहरू राखी रूपान्तरण गरिएको छ ।

(यसले प्रस्तावना र ऐनको नाम समेत संशोधन गरेको छ।)

११. पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ मा संशोधन: पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ को, -

(६) दफा १० पछि देहायको दफा १०क. थपिएको छ: -

“१०क. मूल पूजारी तथा अन्य पूजारीको नियुक्ति:

१०क१. श्री पशुपतिनाथको मन्दिरको मूल पूजारी तथा अन्य पूजारी र वासुकिनाथको मन्दिरको पूजारीको नियुक्ति परिषद्को सिफारिसमा संरक्षकबाट हुनेछ।

१०क२. उपदफा १०क१ म उल्लेख भएका बाहेक अन्य मठ मन्दिरको पूजारी, भण्डारी र विसेटको नियुक्ति परिषद्बाट हुनेछ।”

२८. खारेजी: देहायका नेपाल कानूनहरू देहाय बमोजिम खारेज गरिएका छन्: -

(क) सभा वा संघ सम्बन्धी ऐन, २००५,

(ख) राजसभा नियमहरू, २०१९,

(ग) मुलुकी ऐन अदलको महलको नं. ८

.....

२९. रूपान्तरण: प्रचलित कानूनमा रहेका “श्री ५ को सरकार” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “नेपाल सरकार” भन्ने शब्दहरू राखी रूपान्तरण गरिएका छन्।

(ख) बैंक तथा वित्तीय संस्थाको ऋण असूली ऐन, २०५८ लाई संशोधन गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना: बैंक तथा वित्तीय संस्थाको ऋण असूली ऐन, २०५८ लाई संशोधन गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

प्रतिनिधि सभाको घोषणा, २०६३ जारी भएको पहिलो वर्षमा प्रतिनिधि सभाले यो ऐन बनाएको छ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “बैंक तथा वित्तीय संस्थाको ऋण असूली (पहिलो संशोधन) ऐन, २०६३” रहेको छ।

(२) यो ऐन २०६३ साल श्रावण १ गतेदेखि प्रारम्भ भएको मानिनेछ।

२. बैंक तथा वित्तीय संस्थाको ऋण असूली ऐन, २०५८ मा संशोधन: बैंक तथा वित्तीय संस्थाको ऋण असूली ऐन, २०५८ को दफा १५ को उपदफा (१) को,-

(१) खण्ड (क) मा रहेका “तीन वर्षभित्र” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “पाँच वर्षभित्र” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

(२) खण्ड (ख) मा रहेका “तीन वर्षभित्र” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “चार वर्षभित्र” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

(ग) निर्वाचन सम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना: निर्वाचन सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

व्यवस्थापिका-संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “निर्वाचन सम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०६४ रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **मतदाता नामावली सम्बन्धी ऐन, २०६३ मा संशोधन:** मतदाता नामावली सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ३३ को उपदफा (१) मा रहेका “समानुपातिक निर्वाचन पद्धतिको आधारमा हुने २०४ स्थानको लागि” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली अन्तर्गत हुने निर्वाचनको लागि” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

३. **निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ मा संशोधन:** निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ को, -

(१) दफा १३ को उपदफा (४) मा रहेको “स्पष्टीकरण” भिकिएको छ ।

(२)

४. **संविधान सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०६४ मा संशोधन:** संविधान सभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०६४ को, -

(१) दफा ३ को, -

(क) खण्ड (ख) मा रहेका “दुई सय चालीसजना” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “तीन सय पैतीसजना” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् ।

(ख) खण्ड (ग) को सट्टा देहायको खण्ड (ग) राखिएको छ: -

(ग) राष्ट्रिय जीवनमा महत्वपूर्ण योगदान पुर्याएका विशिष्ट व्यक्तिहरू र खण्ड (क) र (ख) बमोजिमका निर्वाचनबाट प्रतिनिधित्व हुन नसकेका आदिवासी जनजातिहरूमध्येबाट सहमतिका आधारमा मन्त्रपरिषद्बाट मनोनयन हुने छबीसजना सदस्य ।”

(२) दफा २७ को उपदफा (५) मा रहेका “सो दलको उम्मेदवारको” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “उम्मेदवारको” भन्ने शब्द राखिएको छ ।

(५) दफा ७५ पछि देहायको दफा ७५क थपिएको छ: -

“७५क. कार्यविधि बनाउन सक्ने: यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा आयोगले आवश्यक कार्यविधि बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।”

(घ) नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना: नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय ऐनलाई संशोधन गर्न वाञ्छनीय भएकोले, व्यवस्थापिका संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०६४ रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय ऐन, २०४३ को दफा २ मा संशोधन: नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय, २०४३ (यस पछि “मूल ऐन” भनिएको) को दफा २ को खण्ड (छ) पछि देहायको खण्ड (छ१) थपिएको छ: -

“(छ१) “सेवा आयोग” भन्नाले दफा ९क. बमोजिमको सेवा आयोग सम्भन्नु पर्छ ।

३. मूल ऐनको दफा ४ मा संशोधन: मूल ऐनको दफा ४ को उपदफा (१) को, - (१) खण्ड (ड), (ज), (झ) र (ठ) को सट्टा देहायका खण्ड (ड), (ज) (झ) र (ठ) राखिएका छन्: -

(ड)

(ज)

(झ)

(ठ)

(२) खण्ड (ड) पछि देहायको खण्ड (ड१) थपिएको छ: -

“(ड१) अध्यक्ष, विश्वविद्यालय अनुदान आयोग - सदस्य”

६. मूल ऐनमा दफा ९क. थप: मूल ऐनको दफा ९ पछि देहायको दफा ९क. थपिएको छ: -

“९क. सेवा आयोग: (१) विश्वविद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीको नियुक्ति देहायका सदस्यहरू भएको एक सेवा आयोग गठन हुनेछ: -

(क)

(ख)

(ग)

(२)

१५. खारेजी: मूल ऐनको दफा २४, २५ र २७ खारेज गरिएका छन् ।

ड. संविधान संशोधन

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को तेस्रो संशोधन

प्रस्तावना: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ लाई संशोधन गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

व्यवस्थापिका संसदले यो संशोधन जारी गरेको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस संशोधनको नाम “नेपालको अन्तरिम संविधान (तेस्रो संशोधन), २०६४” रहेको छ ।

(२) यो संशोधन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ मा संशोधन: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ (यसपछि “संविधान” भनिएको) को धारा ३३ को खण्ड (क) मा रहेका “मंसिर महिना” भन्ने शब्दहरू भिकिएका छन् ।

३. संविधानको धारा ४५ मा संशोधन: संविधानको धारा ४५ को उपधारा (५) पछि देहायको उपधारा (६) थपिएको छ:

“(६)। ”

४. संविधानमा धारा ६१क थप: संविधानको धारा ६१ पछि देहायको धारा ६१क. थपिएको छ:

“६१क. व्यवस्थापिका संसदको महासचिव र सचिव:

(१) ।

(२) ।

(३) ।”

५. संविधानको धारा ६३ मा संशोधन: संविधानको धारा ६३ को उपधारा (३) को, -

(१) ।

(२) ।

(३) ।

माथिको संविधानको प्रस्तावनाबाट ऐनको संशोधन र संविधानको संशोधनको ढाँचामा केही फरक देखिन्छ । ऐनको संशोधनको प्रस्तावनामा “यो ऐन बनाएको छ” भन्ने रहन्छ भने संविधानको संशोधनको प्रस्तावनामा “यो संशोधन जारी गरेको छ” भनी राखिन्छ । प्रचलित ऐन संशोधनमा “मूल ऐन” भन्ने शब्दको प्रयोग हुन्छ भने संविधान संशोधनमा “मूल संविधान” नभनी “संविधान” शब्द मात्र प्रयोग हुन्छ । संविधान एकपटक मात्र जारी हुन्छ र पटकपटक संविधान जारी हुने होइन भन्ने सिद्धान्त भएबाटै “यो संविधान जारी गरेको छ” नभनी “यो संशोधन जारी गरेको छ” भनी प्रस्तावनामा राखिन्छ ।

परिच्छेद ८

विधेयक मसौदा स्वीकृति तथा व्यवस्थापन विधि

८.१ विधेयक मसौदाको पुनरावलोकन

८.१.१ तर्जुमाकारको सन्तुष्टि

पर्याप्त अभ्यास पश्चात विधेयक तर्जुमाको कामसम्पन्न भएको छ भन्ने कुरामा तर्जुमाकार सन्तुष्ट भएपछि विधेयक मसौदालाई पुनरावलोकनको प्रक्रियामा लैजानु पर्छ ।

८.१.२ विज्ञ तथा नीति निर्माणकर्तासँग परामर्श

विधेयक मसौदाको काम समाप्त भएपछि त्यस्तो विधेयक मसौदाको नीति निर्माता तथा विषय विज्ञसमक्ष प्रस्तुत गर्नुपर्छ र त्यसरी प्रस्तुत गर्दा नीति निर्माता तथा विषय विज्ञले देहायको विषयमा पुनरावलोकन गर्ने कुरामा ध्यान दिनुपर्छ: -

८.१.२.१ नीतिगत विषय सम्पूर्ण रूपमा अभिव्यक्त भएको छ छैन,

८.१.२.२ नीतिको समुच्चा मनसाय र भावना विधेयकमा स्पष्ट रूपमा अभिव्यक्त भएको छ छैन,

८.१.२.३ अपवादका प्रावधान बाहेक नीतिको प्रतिकूल अभिव्यक्त हुने प्रावधान विधेयकमा रहेका छन् छैनन्,

८.१.२.४ वृहत वा सीमित अर्थमा अभिव्यक्त हुनु पर्ने प्रावधान सोही मात्रामा अर्थ लाग्ने गरी अभिव्यक्त भएको छ छैन ।

८.१.३ अन्तिम परिमार्जन

तर्जुमाकारले विज्ञ तथा नीति निर्मातासँग परामर्श प्राप्त गर्दा विज्ञ तथा नीति निर्माता सन्तुष्ट भएमा विधेयक मसौदा पूर्ण रूपमा तयार भएको मानिन्छ । विज्ञ तथा नीति निर्माताले त्यसमा थप सुझाव तथा प्रतिक्रिया व्यक्त गरेमा तर्जुमाकारले त्यस्तो सुझाव तथा प्रतिक्रिया बमोजिम विधेयक मसौदाको अन्तिम परिमार्जन गर्नुपर्छ ।

८.१.४ प्राविधिक जाँच तथा भूल सुधार

विधेयक मसौदामा कानून तर्जुमा तथा प्राविधिक दृष्टिले देहायका बुँदाहरूमा जाँचबुझ गरी देखिएका भूल सुधार गर्नुपर्छ: -

८.१.४.१ विधेयक संरचनाको प्रारम्भिक, मूल र सहायक भागमा वर्गीकृत सूचीबद्ध सबै विषयहरू विधेयकमा समावेश भएका छन् छैनन्, कुनै विषय छुट हुन पुगेको छ छैन,

- ८.१.४.२ परिच्छेदमा उल्लिखित प्रावधान अनुसार परिच्छेदको शीर्षक मिलेको छ, छैन,
- ८.१.४.३ विषयगत प्राथमिकताको क्रम अनुसार परिच्छेदको क्रम मिलेको छ, छैन,
- ८.१.४.४ दफामा उल्लिखित प्रावधान अनुसार दफा शीर्षक मिलेको छ, छैन,
- ८.१.४.५ विषयगत प्राथमिकताको क्रम अनुसार दफा शीर्षकको क्रम मिलेको छ, छैन,
- ८.१.४.६ कुनै परिच्छेदमा रहेको दफा सोही परिच्छेदसँग वा अन्य परिच्छेदसँग बढी सम्बन्धित छ कि,
- ८.१.४.७ एउटा दफा वा उपदफाले अर्को दफा वा उपदफालाई उद्धृत गरेकोमा त्यसरी उद्धृत गरेको दफा मिलेको छ, छैन,
- ८.१.४.८ दफा १ देखि अन्तिम दफा, उपदफा, खण्ड र उपखण्डको क्रम मिलेको छ, छैन,
- ८.१.४.९ संशोधन गर्ने ऐन भए मूल ऐनको उद्धरण गरिएको दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्ड सही रूपमा उद्धरण भएको छ, छैन ।
- ८.१.५ **विधेयक मसौदामा कानून मन्त्रालयको सहमति**
कानून मन्त्रालयले विधेयक तर्जुमा गरेपछि सो विधेयकको मसौदा व्यवस्थापिकामा पेश गर्न आवश्यक कारवाही चलाउने सहमति सहित सम्बन्धित मन्त्रालयमा पठाउनु पर्छ ।
- ८.१.६ **मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव प्रस्तुत**
कानून मन्त्रालयबाट सहमति सहितको विधेयक मसौदा प्राप्त भएपछि सम्बन्धित मन्त्रालयले सो विधेयकको मसौदा व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत गर्ने स्वीकृतिको लागि मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव सहित पठाउनु पर्छ ।
- ८.१.७ **मन्त्रपरिषद्को विधेयक समितिमा छलफल**
विधेयक मसौदा व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत गर्ने सम्बन्धमा सम्बद्ध मन्त्रालयबाट प्राप्त प्रस्ताव बमोजिम मन्त्रपरिषद्ले उक्त विधेयक मसौदा व्यवस्थापिका संसदमा पेश गर्ने स्वीकृति दिने निर्णय गर्नु पूर्व मन्त्रपरिषद्को विधेयक समितिमा छलफलकोलागि पठाउँन वा आफैले निर्णय गर्न सक्छ ।
- ८.१.८ **विशेषज्ञसँग परामर्श तथा अन्तिम परिमार्जन**
मन्त्रपरिषद्बाट विधेयक मसौदा विधेयक समितिमा छलफल गर्न पठाएकोमा विधेयक समितिले विधेयक मसौदा सम्बन्धमा सम्बद्ध निकायको धारणा र मन्तव्य समेतलाई विचार गरी आवश्यक भए थप परिमार्जन सहित व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत गर्ने

सिफारिश साथ मन्त्रपरिषद्को स्वीकृतिकोलागि पेश गर्छ । तर विषयको जटिलता र नीतिगत विषयले पार्ने प्रभाव समेतलाई विचार गर्दा थप केही विषयमा विशेषज्ञ र सम्बद्ध पक्षको मन्तव्य र धारणा बुझ्न आवश्यक देखेमा विशेषज्ञ रहेको उपसमिति समेत गठन गर्न सक्छ । त्यस्तो उपसमितिको सिफारिस पछि आवश्यक देखेमा परिमार्जन सहित विधेयक समितिले विधेयक मसौदा मन्त्रपरिषद्मा पेश गर्छ । मन्त्रपरिषदले विधेयक समितिलाई आवश्यक निर्णय गर्न सक्ने गरी अधिकार दिएको रहेछ भने विधेयक समितिमा निर्णय भए बमोजिम हुन्छ, मन्त्रपरिषदमा पुनः पठाउनु पर्दैन ।

८.१.९ **मन्त्रपरिषद्बाट विधेयक मसौदाको स्वीकृति**

मन्त्रपरिषद्मा पेश हुन आएको विधेयक मसौदालाई व्यवस्थापिकामा पेश गर्ने गरी मन्त्रपरिषदले स्वीकृति प्रदान गर्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्छ । तर विधेयक समितिले नै टुङ्गाउने गरी मन्त्रपरिषदले अधिकार दिएकोमा सो समितिले दिएको स्वीकृतिलाई नै मन्त्रपरिषदले दिएको स्वीकृति मान्ने अभ्यास छ ।

८.१.१० **विधेयक मसौदा व्यवस्थापिकामा पठाउने**

मन्त्रपरिषद्बाट व्यवस्थापिकामा पेश गर्न स्वीकृति दिएको विधेयक प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालयले सम्बन्धित मन्त्रालयमा पठाउँछ । सम्बन्धित मन्त्रालयले व्यवस्थापिकासँग सम्बन्धित मन्त्रालयको समन्वयमा व्यवस्थापिकाको सचिवालयमा पठाउनु पर्छ । व्यवस्थापिका सचिवालयमा पठाउने विधेयक मसौदाको प्रति (संख्या) व्यवस्थापिकाको नियमावलीले तोके बमोजिम हुन्छ ।

८.१.१० **विधेयक मसौदासाथ संलग्न गर्नु पर्ने कागजात**

८.१.१०.१ **विधेयक प्रति**: सम्बद्ध मन्त्रालयले व्यवस्थापिका सचिवालयमा विधेयक मसौदा पठाउँदा विधेयक मसौदाको प्रति बराबरकै देहायका कागजातहरू संलग्न गर्नुपर्छ ।

८.१.१०.१.१ **उद्देश्य र कारण**: कानून बनाउनु पर्ने कारण, कानूनको उद्देश्य, के विषयलाई व्यवस्थित, नियमित वा नियन्त्रित गर्न परेको हो, सो बेहोरा स्पष्ट खुलेको विधेयकको उद्देश्य र कारण सहितको विवरण ।

८.१.१०.१.२ **आर्थिक टिप्पणी**: ऐनको कार्यान्वयनकालागि सरकारले वहन गर्नु पर्ने आर्थिक व्ययभार सम्बन्धी विवरण खुल्ने आर्थिक टिप्पणी । पटके र सालवसाली खर्चको अनुमानित विवरण सहितको विवरण आर्थिक टिप्पणीमा खुलाउनु पर्छ ।

- ८.१.१०.१.३ **प्रत्यायोजित व्यवस्थापन सम्बन्धी टिप्पणी:** विधेयकमा प्रत्यायोजित व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकारको व्यवस्था रहेको भए त्यस्तो विवरण । प्रत्यायोजित व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरणमा विधेयकको कुन कुन दफा अन्तरगत के के विषयमा कुन निकाय विनियम, निर्देशिका, कार्यविधि बनाउन वा अधिकारीले प्रत्यायोजित व्यवस्थापन अन्तरगत के कस्तो नियम बनाउन वा आदेश वा सूचना जारी गर्न सक्छ त्यसको विस्तृत विवरण खुलाउनु पर्छ । प्रत्यायोजित अधिकार प्रदान गर्दा र प्रयोग गर्ने अधिकारीले त्यस्तो अधिकार प्रयोग गर्दा पालना गर्नु पर्ने शर्त र सीमा भए त्यस्तो शर्त र सीमा समेत विवरणमा खुलाउनु पर्छ ।
- ८.१.१०.१.४ **तीन महले:** प्रचलित कानूनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक भएमा तीनमहले तयार गर्नुपर्छ जसमा प्रचलित कानूनी व्यवस्था, त्यसको सट्टामा प्रस्ताव गरेको नयाँ कानूनी व्यवस्था र संशोधन गर्नुपर्नाको कारण समेत खुलाइएको तीन महले प्रस्तुत गर्नुपर्छ ।
- ८.१.१०.१.५ **प्रतिस्थापन विधेयक:** कुनै अध्यादेशका प्रावधानहरूलाई यथावत वा संशोधन सहित प्रतिस्थापन गर्ने उद्देश्यबाट प्रस्तुत गरिने विधेयकको साथमा उक्त कानून बनाई अध्यादेशको रूपमा तत्कालै लागू गर्नुपरेको परिस्थिति र कारण सहितको विवरण संलग्न गरिनु पर्छ ।
- ८.१.११ **अन्य आवश्यक औपचारिक कागजात**
- ८.१.११.१ दुई प्रति विधेयकमा सम्बन्धित मन्त्रीको हस्ताक्षर र अन्य विधेयक प्रतिमा सम्बन्धित मन्त्रालयको छाप लगाएको हुनु पर्ने,
- ८.१.११.२ सम्बन्धित मन्त्रीले व्यवस्थापिकाको महासचिवलाई व्यवस्थापन कार्यविधिमा विधेयक समावेश गर्न अनुरोध गरिएको पत्र,
- ८.१.११.३ व्यवस्थापिकासँग सम्बन्धित मन्त्रालयले व्यवस्थापिका सचिवालयमा विधेयक पठाएको बेहोराको पत्र ।
- ८.१.१२ **गैर सरकारी विधेयकको दर्ता:** गैर सरकारी विधेयकको मसौदा सोभै व्यवस्थापिका सचिवालयमा दर्ता गरिन्छ ।
- ८.१.१३ **व्यवस्थापन कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्था**
- ८.१.१३.१ **सदनमा विधेयक प्रस्तुत**
अर्थ विधेयक, नेपाली सेना, ससस्त्र प्रहरी, नेपाल प्रहरी लगायत सुरक्षा निकायसँग सम्बन्धित विधेयक सरकारी विधेयक भएकाले यस्ता विधेयक

सरकारको मन्त्रीले पेश गर्नुपर्छ । सो बाहेकका अन्य विषयका विधेयक सरकारका मन्त्री वा व्यवस्थापिकाको सदस्यले आफ्नै तर्फबाट पनि पेश गर्न सक्ने व्यवस्था छ ।

८.१.१४ **विधेयक प्रस्तुत गर्ने अनुमति**

व्यवस्थापिकामा विधेयक प्रस्तुत गर्न चाहने कुनै पनि सदस्यले उक्त विधेयक प्रस्तुत गर्नु पूर्व विधेयकको साथमा उद्देश्य र कारण सहितको विवरण संलग्न गरी कम्तीमा सात दिन अगावै सोको सूचना व्यवस्थापिका-संसदको महासचिव वा सचिवलाई दिनुपर्छ ।

तर सम्बन्धित मन्त्रीले पेश गर्ने सरकारी विधेयकको हकमा पाँच दिन अगावै सूचना दिए पुग्छ । सभामुखले आवश्यक देखेमा विधेयकको उद्देश्य र कारण सम्बन्धी विवरणमा उपयुक्त सुधार गर्न सक्दछन् । सभामुखले अन्यथा आदेश दिएकोमा बाहेक व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत हुने दुई दिन अगावै प्रत्येक सदस्यलाई विधेयकको प्रति उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

८.१.१५ **अनुमति प्रस्तावको विरोध**

विधेयक पेश गर्ने अनुमति माग्ने प्रस्ताव प्रस्तुत हुने दिनभन्दा एक दिन अगाडि व्यवस्थापिकाको कुनै सदस्यले त्यस्तो प्रस्तावको विरोधको सूचना महासचिव वा सचिवलाई दिन सक्दछन् ।

८.१.१६ **विधेयक प्रस्तुत गर्न अनुमति माग्ने**

विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले विधेयक प्रस्तुत गर्न अनुमति माग्ने प्रस्ताव उपर कुनै सदस्यको विरोध भएमा प्रस्तावक र विरोधकर्ता दुवै सदस्यले संक्षिप्त वक्तव्य दिन पाउँछन् । तत्पश्चात दुवै प्रस्ताव सदनको बैठकमा निर्णयार्थ प्रस्तुत गरिन्छ । विरोध प्रस्ताव अस्वीकृत भएमा वा विरोधनै नभएमा सभामुखले सदनमा विधेयक प्रस्तुत गर्ने अनुमति दिन्छन् र सम्बन्धित सदस्यले व्यवस्थापिकामा विधेयक प्रस्तुत गर्छन् । तर विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्य उपस्थित हुन नसकेमा सभामुखको अनुमतिमा प्रस्तुतकर्ता सदस्यले अधिकृत गरेको अन्य कुनै सदस्यले विधेयक पेश गर्न सक्छन् ।

८.१.१७ **विधेयकको प्रथम वाचन**

८.१.१७.१ विधेयक व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत भएपछि त्यो विधेयकको स्वामित्व व्यवस्थापिकाले ग्रहण गर्दछ । विधेयक माथि विचार गरियोस् वा विधेयक जनताको प्रतिक्रियाको लागि प्रचार गरियोस् भनी विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले राखेको प्रस्ताव व्यवस्थापिकाबाट पारित भएमा विधेयक माथि

छलफलकालागि व्यवस्थापिकाले सैद्धान्तिक स्वीकृति दिएको मानिन्छ र त्यसउपर सैद्धान्तिक पक्षमा मात्र छलफल हुन्छ । सैद्धान्तिक छलफलको क्रममा दफावार छलफल र संशोधन प्रस्ताव पेश गर्न सकिदैन । तर विधेयकको मनसायनै स्पष्ट गर्न आवश्यक भएकोमा दफामा प्रवेश गर्न सकिन्छ ।

८.१.१७.२ विधेयक जनताको प्रतिक्रियाको लागि प्रचार गरियोस् भन्ने प्रस्ताव व्यवस्थापिकाबाट स्वीकृत भएमा महासचिव वा सचिवले देहायको कुनै तरिका अपनाई राय संकलन गर्दछन्: -

(क) विधेयकलाई नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गरेर, वा

(ख) अन्य कुनै उपयुक्त माध्यमद्वारा प्रचार गरेर ।

८.१.१७.३ निश्चित अवधि भित्र प्राप्त भएको सुझाव संकलन गरी प्रस्तुतकर्ता सदस्यलाई दिइन्छ र निजले प्रतिक्रिया सहितको विधेयकमा विचार गरियोस् भन्ने प्रस्ताव पेश गर्दछ ।

८.१.१८ विधेयकको द्वितीय वाचन

८.१.१८.१ व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत विधेयकमाथि प्रथम वाचन पश्चात सामान्य छलफल समाप्त भएपछि विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले विधेयक माथि दफावार छलफलको लागि विधेयकलाई सम्बन्धित समितिमा पठाइयोस् भन्ने प्रस्ताव पेश गर्न सक्दछन् ।

८.१.१८.२ विधेयक माथिको दफावार छलफल सदनमै गरियोस् भन्ने प्रस्ताव पारित भएमा सदनमानै छलफल गरिन्छ ।

८.१.१८.३ दफावार छलफलकोलागि विधेयकलाई सम्बन्धित समितिमा पठाइयोस् भन्ने प्रस्ताव पारित भएमा विधेयकलाई दफावार छलफलकोलागि सम्बन्धित समितिमा पठाइन्छ ।

८.१.१९ विधेयकमा संशोधन

८.१.१९.१ व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत विधेयकमा संशोधन गर्न चाहने सदस्यले विधेयक माथिको सामान्य छलफल समाप्त भएको मितिले बहत्तर घण्टा भित्र आफूले पेश गर्न चाहेको सुझावहरू तोकिएको शर्तहरूको अधीनमा रही महासचिव वा सचिवलाई दिनुपर्छ ।

८.१.१९.२ संशोधनको विवरण महासचिव वा सचिवले सम्बन्धित सदस्यलाई दिनुपर्छ र उक्त संशोधनमाथि पनि संशोधन राख्न सकिन्छ ।

८.१.१९.३ प्राप्त दुवै संशोधनलाई स्वीकृत गर्ने, अस्वीकृत गर्ने वा त्यसमा सुधार गर्ने जस्ता अधिकार सभामुखलाई हुन्छ ।

८.१.२० **समितिमा विधेयकमाथि छलफल**

८.१.२०.१ विधेयक समितिमा पठाउने प्रस्ताव पारित भएपछि विधेयकलाई सम्बन्धित समितिमा पठाइन्छ । समितिमा विधेयक प्राप्त भएपछि त्यस्तो विधेयक माथि दफावार छलफल गरिन्छ । विधेयकमा प्राप्त संशोधनलाई दफाक्रम अनुसार छलफल गरी विधेयकको अनुसूचीलाई पनि दफावार छलफल पछि लगत्तै छलफल गरिन्छ ।

८.१.२०.२ छलफलको क्रममा संशोधनकर्ता सदस्यले बैठकको स्वीकृति लिई संशोधन फिर्ता लिन सक्दछन् । तर कुनै संशोधनमाथि संशोधन प्रस्तुत भएकोमा संशोधन माथिको संशोधनमा टुंगो नलागेसम्म मूल संशोधनलाई फिर्ता लिन सकिदैन ।

८.१.२०.३ समितिमा छलफल गर्दा हित समूह, सम्बद्ध सरोकारवाला वा विशेषज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिन्छ ।

८.१.२०.४ समितिमा ट्विप जारी गर्ने प्रचलन छैन ।

८.१.२०.५ समितिमा विधेयक दफावार छलफल भइसकेपछि समितिले गरेको निर्णय सहितको प्रतिवेदन तयार गरी समितिको सभापति वा निजको अनुपस्थितिमा सभामुखले तोकेको अन्य सदस्यले समितिको प्रतिवेदन सहितको विधेयक व्यवस्थापिकामा पेश गर्नुपर्छ ।

८.१.२१ **विधेयक फिर्ता लिन सकिने**

८.१.२१.१ विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले आफूले प्रस्तुत गरेको विधेयक सदनको स्वीकृति लिई फिर्ता लिन सक्दछ । फिर्ता लिने अनुमतिकोलागि प्रस्ताव पेश गर्न चाहेमा प्रस्ताव व्यवस्थापिकामा पेश गर्ने मितिभन्दा एक दिन अगावै महासचिव वा सचिवलाई सूचना दिनु पर्छ ।

८.१.२१.२ समितिमा विचाराधीन विधेयक फिर्ता लिन अनुमतिको प्रस्ताव प्राप्त भएमा समितिले सोही व्यहोराको प्रतिवेदन तयार गरी विधेयक फिर्ता लिने प्रस्ताव व्यवस्थापिका समक्ष पेश गर्नु पर्छ । त्यस्तो प्रस्तावमा कुनै सदस्यको विरोध प्रस्ताव पेश भएमा प्रस्तावक र विरोधकर्ता दुवैलाई संक्षिप्त वक्तव्य दिन लगाई दुवै प्रस्ताव व्यवस्थापिकामा निर्णयार्थ पेश गरी फिर्ता लिने प्रस्ताव स्वीकृत भएमा मात्र फिर्ता लिन सकिन्छ ।

८.१.२२

विधेयकको तृतीय वाचन

- ८.१.२२.१ विधेयकमाथि सदनमा दफावार छलफल भएकोमा सो समाप्त भएपछि र समितिमा दफावार छलफल भएकोमा समितिको प्रतिवेदन प्रस्तुत भएपछि प्रतिवेदन सबै सदस्यहरूलाई वितरण गरिन्छ ।
- ८.१.२२.२ प्रतिवेदन वितरण भएको चौबीस घण्टापछि विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले प्रतिवेदन सहितको विधेयक माथि छलफल गरियोस् भन्ने वा कुनै खास दफा वा दफाहरूको सम्बन्धमा पुनः विचारार्थ निर्देशन सहित समितिमा विधेयक फिर्ता पठाइयोस् भन्ने प्रस्ताव पेश गर्न सक्दछन् ।
- ८.१.२२.३ प्रतिवेदन सहितको विधेयक माथि छलफल गरियोस् भन्ने प्रस्ताव पारित भएमा विधेयकमा छलफल गरिन्छ भने विधेयक समितिमा फिर्ता पठाउने निर्णय भएमा विधेयक माथि पुनः विचार गरी प्रतिवेदन पेश गर्न सम्बन्धित समितिमा फिर्ता पठाइन्छ ।
- ८.१.२२.४ तर प्रस्तुतकर्ता सदस्यले पहिलो प्रस्ताव राखेकोमा अन्य सदस्यबाट अर्को प्रस्ताव पेश गरिएकोमा उक्त दुवै प्रस्तावहरू निर्णयार्थ व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत गरिन्छ र निर्णय बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरिन्छ । पुनः विचारार्थ फिर्ता आएको विधेयक माथि समितिले विचार गरी प्रतिवेदन सहितको विधेयक व्यवस्थापिकामा पुनः प्रस्तुत गर्दछ ।

८.१.२३

व्यवस्थापिकाबाट स्वीकृति

- ८.१.२३.१ व्यवस्थापिकामा विधेयक उपरको दफावार छलफल समाप्त भएपछि र समितिमा दफावार छलफल भएकोमा समितिको प्रतिवेदन माथिको छलफल समाप्त भएपछि विधेयक प्रस्तुतकर्ता सदस्यले विधेयक व्यवस्थापिकाबाट पारित गरियोस् भन्ने प्रस्ताव पेश गर्दछन् र उक्त प्रस्ताव कुल सदस्य संख्याको बहुमतबाट स्वीकृत भएमा विधेयक पारित भएको मानिन्छ ।

८.१.२४

गैर सरकारी विधेयक निष्क्रिय हुने अवस्था

- ८.१.२४.१ कुनै गैर सरकारी विधेयक प्रस्तुतकर्ता व्यवस्थापिकाको सदस्य नरहेमा वा नभएमा वा उक्त विधेयक पारित नहुँदै निज मन्त्री भएमा विधेयक स्वतः निष्क्रिय भएको मानिन्छ ।

८.१.२५ **आनुषङ्गिक सुधार**

८.१.२५.१ व्यवस्थापिकाबाट पारित भएका विधेयकमा अनायास हुन गएका भाषिक, शाब्दिक र प्राविधिक रूपमा देखिएका त्रुटिलाई आनुषङ्गिक सुधार मार्फत सच्याउन सकिन्छ। परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड तथा उपखण्डको क्रम र सँख्या र तिनीहरूको उद्धरण गलत हुन गई नसच्याई नहुने ठहर भएका विषयमा मात्र आनुषङ्गिक सुधार मार्फत सच्याउन सकिन्छ।

८.१.२६ **विधेयकको प्रमाणीकरण र स्वीकृति**

८.१.२६.१ व्यवस्थापिकाबाट पारित विधेयक व्यवस्थापिकाको सभामुखबाट उक्त विधेयक व्यवस्थापिकाको कुन मितिमा बसेको बैठकबाट पारित भएको हो सो मिति समेत उल्लेख गरी आफ्नो हस्ताक्षरले प्रमाणित गरी प्रमाणीकरणका लागि राष्ट्रपतिसमक्ष पठाउनु पर्छ। त्यसमा राष्ट्रपतिबाट प्रमाणीकरण (स्वीकृति) भएपछि विधेयकले ऐनको रूप धारण गर्छ।

८.१.२६.२ राष्ट्रपतिबाट प्रमाणीकरण भएको विधेयक राजपत्रमा प्रकाशन गर्दा “विधेयक”को ठाउँमा “ऐन” भन्ने शब्द राखी ऐनको नम्बर राखिन्छ। यति सालको यति नम्बरको यो ऐन भनेर उल्लेख गर्ने आधार प्रमाणीकरण भएको क्रमलाई लिने गरिएको छ।

८.१.२७ **ऐनको प्रकाशन**

८.१.२७.१ **नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन**

विधेयक प्रमाणीकरण भएपछि त्यसलाई सर्वसाधारणको जानकारीको लागि कानून मन्त्रालयको सचिवको नामबाट नेपाल राजपत्र भाग २ मा प्रकाशन गरिन्छ।

८.१.२७.२ **वेबसाइटमा प्रकाशन गर्ने परम्पराको शुरूआत हुनुपर्ने**

सूचना पाउने नागरिकको हकलाई सम्मान गर्दै विधेयक प्रमाणित भएको दिननै त्यस्तो विधेयक सरकारको सम्बद्ध निकायको वेबसाइट मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यासको शुरूआत गरिनु आवश्यक छ।

परिच्छेद ९

अध्यादेश

९.१ अध्यादेश

अध्यादेश ऐन सरह लागू हुने गरी जारी गरिने कार्यकारी आदेश हो । व्यवस्थापिकाको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा तत्काल केही गर्न आवश्यक भएको अवस्थामा अध्यादेश जारी गरिन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ मा “व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा तत्काल केही गर्न आवश्यक परेको भन्ने कुरामा राष्ट्रपति सन्तुष्ट भएमा यस संविधानमा लेखिएका कुराहरूको प्रतिकूल नहुने गरी मन्त्रपरिषद्को सिफारिसमा आवश्यक अध्यादेश जारी गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था छ । उपरोक्त प्रावधान बमोजिम अध्यादेश जारी गर्दा देहायका कुराहरूमा विचार पुऱ्याउनुपर्ने देखिन्छः -

- क. व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन वा बैठक चलिरहेको हुन नहुने,
- ख. तत्कालै कानूनी व्यवस्था नगरेमा काममा बाधा पर्ने अवस्था रहेको हुनुपर्ने,
- ग. तत्कालै कानूनी व्यवस्था गर्नुपरेको भन्ने कुरामा राष्ट्रपति सन्तुष्ट हुनुपर्ने,
- घ. जारी हुने अध्यादेश संविधान अनुकूल हुनुपर्ने ।

९.२ अध्यादेश जारी हुने प्रक्रिया

सम्बन्धित मन्त्रालयले तत्काल कानूनी व्यवस्था गर्न परेको कारण, अवधारणा तथा नीतिपत्र सहित अध्यादेश जारी गर्ने सम्बन्धमा राय परामर्शको लागि कानून मन्त्रालयमा पठाउनु पर्छ । कानून मन्त्रालयबाट राय परामर्श प्राप्त भएपछि सम्बन्धित मन्त्रालयले सिद्धान्त स्वीकृतिको लागि मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेश गर्नु पर्छ । मन्त्रपरिषद्बाट सिद्धान्त स्वीकृत भएमा अध्यादेशको मसौदाको तर्जुमाको लागि कानून मन्त्रालयमा पठाउनु पर्छ । कानून मन्त्रालयबाट मसौदा तर्जुमा भई कारवाही अधि बढाउन सहमति प्राप्त भएपछि सम्बन्धित मन्त्रालयले मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेश गर्नुपर्छ । मन्त्रपरिषद्ले राष्ट्रपतिसमक्ष अध्यादेश जारी गर्न सिफारिस गरेपछि राष्ट्रपति सन्तुष्ट भएमा अध्यादेश जारी हुन्छ । सो अध्यादेश कानून मन्त्रालयले नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गराउने व्यवस्था गर्छ ।

उदाहरण

सार्वजनिक सेवालाई समावेशी बनाउनको लागि केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश

प्रस्तावना: सार्वजनिक सेवामा सबै समुदाय, क्षेत्र तथा व्यक्तिको यथासम्भव सहभागिता गराई त्यस्तो सेवालाई समावेशी बनाउन प्रचलित कानूनमा तत्काल संशोधन गर्न आवश्यक भएको र हाल व्यवस्थापिका-संसदको अधिवेशन नभएकोले,

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८८ को उपधारा (१) बमोजिम राष्ट्रपतिबाट यो अध्यादेश जारी भएको छ ।

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस अध्यादेशको नाम “सार्वजनिक सेवालाई समावेशी बनाउने सम्बन्धमा केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने अध्यादेश, २०६५” रहेको छ ।

(२) यो अध्यादेश तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

अध्यादेशको संक्षिप्त नाम र प्रारम्भमा “ऐन” शब्दको सट्टा “अध्यादेश” राखिन्छ । अध्यादेश जारी भएपछि बसेको व्यवस्थापिकाको बैठकमा त्यस्तो अध्यादेश पेश गर्नुपर्छ र व्यवस्थापिकाले अध्यादेश स्वीकार नगरेमा त्यस्तो अध्यादेश स्वतः निष्क्रिय हुन्छ । व्यवस्थापिकाले अध्यादेश स्वीकार गरेतापनि व्यवस्थापिकाको बैठक बसेको साठीदिन पछि अध्यादेश निष्क्रिय भई कानूनी रिक्तता आउने हुँदा सो अवधिभित्रै उक्त अध्यादेशलाई प्रतिस्थापन गर्ने ऐन बनिस्क्नुपर्छ । अध्यादेशको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिन आवश्यक भएमा पुनः ऐनको विधेयक मसौदा तर्जुमा गर्न र व्यवस्थापिकामा दर्ता गर्दाको अवस्थासम्म जुन प्रक्रिया अपनाइन्छ, यसको लागि पनि सोही प्रक्रिया अपनाइन्छ । तर यस्तो विधेयकको अन्तमा निष्क्रियताको परिणाम रहन्छ । सो सम्बन्धी उपशीर्षकमा चर्चा गरिसकिएको छ । अध्यादेशलाई प्रतिस्थापन गर्ने उद्देश्यबाट व्यवस्थापिकामा प्रस्तुत गरिने विधेयकको साथमा उक्त कानून बनाई अध्यादेशको रूपमा तत्काल लागू गर्नु परेको परिस्थिति र कारण सहितको विवरण संलग्न गर्नुपर्छ ।

नेपालमा अध्यादेशबाट कुनै निकाय वा संस्था नै स्थापना गर्ने वा भइरहेको ऐन खारेज गरिएको उदाहरण समेत छ । जस्तै: चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान अध्यादेश, २०५९ बाट चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान स्थापना भएको र कम्पनी अध्यादेश, २०६२ ले कम्पनी ऐन, २०५३ लाई खारेज गरेको थियो ।

परिच्छेद-१०

प्रत्यायोजित व्यवस्थापन

१०.१ नियमावली

नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा २ को खण्ड (ड) ले नेपाल ऐन वा नेपालको कुनै भागमा कानून सरह लागू हुने ऐन, सवाल, नियम, आदेश वा उपनियम सम्झनु पर्छ भनी परिभाषा गरेको छ । यसैगरी सोही दफाको खण्ड (प) ले 'नियम' शब्दले कुनै ऐनले दिएको अख्तियारको प्रयोग गरी बनाएको नियम सम्झनु पर्छ तथा कुनै ऐन अन्तरगत नियम सरह बनाएको विनियम समेतलाई जनाउँछ भनी परिभाषा गरेको पाइन्छ । नियम कार्यविधि कानून हो । नियमले दण्ड सजायको सिर्जना गर्दैन । नियमले मूलतः ऐनद्वारा प्रदत्त हक, अधिकार दण्ड सजाय तथा दायित्वको कार्यान्वयन सम्बन्धी कार्यविधिको व्यवस्था गर्छ ।

नियमावली भन्नाले नियमहरूको समष्टिगत रूप भन्ने बुझिन्छ, भने नियम भन्नाले नियमावली भित्र रहेका प्रावधानहरू भन्ने बुझिन्छ । ऐनका विभिन्न प्रावधानहरूको सम्बोधन दफाबाट गरिन्छ, भने नियमावली भित्र रहेका प्रावधानहरूको सम्बोधन नियमबाट गरिन्छ ।

१०.२ नियमहरूको नाम राख्ने अभ्यास

नियमहरूको नाम देहाय बमोजिम राख्ने अभ्यास रहेको देखिन्छ:-

- (क) यी नियमहरूको नाम “अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग नियमावली, २०५९ रहेको छ । (अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग नियमावली, २०५९ को नियम १ को उपनियम (१))
- (ख) यी नियमहरूको नाम “तथ्याङ्क नियमहरू, २०४१” रहेको छ । (तथ्याङ्क नियमहरू, २०४१ को नियम १ को उपनियम (१))

विगतमा फाट्टफूट्ट रूपमा “नियमहरू” भनी नामाकरण गरिएपनि “नियमावली” भन्ने शब्दबाट नै नियमहरूको नाम राख्ने अभ्यास रहेको छ । तर संविधानसभा नियमावली, २०६४ मा भने निम्न अनुसारको व्यवस्था रहेको छ ।

उदाहरण

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: यस नियमावलीको नाम “संविधानसभा नियमावली, २०६४” रहेको छ ।

१०.३ नियमावलीको आवश्यकता

१०.३.१ ऐनको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने कार्यविधि तथा प्राविधिक विषयमा नियम बनाउने व्यवस्थापिकाले अधिकार कार्यकारिणीलाई प्रत्यायोजन गरेको हुन्छ। यसका पछाडि मूलतः निम्न कारणहरू रहेका छन्: -

- (क) ऐनमानै विस्तृत कार्यविधि उल्लेख गर्दा ऐनको आकार ठूलो हुने।
- (ख) कानून कार्यान्वयनसँग सम्बद्ध कार्यविधिगत तथा प्राविधिक विषयमा कार्यकारिणी निकाय आफैले आफ्नो सुगमताका आधारमा नियमको निर्माण तथा विकास गरेमा ऐनको कार्यान्वयन प्रभावकारी हुने।
- (ग) नियमको तुलनामा ऐन संशोधन प्रक्रिया जटिल हुने र नियम कार्यान्वयन गर्दा आएका समस्या समाधान गर्न नियममा सरकारबाटै तत्काल संशोधन गर्न सकिने।
- (घ) विधायिकालाई नियमको विस्तृत व्यवस्था बारे छलफल गर्न पर्याप्त समय नहुने।

१०.४ नियमावली कसले बनाउने

१०.४.१ व्यवस्थापिका

व्यवस्थापिका कानून बनाउने निकाय हो। यद्यपि यसले व्यवस्थापिकाको आन्तरिक काम कारवाइ व्यवस्थित र प्रशासन सञ्चालन गर्न संविधान अन्तर्गत आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्छ। व्यवस्थापिकाले व्यवस्थापिका सम्बन्धी नियमावली संविधानले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सिधै बनाउने अभ्यास छ।

१०.४.२ कार्यपालिका

व्यवस्थापिकाबाट प्रदत्त प्रत्यायोजित व्यवस्थापनको अधीनमा रही नेपाल सरकारले ऐन अन्तरगत नियमावली बनाउने र स्वीकृत गर्ने गर्दछ। नेपाल सरकारको तर्फबाट सो अधिकारको प्रयोग मूलतः मन्त्रपरिषद्ले गर्दछ। ऐनले सम्बन्धित मन्त्रालयलाई नै नियम स्वीकृत गर्ने अधिकार प्रदान गरेको उदाहरण पनि छ। (कानूनी सहायता सम्बन्धी ऐन, २०५३)। संविधानले सिधै प्रदान गरेको अधिकार बमोजिम पनि कार्यकारिणीले नियम बनाउन सक्छ। नेपाल सरकारको कार्य विभाजन र कार्यसम्पादन नियमावली यसका उदाहरण हुन्।

१०.४.३ **न्यायपालिका**

न्यायपालिकाले अबलम्बन गर्ने प्रक्रिया तथा कार्यविधिगत सम्बन्धी विषयमा नियम बनाउने, स्वीकृत गर्ने र लागू गर्ने अधिकार व्यवस्थापिकाले सर्वोच्च अदालतलाई प्रदान गरेको छ । सर्वोच्च अदालत नियमावली, पुनरावेदन अदालत नियमावली, जिल्ला अदालत नियमावली, मध्यस्थ (कार्यविधि) नियमावली यसका उदाहरण हुन् ।

१०.४.४ **संवैधानिक निकाय**

व्यवस्थापिकाले संविधान बमोजिम गठित आयोगहरु जस्तै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र निर्वाचन आयोगलाई नियम बनाउने अधिकार प्रदान गरेको छ ।

१०.४.५ **सार्वजनिक संस्था**

छुट्टै ऐनद्वारा गठन भएका संगठित तथा स्वशासित संस्थालाई पनि नियम बनाउने अधिकार तत् तत् ऐनले प्रदान गरेको छ । सोही ऐन अन्तर्गत रही सम्बन्धित संस्थाले नियम बनाउन सक्छन् । (नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान ऐन, २०६४)

१०.५ **नियम बनाउने विषय**

१०.५.१ कुन कुन विषयमा नियम बनाउने भनी व्यवस्थापिकाले ऐनद्वारा नै निर्धारण गरिदिएको हुन्छ । प्रत्येक ऐनको अन्तिम परिच्छेदमा नियम बनाउने अधिकार भन्ने शीर्षक राखी नियम बनाउने अधिकार प्रदान गरेको हुन्छ । नियम बनाउने अधिकार प्रत्यायोजन सम्बन्धी व्यवस्था निम्न बमोजिम दुई प्रकारले उल्लेख गर्ने अभ्यास रहेको पाईन्छः -

१०.५.१.१ “यस ऐनको सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी नेपाल सरकारले देहायको विषयमा नियम बनाउन सक्नेछः-” भनी विभिन्न खण्डमा विषयहरूनै उल्लेख गरिदिएको हुन्छ । (सैनिक ऐन, २०६३)

१०.५.१.२ दोस्रो प्रक्रिया अनुसार विषयहरूको उल्लेख नगरी “यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछः-” भनी सामान्य रूपमा व्यवस्था गरिदिएको हुन्छ । (वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४)

१०.६ **नियमावली बनाउने प्रक्रिया**

ऐनले जुन निकायलाई नियम बनाउने अधिकार दिएको छ सोही निकायबाट मात्र नियम बनाई स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । व्यवस्थापिका, न्यायपालिका, संवैधानिक निकाय, स्वशाशित तथा संगठित संस्थालाई नियम बनाउने अधिकार दिएकोमा बाहेक अन्य नियमहरू ऐन कार्यान्वयन गर्ने नेपाल सरकारको सम्बद्ध मन्त्रालयबाट नियमावलीको प्रारम्भिक मसौदाको तर्जुमा गर्नुपर्छ ।

१०.७ **नियमावलीमा राख्न नहुने विषय**

निम्न विषयहरू ऐनबाट सम्बोधित हुने हुँदा नियमावलीमा समावेश गर्नु हुँदैन: -

- (क) कसूरको परिभाषा र दण्ड सजाय सम्बन्धी विषय,
- (ख) कर लगाउने विषय,
- (ग) अदालतको गठन र अधिकार क्षेत्र निर्धारण सम्बन्धी विषय ।

१०.८ **तोकिएको वा तोकिए बमोजिमको**

१०.८.१ विधेयक तर्जुमाको क्रममा प्रक्रियागत तथा प्राविधिक विषयहरू ऐनमा उल्लेख नगरी नियमावलीमानै उल्लेख गरिने हुँदा जहाँ त्यस्ता विषयको प्रसङ्ग आउँछ त्यहाँ “तोकिएको वा तोकिए बमोजिमको” भन्ने शब्दावलीको प्रयोग गरिन्छ । प्रत्येक ऐनको दफा २ को परिभाषा खण्डमा “तोकिएको वा तोकिए बमोजिमको” भन्ने शब्दावलीको परिभाषा गरिएको हुन्छ । जस अनुसार “तोकिएको वा तोकिए बमोजिम” भन्नाले “यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्भन्नु पर्छ” भनी परिभाषा गरिने हुनाले नियमावली मसौदाको क्रममा तर्जुमाकारले सबैभन्दा पहिला नियम बनाउनु पर्ने विषयको पहिचान गर्नु पर्छ ।

१०.८.२ मूलतः देहायको विषयको हकमा “तोकिएको वा तोकिए बमोजिमको” भन्ने शब्दको प्रयोग गर्ने अभ्यास रहेको पाईन्छ ।

- (क) कुनै निवेदन, दरखास्त, प्रमाणपत्र वा फारामको ढाँचा तोक्दा,
- (ख) दस्तुर तोक्दा,
- (ग) प्रक्रियागत कार्यविधि,
- (घ) प्राविधिक विषयहरू ।

१०.८.३ ऐनमा नियम बनाउने अधिकार प्रदान गर्दा नै विषयहरू उल्लेख भएको भए ती विषयलाईनै नियमावली मसौदाको आधार बनाउनु पर्छ ।

१०.८.४ ऐनले विषय उल्लेख नगरेको अवस्थामा ऐनमा प्रयोग भएको तोकिएको वा तोकिए बमोजिमको भन्ने प्रावधानको आधारमा पहिचान गर्नुपर्छ ।

१०.८.५ विगतमा यस शब्दावलीलाई “यस ऐन अन्तरगत बनेको नियमावलीमा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ” भनी सीमित अर्थमा उपयोग गरिएको थियो भने पछिल्ला समयमा “यो ऐन अन्तरगत बनेको नियमावली, निर्देशिका वा आदेशमा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ” भनी वृहत रूपमा परिभाषा गर्ने प्रचलनमा व्यापकता आएको देखिन्छ । अझ कुनै ऐनमा त नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको विषयलाई पनि परिभाषाभित्र समेटि जुनसुकै कुरा पनि तोक्न सक्ने व्यापक अधिकार दिने गरेको देखिन्छ । यस्तो अभ्यासलाई निरन्तरता दिनु उपयुक्त हुँदैन ।

१०.८.६ ऐनबाटनै कार्यकारिणीलाई यस्तो अधिकार प्रदान गर्नु आफैमा खराब होइन, तर “तोकिएको वा तोकिए बमोजिम” भन्ने शब्दावलीको परिभाषा गर्ने नाँउमा “यस ऐन बमोजिम बनेको नियम वा आदेशमा उल्लेख भएको” (आयकर टिकट दस्तुर ऐन, २०१९), “नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको विषय” (ट्रेड युनियन ऐन, २०४९) समेतलाई समावेश गरेबाट ऐनको अवधारणा वा सोचभन्दा बाहिरको सारवान प्रकृतिको विषय ऐनमानै उल्लेख हुनु पर्ने जस्ता प्रकृतिका विषय समेत नियम वा आदेशमा उल्लेख गर्ने वा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्न सक्ने गरी कार्यकारिणी निकायलाई असीमित प्रकृतिको अधिकार दिएको देखिन्छ ।

१०.८.७ कानून निर्माण गर्ने व्यवस्थापिकाको अधिकारलाईनै ओभरलैमा पार्ने गरी नियमावलीमा सारवान विषय समावेश गर्नु कार्यकारिणी निकायलाई असीमित अधिकार दिनु हो । यसरी व्यवस्थापिकाको अधिकार कार्यापालिकाले प्रयोग गर्दा शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्तले अपेक्षा गरेको सन्तुलनमा विचलन आउन सक्ने संभावना समेतलाई विधेयक मसौदाको सन्दर्भमा विचार गर्नु पर्छ ।

१०.९ नियमावली मसौदाको ढाँचा

१०.९.१ नियमावलीमा लामो शीर्षक राख्नु पर्दैन ।

१०.९.२ नियमावलीमा प्रस्तावना राख्नु पर्दैन ।

१०.९.३ संविधान अन्तर्गतको नियमावली बनाउँदा संविधानको धारा उल्लेख गर्नुपर्छ ।

१०.९.४ ऐनको जुन दफाले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नियमावली बनाईएको हो सो दफा उल्लेख गर्नुपर्छ । साथै नियम बनाउने निकायको नाम समेत उल्लेख गर्नुपर्छ । जस्तै: निजामती सेवा ऐनको दफा ७५ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले देहायका नियमहरू बनाएको छ ।

१०.९.५ नियमावलीको नियम १ मा ऐनमा जस्तै “संक्षिप्त नाम र प्रारम्भः” राखिन्छ ।

- १०.९.६ नियमावलीको नियम २ मा ऐनको जस्तै परिभाषा दिईन्छ । नियमावलीमा कुनै शब्दको परिभाषा गर्नु पर्ने आवश्यक भएमा परिभाषा गर्नु पर्छ । ऐनमा परिभाषा दिएको शब्द सोही ऐन अन्तरगत बनेको नियमावलीमा दिनु आवश्यक छैन ।
- १०.९.७ ऐनमा जसरी विषयगत रूपमा परिच्छेदको विभाजन भएको हुन्छ सोही बमोजिम नियमावलीमा पनि परिच्छेद, नियम, उपनियम, खण्ड र उपखण्ड गर्दै नियमावली मसौदा गर्नुपर्छ ।

१०.१० नियमावली मसौदा स्वीकृत गर्ने कार्यविधि

- १०.१०.१ कार्यपालिकाद्वारा बनाइने नियमावलीको हकमा नियमावलीको प्रारम्भिक मसौदा सम्बद्ध मन्त्रालयबाट तयार गरी मसौदा जाँचकोलागि कानून मन्त्रालयमा पठाउनु पर्छ ।
- १०.१०.२ नियमको मसौदा तर्जुमा गर्दा पनि मुलुकको संविधान तथा सम्बद्ध ऐनको सीमा भित्र रहे नरहेको बारेमा जाँच गर्नु पर्छ । नियमावलीको प्रावधान ऐनको भावना अनुकूल छ छैन भनी गम्भीरतापूर्वक अवलोकन गर्नु र ऐनसँग बाकिने विषय हटाउनु तर्जुमाकारको प्राथमिक कर्तव्य हुन्छ ।
- १०.१०.३ कानून मन्त्रालयबाट नियमावलीको अन्तिम मसौदा तर्जुमा गरी मन्त्रपरिषदमा पेश गर्न सहमति प्राप्त भएपछि सम्बन्धित मन्त्रालयले सो मसौदा स्वीकृत गर्ने प्रस्ताव मन्त्रपरिषदमा प्रस्तुत गर्छ ।
- १०.१०.४ सम्बद्ध मन्त्रालयबाट पेश भएको प्रस्ताव साथ संलग्न नियमावलीको मसौदा स्वीकृत गर्नु पूर्व मन्त्रपरिषदले मन्त्रपरिषदको विधेयक समितिमा छलफलको लागि पठाउन सक्छ ।
- १०.१०.५ विधेयक समितिले नियमावलीको मसौदा सम्बन्धमा सम्बद्ध निकायको धारणा र मन्तव्य समेतलाई विचार गरी आवश्यक भए परिमार्जन सहित स्वीकृतको लागि मन्त्रपरिषदमा पेश गर्छ । तर विषयको जटिलताका कारण थप केही विषय विशेषज्ञ र सम्बद्ध पक्षको मन्तव्य र धारणा बुझ्न आवश्यक देखेमा विशेषज्ञ रहेको उपसमिति समेत गठन गर्न सक्छ । सो उपसमितिको सिफारिसलाई ध्यानमा राखी आवश्यक परिमार्जन गर्नुपर्ने भए गरी विधेयक समितिले नियमावलीको मसौदा मन्त्रपरिषदमा पेश गर्छ ।
- १०.१०.६ नियमावलीको मसौदा विधेयक समितिमा पठाइएकोमा उपरोक्त बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी मन्त्रपरिषदमा पेश हुन आएपछि मन्त्रपरिषदले नियमावली

स्वीकृत गर्छ । तर विधेयक समितिले नै टुङ्गो लगाउने गरी मन्त्रिपरिषद्ले अधिकार दिएकोमा पुनः मन्त्रिपरिषद्मा पठाइरहनु पर्दैन ।

१०.१०.७ कुनै ऐनका प्रावधानहरूको कार्यान्वयन नियमावली बनेपछि मात्र हुने र समयमै नियम नबनाउँदा समस्या आउने हुँदा ऐन प्रारम्भ भएपछि समयमै नियमावली बनाउन आवश्यक देखिन्छ ।

१०.११ नियमावलीको प्रकाशन

१०.११.१ नियमावली मन्त्रिपरिषद्बाट स्वीकृत भएपछि सम्बद्ध मन्त्रालयले उक्त नियमावली नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गर्नु पूर्व आवश्यक सम्पादन गर्न कानून मन्त्रालयमा पठाउनु पर्छ ।

१०.११.२ कानून मन्त्रालयबाट सम्पादन भएपछि मात्र त्यस्तो नियमावली सर्वसाधारणको जानकारीको लागि सम्बद्ध मन्त्रालयको सचिवको नामबाट नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गर्न नेपाल सरकारको मुद्रण विभागमा पठाउनु पर्छ ।

१०.११.३ ऐनद्वारा नियम बनाउने अधिकार नेपाल सरकारलाई प्रत्यायोजन भएको नियमावली मात्र कानून मन्त्रालयबाट मसौदा तर्जुमा भई नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट स्वीकृत हुन्छ । सो बाहेकका अन्य खास गरी स्वशासित र संगठित संस्थाको स्थापना तथा गठन गर्ने उद्देश्यले बनेका ऐन अन्तरगतका नियमावली नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गर्ने प्रचलन छैन । यस्ता प्रकृतिका नियमावली सर्वसाधारण नागरिकको पहुँचमा ल्याउन सम्बन्धित संस्थाको वेवसाईटमा राख्ने प्रचलन रहेको छ ।

१०.११.४ स्वशासित र संगठित संस्थाको नियमावली

स्वशासित र संगठितसंस्थाको स्थापना तथा गठन गर्ने उद्देश्यले बनेका ऐनमा सो ऐन अन्तरगतका नियमावली वा विनियमावली बनाउने र स्वीकृत गर्ने अधिकार सामान्यतया सोही संगठनको उच्चतहको निकायलाई प्रदान गरेको हुन्छ । तर केही ऐनहरूमा त्यस्तो नियमावली बनाई सिफारिस सहित स्वीकृतकोलागि नेपाल सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्ने प्रावधान रहेको पाइन्छ । सोही बमोजिम सम्बन्धित मन्त्रालयबाट त्यस्ता नियमावली वा विनियमावली स्वीकृत गर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

१०.१२ विनियम

१०.१२.१ केही ऐनले प्रत्यायोजित व्यवस्थापनको अधिकार अन्तरगत नियम र विनियम दुवै बनाउने अधिकार प्रत्यायोजन गरेको हुन्छ ।

- १०.१२.२ खास गरी संगठित संस्थाको स्थापना, गठन तथा तीनको काम, कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गर्न बनेको ऐनले नियम र विनियम दुवै बनाउन सक्ने गरी प्रत्यायोजित व्यवस्थापनको व्यवस्था गरेको हुन्छ ।
- १०.१२.३ स्वशासित तथा संगठित संस्थाको विनियम बनाउने र स्वीकृत गर्ने अधिकार सम्बद्ध संस्थाको सर्वोच्च निकायलाई प्रदान गर्ने अभ्यास छ ।
- १०.१२.४ कस्तो विषयमा नियम बनाउने र कस्तो विषयमा विनियम बनाउने भन्ने विषयमा स्पष्ट हुनु आवश्यक पर्छ । ऐनको सारवान विषयवस्तु कार्यान्वयनसँग सम्बद्ध विषयलाई नियमावलीमा र सम्बद्ध संगठनको आन्तरिक काम कारवाईसँग सम्बन्धित कर्मचारी प्रशासन, आर्थिक प्रशासन जस्ता विषय विनियममा समावेश गर्नुपर्छ ।

१०.१३ निर्देशिका बनाउने अधिकार

- १०.१३.१ कुनै पनि संगठनले आफ्नो कार्यसञ्चालनमा सुगमता ल्याउने प्रयाजनकोलागि निर्देशिका बनाउने प्रचलन छ । निर्देशिका विद्यमान ऐन नियममा रहेका व्यवस्थाको सरल र सिलसिलेवार प्रस्तुति हो । उदाहरणको लागि संविधान सभा निर्वाचन सम्बन्धी निर्देशिकालाई लिन सकिन्छ ।
- १०.१३.२ खास गरी प्राविधिक प्रकृतिका विषयका ऐनमा निर्देशिका बनाउन सक्ने अधिकारको आवश्यकता पर्छ । प्राविधिक पक्षका सबै विषयवस्तु ऐन र नियमावलीमा उल्लेख गर्नुनै व्यवहारिक हुँदैन । प्राविधिको क्षेत्रमा द्रुततर रूपमा हुने विकासलाई समयानुकूल रूपमा समेटेरी त्यस्तो प्राविधिकलाई कानूनी दस्तावेजको माध्यमबाट मान्यता दिलाउन निर्देशिका आवश्यक हुन्छ ।
- १०.१३.३ प्राविधिक पक्षका विषयमा विस्तृत विवरण निर्देशिकामा उल्लेख गर्ने अभ्यास हामीकहाँ पनि रहेको छ । उदाहरणको लागि हवाई उडान सुरक्षा प्राविधि सम्बन्धमा ICAO बाट स्वीकृत SARPS (Standard And Recommended Practice) ले निर्धारण गरे बमोजिमको न्युनतम सुरक्षा प्राविधिको अवलम्बन गर्नु प्रत्येक सदस्य राष्ट्रको अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व हो । अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वको पालनाको सन्दर्भमा अपनाउनु पर्ने सुरक्षा प्राविधिकलाई राष्ट्रिय कानूनको अभिन्न अङ्ग बनाउने क्रममा निर्देशिकाको निर्माण गर्नु पर्ने प्रावधान गैर सैनिक हवाई उडान ऐन, २०१५ तथा नेपाल नागरिक उड्यान प्राधिकरण ऐन, २०५३ मा रहेको छ । यस्तै खाद्य पदार्थको उत्पादन प्रकृयाको जाँच गर्ने तथा उत्पादन भईसके पछि उत्पादित खाद्य पदार्थको गुणस्तर जाँच गर्ने विषयमा

खाद्य ऐन, २०२३ मा तत्सम्बन्धी निर्देशिका बनाउने अधिकार सम्बन्धी प्रावधान रहनु आवश्यक छ ।

१०.१३.४ निर्देशिका बनाउन सक्ने ऐनको प्रावधानको प्रयोग गर्दै विशुद्ध कार्यकारिणी प्रकृतिका प्रशासनिक तथा आर्थिक विषय वस्तुसँग सम्बद्ध अधिकारको उपभोग गर्ने आसयबाट प्रेरित भई निर्देशिका बनाउने अभ्यास बढेको छ । तर निर्देशिकाका मूलतः प्राविधिक विषयमा मात्र बनाउनु उपयुक्त हुन्छ ।

१०.१४ कार्यविधि बनाउन सक्ने

ऐन तथा ऐन अन्तर्गत बनेको नियमाको कार्यान्वयनका लागि ऐनमा नै कार्यविधि बनाइ लागू गर्न सक्ने व्यवस्था राख्ने अभ्यास रहेको छ ।

उदाहरणः संविधानसभा सदस्य निर्वाचन ऐन, २०६४ को दफा ७५क ।

१०.१५ विकास समिति सम्बन्धी गठन आदेश

१०.१५.१ विकास योजना वा विकास कार्यलाई कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले अलग्गै कानूनी अस्तित्व भएको संस्था (विकास समिति) को स्थापना, गठन र त्यस्तो संस्थाको काम, कर्तव्य, अधिकार तथा कार्यविधि निर्धारण गर्न पाउने गरी कार्यकारी प्रकृतिको आदेश जारी गर्न सक्ने अधिकार विकास समिति ऐन, २०१३ ले प्रदान गरेको छ । यो अधिकार प्रत्यायोजित व्यवस्थापनको अर्को रूप हो ।

१०.१५.२ विकास समिति ऐन, २०१३ बमोजिम जारी भएका प्रत्येक विकास समिति एक अवच्छिन्न उत्तराधिकारवाला संगठित संस्थाको रूपमा मानिन्छ । प्रत्येक संस्थाको आफ्नो अलग्गै छाप हुने, समितिको आफ्नो अलग्गै कोष र त्यसको स्रोत हुने, समितिले व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति आर्जन र भोग गर्न वा कुनै तरिकाबाट हस्तान्तरण गर्ने, अन्य कुनै प्राकृतिक वा कानूनी व्यक्तिउपर मुद्दा गर्ने र सो संस्था उपर पनि अरू कसैले कानूनी व्यक्ति सरह मुद्दा दायर गर्न पाउने गरी अलग्गै कानूनी हैसियत र अस्तित्व प्रदान गरिएको हुन्छ ।

१०.१५.३ समितिको सञ्चालक समितिको अध्यक्ष लगायतका सदस्य र सदस्य-सचिव तोकी त्यसको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको हुन्छ । त्यसरी तोकिएको काम, कर्तव्य र अधिकारको हदसम्म समितिले आफ्नो काम, कर्तव्य र अधिकारको स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग र पालना गर्न पाउँछ ।

१०.१५.४ विकास योजना वा विकास कार्यको कार्यान्वयन समाप्त भएपछि नेपाल सरकारले सो समितिलाई विघटन गर्नुपर्छ र सो समितिको चल अचल सम्पत्ति र दायित्व नेपाल सरकारमा सर्दछ ।

- १०.१५.५ विकास समिति ऐन, २०१३ जारी भए पश्चात सो ऐन अनुसार नेपाल सरकारले समय समयमा विकास समितिको गठन र विघटन गर्दै आएको छ । हालको अवस्थामा लगभग १६० वटा विकास समितिहरू अस्तित्वमा रहेका छन् ।
- १०.१५.६ विकास योजना वा विकास कार्यलाई कार्यान्वयन गर्ने समिति गठन गर्ने भन्ने ऐनमा उल्लेख भएतापनि हाल विद्यमान १६० वटा विकास समितिको उद्देश्य, कामको प्रकृति, काम, कर्तव्य र अधिकार र कार्यविधि अध्ययन गर्दा विकास समिति केवल विकास योजना वा विकास कार्यलाई कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यमा मात्र सीमित भएका देखिदैनन् ।

उदाहरण

निजामती कर्मचारी अस्पताल विकास समिति (गठन) आदेश, २०६४

विकास समिति ऐन, २०१३ को दफा ३ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारले देहायको आदेश जारी गरेको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस आदेशको नाम “निजामती कर्मचारी अस्पताल विकास समिति (गठन) आदेश, २०६४ रहेको छ ।

(२) यो आदेश तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा:

३. समितिको गठन:

४. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:

५. समितिको बैठक र निर्णय:

६. कार्यकारी निर्देशक:

७. कर्मचारी सम्बन्धी व्यवस्था:

८. अनुसन्धान, परामर्श तथा जनशक्ति उत्पादन गर्न सक्ने

९. समितिको कोष :

१०. लेखा तथा लेखापरीक्षण:

११. वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने:

१२. उपसमिति:

१३. अधिकार प्रत्यायोजन:

१४. बैठक भत्ता वा अन्य सुविधा:

१५. विनिमय र निर्देशिका बनाउन सक्ने:

१६. नेपाल सरकारसँग सम्पर्क:

१७. निर्देशन दिन सक्ने:

१८. समितिको कार्यालय:

गठन आदेश अन्तर्गतको कुनै प्रावधान सम्बोधन गर्नुपर्दा दफा प्रयोग गरिन्छ ।

जस्तो: “कार्यकारी निर्देशक” भन्नाले दफा ६ बमोजिम नियुक्त कार्यकारी निर्देशक सम्झनु पर्छ । (निजामती कर्मचारी अस्पताल विकास समिति (गठन) आदेश, २०६४)

१०.१५.७ संस्थान ऐन, २०२१ यस्तै प्रकृतिको अर्को ऐन हो । संस्थानको स्थापना र गठन तथा यसको काम, कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था गर्नु परेमा नेपाल सरकारले सोही ऐनले दिएको अधिकारको प्रयोग गर्छ ।

१०.१६ राजपत्रमा प्रकाशन गर्ने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था

केही सार्वजनिक लिखत प्रमाणीकरण नियमावली, २०६३ को नियम १० ले निम्न विषयको सूचना नेपाल राजपत्रको निम्न अनुसारको भागमा प्रकाशन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ:-

- (क) संविधान वा संविधान सरहका घोषणापत्र, भाग : १
- (ख) ऐन वा अध्यादेश, भाग : २
- (ग) नियम, नेपाल सरकारले जारी गरेको आदेश वा अधिकार पत्र, भाग : ३
- (घ) संविधान अन्तर्गतका नियुक्ति वा अन्य सूचना, भाग : ४
- (ङ) ऐन, नियम वा आदेश अन्तर्गत वा नेपाल सरकारको निर्णय बमोजिम राजपत्रमा प्रकाशन गर्नुपर्ने सूचना, भाग : ५
- (च) नेपाल पक्ष भएका सन्धि, भाग : ६

परिच्छेद ११

कानून तर्जुमा गर्दा बारम्बार हुनसक्ने त्रुटिहरू

११.१ दफा, उपदफा, खण्ड, छुट वा दोहोरिन सक्ने

कानून तर्जुमा गर्दा दफा, उपदफा, खण्ड, छुट वा दोहोरो पर्न सक्छन् । यसमा विशेष ध्यान दिनुपर्छ ।

उदाहरण:

(क) भएको

१३ समितिको गठन,
समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार

१४ समितिको बैठक

(ख) हुनुपर्ने

१३ समितिको गठन

१४ समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार

१५ समितिको बैठक

यस्तै कुनै दफाको उपदफामा संशोधन गर्नुपर्दा पनि दफा, उपदफा उधृत गर्न छुट हुनसक्छ ।

उदाहरण

(क) सवैधानिक निकायका पदाधिकारीको पारिश्रमिक, सेवाका शर्त र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०५३ को दफा १९ मा रहेका “पदाधिकारीको” भन्ने शब्द पछि “पदमा बहाल छँदै” भन्ने शब्दहरू थपिएका छन् ।

(ख) दफा १९ को उपदफा (२) मा “पदाधिकारीको मृत्यु भएमा” भन्ने शब्दहरू छन् भने सोही दफाको उपदफाको (३) मा “पदाधिकारीको पदमा बहाल छँदै” भन्ने शब्दहरू छन् ।

अब दफा १९ मात्र प्रयोग गरिएमा उपदफा (३) मा पनि पदाधिकारीको भन्ने शब्दपछि “पदमा बहाल छँदै” भन्ने शब्दहरू थप्नुपर्ने हुन्छ जुन आवश्यक र सान्दर्भिक हुँदैन । त्यस्तै स्पष्ट रूपमा दफा १९ को उपदफा (२) मा रहेको “पदाधिकारीको” भनी उल्लेख गर्नुपर्छ ।

११.२ शब्दहरू दोहोरिन सक्ने

कहिलेकाही अनावश्यक रूपमा शब्दहरू दोहोरिई त्रुटि हुनसक्छ, यसमा पनि ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

उदाहरण

संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको पारिश्रमिक, सेवाका शर्त र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०५३ को दफा १९ को उपदफा (३) मा “संवैधानिक निकायमा पदाधिकारीको पदमा वहाल हुँदै वा निवृत्तिभरण पाउन थालेको सात वर्ष नपुग्दै संवैधानिक निकायको पदाधिकारीको मृत्यु भएमा” भनी उल्लेख छ। यहाँ पछिल्लो “संवैधानिक निकायको पदाधिकारीको” भन्ने शब्दहरू अनावश्यक रूपमा दोहोरिएका छन्। “पदाधिकारीको पदमा वहाल छन् वा निवृत्तिभरण पाउन थालेको सात वर्ष नपुग्दै मृत्यु भएमा” भनी उल्लेख हुनुपर्थ्यो।

११.३ दफा उद्धृत गर्दा हुनसक्ने त्रुटि

कहिलेकाही दफा उद्धृत गर्दापनि त्रुटि हुनसक्छ।

उदाहरण

५. समितिको गठन:

६. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:

७. समितिको योग्यता: दफा ६ बमोजिम गठित समितिको सदस्यमा मनोनयन वा नियुक्ति हुने भनी लेखिन गई त्रुटि हुनसक्छ।

११.४ खारेजी र संशोधन

कुनै ऐनको खारेजी र संशोधन अमूर्त रूपमा भएको देखिन्छ।

उदाहरण: आयटिकट दस्तुर ऐन, २०१९ को दफा ९

“९. खारेजी र संशोधन: यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरूसँग बाकिने जति नेपाल कानून खारेज भएको वा अवस्थानुसार यो ऐन वा यस ऐनसँग मिल्ने गरी संशोधन भएको मानिनेछ।”

यसरी अमूर्त रूपमा संशोधन गर्नु त्रुटिपूर्ण हुन्छ। यो प्रावधानलाई यसरी राख्न सकिन्छ।

“प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएता पनि आयटिकट दस्तुर लाँदा यसै ऐन बमोजिमको आयटिकट दस्तुर लिनुपर्ने छ।”

११.५ शब्द प्रयोगमा असमानता

शब्दको प्रयोगमा समानता नहुनु पनि कानून तर्जुमा गर्दा देखिने त्रुटि हो।

उदाहरण:

(क) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३८ को उपधारा (१) मा ‘मन्त्रपरिषद्को गठन’ भनिएको छ भने उपधारा (३) मा ‘अन्तरिम मन्त्रपरिषद्’ र उपधारा (४) ‘मन्त्रपरिषद्’ उल्लेख छ। ‘मन्त्रपरिषद्’ को अघि अन्तरिम शब्द राख्नुपर्ने आवश्यक थिएन।

(ख) धारा १०४ (२) मा “ ... न्यायाधीशको पारिश्रमिक, विदा, भत्ता, निवृत्तिभरण र सेवाका अन्य शर्तहरू” भन्ने व्यवस्था रहेको छ भने धारा १०९ (७) मा “... जिल्ला अदालतको न्यायाधीशको पारिश्रमिक, भत्ता, निवृत्तिभरण, विदा, उपदान र सेवाका अन्य सुविधा र सेवाका अन्य शर्तहरू” भन्ने व्यवस्था रहेको छ ।

धारा १०४ (२) मा पारिश्रमिक पछि विदा छ तर १०९ (७) मा पारिश्रमिक पछि भत्ता शब्द छ । त्यस्तै १०९ (७) मा उपदान र सेवाका अन्य सुविधा भन्ने शब्दहरू छन् भने १०४ (२) मा ती शब्दहरू छैनन् ।

यस्तै संविधानको धारा ११९ को उपधारा (६) र धारा १२५ को उपधारा (७) मा संवैधानिक निकायका पदाधिकारीको सम्बन्धमा “पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू” मात्र राखिएको छ ।

धारा १६५ (ड) मा “पारिश्रमिक” भन्नाले तलब, भत्ता, निवृत्तिभरण र अन्य कुनै किसिमको पारिश्रमिक तथा सुविधा समेत सम्झनु पर्छ” भनी स्पष्ट परिभाषा गरिएको हुनाले “पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू” मात्र राख्नु नै पर्याप्त हुन्छ ।

(ग) तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ४२ को उपधारा (४) मा “भङ्ग” भन्ने शब्द रहेको थियो भने धारा ५३ को उपधारा (४) मा “विघटन” भन्ने शब्द प्रयोग सोही प्रयोजनका निमित्त गरिएको थियो । यसरी एउटै अर्थ निस्कने शब्दलाई प्रयोग गर्दा भिन्न भिन्न शब्दको प्रयोग गर्नु तर्जुमाको त्रुटि हो ।

११.६ ‘वा’ र ‘र’ को प्रयोग

कानूनको तर्जुमा गर्दा ‘वा’ र ‘र’ को प्रयोग गर्दा होसियारी अपनाउनु पर्ने हुन्छ ।

उदाहरण: कुनै ऐनमा सजायको व्यवस्था गर्दा एक वर्ष कैद वा दश हजार रूपैयाँ भन्ने उल्लेख भएको भए ती मध्ये कुनै एक सजाय हुन्छ । तर एक वर्षसम्म कैद र दश हजार रूपैयाँ जरिवाना भन्ने उल्लेख भएको भए ती दुवै सजाय गर्नुपर्छ । यसरी ‘वा’ ले विकल्प जनाउँछ भने ‘र’ ले समावेस दुवैलाई जनाउँछ ।

११.७ अल्पविराम (,) को प्रयोग

कानून तर्जुमा गर्दा अल्पविरामको प्रयोगमा ध्यान दिनुपर्छ । कानून तर्जुमा गर्दा त्रुटि हुनसक्ने सम्भावनाहरू मध्ये यो पनि एउटा हो । कहिले आवश्यक नपर्ने ठाउँमा अल्पविरामको प्रयोग हुन्छ भने कुनै समयमा प्रयोग गर्ने पर्ने ठाउँमा प्रयोग हुँदैन । अल्पविरामको प्रयोग गरेपछि त्यसले शब्दको अलग अलग अस्तित्व बुझाउँछ ।

उदाहरण: बालक, वृद्ध, अपाङ्ग

माथिका शब्दमा अल्पविरामले शब्दको छुट्टाछुट्टै अस्तित्व बोध गराएको छ । अल्पविराम छुटेमा अर्थ नै फरक पर्छ । यदि 'वृद्ध' पछि अल्पविराम छुट्टिन गएमा "वृद्ध अपाङ्ग" भन्ने बोध हुन्छ र वृद्ध अपाङ्गले सुविधा पाउने र अन्य अपाङ्गले सुविधा नपाउने हुन जान्छ ।

११.८ अंक लेखनमा हुने त्रुटिहरू

ऐनमा अंकलाई लेख्दा कुन अवस्थामा अक्षरमा र कुन अवस्थामा अंकमा मात्र लेख्ने भन्ने समस्या रहेको देखिन्छ । यो समस्या खासगरी उमेर, समय र रकमलाई उल्लेख गर्दा बढी उत्पन्न हुने देखिन्छ । कतिपय अवस्थामा एउटै ऐनमा पनि अंकलाई अंक वा अक्षर के मा लेख्ने विषयमा एकरूपता रहेको देखिदैन ।

उदाहरण

पुनरावेदन तथा जिल्ला अदालतका न्यायाधीशहरूको पारिश्रमिक, सुविधा तथा सेवाका अन्य शर्तहरू सम्बन्धी ऐन, २०४८ लाई लिन सकिन्छ । उक्त ऐनको दफा १० मा दैनिक तथा भ्रमण भत्ता अन्तर्गतको "खण्ड (क) मा पुनरावेदन अदालतको मुख्य न्यायाधीशलाई रू. १६० भनी अंकमा लेखेको देखिन्छ भने सोही ऐनको सोही दफाको उपदफा (२) को "खण्ड (ख) मा पुनरावेदनको मुख्य न्यायाधीशलाई भ्रमण गर्दा प्रतिकोष पन्ध्र रूपैयाँ" भनी अक्षरमा लेखिएको देखिन्छ । यस्तो विषयमा अक्षरमा राखी तर्जुमा गर्नुपर्छ ।

११.९ तर्जुमाकारबाट हुन सक्ने त्रुटि

विधेयक तर्जुमा गर्दा तर्जुमाकारले गरेका कतिपय त्रुटिहरूले गर्दा ऐन कार्यान्वयन गर्ने र व्याख्या गर्ने लगायत सर्वसाधारणको व्यवहारमा असर पर्न सक्छ ।

उदाहरण

(क) नेपाल कोर्ट फी ऐन, २०१७

नेपाल कोर्ट फी ऐन, २०१७ को दफा १४ को उपदफा (३) मा "कोर्ट फी लाग्ने मुद्दामा दिएको नालिस उजूर वा पुनरावेदनको लेखाई अनुसार लाग्नेभन्दा घटी कोर्ट फी ल्याएको नदेखिए नपुग जति कोर्ट फी दाखिल गर्न लगाई मात्र मुद्दा दायर हुन सक्नेछ" भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । घटी कोर्ट फी ल्याएको देखिए भन्ने हुनु पर्नेमा "नदेखिए" भन्ने उल्लेख हुन गई अर्थको अनर्थ लागेको छ ।

(ख) गुठी संस्थान ऐन, २०३३

गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा ६२ मा संस्थान, वादी वा प्रतिवादी भएको मुद्दामा शुरू कारवाही र किनारा गर्ने अधिकारक्षेत्र अञ्चल अदालतलाई दिइएको थियो । सो दफा न्याय प्रशासन सुधार (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०४३ ले खारेज ग-यो । तर्जुमाकारले यसको अभिलेख राखेको देखिएन । न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ द्वारा सो दफा ६२ मा रहेको "अञ्चल अदालतको" भन्ने शब्दहरूको सट्टा

“जिल्ला अदालतको” भन्ने शब्दहरू राखिएको छ भनी संशोधन गरियो । २०४३ सालमै खारेज भइसकेको दफा ६२ लाई बहाल रहेको सम्झी संशोधन गरियो । अझ तर्जुमाकारको असावधानीको कारण गुठी संस्थान (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०४९ द्वारा सो दफा ६२ लाई पुनः खारेज ग-यो ।

(ग) करार ऐन, २०५६

करार ऐन, २०५६ को दफा ५९ को उपदफा (२) यस प्रकार छः “(२) खण्ड (क), (ख) र (ग) बमोजिम गर्नुपर्ने कर्तव्य पूरा नगरेको कारणबाट मुख्य व्यक्तिलाई कुनै हानि नोक्सानी भएमा त्यस्तो हानि नोक्सानी प्रतिनिधिले व्यक्तिगतरूपमा व्यहोर्नुपर्नेछ । उक्त खण्ड (क), (ख) र (ग) कुन दफा वा उपदफाका खण्डहरू हुन खुल्दैनन् । उक्त उपदफा (२) मा “उपदफा (१) को” भन्ने शब्दहरू छुटेको देखिन्छ । यस्ता कुरामा विधेयक तर्जुमाकार सतर्क हुन जरूरी छ ।

(घ) अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८

उक्त ऐनको दफा ९ मा “अनुचित कार्यबाट प्रतिकूल असर पर्ने व्यक्तिले स्वयं आयोगमा उपस्थित भई उजूरी दिएकोमा बाहेक हुलाकबाट वा अन्य कुनै प्रकारले आयोगमा उजूरी पठाएकोमा त्यस्तो उजूरी प्राप्त भएको सात दिनभित्र सो उजूरी सनाखत गर्न आयोगले अनुचित कार्यबाट प्रतिकूल असर पर्ने व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित हुने सूचना पठाउनु पर्नेछ ” भन्ने प्रावधान छ ।

यस दफामा “सात दिनभित्र सो उजूरी सनाखत गर्न” भन्नाले सात दिन भित्रनै सनाखत गर्नुपर्ने भन्ने बुझिन्छ । यो हो भने जुम्लाबाट आएको उजूरी सात दिनभित्र सनाखत गर्न सम्भव नै छैन । तर सात दिनभित्रमा सूचना पठाउने मनसाय हो भने यो कुरा ऐनको सो व्यहोराबाट स्पष्ट छैन । सात दिनभित्र सूचना पठाउने हो भने देहाय बमोजिम हुनुपर्छ ।

“... आयोगमा उजूरी पठाएकोमा त्यस्तो उजूरी सनाखत गर्न सो उजूरी प्राप्त भएको मितिले सात दिन भित्र आयोगले अनुचित कार्यबाट प्रतिकूल असर पर्ने व्यक्तिलाई आयोगमा उपस्थित हुन सूचना पठाउनु पर्नेछ ।”

भाग २
भाषा सम्बन्धी
परिच्छेद १
भाषा

१.१ भाषा

भाषा विचार प्रकट गर्ने उपयुक्त माध्यम हो । भाषाका माध्यमबाट नै मानिसले आफ्नो विचार अरू मानिस समक्ष व्यक्त गर्न र अरूले प्रकट गरेको विचार आफूले ग्रहण गर्न सक्दछ । भाषाको प्रयोग गर्दा अरूले स्पष्ट रूपमा बुझ्न सक्ने गरी गर्नुपर्छ । कानून लिखित रूपमा मात्र व्यक्त गरिन्छ । कानूनको तर्जुमा गर्दा भाषाको प्रयोगमा विचार पुऱ्याउन आवश्यक छ । कानूनमा प्रयोग भएको भाषा कानूनका व्याख्याकर्ता, पालनकर्ता र प्रयोगकर्ता सबैले स्पष्ट रूपमा बुझ्ने किसिमको हुनुपर्छ । अस्पष्ट, क्लिष्ट वा दोहोरो अर्थ जनाउने भाषा प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

१.२ कानूनी मसौदाको भाषा

नेपालमा हाल देवनागरी लिपि प्रयोग हुने नेपाली भाषालाई सरकारी कामकाजको भाषा मानिएको छ । तसर्थ कानून तर्जुमा गर्दा नेपाली भाषामा गर्नुपर्छ ।

१.३ स्वर, व्यञ्जन र अङ्कः

कानून तर्जुमा गर्दा देवनागरी लिपिका स्वर, व्यञ्जन र अङ्कको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । देवनागरी लिपिका स्वर, व्यञ्जन र अङ्क परिशिष्ट - १ मा दिइएको छ ।

१.४ लक्षित वर्ग र भाषा

कानून जनताले जनप्रतिनिधिमाफत जनताको लागि बनाउने हो । तसर्थ कानूनको लक्षित वर्गप्रति तर्जुमाकार सदैव संवेदनशील हुनुपर्छ । लक्षित वर्गले बुझ्ने भाषा नै कानून तर्जुमाको सर्वोत्तम भाषा हो । कुनै कानून प्राविधिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित हुन्छ । त्यस्तोमा प्राविधिक शब्द प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ तथापि कानून क्लिष्टता र प्राविधिकताबाट जेलिन जकडिन हुँदैन । भाषाकै कारणले कानून आम मानिससम्म पुग्न सकेन भने कानूनको मर्म र उद्देश्य नै पराजित हुन्छ । तसर्थ सामान्य विषयमा अति प्राविधिकता र प्राविधिक विषयमा अति सामान्यीकरण गर्नु हुँदैन ।

१.५ शब्दहरूको खोजी

कानून तर्जुमाकार शब्दको खोजीकर्ता पनि हो । तर्जुमाकारले कानून तर्जुमाका लागि नेपाली भाषाका शब्दकोषहरूको संग्रह गर्नुपर्छ । नेपाली भाषामा खोजेको शब्द नपाइए अरू राष्ट्रिय भाषाका शब्दहरूलाई आधार बनाउन सकिन्छ । बोलिचालीको नेपाली भाषामा ठूलो शब्द भण्डार छ ।

आञ्चलिक रूपमा पनि भिन्नाभिन्नै शब्दहरू प्रयोग गरिन्छन् । तसर्थ तर्जुमाकारले नेपाल भित्र विभिन्न नेपालीले बोल्ने भाषाका शब्दलाई खेलाउन सक्नुपर्छ ।

१.६ विदेशी भाषाको सहयोग

कानून तर्जुमाकारले विदेशी भाषाका शब्द प्रयोग नगर्ने प्रतिज्ञा गर्न सक्दैन । कतिपय शब्दहरूले नेपाली भाषामा तत्सम शब्दको रूपमा ठाउँ बनाइ सकेका छन् । यस्तै कैयौं शब्दहरूले तद्भव शब्दको रूपमा स्थान बनाएका छन् । ती शब्दका वैकल्पिक नेपाली शब्द नहुने पनि सक्छन् । आम मानिसको बोली व्यवहारमा आएका त्यस्ता आगन्तुक शब्दको प्रयोगलाई पूर्णतः नकार्न सम्भव हुँदैन । तर प्राथमिकता भने नेपाली भाषा र नेपाली जातिले बोल्ने भाषालाई नै दिनुपर्छ ।

१.७ शब्द चयन

- १.७.१ विगतमा संस्कृत, अरबी, फारसी, उर्दु एवं हिन्दी शब्दहरूको प्रयोग अत्यधिक गरिन्थ्यो । अहिले पनि कतिपय ती शब्दहरूले निरन्तरता पाइरहेका छन् । अझ आजकल त अंग्रेजी शब्दहरूको प्रयोग बढी मात्रामा हुने गरेको छ । सम्भव भएसम्म नेपाली भाषाकै प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- १.७.२ कानून तर्जुमा गर्दा एउटै शब्दलाई विभिन्न रूपमा प्रयोग गर्ने गरिएको छ । जस्तै: वातिल - वातेल, तारिख - तारीख - तारेख, वारिस - वारेस, बेहोरा - व्यहोरा, मनासिव - मुनासिव आदि । यस्ता बहुरूपको प्रयोग गर्न हुँदैन । कानूनमा एउटै शब्द प्रयोग गर्दै जानुपर्छ ।
- १.७.३ कानून तर्जुमा गर्दा एउटै अर्थ जनाउन एकभन्दा बढी शब्दको प्रयोग हुने गरेको छ । कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० ले कसूर शब्दको परिभाषा गरेको छ । व्यवहारमा 'कसूर' जनाउन खत, वात, अपराध र तक्सिर जस्ता शब्दको प्रयोग कायमै देखिन्छ । एउटै र आधिकारिक शब्द प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- १.७.४ अझ पनि नेपाली कानूनमा मध्यकालीन भाषाको उच्चारण र रूपहरूको प्रयोग हुने गरेको छ । जस्तै: चढायाको आदि । प्रचलनमा नरहेका शब्दलाई समय सापेक्ष शब्दले विस्थापित गर्दै जानुपर्छ ।
- १.७.५ कानून तर्जुमा गर्दा शब्दहरूको मानक रूपप्रति वेवास्ता गरिएको देखिन्छ । जस्तो: अन्तर्राष्ट्रिय, सुपरीवेक्षण, पुनरावलोकन, राजनैतिक आदि । कानूनमा मानक र शुद्ध शब्दको प्रयोग गर्दै जानुपर्छ ।
- १.७.६ कानून तर्जुमा गर्दा लैङ्गिक तटस्थता प्रति ध्यान दिनुपर्छ ।

- १.७.७ कानून तर्जुमा गर्दा अनावश्यक रूपमा शब्दहरू मिसमास गरी बनाउने प्रवृत्ति छ । जस्तो: करारीय, शहरोन्मुख आदि । यसरी मिसमास गरी आफूखुसी शब्द बनाउनु हुँदैन ।
- १.७.८ कानून तर्जुमा गर्दा अनावश्यक रूपमा शब्दहरूको घुँइचो लगाउने प्रवृत्ति रहेको छ । लामो आयतनको सट्टा स-साना शब्दहरूको प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ ।
- १.७.९ विज्ञान प्रविधि लगायत नव विकसित क्षेत्रहरूमा प्रयोग हुने अन्य भाषाका शब्दहरूलाई विस्थापित गरी अनुवाद गर्न नेपाली भाषामा पर्याप्त शब्द नपाइन सक्छन् । यस्तो अवस्थामा आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्नुपर्ने बाध्यता रहन सक्छ ।
- १.७.१० कानून तर्जुमा गर्दा मूल भाषाको एउटै शब्दलाई भिन्न भिन्न रूपमा अनुवाद गर्नु हुँदैन ।
- १.७.११ मूल भाषामा शब्दले जुन अर्थ दिन्छ, त्यो भन्दा भिन्न अर्थ दिने गरी अनुवाद गर्न हुँदैन । उदाहरणार्थ अंग्रेजी भाषाको 'सेक्स वर्कर' शब्दको अर्थ यौन व्यवसाय गर्ने भन्ने हो । तर नेपालीमा त्यसलाई यौनकर्मी भनी अनुवाद गरियो । यौनकर्मीको सामान्य अर्थ यौन कर्म गर्ने सबै व्यक्ति भन्ने हुन्छ ।

१.८ आगन्तुक शब्दको प्रयोग

- १.८.१ अरू भाषामा रूढ भैसकेका शब्दले जुन अर्थ वा भाव वा विचार बोकेका हुन्छन् त्यसको विकल्प नेपाली भाषामा नहुने समस्या पनि हुनसक्छ । त्यस्तोमा अरू भाषाको कानूनमा रूढ भएका शब्दको प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्था आउन सक्छ । साथै अन्य भाषाका कतिपय शब्दले नेपाली जनमानसमा पहिलेदेखि नै ठाउँ बनाइसकेका हुन सक्छन् । ती शब्दको विकल्प प्रयोग नगरी अरू शब्दको प्रयोग गर्दा अनौठो वा नौलो लाग्न सक्छ । तसर्थ विगतदेखि नेपाली जनमानसमा रूढ भैसकेका शब्दलाई कानून तर्जुमा गर्दा पूर्णतः इन्कार गर्न नसकिने हुन सक्छ ।
- १.८.२ अब राष्ट्रिय कानूनले पनि अन्तर्राष्ट्रिय स्वरूप ग्रहण गर्दैछन् । यस्तै कतिपय कानून विदेशी लक्षित पनि हुन हुन्छन् । यस्तै कतिपय अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको आधारमा वा तिनको अध्ययन गरी नेपालमा कानून तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- १.८.३ नेपाली शब्द मात्रले अर्थ स्पष्ट नहुने देखिएमा प्रयोग भएको नेपाली शब्द पछि अंग्रेजी वा अन्य भाषाको शब्दलाई देवनागरी लिपिमै लेख्ने अभ्यास रहेको छ । सैनिक ऐन, २०६३ मा यसको प्रशस्त प्रयोग गरिएको छ । जस्तै: बल (फोर्स), प्रधान सेनापति (चिफ अफ द आर्मी स्टाफ), जगेडा बल (रिजर्भ फोर्स), पदिक

(जुनियर कमाण्डिड अफिसर), विल्लादार (नन् कमाण्डिड अफिसर), म्युटिनी (सैनिक विद्रोह) आदि ।

१.८.४ कानूनको अनभिज्ञता क्षम्य हुँदैन । आम मानिसले त्यही भाषामा लेखिएको कानून राम्ररी बुझ्दछन् जुन भाषा उनीहरूले बोल्दछन्, लेख्दछन् । कानूनसम्म सहज पहुँचका लागि पनि आगन्तुक भन्दा नेपाली भाषाका शब्दहरूकै चयनका लागि पर्याप्त प्रयास हुनुपर्छ । यसका लागि तर्जुमाकारले नेपाली भाषाका शब्दको खोजी र अनुसन्धान गर्नुपर्छ ।

१.८.५ नेपाली कानूनमा प्रशस्त अंग्रेजी शब्दहरू प्रयोग भएका छन्, तिनलाई नेपालीमा रूपान्तरण गर्न सकिन्छ ।

१.९ वाक्य संरचना र शैली

१.९.१ नेपालमा कानून तर्जुमा गर्दा वाक्य संरचनामा पनि समस्या छ । हालसम्मको अभ्यासुहेर्दा कानूनी नेपाली भाषाका वाक्यहरू संयुक्त, जटिल (मिश्र), मिश्रित धेरै छन् । साना र सरल वाक्य गठन गर्नुपर्छ । एउटा वाक्यमा एउटा विचार व्यक्त गर्नुपर्छ ।

१.९.२ कानूनी नेपाली भाषाका वाक्यहरूमा 'भएवाट', 'भएमा', 'हुनाले', 'गर्नाले' र 'भएकाले' जस्ता कारणबोधक शब्दहरू अत्यधिक प्रयोग गरी वाक्यलाई जटिल बनाउनु हुँदैन ।

१.९.३ कानून तर्जुमा गर्दा 'र', 'तथा', 'वा', 'तर', 'तथापि', 'तापनि', 'इत्यादि' संयोजक एवं अल्पविराम र अर्धविरामचिह्न प्रयोग गरी लामालामा वाक्य गठन गर्नु हुँदैन ।

१.९.४ कानून तर्जुमा गर्दा वाक्यहरूको वाक्य बनाउने, एउटा मुख्य वाक्य र अनेक आश्रित उपवाक्यहरू समावेश भएको वाक्य गठन गर्ने प्रवृत्तिमा सुधार ल्याउनुपर्छ ।

१.९.५ वाक्य गठन गर्दा 'कर्ता' को प्रयोग बीचबीचमा गर्ने वा कर्ताको प्रयोग नगर्ने समस्या पनि देखिन्छ । कर्तालाई अगाडि राखेमा दायित्व पनि प्रस्ट हुन्छ र वाक्य पनि बुझ्न सरल हुन्छ ।

१.९.६ अरूले नबुझ्ने गरी लेख्नु नै स्तरीयता, क्षमता र दक्षता हो भन्ने भ्रमबाट मुक्त रहन जरूरी छ ।

१.९.७ कानून तर्जुमा गर्दा धेरै अर्थ लाग्ने शब्द र वाक्यको प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

१.९.८ कानून तर्जुमामा अतिव्यप्तिको समस्या छ । मुलुकी ऐन कुटपीटको महलको ९ नं. मा हतियारहरूको लामो सूची पछि यस्तै किसिमको गैह्र जोखिमी हतियार भनी

उल्लेख छ । यस्तै हतियारको प्रयोग प्रक्रियामा पनि काटी हानी घोची जस्ता शब्दको प्रयोग छ । यो अति व्यक्तिको सट्टा “कुनै जोखिमी हतियारले घाउ पारेमा” भनी लेखेमा पनि कानूनको उद्देश्य पूरा हुन्छ ।

- १.९.९ कानून तर्जुमामा अव्याप्ति वा शब्द प्रयोगमा कन्जुस्याईको पनि समस्या छ । आवश्यक पर्ने शब्द प्रयोग नगरेमा विचारलाई अस्पष्ट र अनिश्चित बनाउछ । उदाहरणका लागि - “सहिद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्र ऐन, २०५७” को सट्टा “सहिद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय उपचार केन्द्र ऐन, २०५७” लेखेको भए अस्पतालको स्थापनाको उद्देश्य अझ स्पष्ट हुन्थ्यो ।
- १.९.१० अमूर्त र अस्पष्ट शब्द वा वाक्यको प्रयोग गर्नु हुँदैन । अमूर्तता र अस्पष्टताले कानूनको लक्ष्यलाई परास्त गर्दछ । तर्जुमाको त्रुटिले मुद्दाको संख्या बढाउने खतरा रहन्छ । खासगरी कानूनमा अश्लील र अनैतिक शब्दको प्रयोग गर्नु हुँदैन । साथै आत्मगत शब्द र विशेषणको प्रयोग गर्दा सावधानी अपनाउनु पर्छ ।

१.१० व्याकरण सम्बन्धी समस्या

- १.१०.१ कानूनको अध्ययन गर्दा पढेको भाषाको आधारमा नै शुद्ध कानून तर्जुमा गर्नुपर्ने वाध्यता छ ।
- १.१०.२ कानून तर्जुमाकारलाई भाषा सम्बन्धी खास तालीम दिई अध्यावधिक गर्ने मौका दिनुपर्छ ।
- १.१०.३ कानूनी नेपाली भाषाबारे त विश्वविद्यालयमा पनि पढाइ हुँदैन । तालीममा पनि कानूनी नेपाली भाषाले महत्व पाउन सकेको छैन । तसर्थ कानूनी नेपाली भाषाबारे अध्ययन र तालीमको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।
- १.१०.४ तर्जुमा भएको मसौदालाई भाषिक शुद्धताका लागि व्याकरण जान्नेबाट जाँच गराउने वा उनीहरूलाई मसौदा तर्जुमामा संलग्न गराउने चलन छैन । कानून तर्जुमामा भाषाविद्को सहयोग लिनुपर्छ ।
- १.१०.५ कानूनी नेपाली भाषाको कुनै आधिकारिक प्रकाशन नहुँदा आधिकारिक प्रकाशन उपलब्ध गर्नुपर्छ ।
- १.१०.६ आधिकारिक कानूनी शब्दकोष छैन । त्यस्तो शब्दकोषको निर्माण गर्नुपर्छ ।
- १.१०.७ कानूनी नेपाली भाषाको सफ्टवेयर बनाई कम्प्युटरबाटै भाषा शुद्ध गर्ने प्रविधि विकास गर्नुपर्छ ।

परिच्छेद २

कानूनी वाक्य संरचना

२.१ वाक्य

कानूनी वाक्य सरल, संक्षिप्त र अन्वितिपूर्ण हुनुपर्छ। एउटा जटिल वाक्यको अर्थ दुई तीन सरल वाक्यबाट व्यक्त गर्न सकिन्छ भने सरल वाक्यकै प्रयोग गर्नु पर्दछ। सरल वाक्य जटिल वाक्यको तुलनामा स्पष्ट हुन्छ। सरलता र स्पष्टताका साथै संक्षिप्ततामा उचितकै ध्यान दिनु पर्छ। तर, प्रधानता चाहिँ स्पष्टतालाई नै दिनुपर्छ।

पदावलीको अर्थ एकै शब्दले दिन्छ भने त्यस्ता पदावलीका सट्टा शब्द नै प्रयोग गर्नुपर्छ। अरू अनावश्यक शब्दहरूलाई वाक्यमा ठाउँ दिनु हुँदैन।

साहित्यिक लेखनमा जस्तो वाक्यगत विविधता कानूनी वाक्यमा हुनुहुँदैन। एउटा लामो जटिल वाक्यमा धेरै विचार लादने परंपरागत प्रचलनबाट मुक्त हुनुपर्छ।

विद्वत्ता भाषिक जटिलतामा होइन, सरलतामा भल्किन्छ। 'विचार गर्नमा चतुरो बन्ने तर सरल भाषा प्रयोग गर्ने' एरिस्टोटलको सल्लाह कानूनी भाषाका सन्दर्भमा महत्वपूर्ण छ। जटिल भाषालाई जर्ज लुकाजले 'इन्द्रजाल' 'वीजगणित' भन्ने संज्ञा दिएका छन्। तसर्थ, पुरानो ढर्राको 'इन्द्रजाली' वाक्यरचनालाई विदा दिनुपर्छ। उदाहरणार्थ, मुलुकी ऐनको दामासाहीको महलको ४ नं. को वाक्य प्रस्तुत गर्न सकिन्छ। आधा पृष्ठ लामो सो वाक्यमा अढाई सय भन्दा बढी शब्दहरू छन्। यस प्रकारको लेखनको सट्टा फरक-फरक वाक्यमा फरक-फरक विचार प्रस्तुत गर्नुपर्छ। जड भाषालाई परित्याग गर्नुपर्छ।

२.१.१ करण-अकरणको प्रयोग

दोहोरो अकरण प्रयोग गर्नाले वाक्यको अर्थ सकारात्मक /नकारात्मक दुवै हुन सक्छ। जस्तो;

(१) विपक्षीको जिकिर मनासिब छैन भन्न मिलेन। (निषेध+निषेध ⇨ अनिषेध)

(२) जिकिर गर्नु हुन्न भने नगर्नोस्। (निषेध+निषेध⇨ निषेध)

माथिको वाक्य (१) मा दुवै समापिका क्रियाको अर्थलाई निषेध गरिएको छ। दोहोरो अकरण भिक्नासाथ विपक्षीको जिकिर मनासिब छ भन्ने सरल वाक्य बन्छ। यसरी वाक्य (१) दोहोरो अकरणको कारणले जटिल वाक्य बनेको स्पष्ट छ। कानून तर्जुमामा दोहोरो अकरणको प्रयोग गर्नुको पछाडि कुनै कारण छैन।

२.१.२ काल

कानून भूत वा भविष्यका लागि होइन, वर्तमान समयकालागि बनेको हुन्छ र बनाइनु पर्छ । अपवादात्मक अवस्थामा बाहेक पश्चादशी असरको कानून बनाइँदैन । यो कानूनको सर्वमान्य सिद्धान्त पनि हो । यद्यपि सुविधा दिने दिलाउने प्रकृतिको कानून पश्चदशी असरको भएपनि मान्य हुने अभ्यास छ ।

त्यस्तै गरी भविष्यप्रभावी कानून पनि बनाउन सकिन्छ । तर पश्चदशी वा भविष्यप्रभावी जे भएपनि तत्काल लागू हुने अवस्थाका कानून सरहकै वर्तमान कालको भाषामा वाक्य संरचना गर्नु पर्छ । भूत वा भविष्यकालीन भाषाको प्रयोग गर्नु हुँदैन । कानून व्यवस्थालाई भविष्यप्रभावी बनाउने वा पश्चदशी असरको बनाउने भन्ने कुरा सोही कानूनको अर्को दफाले निर्धारण गर्नु पर्छ । यद्यपी, विद्यमान कानूनी भाषामा कालको प्रयोगमा एक रूपता र तर्कसंगति भने देखिँदैन । जस्तो;

(१) देवनागरी लिपिमा नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषा हुनेछ ।

(२) नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्र भाषा हुन् ।

अर्को दृष्टान्त;

(क) ढाँटनेलाई माथि लेखिए बमोजिम सजाय हुनेछ ।

(ख) उमेर पुगेपछि मन्जुर नगरे त्यस्तो विवाह बदर हुन्छ ।

वाक्य (क) मा उल्लेख भएको कार्य पछि सम्पन्न हुन्छ । जबकि वाक्य (ख) को कार्य चाहिँ तुरून्त सम्पन्न हुन्छ । तसर्थ, यी दुई वाक्यलाई क्रमशः ढाँटनेलाई माथि लेखिए बमोजिम सजाय हुन्छ र उमेर पुगेपछि मन्जुर नगरे त्यस्तो विवाह बदर हुन्छ भनी लेख्दा कालको सही प्रयोग हुन्छ ।

२.१.३ सङ्गति

कानूनको भाषामा लिङ्ग सम्बन्धी सङ्गति पाइँदैन । जस्तो:

(क) आफ्नो स्वास्नी बाहेक एघार वर्ष नाघेकी जुनसुकै स्वास्नी मानिसलाई

(ख) भिन्न भएको कन्या

कानून तर्जुमा गर्दा लैङ्गिक दृष्टिले भाषिक शुद्धता कायम राख्नु पर्छ ।

२.१.४ विभक्तिको प्रयोग

प्रस्तुत विवेचनामा विभक्ति भनेर ले, लाई, लागि/निमित्त, देखि/बाट, को/का/की/रो/रा/री/नो/ना/नी,मा लाई भनिएको छ । यी सबैको वृहत चर्चा यहाँ आवश्यक छैन ।

नेपाली भाषामा बनोटका आधारमा सरल र तिर्यक गरी दुई प्रकारका कारकहरू छन् । यी दुईको प्रयोग सम्बन्धी नियमहरूको कडाइका साथ पालन गरिएको देखिदैन । कानूनको भाषा पनि यसबाट मुक्त छैन । खास गरी कानूनी भाषा औपचारिक र लेख्य भाषा भएकाले विभक्ति प्रयोग सम्बन्धी मानक व्याकरणका नियमहरू आत्मसात् गर्नुपर्छ ।

२.१.५ पुरूष

कानूनको मसौदा तृतीय पुरूषमा हुनुपर्छ ।

उदाहरण

म, हामी, तँ, तिमी, तपाईं जस्ता शब्द प्रयोग नगरी कसैले, कुनै व्यक्तिले, कसैलाई, कसैमा जस्ता शब्दको प्रयोग गर्नुपर्छ ।

२.१.६ वचन

कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा १२ को उपदफा (२) ले एक वचनको शब्दले बहुवचन, बहुवचनको शब्दले एक वचनलाई बुझाउँछ भन्ने परिभाषा गरेको छ । यसैले अत्यावश्यक भएको अवस्थामा बाहेक कानूनको तर्जुमा गर्दा एक वचनको प्रयोग गर्नुपर्छ ।

२.१.७ वाच्य

सामान्यतः कर्तृ वाच्यको प्रयोग गर्नुपर्छ । जस्तो; प्रहरीले चोर पक्रियो, समात्यो । कर्तृ वाच्यमा दायित्व वहन गर्ने निकाय वा अधिकारी स्पष्टसँग खुल्छ । जस्तो; माथिको वाक्यमा चोर समात्ने दायित्व प्रहरीमा छ । यसको सट्टा 'चोरहरू समातिए' भनेर कर्मवाच्य प्रयोग गर्दा दायित्व वहन गर्ने कार्य मात्र खुल्न आउँछ । तसर्थ, कर्मवाच्यको प्रयोग गर्ने नै हो भने 'द्वारा', 'बाट' 'ले' को प्रयोग गरी कर्तृवाच्यको कर्तालाई पनि वाक्यमा स्थान दिनुपर्छ । कर्मवाच्यको प्रयोग गरी लैङ्गिक तथा आदरार्थी तटस्थता अपनाउन सकिन्छ ।

२.१.८ संयोजक

कानून तर्जुमामा संयोजकको प्रयोग प्रति सचेतता हुनुपर्छ । ऐनमा विशेष गरी 'वा' र 'र' संयोजक प्रयोग भएको पाइन्छ । यी दुई संयोजकको प्रयोगबारे केही चर्चा गर्नु उचित हुन्छ ।

२.१.८.१ 'वा' को प्रयोग

नेपाली व्याकरणमा 'वा' विकल्पवाचक संयोजक हो । यसले पद, पदावली वा वाक्यलाई संयोजन गर्नुका साथै अर्थगत दृष्टिले विकल्प समेत

बुझाउँदछ । महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति, मधेसी वा किसान, मजदुर शब्द एक अर्काका विकल्प होइनन् । मधेसी निश्चित भौगोलिक क्षेत्रको वासिन्दा हो भने 'किसान' निश्चित व्यवसायको तर जुनसुकै भूभागको वासिन्दा हुन् । मानिसलाई बेचबिखन गर्न, दास वा बाँधा बनाउन पाइने छैन भन्नुको अर्थ कुनैपनि बनाउन पाइदैन भन्ने हो । दास र बाधा बनाउन पाइदैन भन्दा दास र बाँधा मध्ये एउटा बनाउन पाइने दुवै बनाउन नपाइने भन्ने अर्थ लाग्न सक्छ । कानूनको उद्देश्य त्यस्तो होइन ।

२.१.८.२ 'र' को प्रयोग

'र' समुच्चयवाचक संयोजक हो । यसले पद, पदावली र वाक्यलाई जोड्दै त्यसरी जोडिएको भाषिक एकाइहरू मध्ये कुनै एकको सट्टा समूह वा समुच्चयको अर्थबोध गराउँदछ ।

उदाहरण

'परिवार' भन्नाले सम्बन्धित व्यक्तिको पति वा पत्नी, छोरा, छोरी, धर्मपुत्र, धर्मपुत्री, बाबु, आमा, सौतेनी आमा र आफूले पालनपोषण गर्नु पर्ने दाजु, भाइ र दिदी बहिनी संभन्नुपर्छ भन्ने वाक्यमा अघिल्लो 'र' हटाई त्यसका ठाउँमा अल्पविराम चिह्न प्रयोग गर्नुपर्छ । अल्पविरामको प्रयोग गर्ने ठाउँमा 'र' लाई संयोजकको रूपमा प्रयोग गर्नु हुँदैन । मुलुकको शासन व्यवस्था र सञ्चालन सम्बन्धी सबै काम प्रधानमन्त्रीले गर्नेछन् भन्ने वाक्यमा संयोजक 'र' को प्रयोगको आवश्यक देखिदैन । 'र' हटाएपछि बन्ने वाक्य मुलुकको शासन व्यवस्था संचालन सम्बन्धी सबै काम प्रधानमन्त्रीले गर्नेछन् भने पनि पर्याप्त हुन्छ ।

उपधारा (१), (२), (३) र (४) को प्रयोजनका लागि "संविधानसभाको बैठक" भन्नाले संविधानसभा र त्यसको कुनै समितिको बैठक समेतलाई जनाउँछ भन्दा 'र' को प्रयोग सही रूपमा भएको हुन्छ ।

२.१.९ पदयोग

एउटै डिकोमा जोडेर लेखिनु पदयोग हुन्छ । कानून तर्जुमा गर्दा व्याकरणका पदयोग सम्बन्धी नियमको पालना गर्नुपर्छ । प्राचीन र उत्थानकालीन कानूनी नेपाली भाषाको प्रयोगमा पदयोग र पदवियोगमा त्यति ध्यान गएको नदेखिए

तापनि वैधानिक कानून, २००४ देखि पछिका संविधान र मुलुकी ऐन, २०२० देखिको भाषामा पदयोग र पदवियोगमा राम्रो ध्यान दिएको पाइन्छ ।

विभक्ति र वचनबोधक प्रत्यय पदयोग गरी लेखिन्छ । जस्तै:

- (क) विभक्तिमा –संविधानले, मुचुल्कामा, तमसुकवाट, अभियुक्तको ।
- (ख) नामयोगीमा –संविधानसँग, हँदैसम्म, नियमबाहिर, अभियुक्तसित, न्यायाधीशसमक्ष । (पछि, अघि, पूर्व, मुनि, माथि, वारि, बीच, भित्र, बाहिर, तर्फ, तिर, पट्टि, पछि, सामु, भन्दा, बमोजिम, सम्म, तक, बाहेक, सँग, सित, समेत, हरू)
- (ग) समस्त शब्दमा –कानूनबमोजिम, न्यायपरिषद, सम्बन्धविच्छेद, बन्दीप्रत्यक्षीकरण, दण्डसजाय, मौकातहकिकात आदि ।
- (घ) प्राय दुई शब्दको समास भई बनेका शब्दहरूलाई पदयोग गरी लेखिन्छ । जस्तै: आमाबाबु, छोराछोरी, लोग्नेस्वास्नी, घरबारी ।
- (ङ) प्रत्ययवत् भई आएका शब्दसँगको समस्त शब्द पदयोग गरी लेखिन्छ । जस्तै: नाटककार, इतिहासकार, श्रममूलक, आत्मपरक, केन्द्रीकरण, हानिकारक, वस्तुगत आदि ।
- (च) द्वित्वशब्दमा – दफादफामा, दोषीदोषीलाई, धाराधारावाट आदि ।
- (छ) संयुक्त क्रियापदमा –.....रहनेछन्, गर्नुपर्नेछ, दिनुपर्नेछ, गरिसक्नुपर्नेछ, जानुपर्छ, पढिहाल्छ, गइसक्छ, लेखिदिन्छ आदि ।
- (ज) अकरणको “न” मा – नरहेमा, नभएमा, नपुग, मिल्दैन, ...हुँदैन, नखेल, जाँदैन, पढ्दैनथ्यो, पढ्दैन, खान्न, नखा, भन्दिन आदि ।
- (झ) केही अव्ययमा –किनभने, यसकारण, हुनत आदि ।
- (झ) एउटा शब्द पूर्ण रूपमा, आंशिक रूपमा वा परिवर्तित रूपमा दोहोरिएर बनेका द्वित्व शब्द पदयोग गरी लेखिन्छ । जस्तै: घरघर, आलोपालो, गरगहना, तडकभडक आदि ।
- (ञ) अनुमति वा आदेशबाहेक ‘नु’ पछि ‘आउने’, ‘हुन्छ’, ‘पर्छ’ जस्ता संयुक्त क्रियामा पदयोग गरिन्छ । जस्तै: गर्नुपर्छ, जानुपर्छ, आउनुपर्छ, जानुहुन्छ, पढ्नुहुन्छ आदि ।
- (ट) सन्धिले बाँधिएका शब्दहरू पदयोग गरी लेखिन्छ । जस्तै: मन्त्रालय, सूर्योदय, अत्यावश्यक, निजात्मक आदि ।

२.१.१० मूल शब्दसँग जोडिने केही शब्दहरू

केही शब्दहरू मूल शब्दसँग जोडिन्छन् जस्तै: ले, बाट, को, निम्ति, लाई, कै, मै, सम्बन्धी, बमोजिम, अनुरूप, अनुकूल, बिना, द्वारा, मा, हरू, सँग, प्रति, भन्दा, माथि, तल, अगाडि, पछाडि, मध्ये, अन्तर्गत, समेत, विरुद्ध, लगायत, सहित, बारे, बीच, सरह, चाहिँ, पट्टि ।

२.१.११ पदवियोग

अलग अलग डिकोमा छुट्याएर लेखिनु पदवियोग हुन्छ ।

- (क) विभक्ति र नामयोगीपछि – मुद्दाका लागि, कानूनभन्दा बाहेक, इजलासदेखि बाहिर ।
- (ख) नाम र सर्वनामपछिको निपातमा – तमसुक त, पक्ष नै., भर्पाइ नि, कानून पो ।
- (ग) पक्षबोधक क्रियामा –(फैसला) भएको थियो, (भगडा) गर्दै छ ।
- (घ) विभाजक “न” मा –न उजुरी न फैसला ।
- (ङ) विभक्तिपछिको नामयोगी (घरमुनितिर) मा पदवियोग गरिन्छ । जस्तै: रामका लागि, घरदेखि बाहिर, भाइको समेत, त्यसभन्दा बाहेक आदि ।
- (च) दुईभन्दा बढी शब्दबाट बनेका समस्त (समास भएका) शब्दलाई पदवियोगमा लेखिन्छ । जस्तै: दाल, भात, तरकारी; मन, वचन, कर्म; गाँस, बास, कपास; मानव अधिकार आयोग, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, लोक सेवा आयोग आदि ।
- (छ) पदान्तमा हलन्त भएका दुई वा दुईभन्दा बढी अक्षरले बने समस्त शब्दहरूलाई अलग डिकोमा लेखिन्छ । जस्तै: नेपाल सरकार, अध्ययन प्रतिवेदन, परिवार नियोजन, जीवन रक्षक, श्रम विभाग, फलफूल पसल आदि ।
- (ज) विशेषणविशेष्य (नाम) ढाँचाका शब्दलाई सामान्यत पदवियोग गरी लेखिन्छ । जस्तै: निम्न माध्यमिक, शुभ दिन, पय जल, नगदे बाली, पूर्ण रूपले, भव्य रूपमा आदि ।
- (झ) पूर्वकालिक इकारान्त क्रिया र अधिल्लो शब्दसँग समस्त रहेको स्थितिमा पदवियोग गरी लेखिन्छ । जस्तै: ढिलो गरी, सुनिने गरी, देखिने गरी आदि ।
- (ञ) निपातहरू पदवियोग गरी लेखिन्छ । जस्तै: म त, राम नै, भाइ पो आदि ।
- (ट) पूर्ण र अपूर्ण पक्षबोधक क्रियापदहरू पदवियोग गरी लेखिन्छ । जस्तै: खाँदै छ, भएको थियो, पढेको छ, गएको हुने छ आदि ।
- (ठ) गर्न, पढ्न, देखा जस्ता पदान्त अ, आ आएमा शब्दसँग आउने पर्छ, जान्छ, आदि क्रियापद छुट्टै लेखिन्छ ।

२.१.१२ मूल शब्दसँग नजोडिने केही शब्दहरू

‘को’ बाट ‘कै’ बन्दछ, ‘मा’बाट ‘मै’ बन्दछ तर ‘न’बाट ‘नै’ बनेको होइन । नै स्वतन्त्र शब्द भएबाट मूल शब्दसँग जोडिदैन । भै - यो पनि स्वतन्त्र शब्द हो । यसले स्वतन्त्र अर्थ राख्दछ ।

२.१.१३ अनुकरणात्मक शब्द

कानूनमा अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

२.१.१४ द्वयर्थक शब्द

द्वयर्थक शब्दहरूको अर्थ अनिश्चित हुन्छ । कूटपिटको महलमा प्रयुक्त निम्न लिखित शब्दहरू द्वयर्थकताको दृष्टिले उल्लेखनीय छन्

नलफलको पुरुषत्व शक्तिहीन गरिदिएमा यहाँ प्रयुक्त ‘नल’ र ‘फल’ शब्दले मानक भाषामा जुन अर्थ दिन्छन्, त्यसमा विचलन आएको छ । ‘पुरुषको यौनाङ्ग बेकम्मा बनाइदिएमा’ भन्ने वाक्यांश राख्दा यस शब्दले मानक, शिष्ट र वस्तुगत अर्थ व्यक्त गर्दछ । तसर्थ कानून तर्जुमा गर्दा एकभन्दा बढी अर्थ लाग्ने शब्दको प्रयोग गर्नुहुँदैन ।

२.१.१५ लामा शब्द वा शब्दावली

लामा शब्द वा शब्दावलीका सट्टा सामान्यतः छोटो शब्द प्रयोग गर्नु पर्दछ । उदाहरण परिशिष्ट-२ मा दिइएको छ ।

२.१.१६ आगन्तुक शब्दको प्रयोग

नेपाली कानूनी शब्द भण्डारमा पर्याप्त शब्दको अभावमा अझ पनि चढायाको, भुट्टा जस्ता शब्दको मध्यकालिक उच्चारण र रूपहरूको पर्याप्त मात्रामा प्रयोग हुने गरेको पाइन्छ । वातिल-वातेल, तारिख-तारेख, वारिस-वारेस, व्यहोरा-बेहोरा, मनासिब-मुनासिब जस्ता फारसी-अरबी शब्दलाई अनेक रूपबाट प्रस्तुत गर्ने अभ्यास पाइन्छ । परम्परागत रूपमा कसूर जनाउने खत, बात, तक्सिर जस्ता शब्दहरूको अझ पनि प्रयोग गर्ने अभ्यास रहेको छ । एउटै शब्द अलग – अलग अर्थमा प्रयोग गर्ने प्रवृत्ति विद्यमान छ । अरबी फारसी शब्द र नेपालीकरण सूची परिशिष्ट-३ मा दिइएको छ । आगन्तुक शब्दका सट्टा सकेसम्म सजिलै बुझ्न सकिने नेपाली शब्द नै प्रयोग गर्नुपर्छ । आगन्तुक शब्दका उदाहरण परिशिष्ट-४ मा दिइएको छ ।

२.१.१७ कोष्ठभित्र अंग्रेजी

देवनागरी लिपिमा नेपाली शब्द लेखेर त्यसपछि कोष्ठभित्र रोमन लिपिमा अंग्रेजी शब्द लेख्ने अभ्यास र परम्परालाई निरन्तरता दिनु हुँदैन । यस सम्बन्धमा भएका अभ्यासका उदाहरण परिशिष्ट-५ मा दिइएको छ ।

२.१.१८ रूढ (प्रचलित) भैसकेका आगन्तुक शब्द

नेपाली भाषामा रूढ भैसकेका आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्न हिचकिचाउनु हुँदैन । कानूनमा प्रयोग भएका यस्ता शब्दहरू परिशिष्ट-६ मा दिईएका छन् । नयाँ अवधारणा बोकेका अंग्रेजी वा अन्य भाषाका शब्दहरूको रूपान्तर हुनु र पारिभाषिक-प्राविधिक शब्दहरू बनाउनु अनिवार्य आवश्यक भैसकेको छ ।

२.१.१९ पारिभाषिक शब्दहरू

कुनै व्यवसाय, व्यापार, ज्ञान वा प्रविधिको क्षेत्रसँग सम्बन्धित शब्दहरू आम मानिसकालागि सुबोध हुँदैनन् । यस्ता शब्दहरूका अर्थगत सीमाहरू हुन्छन् । यस्ता शब्दहरूको प्रयोगमा हुने असन्तुलनताले कानूनमा विविध प्रकारका समस्या जन्माउँछ । अति आवश्यकीय अवस्थामा मात्र यस्ता शब्दको प्रयोग कानूनमा गर्न सकिन्छ । तर तिनीहरूको अर्थगत सीमा पनि निर्धारण गर्नु आवश्यक छ । जस्तो; भूतप्रभावी, समन्यायिक उपचार, अंकित मूल्य, प्राङ्गन्याय, जारी पूँजी, प्रतीत पत्र, पारिस्थितिक प्रणाली, गैरकाष्ठ वन, वासलात, युनिकोड, विनियम, संकाय, आंगिक, खुद सम्पत्ति, बोलपत्र आदि ।

२.१.२० शब्दको प्रयोगमा एक रूपता

निश्चित अर्थका लागि एउटा शब्द प्रयोग गरिसकेपछि त्यस शब्दको अर्को पर्यायवाची शब्द प्रयोग गर्नु हुँदैन । सोही शब्दलाई अर्को अर्थ लाग्ने गरी पनि प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

उदाहरण

‘दुरूत्साहन’ शब्दलाई अपराध गर्न उक्साउने अर्थमा प्रयोग गरिसकेपछि फेरि त्यसै अर्थमा उक्साउनु शब्दको प्रयोग गर्नु हुँदैन । यस्तै उक्साउने शब्दलाई सामान्य कार्य गर्ने अर्थमा प्रयोग गरेमा त्यसबाट ‘प्रोत्साहन’ गर्ने भन्ने अर्थ लाग्छ । कानूनमा प्राविधिक-पारिभाषिक शब्दलाई परिभाषित गर्दा कतै ‘बुभ्नु पर्छ’ र कतै ‘संभ्नु पर्छ’ जस्ता पदावली प्रयोग भएको देखिन्छ । यी दुईमध्ये ‘बुभ्नु पर्छ’ पदावली प्रयोग गरेपछि फेरि ‘संभ्नु पर्छ’ पदावली प्रयोग गर्नु हुँदैन । पहिलो पदावली नै सही प्रयोग हो । दोस्रोमा अर्थगत दृष्टिले सूक्ष्म भिन्नता पनि छ । यस्तै,

कानूनमा 'वा' संयोजक प्रयोग गरिसकेपछि, त्यसको पर्यायवाची 'या' संयोजक प्रयोग गरेको पाइन्छ। शब्द प्रयोगमा एक रूपता हुन जरूरी छ।

२.१.२१ सामान्यतः एकल क्रियाको प्रयोग

जस्तो: हामी अन्तरिम संविधान २०६३, जारी भएको घोषणा गर्दछौं।

२.१.२२ लैङ्गिक तटस्थता

नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा १२ को उपदफा (१) ले पुलिङ्गले बुझाउने शब्दहरूले स्त्रीलिङ्गलाई पनि बुझाउँछ, भनी उल्लेख भएको पाइन्छ। अतः लिङ्ग विशेषलाई नै कानूनले संरक्षण गर्नुपर्ने अवस्थामा बाहेक पुलिङ्गशब्दको प्रयोग गर्ने प्रचलन रहेको छ। जे होस लिङ्ग विशेषलाई नै कानूनी संरक्षण दिनुपर्ने अवस्थामा बाहेक लैङ्गिक आधारमा भेदभाव जनिने गरी लिङ्गबोधक शब्दको प्रयोग वा वाक्य निर्माण गर्नु हुँदैन।

उदाहरण

मुलुकी ऐन हाडनाता करणीको ४ नं. मा एकै बाबुबाट जन्मेका दाजुकी स्वास्नीको जानी जानी करणी गरेको भए नाता, पुस्ताको विचार गरी बढीमा एक वर्षसम्म कैद हुनेछ, भनी लिङ्गबोधक वाक्यको निर्माण भएको छ। तटस्थताको निमित्त परिमार्जन गर्नु आवश्यक देखिएका केही लिङ्गबोधी शब्दहरू परिशिष्ट-७ मा प्रस्तुत गरिएका छन्।

२.१.२३ अमर्यादित र हीनताबोधक शब्दको प्रयोग नगर्ने

कुनै पनि धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जातजाति, क्षेत्र, उमेर समूह आदिलाई होच्याउने, अपमान गर्ने शब्दको प्रयोग गर्नु हुँदैन। यस्तै अमर्यादित, अशिल, हेपाहा अपमानजनक र गालीबोधक शब्दको प्रयोग गर्नु हुँदैन। सामाजिक कुरीति, कुसंस्कार जनाउने, रूढिवादिता जस्ता कुरालाई प्रोत्साहित गर्ने, सामाजिक विखण्डन, फुट पैदा गर्ने, द्वेष, घृणा उत्पन्न हुने, आक्रमक भाषा शैलीको प्रयोग गर्नु हुँदैन। जस्तै घुँडा टेकाउनु, धुलो चटाउनु, खिल्ली उडाउनु जस्ता शब्द कानूनमा प्रयोग गर्नु हुँदैन। नेपालका विद्यमान कानूनमा रहेका हीनताबोधक शब्दलाई परिशिष्ट-८ बमोजिम रूपान्तरण गर्नु आवश्यक छ।

२.१.२४ संकर शब्द

कानून तर्जुमाकारले अनावश्यक रूपमा संकर शब्द निर्माण गरी गलत रूपमा प्रयोग भएका संकर शब्दको प्रयोग गर्नु हुँदैन। शब्दकोषमा नभएका तर कानूनमा प्रयोग भएका संकर शब्दहरूलाई परिशिष्ट-९ मा प्रस्तुत गरिएका छन्।

२.१.२५ आफूखुसी शब्दहरू

आफूखुसी शब्दको रचना गरी कानूनमा प्रयोग गर्नु हुँदैन । शब्दकोषमा नभएपनि आफूखुसी रचना भई कानूनमा प्रयोग भएका शब्दहरू परिशिष्ट-१० मा प्रस्तुत गरिएका छन् ।

२.१.२६ अशुद्ध शब्द

व्याकरणका नियम विपरीत बनी कानूनमा प्रयोग भएका शब्दहरू परिशिष्ट-११ मा प्रस्तुत गरिएका छन् ।

२.१.२७ अनर्थ हुने प्रयोग रोक्नुपर्ने

कानून तर्जुमाकारले अर्थको अनर्थ हुने गरी शब्दको प्रयोग गर्नुहुँदैन । साथै त्यसरी प्रयोग भएका शब्दलाई विस्थापित गर्नुपर्छ ।

‘गैर’ र ‘गैह्र’ शब्दको प्रयोगमा सावधानी अपनाउनु पर्छ । ‘गैर’ लवज कुनै शब्दको अगाडि प्रयोग गर्दा त्यो शब्दको विपरितार्थक शब्दको बोध गराउँछ । जस्तै: ‘नेपाली’ र कानूनी शब्द अगाडि गैर लवज प्रयोग गर्दा क्रमसः गैरनेपाली र गैर कानूनी शब्द बन्न पुग्छ । यसको अर्थ क्रमसः विदेशी नागरिक र कानून विपरीतको कार्य भन्ने अर्थ हुन्छ । जबकी ‘गैह्र’ शब्दको अर्थ सबै वा सम्पूर्ण भन्ने हुन्छ । जस्तै: किसान, मजदुर, पत्रकार, कानून व्यवसायी गैह्रलाई आमन्त्रण गरिएको छ भन्नुको अर्थ सबै किसान, मजदुर, पत्रकार, कानून व्यवसायीलाई आमन्त्रण गरिएको मान्नुपर्छ ।

२.१.२८ आदरार्थी शब्दको निरपेक्ष प्रयोग

कानूनमा जी हजुर शब्द प्रयोग गरी आदरभाव व्यक्त गर्नु पर्दैन । आदर जनाउने आदरार्थी क्रियापद, सर्वनाम वा पदावली कानूनमा प्रयोग गर्नु हुँदैन । आदरार्थी शब्दप्रति निरपेक्षताको भाव दर्शाउनु पर्छ । आदरार्थी निरपेक्षताको अर्थ आदर नगर्नु भन्ने होइन, आदर-अनादर वारेमा कानून तटस्थ रहनु हो । यसको उदाहरण परिशिष्ट-१२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.१.२९ स्वल्परूपको प्रयोग

कानूनमा सकभर स्वल्परूप (एब्रिभिएशन) प्रयोग गर्नु हुँदैन । शब्दहरूको सधैँनै पूर्णरूपमा प्रयोग गर्नुपर्छ ।

उदाहरण

गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाको सट्टा गा.वि.स., न.पा. भनी स्वल्परूप प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

२.१.३० लोप हुँदै गएका शब्दको प्रयोग नगर्ने

इतिहासको कुनै कालखण्डमा प्रयोग भएका शब्द आज प्रचलनमा छैनन् भने त्यस्ता शब्दको कानूनमा प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

२.१.३१ गाउँखाने कथा र उखान

कानूनमा गाउँखाने कथा र उखानको प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

२.१.३२ सन्दर्भ सामग्री

कानून अध्ययन अनुसन्धानको आधारमा बनाइने विषय भए तापनि त्यस्तो कानून कुन कुन अध्ययनमा आधारित भई बनाएको हो भनी उल्लेख गर्न आवश्यक हुँदैन । त्यसैले कानूनमा सन्दर्भ सामग्रीको प्रयोग गर्नु हुँदैन ।

२.१.३३ वर्ण विन्यासमा त्रुटि हुन नहुने

वर्तमान कानूनको भाषामा प्रयुक्त केही तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूको वर्णविन्यास त्रुटिपूर्ण देखिन्छ । यसको उदाहरण परिशिष्ट-१३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.१.३४ तत्सम शब्दको वर्णविन्यास

- (क) तत्सम शब्दहरूलाई संस्कृतकै नियमानुसार वर्णविन्यास मिलाई लेखिन्छ । जस्तै: स्मरण, प्रशासन, वन, वेला, सन्देश, राष्ट्रिय, भवदीय, कृति, मति, उच्चारण, शङ्का, विलय, क्षति, स्वयम्, क्षेत्र, शरीर आदि ।
- (ख) तत्सम शब्दमा आएको ड, ज, ण, न, म लाई यी वर्णभन्दा परवर्ती स्पर्श वर्ण ('क' देखि 'म' सम्मका वर्ण) भए सो स्पर्श वर्णको स्ववर्गीय पञ्चम वर्ण लेखिन्छ ।
- (ग) 'क' वर्गभन्दा अगाडि 'ङ' लेखिन्छ । जस्तै: शङ्का, अलङ्कार, शङ्क, मृदङ्ग, गङ्गा, अङ्ग, सङ्गठन, सङ्घ, सङ्घर्ष आदि ।
- (घ) 'च' वर्गभन्दा अगाडि 'ञ' लेखिन्छ । जस्तै: सञ्चय, चञ्चल, लाञ्छना, वाञ्छा, सञ्जाल, पुञ्ज, भ्राञ्छा आदि ।
- (ङ) 'ट' वर्गभन्दा अगाडि 'ण' लेखिन्छ । जस्तै: कण्टक, घण्टा, कण्ठ, खण्ड, पिण्ड, गण्डकी, खण्डित, खण्डन, कुष्माण्ड, दण्ड, शण्ड, मृदण्ड, मार्कण्डेय आदि ।
- (च) 'त' वर्गका अगाडि 'त्' लेखिन्छ । जस्तै: सन्ताप, अन्त, अन्तिम, तन्तु, सन्तृप्त, सन्त्रास, ग्रन्थी, पन्थ, मन्थन, सन्देश, सन्दर्भ, सन्देश, आनन्द, आन्दोलित, मन्द, प्रबन्ध, सन्ध्या, निबन्ध, सन्धि, उन्नति, सन्निकट आदि ।

- (छ) 'प' वर्गका अगाडि 'म्' लेखिन्छ। जस्तै: सम्पर्क, सम्पादन, सम्प्रदाय, सम्परीक्षण, सम्प्रेषण, पम्फा, सम्बन्ध, सम्बन्धित, सम्बोधन, सम्भव, सम्भोग, सम्भ्रान्त, सम्मेलन, सम्मुख, सम्प्राट् आदि।
- (ज) तत्सम शब्दमा पञ्चम वर्णभन्दा परवर्ती (य, र, ल, व, श, ष, स, ह वर्ण भए पञ्चम वर्णको सट्टा अनुस्वार () लेखिन्छ। जस्तै: 'य' परतिर हुँदा: संयम, संयुक्त 'र' परतिर हुँदा: संरचना, संरक्षित 'ल' परतिर हुँदा: संलग्न, संलाप 'व' परतिर हुँदा: संविधान, संवत्, संवाद 'श' परतिर हुँदा: संशोधन, संश्रय, संशय 'स' परतिर हुँदा: संसार, संसर्ग, संसद् 'ह' परतिर हुँदा: संहार, संहिता आदि।

२.१.३५ अरबी-फारसी शब्दहरू

'बृहत् नेपाली शब्दकोश' र विश्वविद्यालयको वर्णविन्यास अध्यापन समेतलाई दृष्टिगत गर्दा अरबी-फारसी शब्दहरूलाई तद्भव शब्दको वर्णविन्यास सम्बन्धी नियमहरूका आधारमा लेख्न सकिन्छ। कानूनमा बहुधा प्रचलित केही अरबी-फारसी शब्दहरू परिशिष्ट-१४ मा दिइएको छ।

२.१.३६ निपातको प्रयोग

कानून तर्जुमामा निश्चयार्थक निपात 'नै' प्रयोग भएको देखिन्छ। अरू निपातहरू कानूनी वाक्यमा प्रयोग गरिदैनन्।

२.१.३७ टुक्काहरूको प्रयोग

कानून तर्जुमामा टुक्काहरूको प्रयोग भने आफ्नै ढंगले हुँदै आएको छ। कानूनी भाषाका आफ्नै टुक्काहरू छन्। यी बाहेक अन्य टुक्काहरू प्रयोग गर्नाले अर्थमा विचलन आउन सक्छ। कानूनी भाषामा टुक्का प्रयोग गर्नुको अर्थ साहित्यिक भाषाको प्रयोग गर्नु होइन। यस तथ्यमा सचेत हुँदै कानूनी टुक्काहरू निश्चित स्थान र अर्थगत औचित्यका आधारमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। टुक्काको उदाहरण परिशिष्ट-१५ मा दिइएको छ।

२.१.३८ अङ्क र अक्षरको प्रयोग: कानूनको तर्जुमा गर्दा कहाँ अंकमा लेख्ने र कहाँ अंकलाई अक्षरमा लेख्ने भन्ने कुरामा एकरूपता र कुनै मानदण्ड अपनाएको पाइदैन। एकै मसौदामा पनि अलग अलग तरिकाको प्रयोग भएको पाइन्छ। यसमा एकरूपता कायम गर्न केही मानदण्डहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

- (क) साल, सम्बत् वा वर्ष र गते अंकमा नै लेख्नु पर्छ जस्तो:
 औद्योगिक विकास प्रतिष्ठान ऐन, २०५३
 २०६५ सालको ऐन नं. २

यो ऐन २०५२ साल श्रावण ११ गतेदेखि प्रारम्भ भएको मानिनेछ,

आर्थिक वर्ष २०६५।०६६

- (ख) मिति अंकमा उल्लेख गरिन्छ । जस्तै, विधेयक प्रमाणित र स्वीकृत मिति तथा विभिन्न अनुसूचीको ढाँचामा मिति उल्लेख गर्ने स्थानमा क्रमसः साल महिना र गते उल्लेख गरिन्छ ।
- (ग) जना, वटा, प्रति अक्षरमा लेख्नु पर्ने भए अङ्कलाई अक्षरमा लेख्नु पर्छ । जस्तो एकजना, चारवटा, पाँच प्रति, तीन महिना, चारसय पचास रूपैया, पचास प्रतिशत, पचासौं, पन्ध्र वर्ष सेवा गरेको । तर छ जना, छ वटा, छ प्रति, छ महिना, छ सय पचास रूपैया, छ प्रतिशत, छ वर्ष को प्रयोग गर्दा अङ्क ६ को प्रयोग गर्ने अभ्यास रहेको पाईन्छ ।
- (घ) भाग, परिच्छेद, धारा, उपधारा, दफा, उपदफा, खण्ड, उपखण्ड र अनुसूची अङ्कमा उल्लेख गर्नु पर्छ । जस्तो भाग-१, परिच्छेद-२, धारा ३, उपधारा (४) दफा ५, उपदफा (६), र अनुसूची-७ उल्लेख गर्नु पर्नेछ । उपधारा र उपदफा पछि आउने खण्डलाई (क), (ख) उल्लेख गर्नु पर्छ । खण्डबाट पनि अलग गर्नु परेमा उपखण्ड (१), (२) गर्नुपर्छ ।
- (ङ) नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ८, २९ र ३५ मा अङ्क र अक्षरको प्रयोगको अभ्यासमा भने एकरूपता रहेको देखिदैन ।
- (१) दफा ८ मा प्रतिशत शब्द उल्लेख नगरी त्यसको सट्टा सङ्केत % दिईएको छ ।
- (२) यस्तै दफा २९ को उपदफा (२) मा कर्मचारीको कार्यक्षमताको मूल्याङ्कनगर्दा देहाय बमोजिम बढीमा १०० अङ्क दिइनेछ भनी अङ्कको प्रयोग भएको छ :-
(क) कार्यसम्पादन वापत	४० अङ्क
(ख) जेष्ठता वापत	२० अङ्क
- (३) दफा ३५ मा कर्मचारीको कार्यक्षमताको मूल्याङ्कन गर्दा देहाय बमोजिम बढीमा एकसय अङ्क दिइनेछ भनी अक्षरको प्रयोग भएको छ :-
(क) कार्यसम्पादन वापत	चालिस अङ्क
(ख) जेष्ठता वापत	बीस अङ्क

- (च) मध्यस्थता ऐन, २०५५ को दफा ४१ मा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि मध्यस्थको निर्णय कार्यान्वयन गराउँदा निर्णय कार्यान्वयनबाट प्राप्त रकमको ०.५ भन्ने अङ्कको सट्टा अक्षरमा शुन्य दशमलव पाँच लेखिनु उपयुक्त हुने थियो ।
- (छ) स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को क्रमशः दफा ५३ को प्रतिबन्धात्मक प्रावधान, ८४ र ८५ मा ४५ दिनसम्म र एक पटकमा लगातार ३० दिनसम्म नबढाई ... । ७ दिन अगावै सूचना दिनु पर्छ । १० हजार रूपैयाको निकासालाई, बढीमा रु. २,०००/- सम्मको ...। यस्तोमा प्रयोग हुने सबै अंकहरूलाई अक्षरमा लेख्न उपयुक्त हुन्छ ।
- (ज) नाममा नै अङ्क भएमा अङ्क लेखिन्छ जस्तै: मिग-१५, ए०१० फूट एण्ड माउथ, ए ०४० रिण्डरपेष्ट, ।
- (झ) **क्रम संख्या**
क्रम संख्या लेख्दा अङ्कमा लेखिन्छ जस्तै: १, २, ३
- (ञ) **क्रम उल्लेख**
क्रम उल्लेख गर्दा अङ्कलाई अक्षरमा उल्लेख गरिन्छ जस्तै: पहिलो, दोस्रो, तेस्रो, चौथो, पाँचौं, छैठौं, सातौं, आठौं, नवौं, दशौं, अरू सबैमा गणना अनुसार “औं” थप्ने । जस्तो - एघारौं, एकसय एकऔं, पाँच हजार बाइसौं आदि । यद्यपि निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा प्रथम, द्वितीय र तृतीय श्रेणी भनी संस्कृत शब्दको प्रयोग भएको पाईन्छ ।

२.१.३९ **सङ्ख्यावाची शब्दहरू** : सङ्ख्यावाची शब्दहरूलाई परिशिष्ट-१६ मा दिईएको छ ।

२.१.४० **महिनाको उल्लेखन**: महिनाको उल्लेख गर्दा परिशिष्ट १७ बमोजिमको नाम प्रयोग गर्नुपर्छ ।

२.१.४१ **सूत्रको प्रयोग गर्ने विधि**: सूत्रको प्रयोग यसरी गर्नुपर्छ ।

जम्मा सेवा वर्ष × मासिक पारिश्रमिक

५०

परिच्छेद ३

कानूनको मसौदामा प्रयोगहुने चिह्न

३.१ लेख्य चिह्न

कानूनको मसौदाको क्रममा विविध प्रकारका लेख्य चिह्नहरूको प्रयोग गर्ने अभ्यास रहेको पाईन्छ । लेख्य चिह्नहरूको प्रयोगले वाक्यको अर्थलाई स्पष्ट गर्ने हुनाले यिनका प्रयोग सही रूपमा गर्नु आवश्यक छ । कानूनमा निम्नबमोजिमका लेख्यचिह्नहरूको प्रयोग गर्ने अभ्यास रहेकोछ:

३.१.१ पूर्णविराम (।)

वाक्यको पूर्ण रूपमा अन्त्य भएपछि पूर्णविराम चिह्नको प्रयोग गर्नुपर्छ । जस्तै: यस ऐनको नाम भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ रहेको छ । यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ । अपूर्ण वाक्य पश्चात पूर्णविरामको प्रयोग गरिंदैन ।

नेपाली कानूनको लेखन शैलीको परम्परागत अभ्यास अध्ययन गर्दा एउटै दफा, उपदफा, खण्ड, उपखण्ड, स्पष्टीकरण, प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश जति लामा भए पनि एउटै वाक्यमा लेखी अन्तमा पूर्ण विराम दिने गरेको पाईन्छ ।

उदाहरण

(सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ९७ को उपदफा (३) मा वाक्य लामो भए पनि बीचमा पूर्णविराम प्रयोग नगरी एकै पटक अन्त्य गरिएको छ । “सैनिक अदालतबाट मुद्दाको कारबाही समाप्त भएपछि त्यस्तो सैनिक अदालतबाट भएको ठहर सजायलाई सदर गर्ने अधिकारी वा सो अधिकृतभन्दा माथिको अधिकृतले र त्यस्तो सजाय सदर गराउनु नपर्ने सैनिक अदालतको ठहर पछि सेना, चमु, पृतना वा वाहिनीपतिले मुद्दाको पुर्पक्षको क्रममा सैनिक अदालत समक्ष पेश भएको कसूरसँग सम्बद्ध मालसामान, लिखत, जफज गर्न, नष्ट गर्न वा त्यसको हकदार भनी दावी गर्ने व्यक्तिलाई फिर्ता दिन वा विक्री गर्न मनासिव माफिकको आदेश दिन सक्नेछ ।”

पछिल्ला चरणमा भने यसको अभ्यासमा केही कमी आएको पाईन्छ । एउटा दफा, उपदफा, खण्ड, उपखण्ड, स्पष्टीकरण, प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा एउटा विषय मात्र लेखिनु राम्रो हुन्छ र कानूनको तर्जुमाको आदर्श मान्यता पनि यही हो । एउटा दफा, उपदफा, खण्ड, उपखण्ड, स्पष्टीकरण, प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश एउटै वाक्यमा लेखिनु आवश्यक र जरूरी छैन । आवश्यकता अनुसार बीच बीचमा पनि वाक्य पूरा गरी पूर्ण विरामको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

उदाहरण

मालसामानको बहुविधिक ढुवानी ऐन, २०६३ को दफा ५ को उपदफा (२) मा “उपदफा (१) मा लेखिएदेखि बाहेक कुनै इजाजतपत्रवालाले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम विपरीत कुनै अन्य काम गरेमा विभागले त्यस्तो इजाजतपत्रवालालाई मनासिव माफिकको समय दिई सो काम सुधार गर्न मौका दिनेछ । त्यसरी मौका दिँदा पनि इजाजतपत्रवालाले आफ्नो काममा सुधार नगरेमा विभागले निजलाई दिएको इजाजतपत्र रद्द गर्नेछ ।” भनी एकै दफा उपदफामा पनि विचमै वाक्य पूरा गरी पूर्ण विराम दिने गरेको पनि देखिन्छ ।

३.१.२ अल्पविराम (,)

अल्पविराम भनेको आंशिक विश्राम हो । वाक्यमा एकै प्रकारका पद, पदावली, उपवाक्य आदिलाई छुट्ट्याउन, संयोजक पद प्रयोग नभएका ठाउँमा, संयुक्त वाक्यमा र कथयिता अंशको पछाडि अल्पविरामचिह्न प्रयोग गरिन्छ । नेपाली कानूनको लेखन शैलीमा अल्पविरामको (,) को अभ्यासलाई निम्नानुसार अध्ययन गर्न सकिन्छ:-

(क) संविधान, ऐन, अध्यादेश, नियमावली, विनियमावली, निर्देशिकाको संक्षिप्त

नाम पछि

संविधान, ऐन, अध्यादेश, नियमावली, विनियमावली, निर्देशिकाको संक्षिप्त नाम पछि (,) अल्प विराम दिई तत्पश्चात साल उल्लेख गर्ने अभ्यास रहेको छ ।

(१) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३

(२) केही सार्वजनिक लिखत प्रमाणीकरण ऐन, २०६४

(ख) प्रस्तावनाको अन्त्यमा

.....वाञ्छनीय भएकोले,

..... आवश्यक भएकोले,

(ग) “देहायका” वा “देहाय बमोजिमका” भन्ने शब्दहरू प्रयोग भएका दफा वा उपदफा पछि दिईने खण्डहरू र खण्डहरू पछि दिईने उपखण्डहरूको अन्त्यमा (,) अल्प विरामको प्रयोग गरिन्छ । तर,

(१) परिभाषा अन्तरगत दिईने खण्ड पश्चात, र

जस्तो सडक बोर्ड ऐन, २०५८ को दफा २ पछि खण्ड (क) पछि क्रमश खण्ड (ठ) सम्म दिईएको प्रत्येक परिभाषाको वाक्य पूरा भएपछि पूर्ण विराम दिईएको छ ।

- (२) अन्तिम खण्ड वा उपखण्ड पश्चात पूर्णविरामको प्रयोग गरिन्छ ।
सोही ऐनको दफा ५ को प्रत्येक खण्डहरूको अन्त्यमा (,) अल्प
विराम र अन्तिम खण्ड पश्चात पूर्णविरामको प्रयोग गरिन्छ ।
- (३) कुनै पदाधिकारी र सदस्यहरू रहेको समिति, उपसमिति वा
कार्यटोली जस्ता अंगहरूको निर्माण गरिने उपदफा, खण्ड र
उपखण्डहरूको अन्त्यमा अल्प विराम दिने गरिएको छैन ।
पदाधिकारी वा सदस्यको अगाडी योग्यता वा विवरण लेखेर ड्यास
(-)चिह्न दिइ कायम हुने पद लेख्ने गरिएकोछ ।

जस्तो: (३) उपदफा (१) बमोजिमको कल्याणकारी कोष सञ्चालन
गर्न देहाय बमोजिमको सात सदस्यीय एक सैनिक
कल्याणकारी कोष सञ्चालन तथा व्यवस्थापन समिति
रहनेछ:-

(क)	प्रधान सेनापति	- अध्यक्ष
(ख)		- सदस्य
(ङ)		- सदस्य

(घ) **संयोजक नभएका विभिन्न शब्दावलीको प्रयोगमा**

जस्तो नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद, अर्थ मन्त्रालय, मुख्य सचिव, डीन,
कानून संकाय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, प्रतिनिधि, नेपाल चेम्बर अफ
कमर्स ।

(ङ) **समान किसिमका पदको पछिल्लिर**

जस्तो सामान्य कानूनको प्रयोगमा कुनै पनि नागरिकमाथि धर्म, वर्ण,
लिङ्ग, जात, जाति, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा ती मध्ये कुनै
कुराका आधारमा भेदभाव गरिनेछैन ।

(च) **संयोजक नभएका समान किसिमका पदावलीमा**

विश्वविद्यालयले व्यक्तिसरह चलअचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, उपभोग गर्न,
वेचबिखन गर्न वा अन्य किसिमले व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(छ) “तर” वाट शुरू हुने प्रतिबन्धात्मक प्रावधानमा “तर” भन्दा पछि ।

जस्तो - बैंक तथा वित्तिय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा १८ (१)
(भ्र) मा तर, नेपाल सरकारले शेयर खरिद गरेकोलागू हुने
छैन ।

तर,

- (१) सर्वसाधारण शेयरधनीको तर्फबाट निर्वाचन हुने संचालकको हकमा उल्लिखित योग्यता आवश्यक पर्ने छैन ।

३.१.३ अपूर्ण विराम (:)

यसलाई थोप्ले विराम वा सापेक्ष विराम पनि भन्ने गरिएको पाइन्छ । नेपाली कानूनको लेखन शैलीमा अपूर्ण विराम (:) को प्रयोग तथा अभ्यासलाई निम्नानुसार अध्ययन गर्न सकिन्छ:-

- (क) प्रस्तावनामा “प्रस्तावना” शब्द भन्दा पछि । जस्तो:

प्रस्तावना: राष्ट्रको औद्योगिक विकासका लागि उद्यमशीलता, गुणस्तरयुक्त व्यवस्थापन, प्रविधि र प्राविधिक जनशक्तिको खाँचोलाई पूरा गरी उद्योग क्षेत्रको विकासबाट अर्थ व्यवस्थालाई सबल तुल्याई औद्योगिक व्यवसायको विकास गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

- (ख) स्पष्टीकरणमा “स्पष्टीकरण” शब्द भन्दा पछि ।

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २३ को प्रतिबन्धात्मक व्यवस्थाको **स्पष्टीकरण:** यस दफाको प्रयोजनकोलागि मुख्य भई कामकाज गर्ने अधिकारी भन्नाले कम्पनी वा संगठित संस्थाको अध्यक्ष, सञ्चालक समितिको सदस्य, महाप्रबन्धक, प्रबन्धक, निर्देशक वा सोही हैसियतमा कामकाज गर्ने पदाधिकारी सम्भन्नु पर्छ ।

- (ग) दफा त्रुटि पछि ।

३. स्वास्थ्य सेवाको गठन: नेपाल स्वास्थ्य सेवा नामको एक सेवा गठन गरिएको छ ।

- (घ) सामान्यतः उपदफा, खण्ड र उपखण्डहरूमा त्रुटि दिइने प्रचलन छैन । यदी कतै दिन पर्‍यो भने त्यस्तो त्रुटिको पछि ।

७. दैनिक तथा भ्रमण: देहाय बमोजिम दैनिक तथा भ्रमण भत्ता दिइनेछ:-

- (क) दैनिक भत्ता:

- (ङ) स्वतः, स्पष्टतः, निःशर्त, अतः, पुनः जस्ता व्याकरणको नियम बमोजिमका शब्दमा ।

३.१.४ अर्ध विराम (;)

अल्पविरामभन्दा बढी र पूर्ण विरामभन्दा कम विश्राम हुँदा अर्धविरामचिह्न प्रयोग गरिन्छ । यो आधा अडान हो । कानून तर्जुमामा अर्धविरामको प्रयोगमा एकरूपता देखिदैन । वाक्यबाट अर्थ टड्कारो र स्पष्ट पार्न भिकिएका श्रृङ्खलित पदावलीहरूमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ मा कतै अल्पविराम र कतै अर्धविराम प्रयोग भएको देखिन्छ भने नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा सबैतिर अल्पविरामको प्रयोग भएको पाइन्छ । पूर्णविरामपछि कुनै कुराको उदाहरण दिँदा उदाहरणार्थमा सापेक्ष वा निर्देशचिह्नभन्दा अर्ध विरामचिह्न दिनुपर्छ । अर्ध विरामले लामा वाक्यमा वाक्यसरह नै प्रयोग भएको उपवाक्यलाई छुट्याउने काम गर्छ । एउटै वाक्यमा शब्द, पदावली र उपवाक्य छुट्याउनुपर्दा शब्द र पदावली छुट्याउन अल्पविराम र उपवाक्य छुट्याउन अर्धविराम प्रयोग गर्नुपर्छ । दुईभन्दा बढी स्वाधीन उपवाक्य भएका वाक्यमा दुई वाक्यलाई जोड्न निरपेक्ष संयोजक र बाँकी उपवाक्य जोड्न अर्धविराम प्रयोग गर्नु नेपाली वाक्यमाचिह्न प्रयोगका दृष्टिले उपयुक्त हुन्छ ।

३.१.५ निर्देशचिह्न, अपूर्ण विराम, सापेक्षविराम र योजकचिह्नको संयुक्त रूप (:-)

कुनै विषयको निश्चित सूचना दिँदा निर्देशचिह्न प्रयोग गरिन्छ । यसलाई अपूर्ण विराम र सापेक्षविराम पनि भनिन्छ । नेपाली कानूनको लेखन शैलीमा निर्देशचिह्न अपूर्ण विराम, सापेक्षविराम र योजकचिह्नको संयुक्त रूपको (:-) अभ्यासलाई निम्नानुसार अध्ययन गर्न सकिन्छ:-

(क) “देहाय” मा कुनै कुराहरू भन्नु पर्ने दफा, उपदफा, खण्ड, उपखण्ड आदिहरूमा ।

जस्तो (केही सार्वजनिक लिखत प्रमाणीकरण (कार्यविधि) ऐन, ०६३ को दफा २ (क)

“सार्वजनिक लिखत” भन्नाले देहायका लिखत सम्भन्नु पर्छ:-

(क),

(ख),

(ख) केही सार्वजनिक लिखत प्रमाणीकरण (कार्यविधि) ऐन, ०६३ को दफा १७ देहायका कानूनहरू खारेज गरिएका छन्:-

(क) लालमोहर ऐन, २०१५,

(ग) “देहाय” लेखिएका दफा, उपदफा, खण्ड, उपखण्ड, स्पष्टीकरण, प्रतिबन्धात्मक प्रावधानको अन्त्यमा ।

केही नेपाल ऐनको व्यवस्था जगाउने ऐन, २०६३ को दफा २ (ख) मा देहायका ऐनमा “निर्वाचन सम्बन्धी केही नेपाल संशोधन गर्ने अध्यादेश, २०६२” बाट भएको संशोधन:-

(१) स्थानीय निकाय (निर्वाचन कार्यविधि) ऐन, २०४८,

(२) मतदाता सम्बन्धी ऐन, २०५२ ।

सैनिक ऐन, २०६३ को दफा १३ को उपदफा (१) मा देहायकाको व्यक्ति नेपाली सेनामा नियुक्त हुन अयोग्य मानिनेछ:-

(क) गैर नेपाली नागरिक,

(ख)

(ग)

(घ)

(ङ) दफा १२ को उपदफा (४) बमोजिम तोकिएको योग्यता नभएको ।

३.१.६ अल्पविराम र योजकचिह्नको संयुक्त रूप (-)

नेपाली भाषामा यसचिह्नको कुनै मान्यता छैन । यद्यपि नेपाली कानूनको लेखन शैलीमा कुनै वाक्य पुरा नभएको अवस्थामा सो वाक्यलाई पुरा गर्नका लागि त्यसपछि केही लेखिँदैंछ भने (-)चिह्नको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यसचिह्नको प्रयोग खास गरी देहायको अवस्थामा हुने गरेकोछ ।

(क) दफा ३ को परिभाषा खण्डको शुरूमा विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

गयल वा हिरासतमा परेको समयको गणना: सैनिक ऐन, ०६३ को दफा १२४ मा दफा १२३ को उपदफा (२) को खण्ड (क) को प्रयोजनको लागि,- गरिवी निवारण कोष ऐन, २०६३ को दफा ३४ गरिवी निवारण कोष अध्यादेश, २०६२ निष्क्रिय भएपछि अर्को अभिप्राय नदेखिएमा सो निष्क्रियताले,-

सुरक्षित कारोबार ऐन, २०६३ को दफा ३० को उपदफा (२) को खण्ड (घ) कृषिजन्य उत्पादन खरिद गर्ने व्यक्तिको हकमा,-

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५० को उपदफा (५) को खण्ड (ख) खरिद सम्भौता भई सकेको अवस्थामा,-

३.१.७ प्रश्नवाचकचिह्न (?)

जिज्ञासा प्रकट गर्दा वा प्रश्न सोझा प्रश्नवाचकचिह्न प्रयोग गरिन्छ । जस्तै: तिम्रो नाम के हो? तपाईंको ठेगाना कहाँ हो? मुलुकी ऐन साक्षी बकाउँदा साक्षीलाई प्रारम्भमा सोधिने प्रश्न ।

३.१.८ विस्मयसूचकचिह्न (!)

आश्चर्य, घृणा, हर्ष, विस्मात आदि विशेष भाव बुझाउन विस्मयसूचकचिह्न प्रयोग गरिन्छ । कानूनको लेखनमा आश्चर्य, घृणा, हर्ष, विस्मात आदि विशेष भाव बुझाउन शैलीमा प्राय लेखिने अभ्यास देखिदैन ।

३.१.९ कोष्ठकचिह्न ()

अर्थ स्पष्ट पार्न र क्रम जनाउन कोष्ठकचिह्नको प्रयोग गरिन्छ । जस्तै: भ्यागुतो उभयचर (जमिन र पानी दुवैमा बस्ने) हो । (१) (२) (३) (४) ...

(क) संशोधन ऐनको संक्षिप्त नाम जनाउन

“श्रम (दोस्रो संशोधन) ऐन, २०६३”

(ख) उल्लिखित अनुसूचीको दफा, उपदफाको सम्बद्धता जनाउने

अनुसूची - १

(दफा २ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित)

(ग) अंकलाई अक्षरमा र अक्षरलाई अंकमा लेख्दा:

रू. ४ (चार)

आठ दशमलव तीन तीन (८.३३) (मालसामानको बहुविधिक ढुवानी दफा

२२ (३)

टेबुलमा रकमको इकाई जनाउन ।

पेशकी खर्च ऐन, २०६३ को अनुसूची-२ बाट

१	२	३	४	५	६
क्रमसंख्या	अनुदान संख्या	शीर्षकको नाम	चालु खर्चतर्फ विनियोजित रकम (रू. हजारमा)
१	११	राजदरवार	१८३३

(घ) शब्द वा पदावलीको अर्थ स्पष्ट, सिमित वा विस्तार

(१) अर्थ स्पष्ट गर्न “बृहत्तर जनकपुर क्षेत्र” भन्नाले माध्यमिकी (पंचकोशी)

परिक्रमा मार्गभिन्न पर्ने ढेराकचुरी कन्चनवन (हरिनमरी)-बृहत्तर

जनकपुर क्षेत्र विकास परिषद् ऐन, २०५५ को दफा २ (क) यहाँ कोष्ठको

प्रयोग त्यही स्थानको अर्को नाम पनि राखेर अभि स्पष्ट गर्न प्रयोग भएको छ ।

- (२) सेड (छप्पर) - स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १३७ (१),
- (३) धानुक (राजवंशी) - आदिवासी/जनजाती ऐन, २०५८ को अनुसूची
- (४) न्याय र सद्विवेक (एक्स एक्वा एट वानो) वा प्राकृतिक समन्याय (एमिएवल कम्पोजिटर) को सिद्धान्त बमोजिम विवादको निरूपण गर्न सक्नेछ । मध्यस्थता ऐन, २०५५ दफा १८ को उपदफा (२)
- (५) काबूबाहिरको परिस्थिति (फोर्श मेजर) सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५२ (२) (भ),
- (६) निर्णयकर्ता (एड्जुडिकेटर) ऐ. दफा ५८ (४) (क),
- (७) सामुहिक बचत कोष (म्युच्युअल फण्ड) (कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १२),
- (८) खुद सम्पत्ति (नेटवर्थ) कम्पनी ऐन, २९ (१) (ख),
- (९) वित्तीय विवरणहरू (फिनान्सियल स्टेटमेन्ट) ऐ. दफा १६५ (क),
- (१०) भौतिक पूर्वाधार सुविधा (इन्फ्रास्ट्रक्चर फ्यासिलिटि) ऐ. दफा १७६ (१) को प्रतिबन्धात्मक प्रावधान,
- (११) वरिष्ठ चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट (एफ.सी.ए.) नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ को दफा ७ को उपदफा (४),
- (१२) नियमनकारी निकाय (रेगुलेटरी बडी) ऐ. दफा ५ (क),
- (१३) दर्तावाला लेखापरीक्षक (रजिस्टर्ड अडिटर) ऐ. दफा २ (भ),
- (१४) निर्णय पुस्तिका (माइन्युट) नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३ को दफा १५ (छ),
- (१५) निर्णयको विवरण (माइन्युट) बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ दफा २३ (७), चल सम्पत्ति भाडामा लिन कर्जा (लिजिङ्ग फाइनान्स) ऐ. दफा ४७ (३) (थ), स्थलगत (अनसाइट) ऐ. दफा ५२ (१),
- (१६) आयोडिनयुक्त नून (उत्पादन तथा बिक्री वितरण) ऐन, २०५५ को दफा १७ (४) (ड) मा - आयोडिनको मात्रा (पि.पि.एम.मा) भनेर संक्षिप्त नाम लेखिएको देखिन्छ तर उक्त ऐनमा पि.पि.एम.को परिभाषा पनि छैन र यस अघि कहिले कतै यसको पूर्ण रूपको पनि उल्लेख भएको छैन ।

- (१७) एक्रोनिम लेखनको लागि कोष्ठको प्रयोग -अध्यक्ष, सोसाइटी अफ कन्सल्टिड आर्किटेक्चरल एण्ड इन्जिनियरिड फर्म (स्व्याफ) -निर्माण व्यवसाय ऐन, २०५५ को दफा १३ (१) को छ।
- (१८) कुनै वैज्ञानिक वा प्राविधिक नाम सोही रूपमा प्रयोग गर्न: ए ०११ एफ.एम.डी. भाइरस ओ. (पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५ को अनुसूची को २ नं. आयोडिनयुक्त नून (उत्पादन तथा बिक्री वितरण) ऐन, २०५५ को दफा १७ को उपदफा (४) (ड) मा - आयोडिनको मात्रा (पि.पि.एम.मा) भनेर संक्षिप्त नाम लेखिएको देखिन्छ तर उक्त ऐनमा पि.पि.एम.को परिभाषा पनि छैन र यस अघि कहिले कतै यसको पूर्ण रूपको पनि उल्लेख भएको छैन ।
- (१९) दशमलव जनाउने अंक: आठ दशमलव तीन तीन (८.३३)

३.१.१० उद्धरणचिह्न (" "र' ')

खास गरी संशोधन ऐनको विधेयक मसौदा तर्जुमा गर्दा उद्धरणचिह्नको प्रशस्त मात्रामा प्रयोग गरिन्छ । “नेपाल न्याय सेवाको” भन्ने शब्दहरूको सट्टा “नेपाल न्याय सेवा र नेपाल लेखापरीक्षण सेवाको” भन्ने शब्दहरू राखिएका छन् । (निजामती सेवा ऐन, (दोस्रो संशोधन) २०६४ को दफा ८)

उदाहरण

- (क) पद वा पदावलीको अर्थको परिभाषा: परिभाषा दफाबाट (क) “डीन” भन्नाले विश्वविद्यालय अन्तर्गत स्थापित विभिन्न संकायका प्रमुख सम्भन्धनुपर्छ ।
- (ख) “साधन-स्रोत परिषद्” भन्नाले दफा १४ बमोजिम साधन-स्रोत परिषद् सम्भन्धनु पर्छ ।
- (ग) सैनिक ऐन, २०६३ को दफा २२ को स्पष्टीकरण: यस दफाको प्रयोजनको लागि “कर्तव्यपालनको सिलसिलामा असल नियतले गरिएको कुनै कार्य” भन्नाले।
- (घ) सैनिक ऐन, २०६३ को दफा ८९ (ख) सिटरोल फारामको सक्कलै वा सो फाराम जिम्मा रहेको अधिकारीबाट “सक्कल बमोजिम नक्कल दुरूस्त छ” भनी हस्ताक्षर गरी दिएको नक्कल ।

(ड) बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ४८ को उपदफा (१) को खण्ड (क) को प्रतिबन्धात्मक प्रावधान तर, “ख” र “ग” वर्गका इजाजतपत्र ।

(टिप्पणी - बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा १९ को खण्ड (ख) को प्रतिबन्धात्मक प्रावधानको २ मा ‘घ’ वर्ग भनिएको । यस्तै प्रकृतिको वर्ग उल्लेख गर्दा धेरैजसो ऐनमा दोहोरो उद्धरणकै प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी दोहोरो उद्धरण गरिनु नै एकरूपताका लागि उपयुक्त हुने देखिन्छ ।)

(च) **रूपान्तर:** “शाही नेपाली सेना” को सट्टा “नेपाली सेना” (सैनिक ऐन २०६३ दफा १४५ (क))

(छ) **संक्षिप्त नामको उद्धृत:** यस ऐनको नाम “प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९” रहेको छ ।

३.१.११ लिपिचिह्न

एउटै पाठ्यसामग्री भित्र सकभर वैकल्पिक लिपिहरूको प्रयोग गर्नुहुदैन । उदाहरणार्थ ‘ण’ को प्रयोग गरे पाठ्यसामग्रीभरि नै यस्तै ‘ण’ लेख्नुपर्छ तर ‘ण’ र ‘रा’ को मिश्रण गर्नुहुदैन । संयुक्त अक्षरहरूको प्रयोग गर्दा पनि भरसक वर्णहरूको अलग पहिचान हुने लिपिचिह्नको प्रयोगमा जोड दिनु पर्छ । जस्तै: ‘भण्डार’ र ‘भन्डार’ मध्ये ‘भण्डार’ को प्रयोग गर्नुपर्छ ।

३.१.१२ योजकचिह्न (-)

अपूर्ण द्वित्व भई बनेका शब्द र पङ्क्तिका अन्त्यमा शब्द नअटेमा टुक्र्याउनुपर्दा योजकचिह्नको प्रयोग गरिन्छ । व्याकरणको नियम अनुसार आ-आफ्नो, स-साना, भू-संरक्षण, भू-उपयोग, भू-एकीकरण उप-प्रधानमन्त्री, सब-युनिट, ओसार-पसार, सह-प्राध्यापक, पत्र-पत्रिका, सदस्य-सचिव, आय-व्यय, समय-समयमा, गैर-नेपाली, जानी-जानी, दान-दातव्य, हुल-हुज्जत जस्ता शब्दावलीहरूमा योजकचिह्नको प्रयोग भएको पाइन्छ । यद्यपि नेपाली कानूनको लेखन शैलीमा देहायको अवस्थामा यसचिह्नको प्रयोग गरिन्छ । सबै ऐनहरूमा यस्ता शब्दावलीहरूको प्रयोगमा एकरूपता कायम छैन ।

(क) **“भाग” र “परिच्छेद” को क्रम छुट्याउन**

भाग - १, परिच्छेद - १,

(ख) **“अनुसूची” को क्रम छुट्याउन**

अनुसूची - १

- (ग) “देहाय” पछि लेखिने उपदफा, खण्ड र उपखण्डहरूमा समिति, उपसमिति वा कार्यटोली जस्ता अंगहरूको पदाधिकारी र सदस्यहरू उल्लेख गर्नु पर्दा ।
- (घ) (३) उपदफा (१) बमोजिमको कल्याणकारी कोष सञ्चालन गर्न देहाय बमोजिमको सात सदस्यीय एक सैनिक कल्याणकारी कोष सञ्चालन तथा व्यवस्थापन समिति रहनेछ :-
(क)	प्रधान सेनापति	- अध्यक्ष
(ख)		- सदस्य
(ङ)		- सदस्य
- (सैनिक ऐन, २०६३ को दफा २९ उपदफा (३))

३.१.१३ **थोप्ला थोप्लाचिह्न** (.....)

पछि भर्न सकिने गरी खाली ठाउँ राख्नु पर्दा । यस्तो अभ्यास अनुसूचीमा रहेको शपथ सम्बन्धी व्यवस्थामा पछि नाम, मिति र पद लेख्न तथा दस्तखत गर्न मिल्ने गरी खाली ठाउँ राख्नका लागि प्रचलनमा रहेको छ ।

म ईश्वरको नाममा, प्रतिनिधिसभाको घोषणा, २०६३ प्रति पूर्ण वफादार रही पदको ... ।

नाम :.....

सही :

मिति :

दस्तखत : (नेपाल कानून आयोग ऐन, २०६३ को अनुसूची)

३.१.१४ **निम्न रेखाङ्कन (कच) (अण्डरलाइन)चिह्न** (-)

कानूनको लेखनमा देहायको अवस्थामा कच चिह्नको प्रयोग (-) गरिन्छ:-

(क) **लामो त्रुटिमा**

औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठानको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको
ऐन

- (ख) **प्रस्तावना शब्दमा** “प्रस्तावना” शब्दको तल । प्रस्तावना : राष्ट्रको औद्योगिक विकासका लागि उद्यमशीलता, गुणस्तरयुक्त व्यवस्थापन, प्रविधि र प्राविधिक जनशक्तिको खाँचोलाई पूरा गरी उद्योग क्षेत्रको विकासबाट

अर्थ व्यवस्थालाई सबल तुल्याई औद्योगिक व्यवसायको विकास गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

(ग) **भाग र परिच्छेदको त्रुटिमा:** (तर भाग र परिच्छेदलाई कच दिईदैन ।)

भाग - २

गाउँ विकास सम्बन्धी व्यवस्था

परिच्छेद - १

गाउँ विकास क्षेत्र, वडा विभाजन र वडा समिति

परिच्छेद - ३

गाउँ विकास सम्बन्धी व्यवस्था

(स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५)

(घ) **दफा उपदफा वा खण्डहरूको त्रुटिमा**

३. **स्वास्थ्य सेवाको गठन:** नेपाल स्वास्थ्य सेवा नामको एक सेवा गठन गरिएको छ ।

तल: सामान्यतः उपदफाको त्रुटि हुँदैन । तर, केही ऐनहरूमा उपदफा वा खण्डहरूको शीर्षक दिइएको पाइन्छ । यसरी उपदफा वा खण्डहरूको शीर्षक दिइएको अवस्थामा त्यस्तो उपदफा वा खण्डहरूको त्रुटिको तल कच गरिनु पर्छ ।

७. **दैनिक तथा भ्रमण भत्ता:**(१) देहाय बमोजिम दैनिक तथा भ्रमण भत्ता दिइनेछ :-

(क) दैनिक भत्ता :

.....

(ख) भ्रमण भत्ता :

(संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको पारिश्रमिक, सेवाको शर्त र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०५३)

(ड) **स्पष्टीकरणमा**

स्पष्टीकरण: यस परिच्छेदमा “भवन निर्माण” भन्नाले(स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १४९)

(च) **कोलमको त्रुटिमा** कुनै कुनै ऐनहरूका दफा, उपदफा, खण्ड र उपखण्डहरूमा “देहाय बमोजिम” भनी कोलम छुट्याइएको पाइन्छ । यस्तो

कोलमहरूमा त्रुटि दिइने प्रचलन समेत रहेको छ । यसरी कोलममा त्रुटि दिइएको भए प्रत्येक कोलमको त्रुटिको तल कच गर्नु पर्दछ ।

२०. सडक निर्माण, सम्भार तथा सुधार दस्तुर: (१) देहाय बमोजिमको दरमा सडक निर्माण तथा सम्भार दस्तुर लगाइने र असुल उपर गरिनेछ:-

<u>सवारीको किसिम</u>	<u>दर प्रति सवारी</u>
(क) कार, जीप, माइक्रोबस	मूल्यको साठे एक प्रतिशत
(ख)

(छ) अनुसूचीको शीर्षकमा कतिपय ऐनहरूमा “अनुसूची” को तल, कतिपयमा “.....सँग सम्बन्धित” भन्नेको तल र कतिपयमा दुवैको तल कच गरिएको पाइन्छ । त्यसको विपरित कतिपय ऐनहरूका अनुसूचीको त्रुटि तल पनि कच गरिएको पाइएको छैन । यस विषयमा एकरूपता हुन सकोस भन्नका लागि अनुसूचीको त्रुटिमा मात्र कच गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

अनुसूची

(दफा १० को उपदफा (७) सँग सम्बन्धित)

शपथ

अनुसूची - १

(दफा ७ को उपदफा (४) सँग सम्बन्धित)

सेनामा रहने पदहरू

(ज) सूत्रको प्रयोगमा

१८. निवृत्तिभरण वा उपदान: (१) (क).....

.....

(ख)वा देहायको हिसावले हुने मासिक निवृत्तिभरण मध्ये कुनै एक रोज्न सक्नेछ:-

जम्मा सेवा वर्ष × मासिक पारिश्रमिक

५०

(संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको पारिश्रमिक, सेवाको शर्त र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०५३)

३.१.१५ टेबल

कानूनको तर्जुमा गर्दा सामान्यतः अनुसूचीमा बाहेक अन्यत्र टेबुलको प्रयोगलाई वाञ्छनीय मानिदैन । सम्भव भएसम्म टेबुलको विकल्प खोजिनु पर्छ । अन्य विकल्पहरू भन्दा टेबुलको प्रयोग गर्दा स्पष्टता आउने देखिन्छ भने मात्र उपयोगमा ल्याउनु पर्छ । नेपालमा कानून तर्जुमा गर्दा अनुसूचीमा मात्र नभई ऐनको दफा, उपदफा आदिमा समेत टेबुलको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(क) नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ८

पद	खुल्ला प्रतियोगिताद्वारा	बढ्दा	
		कार्यक्षमताको मूल्यांकनद्वारा	आन्तरिक प्रतियोगितात्मक परीक्षाद्वारा
(क) सहायक पहिलो तहको पदमा	१००%	×	×
(ख) सहायक दोस्रो तहको पदमा	५०%	५०%	×

(ख) अनुसूचीमा टेबुलको प्रयोग ।

(पेशकी खर्च ऐन, २०६३ को अनुसूची - २)

१	२	३	४	५	६
क्रमसंख्या	अनुदान संख्या	शीर्षकको नाम	चालु खर्चतर्फ विनियोजित रकम (रु. हजारमा)
१	११	राजदरवार	१८३३

परिच्छेद ४

भाषा शुद्धाशुद्धि

४.१ शब्दको शुरूमा ह्रस्व हुने शब्दहरू

४.१.१ तद्भव शब्दको शुरूमा र शब्दको बीचमा

तद्भव शब्दको शुरूमा र शब्दको बीचमा इकार र उकार ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: नुन, पिरो, नुनिलो, बाहिर, मिलिकक आदि । तर क्षतिपूर्ति दीर्घीभवनका रूपमा स्वीकारिएका शब्दहरूमा भने बीचको इकार (इ), उकार (उ) लाई दीर्घ (ई, ऊ) लेख्नुपर्छ । यस सम्बन्धी उदाहरण परिशिष्ट-१७ मा दिइएको छ ।

यद्यपी क्षतिपूर्ति दीर्घीभवनमा परेका यस्ता शब्दमा प्रत्यय लागी बनेका तद्विद्वान्त शब्दको इकारउकार भने ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: सिपालु (सीप+आलु), दुधालु (दूध+आलु), स्वीकानु (स्वीकार+नु), बुढ्याई (बूढो+याई) आदि ।

४.१.२ तत्सम हुँदा शब्दको शुरू र शब्दको बीचमा दीर्घ लेखिने भए पनि तद्भव भइसकेपछि चाहिँ ह्रस्व लेखिन्छ । यस सम्बन्धी उदाहरण परिशिष्ट-१८ मा दिइएको छ ।

४.१.३ अनुकरणमूलक शब्दको बीचमा आउने इकार ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: तिरिमिरी, भिलिमिली, सिरिरी आदि ।

४.१.४ निर्मित वा व्युत्पन्न नेपाली नाम शब्दका अगाडि रहेको 'इ-उ' ह्रस्व लेखिन्छन्:

४.१.५ आगन्तुक नेपाली नाम शब्दका अगाडि रहेका 'इ-उ' ह्रस्व लेखिन्छन्: जस्तै - इँजार, इज्जत, इथर, इनाम, इनामेल, इन्कार, इन्क्लाव, इन्च, इन्जिन, इन्जिनियर, इसारा, डिन, डिपो, डिसेम्बर, थिएटर, पिसाब, पिस्तोल, फिक्री, बिल, बिल्ला, भिटामिन, भिटो, मिनेट, मियाँ मिल, मिस, सिमेन्ट, हिसाब, हिस्सा, उजुर, उमेर, उर्दी, खुराफात, ट्युसन, तुजुक, तुम्लेट, बुइंगल, बुई, मुआबजा, मुकाबिला, मुलुक, मुस्लिम, सुट, सुब्बा, सुराक, स्कुटर, स्टुडियो, हुक्का, हुलाक आदि ।

४.१.६ वि, नि, निर, सु, उप, उद, दु 'उपसर्ग' लागेका शब्दहरूको पदादिको इकार उकार ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: विचार, विनाश, विजय, निपात, निश्चय, नियोग, सुमार्ग, सुकुमार, सुपाच्य, उपचार, उपहार, उपकार, उत्खनन, उत्पात, दुर्गम, दुर्विचार, दुर्बल आदि ।

४.१.७ द्वि, त्रि भएका सङ्ख्यावाची शब्दमा इकार ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: द्विबाहु, द्विमुख, त्रिकोण, त्रिजटा, त्रिभुज, त्रिपटक, त्रिशङ्कु, त्रिफला आदि ।

४.१.८ एकभन्दा बढी अक्षर रहेका नेपाली सर्वनाम शब्दका अगाडि आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: तिनी, तिमी, यिनी, उता, उनी, उहाँ आदि ।

- ४.१.९ अव्युत्पन्न नेपाली विशेषण शब्दका अगाडि आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: चिप्लो, चिम्लो, चिल्लो, चिसो, विटुलो, रिक्तो, उज्यालो, उज्झर, उताउलो, उल्टो, खुकुलो, जुम्सो, दुब्लो, सुकिलो आदि ।
- ४.१.१० सङ्ख्यावाचक नेपाली विशेषण शब्दका अगाडि रहेका इ-उ ह्रस्व हुन्छन् । जस्तै: -
त्रिचालिस, त्रिपन्न, त्रिसङ्घी, त्रियासी, त्रियानब्वे, त्रिहत्तर, दुई, उन्नाईस, उनन्तीस, उनन्चालीस, उनन्चास, उनन्साठी
- ४.१.११ आगन्तुक नेपाली विशेषण शब्दका अगाडि आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: इज्जतदार, इन्सान, इलमी, किताब, जिम्मेदार, दिक्क, दिक्दार, किरायावाला, किस्मती जिद्दीवाल, जिम्मावाल, दिवालिया, निजामती, फिरादी, भिउँटे, मिजासिलो, मिस्कट, सिकारी, सिक्किस्त, सिल्पट, हिम्मती, उम्मेदवार, उम्दा, उस्ताद, कुद्री, खुनी, खुब, खुलस्त, खुस, गुलाफी, गुल्जार, जुलुमी, दुरूस्त, बुर्जुवा, बुलन्द, मुनासिब, मुफ्त, मुलतबी, मुलुकी, मुस्कल, सुस्त, हुस्सु इत्यादी ।
- ४.१.१२ सम्पूर्ण नेपाली धातु (क्रियापदको मूल रूप), कृदन्त (धातुमा प्रत्यय लागेर बनेका नाम, विशेषण र अव्यय पद) र क्रियापदहरूका अगाडि आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: दिई, दिउन्जेल, दिएको, दिएर, लिन, लिनु, लिने, उठ्दा, उठ्न, उठ्ने, उठुन्जेल, उठेको, उठेर, भुक्ता, भुक्नु, भुक्ने, भुक्नुजेल, भुकेको, भुकेर, तिर्छ, तिर्नेछ, दिन्छ, दियो, लियो, लिनेछ, सिक्को, हिँड्यो, उभिन्छ, उभियो, सुत्यो आदि ।
- ४.१.१३ नाम, विशेषण, र अव्ययबाट बनेका नाम धातु (व्युत्पन्न धातु) का अगाडि आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: इच्छाउ (नु), इच्छाउ (नु), घिनाउ (नु), भित्रि (नु), सिद्धि (नु), दुब्लाउ (नु), धुलि (नु), फुरफुराउ (नु), सुरि (नु), हुनहुनाउ (नु) आदि ।
- ४.१.१४ वाच्यार्थक क्रिया (कर्म र भाववाच्य जनाउने क्रिया) र वाच्यार्थक कृदन्त शब्दका अगाडि आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: दिइनेछ, दिइन्छ, दिइयो, पिटिनेछ, पिटिन्छ, पिटियो, सिइनेछ, सिइन्छ, सिइयो, उँगिनेछ, उँगिन्छ, उँगियो, उठिनेछ, उठिन्छ, उठियो, सुतिनेछ, सुतिन्छ, सुतियो, चिरिएर, चिरिने, पिइएको, पिइने, लिइएको, लिइने, सिइएको, सिइने, उदाइएको, उदाइने, उर्लिएको, उर्लिने, लुटिएको, लुटिने, सुतिएको, सुतिने आदि ।
- ४.१.१५ नेपाली व्युत्पन्न अव्यय शब्दका अगाडि आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: दिउँसै, बिस्तारै, बिहानै, उता, उतिखेर, उतिजेल, उतिबेर, उतै, उसरी, उसै, उस्तरी, उहाँ उहिले, मुन्तिर, सुस्तरी आदि ।
- ४.१.१६ द्वित्व-प्रक्रिया (शब्द वा शब्दांश दोहोरिएर शब्द बन्ने प्रक्रिया) द्वारा बनेका अनुकरणात्मक शब्दका अगाडि आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: किटक्क, किरकिर, तिरिक्क, चिरचिर,

भिलिमिली, टिनटिन, टिलपिल, तिरतिर, पिलपिल, निथुक्क, मिरमिर, रिमरिम, सिमसिम, उकुसमुकुस, उथलपुथल, कुपुकुपु, कुपुक्क-कुपुक्क, खुरुखुरु, टुपुक्क, टुप्लुक्क, धुरुधुरु, फुरुक्क, भुसुक्क, मुसुक्क, लुरुलुरु, हुरुक्क आदि ।

४.१.१७ नेपाली अव्युत्पन्न अव्यय शब्दका अगाडि आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: इस, किन, छि, तिर, धिक्कार, निर, भित्र, बिसे, सित, हिजो, उँधो, उँभो, मुनि आदि ।

४.२. शब्दको बीचमा ह्रस्व इ, उ हुने शब्दहरू

४.२.१ अति, अधि, अनु, प्रति, परि, अभि उपसर्ग लागेका शब्दहरूको बीचमाको इकार उकार ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: अतिरिक्त, अतिवाद, अतिशय, अधिकार, अधिवक्ता, अनुहार, अनुकरण, प्रतिक्रिया, प्रतिगामी, परिकल्पना, परिक्रमा, अभियोग, अभिनन्दन आदि ।

४.२.२ इक, इका, इत, इम, इमा, इष्ठ, उक प्रत्ययहरूको इकार उकार ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: प्राज्ञिक, भाषिक, लेखिका, नायिका, गायिका, रचित, हेलित, पण्डित, स्वर्णिम, अग्रिम, आदिम, गरिमा, नीलिमा, महिमा, कनिष्ठ, वरिष्ठ, गरिष्ठ, जागरूक, भावुक, कामुक आदि ।

४.२.३ प्रत्यय लागेपछि दीर्घ इकारान्त शब्द ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: दुइटा, उपयोगिता, प्रभावकारिता, दायित्व, स्वामित्व आदि । (अपवाद: सतीत्व, स्त्रीत्व आदि) तर पृथक तथा स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग हुने दीर्घ इकारान्त शब्दहरू समास भएपछि पनि यथावत् लेख्नुपर्छ । जस्तै: भेडीगोठ, जडीबुटी, मैत्रीपूर्ण, बोलीचाली, हाँसीखेली, कोरीबाटी आदि ।

४.२.४ विभिन्न प्रत्ययहरू लागेर बनेका नेपाली व्युत्पन्न नाम शब्दका माझमा आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: दतिउन, सजिउन, कसिङ्गर, धसिङ्गर, पतिङ्गर, कमिनी, अधियाँ, जहानियाँ, बधियाँ, करिया, खसिया, बाँधिया, भरिया, मतियार, साँधियार, हतियार, देखाउटी, पुछ्छाउनी, फुकाउनी, बिसाउनी, जडाउरी, जिताउरी, सिँगाउरी, दतिउन, सजिउन, घँसेउटो, पसेउटो, रतेउली आदि ।

४.२.५ नेपाली अव्युत्पन्न नाम शब्दका माझमा आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: कमिलो, काइँलो, कात्तिक, खोइलो, घुइँचो, चिडिया, ज्यामिर, धादिङ, घुइमरो, नरिवल, पुरिया, पाइलो, फरिया, बर्दिया, बहिनी, विमिरो, साइत, सोइलो, कटुस, काउली, कुकुर, कुखुरा, कुसुन्डो, गउँत, चिउरा, चिउँडो, च्याखुरा, जाउलो, ढुकुर, दार्चुला, निबुवा, पटुका, पाउलो, पाखुरो, पुर्पुरो, फ्याउरो, बटुको, बाउसे, बाजुरा, भुसुनु, रसुवा, रूकुम, साउती, साउन, सिउर, सिन्धुली आदि ।

४.२.६ आगन्तुक नेपाली नाम शब्दका बीचमा आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: अक्सिजन, अख्तियार, अजिमा, अफिम, आइन्दा, इइलिस, इन्जिन, इन्जिनियर, एमोनिया, कमिटी, कमिसन, खुफिया, खरिदार, खरिद, गरिब, गुरिल्ला, चिलिम, जागिर, जिकिर, टुँडिखेल,

टेलिभिजन, ट्रान्जिस्टर, ट्रेनिङ, डिजाइन, डिजिटल, पालिस, पेट्रोलियम, पोलिस्टर, प्रेसिडेन्ट, प्लास्टिक, विल्डिङ, राइटर, राइफल, रेडियम, रेडियो, लाल्टिन, लिपिस्टिक, वाहियात, सेमिनार, हाकिम, हासिल, अङ्कुर, उजुर, कन्तुर, कसूर, कानून, गजुर, चाबुक, चुकुल, ताजुब, दस्तुर, ब्लाउज, मजबुत, मजदुर, महसुल, मौसुफ, सबुत, स्काउट, हुकुम, हजुर आदि ।

- ४.२.७ आगन्तुक नेपाली विशेषण शब्दका बीचमा आउने इ-उ पनि ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: अजिब, वाहियात, बुर्जुवा, मजबुत, महसुस आदि ।
- ४.२.८ अव्युत्पन्न नेपाली विशेषण शब्दका बीचमा आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: अमिलो, उभिन्डो, कटमिरो, कलिलो, खिरिलो, छरितो, धमिलो, सुकिलो, सुरिलो, हरियो, कन्जुस, खुकुलो, दुहनो, बाटुलो, बिटुलो आदि ।
- ४.२.९ नाम, विशेषण र अव्ययबाट बनेका नाम धातु (व्युत्पन्न धातु) का माझमा इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: अमिलि (नु), गहिन्याउ (नु), धमिल्याउ (नु), बाउँठि (नु), बाहिरि (नु), गुनगुनाउ (नु), ठिँगुरि (नु), दाउरि (नु), फुरफुराउ (नु), हुनहुनाउ (नु) आदि ।
- ४.२.१० कृदन्त शब्द इच्छार्थकवाहेक अरू क्रियापद, मिलित क्रिया (एकभन्दा बढी क्रियापद मिलेर बनेको क्रियापद) र मिलित क्रियामूलक कृदन्त शब्दका माझमा आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: उफ्रिएको, उफ्रिएर, उफ्रिँदै, उफ्रिनु, बिग्रिनु, मिल्किनु, सप्टिनु, सकिन्जेल, गरून्जेल, पठाउन, बोलाउने, मनाउन, सिकाउँदा, गरिन, गरिनु, गछिँन, गर्दिन, भइथिस, भइस्, बसाउँछ, बसुँला, हेराउँछ, हेरूँला, सघाउँछ, सघाउँला, गरिबक्सियो, दिइसक्यो, पढिहाल, भनिरट्यो, लेखिदियो, देख्नुहुन्छ, नास्नुभयो, हाँस्नुहुन्छ, खाइदिनु, खाइसकेर, गरिरहँदा, पढिसकेको, बसिहाल्नु, लेखिसकेर आदि ।
- ४.२.११ वाच्यार्थक क्रिया र वाच्यार्थक कृदन्त शब्दका बीचमा आउने इ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: गरिनेछ, गरिन्छ, पढिनेछ, पढिन्छ, पढियो, गरिने, गरिँदा, गरिँदै, पढिएको, पढिँदै, पढिने आदि ।
- ४.२.१२ विभिन्न प्रत्यय लागि बनेका व्युत्पन्न अव्यय पदका बीचमा इ-उ ह्रस्व हुन्छन् । जस्तै: उतिन्जेल, कतिन्जेल, जतिन्जेल, त्यतिन्जेल, बसिन्जेल, भइन्जेल, मुखिन्जेल, यतिन्जेल, रोजिन्दा, सालिन्दा, अघाउँजी, उघाउन्जेल, कराउन्जेल, खसाउन्जेल, गनाउन्जेल, तताउन्जेल, मासुन्जेल, रसाउन्जेल, हाँसुन्जेल, अधि, पछि, अगाडि, पछाडि, अहिले, उत्तिखेर, उहिले, कतिखेर, कतिबेर, तलतिर, तहिले, मास्तिर, मुन्तिर, यतिखेर, यतिबेर, सामुतिर, सामुन्नेतिर आदि ।

- ४.२.१३ अव्युत्पन्न नेपाली अव्यय पदमा माभ्रमा आउने इ-उ ह्रस्व हुन्छन् । जस्तै: खातिर, चाहिने, नगिच, नजिक, बाहिर, सामुन्ने आदि ।
- ४.२.१४ द्वित्व-प्रक्रियाद्वारा बनेका अनुकरणात्मक शब्दका बीचमा आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: किटिकक, खित्रिकक, गिलिकक, भिलिकक, भिलिमिली, तितरबितर, तिरितिरी, पिलिकक, पिलपिल, फाईँफुईँ, फिरिफिरी, मिरमिर, साईँसुईँ, हाईँहुईँ, कुपुकुपु, कुपुकक, खुपुखुपु, खुपुकक, चुर्लुम्म, फाकफुक, फास्सफुस्स, माक्कमुक्क, मुसुमुसु, सल्ल्याडसुर्लुड आदि ।
- ४.२.१५ सङ्ख्यावाची शब्दका पछि और्यौँ जोडिएपछि बीचको इकार ह्रस्व लेखिन्छ । जस्तै: बत्तिसौँ, उनासियौँ आदि ।

४.३. शब्दको अन्तमा ह्रस्व इ, उ हुने शब्दहरू

- ४.३.१ नाताबोधक र अन्य पुलिङ्गी शब्दको अन्तमा रहेका इ, उ ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: ज्वाइँ, दाइ, पति, पनाति, भाइ, जेठाजु, दाजु आदि । (अपवाद: सम्धी, स्वामी, हात्ती, खसी)
- ४.३.२ आइ, याइँ, आउ, आरू, आलु, एलु प्रत्यय लागी बनेका शब्दहरूको इकारउकार ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: पढाइ, लेखाइ, कमाइ, लमाइ, दुस्त्याइँ, बुढ्याइँ, रोपाइँ, घेराउ, चुनाव, टिकाउ, बिकाउ, सिकारू, हटारू, बढालु, इखालु, मैतालु, घरेलु आदि ।
- ४.३.३ अव्यय शब्दको अन्तको इ ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: अगाडि, पछाडि, वरिपरि, लागि, किनकि, तापनि, चाहिँ ।
- ४.३.४ परिणाम जनाउने शब्द ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: कति, यति, उति, जति आदि । अपवाद: अरी, ही र हीँ प्रत्यय लागेका यसरी, कसरी, कहीं, यहीं, त्यहीं आदि र लाई विभक्ति भने दीर्घ लेख्नुपर्छ ।
- ४.३.५ निर्जीव, नपुंसकलिङ्गी वा अमानवीय उकारान्त नाम ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: आलु, केराउ, बिउ, हिउँ, लिस्नु, तुनु, दुनु, पनिउँ, गुनिउँ, पिँडालु आदि । स्थानवाचक उकारान्त नाम: साँखु, मुगु, टेकु, ठाउँ, गाउँ, हेलम्बु, तनहुँ, काहुँ आदि ।
- ४.३.६ लघु वा प्रिय अर्थमा उकार ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: कालु, रामु, बच्चु, सानु आदि ।
- ४.३.७ उकारान्त नाम, विशेषण ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: भाउ, साहु, बाबु, चालु, उल्लु, छट्टु, ढड्डु, पत्रु, ओभानु, कानु आदि ।
- ४.३.८ समापक छु र हु क्रियापदको अन्तको उकार ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: म राम्रो छु । म नेपाली हुँ । म फलफूल खान्छु ।
- ४.३.९ चि, टि, णि, ति, थि, द्वि, धि, नि, पि, भि, मि, रि लि, वि, शि, षि, ष्टि अन्तमा आउने केही शब्दहरू ह्रस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: रूचि, शुचि, त्रुटि, कोटि, पाणि, कृति, गति, मति, क्षति,

प्रकृति, भक्ति, नीति, प्रणति, कीर्ति, तिथि, सारथि, अतिथि, प्रीति, गीति, सिद्धि, बुद्धि, वृद्धि, ऋद्धि विधि, निधि, सन्धि, व्याधि, अग्नि, अधीति, शनि, मुनि, ग्लानि, हानि, लिपि, यद्यपि, कपि, नाभि, सुरभि, दुन्दुभि, उर्मि, निमि, रश्मि, गिरि, अरि, कलि, बलि, हावि, छवि, कवि, राशि, कृषि, ऋषि, सृष्टि, वृष्टि, दृष्टि आदि । अपवादः तर नेपालीमा पदान्तमा दीर्घ चलेका युवती, श्रेणी, सूची, अञ्जली (श्रद्धाञ्जली), आवली (शब्दावली), औषधी, ग्रन्थी (मनोग्रन्थी) आदिलाई दीर्घ लेख्नुपर्छ ।

- ४.३.१० अन्त्यमा नु, भु, रू, लु भएका शब्दहरू ढस्व लेख्नुपर्छ । जस्तै: भानु, शन्तनु, शम्भु, विभु, प्रभु, चरू, गुरू, सुचारू, भीरू, श्रद्धालु, कृपालु, दयालु, ईषर्यालु आदि ।
- ४.३.११ इ, आइ, आई, याइ, याई, उ, आउ, उ, नु प्रत्ययहरू लागी बनेका व्युत्पन्न नाम पदका अन्तमा आउने इ-उ ढस्व लेखिन्छन् । जस्तै: एकाइ, कमाइ, गराइ, चौडाइ, पढाइ, बसाइ, लमाइ, लेखाइ, कजाइ, चढाइ, बढाइ, लडाइ, छुच्याइ, छुल्याइ, पण्डित्याइ, मुख्याइ, सुन्याइ, घेराउ, चुनाउ, जनाउ, भुकाउ, टिकाउ, दबाउ, पक्राउ, सुभाउ, खानु, जानु, पढनु, भन्नु, मिल्नु, हाँस्नु आदि ।
- ४.३.१२ ति प्रत्यय लागेर बनेको सार्वनामिक शब्दको अन्तमा आउने इ ढस्व हुन्छ । जस्तै: उति, कति, जति, त्यति, यति आदि ।
- ४.३.१३ आरू, आलु, आकु, उ, एलु, तु प्रत्ययहरू लागी बनेका विशेषण पदका अन्तमा आउने उ ढस्व लेखिन्छन् । जस्तै: ठगारू, निमतारू, बजारू, सिकारू, हटारू, खर्चालु, दुधालु, बिखालु, बैसालु, मायालु, सिपालु, लडाकु, चालु, भल्लु, टट्टु, पत्रु, यात्रु, लगु, लागु, घरेलु, बनेलु, पाल्लु, फाल्लु आदि ।
- ४.३.१४ तीनै कालका पहिलो पुरूष एकवचनमा आउने क्रियापदका अन्तमा आउने उ ढस्व लेखिन्छन् । जस्तै:
खाएँछु, गरेंछु, पढेंछु, बसेँछु, हाँसेँछु, खान्छु, गर्छु, पढ्छु, बस्छु, हाँस्छु, खानेछु, भनेँछु, पढ्नेछु, हाँस्नेछु आदि ।
- ४.३.१५ अरी, इ, तरी, ती, ही आदि दीर्घ ईकारान्त प्रत्यय लागेर बनेका शब्दहरूबाहेक अन्य व्युत्पन्न अव्यय पदका अन्तमा आउने इ-उ ढस्व लेखिन्छन् । जस्तै: अगाडि, अधि, पछि, आजभोलि, केजाति, धत्तेरि, पछ्याडि, भोलिपर्सि, मुखेन्जि, बसेनि, सालेनि, दिनहुँ आदि ।
- ४.३.१६ अव्युत्पन्न अव्यय पदका अन्तमा आउने इ-उ ढस्व लेखिन्छन् । जस्तै: अधि, अनि, कि, खालि, खोइ, चाहिँ, तालि, नाइँ, नि, पछि, पनि, पट्टि, पर्सि, पालि, फेरि, माथि, भोलि, मुनि, वरि, सान्ति, हगि, हुँदि, उँ, उहुँ, लु, सामु, हाउ, आदि ।

४.३.१७ ई र ती प्रत्यय लागेर बनेका शब्दहरूवाहेक द्वित्व प्रक्रियाद्वारा बनेका अनुकरणात्मक शब्दका अन्तमा आउने इ-उ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै: किरिकिरि, किरिरि, चिरिचिरि, चिरिरि, तिरितिरि, तिरिरि, फिरिरि, आनुमानु, कुपुकुपु, खुरुखुरु, छुपुछुपु, टुलुटुलु, लुरुलुरु, सुरुसुरु, हाउभाउ आदि ।

४.३.१८ देखि, निम्ति र लागि विभक्ति प्रत्यय लागेर बनेका शब्दको अन्तमा आउने इ ह्रस्व लेखिन्छन् । जस्तै:उसका लागि, ज्ञानका निम्ति, बजारदेखि, सहरदेखि आदि ।

४.४ शब्दको शुरुमा दीर्घ हुने शब्दहरू

४.४.१ केही तद्भव नाम पदका अगाडि आउने ई-ऊ दीर्घ लेखिन्छन् । जस्तै:ईख, कीट, खीर, चील, नीम, पीठो, पीपल, बीच, भीख, मीत, ऊँट, ऊन, कूत, चूक, छूत, जून, डूँड, दूध, दूबो, पूत, पूँजी, फूल, सूत आदि ।

४.४.२ केही तद्भव विशेषण शब्दका अगाडि आउने ई-ऊ दीर्घ लेखिन्छन् । जस्तै: ठीक, ठीटो, ठीलो, तीखो, तीतो, मीठो, सीधा, कूँजो, जूठो, भूल, टूट, पूरा, रूखो, सूखा आदि ।

४.४.३ केही तद्भव सङ्ख्यावाचक विशेषण शब्दका अगाडि दीर्घ ई को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: तीन, बीस, तीस आदि ।

४.४.४ रेफभन्दा अगाडि आएका संयुक्त व्यञ्जनमा इकार उकार दीर्घ लेख्नुपर्छ । जस्तै: कीर्तन, कीर्ति, जीर्ण, दीर्घ, कीर्ण, शीर्षक, मूर्ख, पूर्ति, पूर्व, पूर्ण, शूर्पणखा, ऊर्जा, पूर्ण, धूर्त, वीर्य, ऊर्ध्व, चूर्ण, कूर्म आदि ।

४.४.५ शब्दका सुरुमा ईक्ष, ईश, जीव, तीक्ष, दीप, दूर्, धी, प्री, भू, भुष, मूर्, री, रूप, सू आदि भएका शब्दहरूको इकार उकार दीर्घ लेख्नुपर्छ । जस्तै: ईक्षण, ईक्षा, ईश्वर, ईशान, ईश, जीवन, जीवित, तीक्ष्ण, तीक्ष्णता, दीप्ति, दीपिका, दीप, दूरदर्शी, दूरदर्शन, दूरान्वयी, धीर, धीरता, प्रीति, प्रीत, भूत, भूपति, भूमि, भूषण, भूषित, मूर्ति, रीति, रूप, रूपित, रूपिम, रूपायन, सूर्य आदि ।

४.४.६ अन्य केही तत्सम शब्दका पदादिका इकार उकार दीर्घ लेख्नुपर्छ । जस्तै: पूजा, दूत, धूप, सूचना, सूची, शूली, सूतक, भ्रूण, कूप, पूरक, मूल, क्षीण, दीन, नीच, भीरू, शीतल, गीत, टीका, पीडा, सीता, सीमा, पीयूष, नीर, सूक्ष्म, क्रूर, न्यून, स्तूप, स्थूल, स्फूर्ति आदि ।

४.५ शब्दको बीचमा दीर्घ हुने शब्दहरू

४.५.१ इच्छार्थक क्रियाको बीचमा ऊ दीर्घ लेखिन्छन् । जस्तै: जाऊन्, खाऊन्, उहून्, बाँचून् आदि । केही तद्भव नाम र विशेषण पदका बीचमा आउने ई-ऊ दीर्घ लेखिन्छन् । जस्तै: पसीना, मङ्गीर, अछूत, कपूत, कपूर, सपूत, नमीठो, बेठीक, अटूट, अपूतो, अपूरो आदि ।

- ४.५.२ तद्भव सङ्ख्यावाचक विशेषण शब्दका बीचमा आउने ई दीर्घ लेखिन्छन् । जस्तै: उन्नाईस, एक्काईस, बाईस, सत्ताईस, अठ्ठाईस, बत्तीस, तेत्तीस, चौँतीस, पैँतीस, छत्तीस, सैंतीस, अठ्तीस, अनन्चालीस, चालीस, एकचालीस, बयालीस आदि ।
- ४.५.३ भू र कृ धातुबाट बनेका शब्द जस्तै: भवन, भूत, करण, कृत, कार शब्दभन्दा अधिको शब्दको (अभूत तद्भव अर्थमा 'ई' प्रत्यय लागि बनेको) ई दीर्घ लेखिन्छ । जस्तै: समीभवन, केन्द्रीभूत, उष्मीभूत, समीकरण, एकीकरण, केन्द्रीकृत, स्वीकृत, एकीभाव, स्वीकार, अङ्गीकार आदि ।
- ४.५.४ ईय, ईन, अनीय, तीय प्रत्यय लागेका शब्दको इकार दीर्घ लेखिन्छ । जस्तै: केन्द्रीय, प्रान्तीय, भवदीय, संसदीय, स्वर्गीय, वर्गीय, दलीय, प्राचीन, नवीन, ग्रामीण, सर्वाङ्गीण, माननीय, स्मरणीय, आदरणीय, कथनीय, पठनीय, द्वितीय, तृतीय आदि । अपवाद: राष्ट्रिय, इन्द्रिय, क्षत्रिय, श्रोत्रिय, गोत्रिय शब्द ह्रस्व लेखिन्छ ।
- ४.५.५ अन्य केही तत्सम शब्दका बीचमा आउने इकार र उकार दीर्घ लेखिन्छ । जस्तै: अजीव, अक्रूर, अपूर्ण, अमूल्य, सङ्घीण, विपरीत, परीक्षा, सम्पूर्ण, प्रतीक्षा, प्रतिकूल, अतीत, प्रतीक, त्रिशूल, विभिषण, शरीर, समीक्षा, दीक्षा, अभीष्ट, भगीरथ, विदूषक, समीर, उद्दीपन, कुतूहल, कस्तूरी, पीयूष आदि ।

४.६ शब्दको अन्तमा दीर्घ हुने शब्दहरू

- ४.६.१ स्त्रीलिङ्गी शब्दहरूमा: केटी, रानी, दिदी, गाई, भैंसी, भाउजू, फुपू, सासू, माइजू, आइमाई, सर्दारनी आदि ।
- ४.६.२ निर्जीव, नपुंसकलिङ्गी इकारान्त शब्दमा: ठेकी, कोदाली, टोपी, छाती, मसी, कागती, टोपी, आँखी, कपर्दी आदि ।
- ४.६.३ विशेषण र नामबाट बनेका भाववाचक इकारान्त नाम: अमिरी, गरिवी, साभेदारी, इमानदारी, खरदारी, खेती, नोकरी आदि ।
- ४.६.३ इकारान्त नदीको नाम: कन्काई, मेची, सेती, भेरी, कोसी, मादी आदि ।
- ४.६.४ स्थानवाचक इकारान्त नाम: मेची, कास्की, डोटी, गुल्मी, इटली, दिल्ली, जिरी, सिन्धुली, अर्घाखाँची ।
- ४.६.६ स्थानवाची विशेषणको अन्तको इकार: भापाली, पाल्पाली, गुल्मेली, स्याङ्जाली, अमेरिकाली, रसियाली, अफ्रिकी, जुम्ली, सुर्खेती आदि ।
- ४.६.७ जात, थर, पेसा बुझाउने शब्दको अन्तको इकार र उकार: अधिकारी, राई, कामी, छेत्री, लिम्बू, गुरागाईँ, भट्टराई, वजगाईँ, नाऊ, ज्यापू, थारू, पुजारी, डकमी आदि ।

- ४.६.८ जाति, वर्ग, भाषा आदि जनाउने अन्तिम इकार र उकार: नेपाली, अङ्ग्रेजी, बङ्गाली, हिन्दी, तेलगू, उर्दू आदि ।
- ४.६.९ सर्वनाम शब्दको अन्तको इकार र उकार: तिमी, हामी, उनी, यी, ती, तपाईं, आफू, उ, अरू आदि ।
- ४.६.१० विशेषणको अन्तको इकार: खाली, अल्ल्छी, जाती, पाजी, लाछी, सिल्ली, दामी, असली, कानूनी, देखावटी आदि ।
- ४.६.११ 'छु' र 'हु' बाहेकका सम्पूर्ण समापक क्रियापदको अन्तको इकार र उकार दीर्घ लेखिन्छ । जस्तै: गई, पढी, जाऊ, खाऊ, बसूँ, हेरूँ आदि । बहिनी घर गई । बहिनीले उपन्यास पढी । (स्त्रीलिङ्गी प्रयोग)
- ४.६.१२ 'एर' प्रत्ययान्त कृदन्त क्रियाका सट्टामा प्रयोग हुने 'इ' दीर्घ: खाई (खाएर), बसी (बसेर), गरी (गरेर) आदि ।
- ४.६.१३ री, अरी, तरी, ती र ई मा टुङ्गिने शब्दहरू दीर्घ लेखिन्छ । जस्तै: यसरी, उसरी, यस्तरी, उस्तरी, कसरी, कस्तरी, राम्ररी, बरबरी, सरसती, फनफन्ती, ट्वालट्वाली, तरतरी, सरासरी, फिरिरी, सिरिरी, तिरिरी आदि ।
- अनी, अन्ती, आउटी, आउनी, आउरी, आँची, आई, आनी, आरी, आँसी, ई, एउरी, एउली, एटी, एरी, एली, औटी, औडी, औती, औनी, औरी, औली, ती, यौडी, यौली, वारी प्रत्ययहरू लागी बनेका व्युत्पन्न नाम शब्दका आरी, आँसी अन्तमा आउने ई दीर्घ लेखिन्छ । जस्तै: उब्जनी, कटनी, चटनी, छँटनी, भटनी, ढकनी, पचनी, पँजनी, मगनी, रटनी, सुर्कनी, सोधनी, उडन्ती, घोकन्ती, धावन्ती, भिडन्ती, मिठाई, फुकाउनी, बिसाउनी, भेटाउनी, मेटाउनी, लेखाउनी, सुर्काउनी, छेकाउरी, खेलाँची, कटानी, चिरानी, ढुवानी, पापानी, मदानी, रिसानी, लोभानी, सिरानी, चुल्याँसी, इमान्दारी, कट्टी, कालिगढी, खोपी, गरिबी, चित्रकारी, चोरी, छुट्टी, ट्याडकी, पत्थरी, कँधेउरी, दँतेउरी, हतेउरी, बुढेउली, रतेउली, चिप्लेटी, पलेंटी, पोतेरी, मितेरी, जुरेली, तरेली, कसौटी, धरौटी, रखौटी, पकौडी, कचौडी, चुनौती, थमौती, पनौती, पुछौनी, बिलौनी, बिसौनी, जडौरी, जितौरी, तिलौरी, सिँगौरी, उँधौली, उँभौली, उठ्ती, घुम्ती, चल्ती, फिर्ती, बस्ती, भर्ती, हत्यौडी, ठट्यौली, पुख्यौली, पुस्त्यौली, बुढ्यौली, रत्यौली, हँस्यौली, पटवारी, फाँटवारी, महिनावारी, रखवारी आदि ।
- ४.६.१४ आगन्तुक नाम शब्दका अन्त्यमा आउने ई दीर्घ लेखिन्छ । जस्तै: अल्काई, आल्मारी, उर्दी, एजेन्सी, ऐलानी, कफी, कार्बाही, खुबी, गल्ल्छी, गलबन्दी, गुलाफी, ज्यादती, भ्याली, टर्की, नास्पती, निजामती, नोकरी, बहाली, फौजदारी, मर्जी, मस्ती, मिनी, मुन्सी, मुसी, रक्सी, रजिस्टरी, रिक्कापी, रेफ्री, सिकर्मी, सेक्रेटरी, हिप्पी आदि ।

४.६.१५ अन्त्यमा मती, वती प्रत्यय लागेका शब्दहरू दीर्घ लेखिन्छन् । जस्तै: श्रीमती, रूपवती, अमरावती, भगवती, सौभाग्यवती, कान्तिमती, गर्भवती आदि ।

४.६.१६ अन्त्यमा 'वी', 'ई' प्रत्यय लागेका शब्दहरू दीर्घ लेखिन्छन् । जस्तै: तेजस्वी, यशस्वी, मायावी, मेधावी, ओजस्वी, तपस्वी, संयमी, विद्रोही, स्वामी, गुणी आदि ।

४.७ हलन्तअजन्त सम्बन्धी नियम

व्यञ्जन वर्णलाई हल र स्वर वर्णलाई अच् भन्दछन् । नेपाली भाषामा पदहरू दुई किसिमबाट उच्चारित हुन्छन् -अजन्त (स्वर अन्तमा हुने) र हलन्त (व्यञ्जन अन्तमा हुने) । लेख्य नेपाली भाषामा अजन्त र हलन्त छुट्टयाउने आधार कथ्य नेपाली भाषाको उच्चारणव्यवस्था नै हो तापनि कतिपय नेपाली शब्दहरूको उच्चारण हलन्त हुन्छ तर तिनलाई लेख्य रूप दिँदा अजन्त ('अ' स्वरसहित) प्रयोग गर्ने चलन पाइन्छ । नेपालीमा ड, छ, ट, ठ, ड, ढ, द, ह लाई आधा अक्षरमा लेख्न नमिल्ने भएकाले यी वर्णलाई आधा लेख्नुपर्दा सधैं हलन्त लेख्ने चलन छ । हलन्त सम्बन्धी केही सामान्य उदाहरण निम्नानुसार छन्:

४.७.१ नाम, सर्वनाम र विशेषण उच्चारण गर्दा अन्तमा हलन्त भए पनि लेख्दा अजन्त लेखिन्छ । जस्तै: भात, भ्याल, काम, धान, धुतार, असल, खराब आदि ।

४.७.२ प्रत्यय लागेपछि पदमध्यमा परेको नाम शब्द पनि अजन्त लेखिन्छ । जस्तै: इमानदार, जमिनदार, लेखनदास आदि । अपवाद: तर भन्, हजारन्, कैयन् जस्ता शब्दहरू भने उच्चारणअनुसार नै लेखिन्छ ।

४.७.३ अनुसरणात्मक द्वित्व शब्दमा हलन्त उच्चारण भए पनि अजन्त लेखिन्छ । जस्तै: फरफर, सरसर, फनफन, मिरमिर, खलखल, चमचम ।

४.७.४ क्रियापदमा उच्चारण अनुसार लेखिन्छ । जस्तै: तँ, भन्, भनेस्, आएस्, भनिन्, पढिन्, भन्छ, भन्दिन्, भन्यो, खानु, भन्नु आदि ।

४.७.५ अन्त्यमा वत्, वान्, मान्, क्, ग्, ट्, त्, द्, न्, प्, म् आउने केही शब्दहरू हलन्त लेखिन्छ । जस्तै: पूर्ववत्, विद्वत्, यावत्, दण्डवत्, भगवान्, विद्वान्, ऋक्, प्राक्, पृथक्, दिक्, ऋग्, सम्राट्, जगत्, अर्थात्, अकस्मात्, साक्षात्, पश्चात्, विद्युत्, विपत्, आपत्, संसद्, सभासद्, बृहद्, भाषाविद्, महान्, अनुष्टुप्, स्वयम्, शुभम्, एवम्, अहम्, स्वागतम् आदि ।

४.७.६ 'य', 'व', 'ह' अन्तमा आउने पदहरूमा अजन्त प्रयोग हुन्छ । जस्तै: अव्यय, आय, क्रय, काय, जय, जलाशय, तय, धेय, निर्णय, प्रणय, प्रत्यय, पिताशय, पूर्वीय, पेय, भय, मय, व्यय, विजय, विनय, विषय, सञ्जय, सहाय, हेय, ध्रुव, नव, भव, यव, वासव, उत्साह, ओह, गह, ग्रह, चहचह, चाह, टहटह, डाह, तह, थाह, दह, दाह, निर्वाह, प्रवाह, मोह, मह, रह, वराह, वाह-वाह, विदेह, विवाह, सल्लाह, सह, साह, सिंह आदि ।

४.७.७ संयुक्त व्यञ्जन अन्तमा हुने पदमा अजन्तको प्रयोग हुन्छ । जस्तै: अजन्त, अन्न, अन्य, आम्र, इस्ट, अन्मत्त, उष्ण, कथ्य, कम्प, कर्तव्य, कलङ्क, कल्प, काव्य, कृष्ण, गन्ध, ग्रन्थ, ग्राह्य, गुल्म, घट्ट, चङ्क, चन्द्र, चिह्न, चैत्य, छन्द, छत्र, जङ्क, जयन्त, भुस्स, टङ्क, डक्क, ढङ्क, तथ्य, तुरून्त, त्रिपन्न, दन्त, दन्त्य, दण्ड, द्रव्य, दिव्य, दुःस्वप्न, दृश्य, धन्य, नन्द, नष्ट, नाट्य, नित्य, निमित्त, पञ्च, पत्र, पद्य, प्रान्त, पुण्य, पुष्प, बन्द, बन्दोबस्त, बिम्ब, बुद्ध, भक्त, भग्न, भट्ट, भस्म, भ्यात्त, मञ्च, मत्त, मद्य, मन्त्र, महन्त, यन्त्र, विश्व, शाक्य, सत्य, सन्ध, सन्त, हलन्त आदि ।

अपवाद: विशेष गरी अङ्ग्रेजी स्रोतबाट आएका आगन्तुक शब्दका संयुक्त व्यञ्जन अन्तमा हुने पदमा हलन्त उच्चारण भए पनि 'अ' स्वरसहित लेखिन्छ । जस्तै: करेन्ट, पम्प, फिल्ड, बल्ब, बेन्च, ब्याङ्क आदि । एकाक्षरी पदमा 'अ' स्वरसहित लेखिन्छ । जस्तै: छ, त, तँ, म, र, ल, हँ आदि ।

४.७.८ सङ्ख्यावाचक केही शब्दहरू अजन्त लेखिन्छन् । जस्तै: छ, एघार, बार, तेर, चौध, पन्ध्र, सोर, सत्र, अठार, एकाउन्न, बाउन्न आदि ।

४.७.९ केही अव्यय पदहरू 'अ' स्वरसहित लेखिन्छन् । जस्तै: अब, आज, उतिखेर, कब, जब, तब, तर, नत्र, नेर, पर, पल्ट, बाहिर, यतिखेर, वर, वरपर, साँग, सित आदि ।

४.७.१० केही कृदन्त शब्दहरू अजन्त लेखिन्छन् । जस्तै: आउन, आएर, गएर, गर्न, जान, भिकेर, भिक्न, पढेर, पढ्न, भागेर, भाग्न, रटेर, लगेर, लेख्न, हाँस्न आदि ।

४.७.११ केही क्रियापदहरू अजन्त लेखिन्छन् । जस्तै: अट्छ, छैन, पढेछ, घोक्तेन, घोकेन, बसेन, लेखेछ, हाँसेछ आदि ।

४.७.१२ केही अनुकरणात्मक शब्दहरू अजन्त लेखिन्छन् । जस्तै: अकमक्क, अलमल्ल, क्वाप्प, कुप्लुक्क, खत्त, खतत, खल्ल, च्वाट्ट, जिङ्गिरिङ्ग, ठ्याम्म, ठिङ्ग, प्याट्ट, सलल, हलल, त्वाल्ल आदि ।

४.७.१३ समस्त शब्दका अधिल्ला र पछिल्ला या कुनै एक पदका अन्तका वर्णको हलन्त उच्चारण भए पनि त्यस्ता पदहरूको 'अ' स्वरसहित लेखन हुन्छ । जस्तै: कनफट्टा, कपडछान, कलमुखा, कागजपत्र, कालजिब्रे, गोडधुवा, दसपन्ध, दालभात, दोधार, पेटभर, पोहोरपरार, लालपुर्जा आदि ।

४.८ ब र व को प्रयोग सम्बन्धी नियम

तत्सम शब्दहरूले हाम्रो भाषाका ब र व वर्णको लेखन व्यवस्थालाई निकै जटिल बनाएका छन् । तत्सम शब्दमा सबै ठाउँमा उच्चारणअनुसार व को प्रयोग हुँदैन । कवि, देवकी, मानव, रवि, वन, वसन्त, शिव, सविता जस्ता धेरै शब्दमा ब को उच्चारण भए पनि व लेखिन्छ भने ईश्वर, कवित्व,

तपस्वी, विश्व, व्यक्तित्वजस्ता संयुक्त वर्णका रूपमा व आउने केही शब्दमा मात्र उच्चारणअनुसार व को प्रयोग हुन्छ । बल, बालक, बुध, बुद्ध, लब्ध, शब्दजस्ता पदहरूमा चाहिँ व बोलेर व नै लेखिन्छ पनि । तत्सम बाहेकका सबै तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूमा भने उच्चारणअनुसार व र व लेख्ने सरल व्यवस्था छ ।

४.८.१ तद्भव र आगन्तुक शब्दमा उच्चारणअनुसार 'ब' अथवा 'व' लेखिन्छ । जस्तै: 'ब' को उच्चारण: काबन्दी, बकुल्लो, बखत, बापत, बाकस, बाल्टी, बहिनी, बाछिटो, बाटो, बाहिर, बाङ्गो । 'व' को उच्चारण: बकिल, बजन, बाकवाक, वारपार, वारिस, बेवास्ता आदि ।

४.८.२ शब्दादिमा बन्ध, ब्रह्म, बृह, बहिस, बहु, बाध, बाल, बुध, आएका शब्दमा 'ब' लेखिन्छ । जस्तै: बन्धु, बन्ध, बद्ध, ब्रह्मा, ब्राह्मी, ब्राह्मण, बहिरङ्ग, बहिष्कार, बृहस्पति, बहुव्रीहि, बहुमत, बहुरङ्ग, बाधक, बाध्य, बालक, बालिका, बुद्ध, बोध, बोधार्थ आदि ।

४.८.३ म् पछि र द्, ध् भन्दा पहिले आएका 'ब' लेख्नुपर्छ । जस्तै: अम्बिका, चुम्बन, सम्बन्ध, अम्बर, शब्द, शताब्दी, स्तब्ध, क्षुब्ध, लब्ध, अब्धि, उपलब्धि आदि ।

४.८.४ वद्, वञ्च, वृ, वच्, विद्, विश, वह्, विच्, वृत्, जीट् धातुबाट बनेका शब्दमा 'व' लेखिन्छ । जस्तै: वाद, वदन, वञ्चन, वञ्चित, वृत्, परिवृत्, संवृत्, वरण, संवरण, वर, वचन, वाच्य, वक्ता, वक्तव्य, वाक्य, प्रवचन, वाचन, विद्या, विद्वान, विद्वता, वेद, वेदना, निवेदन, प्रवेश, प्रविष्टि, आविष्टन, आवेग, वाहक, वहन, प्रवाह, वृत्ति, वर्तन, वार्तिक, जीवन, जीवित, जीविका आदि ।

संस्कृतमा नै व र व दुवै वैकल्पिक रूपमा चलेका शब्दमा 'व' लेखिन्छ । जस्तै: बाण, बिन्दु, विम्म

४.८.५ अव, वि, उपसर्गमा 'व' लेखिन्छ । जस्तै: अवहेलना, अवकाश, अवगत, अवचेतन, अवतार, अवनति, अवरोध, विकास, विकल, विक्रेता, विकिरण, विज्ञान, विधान, विधाता, विवेक, विवाद, विरोध, विराग, विशेष आदि ।

४.८.६ तव्य, त्व, वत्, वान्, वती प्रत्येय लागेका शब्दमा 'व' लेखिन्छ । जस्तै: गन्तव्य, भवितव्य, वक्तव्य, नेतृत्व, स्वत्व, सतीत्व, पूर्ववत्, आत्मवत्, गुणवान्, दयावान्, धनवान्, पुत्रवती, गर्भवती, भगवती, गुणवती, मेधावी आदि ।

४.८.७ अङ्ग्रेजी स्रोतबाट आएका आगन्तुक शब्दमा उच्चारणअनुसार 'व' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: पावर, वन, वर्क, वाइफ, वाटर, वायरलेस, वारेन्ट, वार्ड, वार्डेन, विक, वे, वेजेज, वेट, वेल, वेस्टेज, ह्वाट, ह्वेल आदि ।

४.८.९ अरबी स्रोतबाट आएका आएका आगन्तुक नेपाली शब्दमा उच्चारणअनुसार 'व' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: जवाफ, जवाहिरात, जिम्मेवार, तरव, नवाफ, रिवाज, वकालत, बकिल, बजन,

वजिर, वतन, वारिस, वारिसनामा, वारेस, वार्दात, वासलात, वास्ता, सवार, हलुका, हवाला आदि ।

४.८.१० वारी, वाल, वाला फारसी प्रत्यय लागेर बनेका शब्द र फारसी स्रोतबाट आएका अन्य पदहरूमा उच्चारणअनुसार 'व' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: फाँटवारी, रखवारी, महिनावारी, खेतीवाल, छर्वावाल, जिम्मावाल, पिस्तोलवाला, बहालवाला, हकवाला, कावा, देवानी, मेवा, रवाना, रवाफ, लावालस्कर, वस्ताद, वापस, वापसी, वाहियाती, सवारी, हावा आदि ।

४.८.११ नेवारी स्रोतबाट आएका आगन्तुक नेपाली शब्दमा उच्चारणअनुसार 'व' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: क्वाँटी, ज्यावल आदि ।

४.९. शिरबिन्दु, चन्द्रबिन्दु र पञ्चमवर्णको प्रयोग सम्बन्धी नियम

४.९.१ शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दु दुवैको नाके उच्चारण हुन्छ तापनि यी दुवैमा भिन्नता छ । शिरबिन्दुको उच्चारणमा नाकबाट मात्र सास निस्कन्छ भने चन्द्रबिन्दुको उच्चारणमा नाक र मुख दुवै ठाउँबाट सास निस्कन्छ । शिरबिन्दु र चन्द्रबिन्दुलाई छुट्टयाउने मूल आधार उच्चारण नै हो । तद्भव र आगन्तुक नेपाली शब्दमा शिरबिन्दुको उच्चारण पाइँदैन, चन्द्रबिन्दुको मात्र उच्चारण पाइन्छ ।

४.९.२ तद्भव र आगन्तुक शब्दमा आउने अनुनासिक स्वरलाई उच्चारणअनुसार नै चन्द्रबिन्दु (ँ) लेखिन्छ । जस्तै: चन्द्रबिन्दु: काठमाडौँ, हुँदा, गरिँदै, दसैँ, गाँ, खाँ, नवौँ, पाँचौँ, काँठ, आँप, अँध्यारो, गाउँछ, आउँछ, उँभो, सँग आदि ।

४.९.३ शिरबिन्दु: य, र, ल, व, श, ब, स, ह का अघि अनुनासिक उच्चारण भएमा शिरबिन्दु प्रयोग गरिन्छ । जस्तै: संसार, हंस, अंश आदि ।

४.९.४ आगन्तुक र तद्भव शब्दमा रहेको पञ्चम वर्णलाई उच्चारणअनुसार 'ड', 'न' र 'म' नै लेखिन्छ । जस्तै: करड, अङ्ग्रेजी, चङ्गा, सन्चै, भन्भट, जन्जाल, टन्टा, इन्जेक्सन, अङ्कुर, पन्ध्र, कम्पाउन्डर, लन्डन, सेन्टर, जिन्सी आदि ।

४.१० श, ष र स को प्रयोग सम्बन्धी नियम

४.१०.१ आगन्तुक शब्दमा रहेको श, ष र स मध्ये दन्त्यसकार मात्र लेखिन्छ । जस्तै: सिफारिस, सुरू, रूस, रजिस्ट्रेसन, सहर आदि ।

अपवाद: तर तालव्य श लेख्ने गरिएका नाम, थर र पदवीमा भने तालव्य 'श' नै प्रयोग गरिन्छ । जस्तै: जोशी, शाह, कुशवाह, शेर्पा, शेरबहादुर, शाहजादा, शाहजादी आदि ।

४.१०.२ शस्, शिष्, शास्, शुच्, शुष्, दृश, श्रु, शुभ, श्वस्, शिष्, शंस् आदि धातुबाट बनेका शब्दमा 'श' लेखिन्छ । जस्तै: शस्त्र, शस्य, शिष्य, शेष, शिष्ट, विशिष्ट, शासन, शास्त्र,

- शरभ, शासक, शुचि, शुष्क, शोषित, दर्शन, दर्शक, दृश्य, श्रुति, श्रवण, श्रावण, शुभ, शोभा, शोभित, श्वास, विश्वास, प्रशंसा, शिक्षक, शिक्षा, शिक्षण आदि ।
- ४.१०.३ ऋ च, र, ल भन्दा पहिले सामान्यः 'श' लेखिन्छ । जस्तै: पश्चात्, पश्चिम, निश्चय, आश्चर्य, पाश्चात्य, शृङ्गार, विश्राम, आश्रम, अश्रु, श्लेष, शिलष्ट आदि ।
- ४.१०.४ निम्नलिखित शब्दको अन्तमा 'श' लेखिन्छ । जस्तै: अक्षरशः, क्रमशः, प्रायशः, शतशः, सहस्रशः आदि ।
- ४.१०.५ निम्नलिखित शब्दमा 'श' लेखिन्छ । जस्तै: शशी, शिशु, शैशव, शशाङ्क, शाश्वत, शकुन्तला, गणेश, शालग्राम, श्याम, राशि, श्रेष्ठ, शूद्र, त्रिशूल, श्राप, आशुकि, शोभन, वैशाख, यशोधरा, शिशिर, वैश्य, शुश्रूषा, आशा, शक्ति, शीत, आशीर्वाद, केश, कोश आदि ।
- ४.१०.६ कृष्, पुष्, भाष्, भूष्, शिष्, शुष् धातुबाट बनेका शब्दमा (ष्) लेखिन्छ । कृषि, आकर्षण, कृषक, निकृष्ट, पुष्टि, पोषण, पोषित, पौष, पौष्य, भाषा, भाषण, भूषण, भूषित, आभूषण, शिष्ट, शिष्य, शुष्क, शोषण, शोषक आदि ।
- ४.१०.७ क, ट, ठ, ड, ढ, ण, प भन्दा पहिले 'ष' लेखिन्छ । जस्तै: निष्कर्म, पुष्कर, मस्तिष्क, बहिष्कार, परिष्कार, निष्कलङ्क, दृष्टि, स्पष्ट, नष्ट, धृष्ट, पृष्ट, काष्ठ, ओष्ठ, गरिष्ठ, वरिष्ठ, निष्ठा, षोडश, आषाढ, विष्णु, कृष्ण, तृष्ण, पुष्प, पुष्पा आदि ।
- ४.१०.८ निम्नलिखित शब्दहरूमा 'ष' लेखिन्छ । जस्तै: ईर्ष्या, भेष, कोष, ऋषि, भीष्म, ग्रीष्म, हर्ष, वर्षा, वर्ष, उत्कर्ष, निमेष, प्रेषक, विषाद, विष, भेष, द्वेष, ऊष्म, विषय, आशिष् आदि ।
- ४.१०.९ स, सु, सत्, सम्, सह, स्व, स्वयम् जोडिएका शब्दमा 'स' लेखिन्छ । जस्तै: सफल, सगोल, सपत्नी, सचेत, सबल, सस्नेह, सादर, सकाम, सुनील, सुशील, सुयोग्य, सुभाषित, सुपात्र, सुवर्ण, सुयोग, सुशान्त, सुयश, सुवास, सत्कार्य, सद्विच्छा, सद्गति, सत्प्रयास, सदाचार, सद्भावना, सन्मार्ग, समपत्त, संस्कार, समीक्षा, सम्पादक, संयुक्त, सङ्गोष्ठी, संक्षेप, सम्मुख, सहप्राध्यापक, सहसचिव, सहयोग, सहकार्य, सहकार, सहचार्य, सहसम्पादक, स्वकर्म, स्वकीय, स्वचालित, स्वच्छ, स्वच्छन्द, स्वरूप, स्वर्ग, स्वर्ण, स्वयम्भू, स्वयंवर आदि ।
- ४.१०.१० स्था, स्मृ, स्फुट, स्ना आदि धातुबाट बनेका शब्दमा 'स्' लेखिन्छ । जस्तै: स्थान, स्थापत्य, स्थित, प्रस्थान, उपस्थिति, स्मरण, स्मृति, स्मारक, स्तुति, स्फुरण, स्फूर्ति, स्नातक, स्नान, स्नायु आदि ।
- ४.१०.११ निम्नलिखित शब्दमा 'स' लेखिन्छ । जस्तै: साक्षात्, साक्षी, तेजस्वी, रजस्वला, राजसी, प्रयास, मस्तक, रहस्य, हिंसा, साहस, मास, मांस, वासुदेव, सरस्वती, असीमित, उत्सुक, प्रहसन, रस, पुस्तक, शासन, नमस्कार, स्पर्श, स्त्री, साधु, स्तन, सघन आदि ।

४.१०.१२वेला, वार (आइतवार, बुधवार), वस्तु, संस्कृत तत्सम शब्द भएकाले यिनलाई तत्सम वर्णविन्यासअनुसार लेखिन्छ ।

द्रष्टव्यः तत्सम शब्दमा मात्र ञ, ण, ऋ, क्ष, ञ, श, ष को प्रयोग हुन्छ ।

४.११ य, ए र ये को प्रयोग सम्बन्धी नियम

४.११.१ तत्सम (संस्कृत) शब्दमा त्यहाँअनुसार 'ए', 'य' र 'ये' को प्रयोग हुन्छ भने तद्भव र आगन्तुक नेपाली शब्दमा 'ये' को प्रयोग छैन, 'ए' र 'य' को मात्र प्रयोग छ । तद्भव र आगन्तुक नेपाली शब्दमा 'ए' र 'य' को प्रयोगको मूल आधार उच्चारण हो ।

४.११.२ निम्नलिखित शब्दमा 'य' लेखिन्छ । जस्तै: यज्ञ, यम, यक्ष, यत्र, योग, याचना, यन्त्र, प्रत्येक, जयेन्द्र, ध्येय, विजय, अविजेय, गेय, प्रणेय आदि ।

४.११.३ निम्नलिखित शब्दमा 'ए' लेखिन्छ । जस्तै: एक, एतत्, एकान्त, एवम्, एक, एकता, एकादश, एकीभूत आदि । सबै क्रियापदमा उच्चारण अनुसार 'ए' लेखिन्छ । जस्तै: खाएँ, खाए, गएँ, गए, दिएँ, दिए, पढाएँ, पढाए, लिएँ, लिए, लेखाएँ, लेखाए, हँसाएँ, हँसाए आदि, आएका थिए, आएका थियौ, आएको थियो, आएको थिएँ, दिएका थिए, दिएका थियौ, दिएको थियो, दिएको थिएँ, लिएका थिए, लिएका थियौ, लिएको थियो, लिएको थिएँ, खाएन, गएन, दिएन, पाएन, पिएन, भएन, रोएन, खाएँछु, खाएनछौ, खाएनछ, गएँछु, गएनछौ, गएनछ, लिएनछौ, लिएनछ, भएनछ, खाएस्, गएस्, पाएस्, भएस्, लिएस्, सिएस् आदि ।

४.११.४ कृदन्त विशेषण र अव्यय पदमा 'ए' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: आएको, खाएको, खुलाएको, गएको, पाएको, भएको, ल्याएको, सताएको, समाएको, हल्लाएको, आएर, खाएर, खुलाएर, गएर, पाएर, भएर, ल्याएर, सताएर, समाएर, हल्लाएर आदि ।

४.११.५ सङ्ख्यावाचक शब्द र सङ्ख्या तद्धितान्त (सङ्ख्यावाचक मूल शब्दबाट बनेका) शब्दमा 'ए' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: एक, एघार, एक्काइस, एकतीस, एकचालिस, एकाउन्न, एकसठ्ठी, एकहत्तर, एकासी, एकानब्बे, एउटा, एकवटा, एकचालीसौँ, एकतीसौँ, एकनास, एकाइ, एकान, एकान्त, एकोहोरे, एक्का, एक्काईसौँ, एक्लो आदि ।

४.११.६ आगन्तुक (खासगरी अङ्ग्रेजी स्रोतबाट आएका) नेपाली शब्दमा 'ए' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: एकड, एक्सरे, एक्स्चेन्ज, एग्निमेन्ट, एजुकेसन, एजेन्ट, एजेन्डा, एजेन्सी, एटर्नीजनरल, एडिटर, एडिसन, एप्याइन्टमेन्ट, एभरेस्ट, एम्नास्टिइन्टरनेसनल, एम्बुलेन्स, एयर, एयरलाइन्स, एरोड्रम आदि ।

४.११.७ सर्वनाम र सर्वनामबाट बनेका तद्भव शब्दमा 'य' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: त्यता, त्यति, त्यतिको, त्यतिखेर, त्यतिन्जेल, त्यस, त्यसरी, त्यसै, त्यसो, त्यस्तरी, त्यस्तै, त्यहाँ, त्यहीं, यता, यति, यतिको, यतिखेर, यतिन्जेल, यस, यसरी, यसै, यसो, यस्तरी, यस्तै, यहाँ, यहीं,

यहींनेर आदि अन्य केही तद्भव शब्दमा 'य' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: खयर, घायल, पयठ, पयर, बयर, बयल, बयलिनु, मयल, सय आदि ।

४.११.८ विभिन्न स्रोतबाट आएका आगन्तुक नेपाली शब्दमा 'य' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: एअर, टायम, टायर, डायरी, डायल, फायल, कायल, गयल, गायब, दायर, दायरा, मयलपोस, यकिन, यँचा, सजाय, सयल आदि ।

४.१२ इ, ई र यि, यी को प्रयोग सम्बन्धी नियम

४.१२.१ कथ्य नेपाली भाषामा इ, ई र यि, यी को उच्चारण उस्तै सुनिन सक्छ । तापनि प्रस्तुत वर्णहरूको प्रयोग सन्दर्भ भिन्न-भिन्न छ । लेख्य नेपाली भाषामा व्यवस्थित व्याकरणिक नियमका आधारमा उक्त वर्णहरूको सही प्रयोग गर्नुपर्छ ।

४.१२.२ तत्सम शब्दमा त्यहाँ अनुसार नै इ, ई र यि, यी को प्रयोग हुन्छ । यहाँ तद्भव र आगन्तुक शब्दमा इ, ई र यि, यी प्रयोग हुने ठाउँ देखाइन्छ । आगन्तुक शब्दमा यि-यी को प्रयोग पाइदैन । आइ, आई, याई प्रत्यय लागेर बनेका शब्दमा 'इ' को प्रयोग पाइन्छ । जस्तै: उचाइ, एकाइ, लेखाइ, गराइ, गोलाइ, घुमाइ, चौडाइ, डुलाइ, दुखाइ, पठाइ, पिराइ, बसाइ, भनाइ, मोटाइ, लमाइ, लेखाइ, सुनाइ, हँसाइ, हेराइ, कजाइ, बढाई, बसाई, रजाई, लडाई, छुच्याई, छुल्ल्याई, धुत्याई, पण्डित्याई, बठ्याई, मुख्याई, लुच्याई, सुच्याई आदि ।

४.१२.३ केही क्रियापदमा 'इ' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: इनरूवा, इनार, इन्तुनचिन्तु, इलाम, इस्, इस्पात, काइते, काइँते, काइँयो, काइँलो, कोइराला, दाइ, पाइन, पाइतो, पाइलो, पोइ, पोइल, फाईँफुट्टी, भाइ, भइन, मइमत्त, माइलो, माइली, साइँलो आदि

४.१२.४ केही तद्भव शब्दमा 'ई' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: ईख, ईट, उन्नाईस, एक्काईस, गाई, चाम्लागाई, चापागाई, जोई, जोईटिङ्गे, तराई, तिरपाई, तेईस, बजगाई, बट्टाई, बाईस, भट्टराई, राई, लाई, हुमागाई आदि ।

४.१२.५ सर्वनाम र सर्वनाम विभक्ति प्रत्यय लागी बनेका शब्दमा 'यि' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: यिन, यिनलाई, यिनले, यिनीलाई, यिनीबाट, यिनीहरूको आदि ।

४.१२.६ एकाक्षरी सर्वनाम पदमा 'यी' को प्रयोग हुन्छ । जस्तै: यी कविहरू, यी पुस्तकहरू, यी महापुरुषहरू आदि । केही आगन्तुक शब्दमा 'इ' लेखिन्छ । जस्तै: इड्ल्यान्ड, इड्लिस, इथर, इन्च, इन्जिन, इन्जिनियर, इन्स्पेक्टर, पाइप, राइटर, राइफल, ईजार, इन्कार, इन्सान, इन्साफ, इमान, इमानदार, इरादा, इलाका, इलाज, इसारा, इस्टकोट, इस्तेमाल, फाइदा, पाइखाना, पाइजामा आदि ।

अपवाद: केही आगन्तुक शब्दमा 'ई' लेखिन्छ । जस्तै: मई, इसाई, कसाई, सनाई आदि ।

४.१३ ऋ, रि, री को प्रयोग सम्बन्धी नियम

- ४.१३.१ कथ्य वा मौखिक नेपाली भाषामा 'ऋ' को उच्चारण छैन । 'ऋ', 'रि' र 'री' को उच्चारण उस्तै-उस्तै हुन्छ र सुनिन्छ तर लेख्य नेपाली भाषामा प्रस्तुत वर्णहरूको प्रयोग-क्षेत्र अलग-अलग छ । केही तत्सम शब्दमा मात्र 'ऋ' वर्णको प्रयोग हुन्छ र त्यहाँ अनुसार 'रि-री' को पनि प्रयोग हुन्छ तर तद्भव र आगन्तुक शब्दमा भने 'रि' र 'री' को मात्र प्रयोग पाइन्छ ।
- ४.१३.२ 'रि-री' प्रयोग हुने केही तद्भव शब्दहरू कुरिलो, खेरि, रिखिडोरो, रिँगटा, रिँगाइ, रिँगाउनु, रिड्नु, रिजाल, रिभाइ, रिभाउनु, रिभ्नु, रिडे, रिडो, रित्तिनु, रित्तो, रिन, रिमभिम, रिमरिम, रिमाल, वरिपरि, वारी, वारिपारि, सुरिलो, हुरिनु, कटारी, खमारी, खेरी, गरी, जलारी, जितौरी, भारी, तेरी, पसरी, पुजारी, फलारी, भकारी, मितेरी, मुखारी, मेरी, सरी, सत्तरी, सिँगौरी, हेरी आदि ।
- ४.१३.३ तद्भव शब्दमा संयुक्त व्यञ्जनात्मक 'रि र री'- पक्रिनु, पग्रिनु, फक्रिनु, फुस्रियो, वज्रियो, सप्रियो, सिङ्ग्रिङ्ग, भुप्री, भुप्री, धिप्री, फिक्री, विक्री, लुप्री, सिक््री आदि ।
- ४.१३.४ 'रि-री' प्रयोग हुने केही आगन्तुक शब्दहरू - डायरी, रिड, रिजर्भ, रिजल्ट, टिर, रिटायर, रिपोट, रिभल्भर, रिम, रिहर्सल, सरी, रिकाव, रिवाज, रिकापी, रिहा, रिहाइ, सवारी, सायरी, सिफारिस, रिक्सा, रिक्सावाल आदि ।
- ४.१३.५ आगन्तुक शब्दमा संयुक्त व्यञ्जनात्मक 'रि र री' - क्रिकेट, क्रिटिकल, क्रिटिसिज्म, क्रिम, क्रिमिनल, क्रिस्चियन, क्रिस्तान, ग्रिल, ट्रिप, ब्रिटिस, ब्रिटानी, ब्रिफकेस, साइग्लला, डिग्री, फ्री, सिक््री आदि ।
- ४.१३.६ निम्नलिखित शब्दमा 'ऋ' लेखिन्छ । जस्तै: ऋक्, ऋग्वेद, ऋषि, ऋतु, ऋण, ऋषि, ऋचा, ऋकार, कृति, कृषि, कृतज्ञ, गृह, घृत, घृणा, भृकुटी, मृत, मृग, कृष्ण, तृण, नैर्ऋत्य, वृत्ति आदि । तत्सम शब्दमा मात्र 'ऋ' को प्रयोग हुन्छ ।

४.१४ क्ष, क्षे, क्ष्य र छ, छे, छ्य को प्रयोग सम्बन्धी नियम

- ४.१४.१ 'क्ष', 'क्षे', 'क्ष्य' तथा 'छ', 'छे', 'छ्य' को उच्चारण उस्तै-उस्तै सुनिन्छ । त्यसैले यी वर्णहरूको प्रयोगमा गल्ती हुन जाने सम्भावना हुन्छ । 'क्ष', 'क्षे' र 'क्ष्य' को प्रयोग तत्सम नेपाली शब्दमा मात्र हुन्छ । तद्भव र आगन्तुक नेपाली शब्दमा उच्चारणअनुसार 'छ', 'छे' र 'छ्य' को प्रयोग हुन्छ भने 'क्ष' को प्रयोग तत्सम शब्दमा समेत हुन्छ ।
- ४.१४.२ निम्नलिखित शब्दमा 'क्ष' लेखिन्छ । जस्तै: रक्षा, अध्यक्ष, लक्ष्य, नक्षत्र, पक्ष, प्रतीक्षा, क्षण, अक्षता, शिक्षा, शिक्षक, कक्षा, क्षय, मोक्ष, पक्षघात, परीक्षा, क्षत्रिय, क्षेत्रीय, प्रक्षेप, आक्षेप, क्षेप्यास्त्र, विक्षेप, क्षेम, अक्षर, कक्षा, क्षितिज, चक्षु आदि । तत्सम शब्दमा मात्र 'क्ष' को प्रयोग भएको पाइन्छ ।

४.१४.३ 'छ', 'छे' र 'छ्य' प्रयोग हुने प्रयोग हुने केही तद्भव शब्दहरू - छकाल, छकावट, छकिनु, छक्क, छक्का, छक्याउनु, छँटाइ, छँटाउनु, छँटाहा, छँटुवा, छचल्किनु, छटक्क, छटनी, छटपटी, छडी, छड्कनु, छड्के, छत्तीस, छनक, छनुवा, छपनी, छपाइ, छपाछप, छपन्न, छर्कनु, छर्को, छरछिमेक, छरूवा, छर्ना, छलाइ, छल्नु, छेक, छेकारो, छेकुवा, छेको, छेक्नु, छेड्नु, छेपारी, छेपारो, छेमा, छेर, छेराइ, छेरूवा, छेलो, छेस्को, नछेत्र, वछेडो, ओछ्यान, छ्या, छ्याप्प, छ्याप्नु, छ्याप्पछ्याप्प, छ्याप्छ्याप्ती, छ्यालब्याल, छ्यासछुस, छ्यासछ्यास्ती, छ्युँ, पछ्याउनु, विछ्याउनु आदि ।

४.१४.४ 'छ' र 'छ्य' प्रयोग हुने केही आगन्तुक शब्दहरू - छकुबन्जार, छकुबन्जारी, छ्याली, छ्वाइँफ्वाइँ, छ्वाली आदि ।

परिशिष्ट - १

(भाग २ को १.३ संग सम्बन्धित)

स्वर, व्यञ्जन र अङ्क

स्वर

अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ ऌ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः

व्यञ्जन

क, ख, ग, घ, ङ, च, छ, ज, झ, ञ, ट, ठ, ड, ढ, ण, त, थ, द, ध, न, प, फ, ब, भ, म, य, र, ल,
व, श, ष, स, ह, क्ष, त्र, ज्ञ

अंक

१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, ३०, ४०, ५०,
६०, ७०, ८०, ९०, १००

अंक (अक्षरमा)

यस सम्बन्धी विवरण परिशिष्ट - १६ मा उल्लेख गरिएको छ ।

परिशिष्ट-२

(भाग २ को २.१.१५ सँग सम्बन्धित)

लामा र छोटा शब्द

लामा शब्द

दुरूत्साहन (गर्नु)

खरखिचोला

धनसंपत्ति

उपद्रव

ठट्टामस्करी

खतबात

फिहरिस्त

लाजसरम

चिठीपत्र

चेलाचपेटा

दररेट

छोटा शब्द

उक्साउनु

खिचोला

संपत्ति

उपद्रो

ठट्टा

खत वा बात

विवरण

लाज

पत्र

चेला

दर

परिशिष्ट ३

(भाग २ को २.१.१६ सँग सम्बन्धित)

अरबी फारसी शब्द र नेपालीकरण सूची

<u>अरबी/फारसी शब्द</u>		<u>नेपाली शब्द</u>
अंजाम	-	परिणाम
अदद	-	अङ्क
अदालत	-	न्यायालय
ओहदा	-	पद
हाकिम	-	पदाधिकारी
दीवानी	-	देवानी
मातहत	-	अधिनस्थ
अमन	-	शान्ति
अर्जी	-	निवेदन
अब्बल	-	प्रथम, पहिला, प्रथम श्रेणी
असामी, आसमी	-	ऋणी
अहम	-	महत्वपूर्ण, आवश्यक
आइन्द	-	आगामी, भविष्यमा
आइन	-	ऐन, संविधान
अतिश	-	आगो
आदी	-	अभ्यस्त
आम	-	साधारण
आवरागर्दी	-	गुण्डागर्दी
इंक्लाव	-	परिवर्तन, क्रान्ति
इन्साफ	-	न्याय
इख्तियार (अख्तियार)	-	अधिकार, शक्ति
इजलास	-	न्यायासन
इजाजत	-	अनुमति पत्र
इत्तिलानाम	-	सूचना (इतलानामा)
इन्कार	-	अस्वीकार
इरादा	-	आसय

इल्जाम	-	आरोप, अभियोग
कारवाई	-	कारबाही
कौंसिल	-	परिषद्
इस्तिहार	-	विज्ञापन, सूचना
उक्साउन	-	उक्साउनु
उम्मीवार	-	उमेदवार
ओहदा:	-	ओहदा, पद
औकात	-	शक्ति, सामर्थ्य
कबुलियत	-	स्वीकार पत्र, स्वीकृति पत्र
कर्ज	-	कर्जा, ऋण
करार	-	करार
करीब	-	निकट, लगभग
कायम	-	स्थिर, स्थित, स्थापित
काइम मुकाम	-	कायम मुकायम
कागजी	-	लिखित, लिखत
कानून	-	कानून
कानूनन	-	वैध, कानून अनुसारको
काविल	-	योग्य
सजा	-	सजाय, दण्ड
किताब	-	पुस्तक
कैद	-	कैद, कारावास
कुसुर	-	कसूर, अपराध, दोष
कैफियत	-	स्थिति, टिप्पणी, कैफियत
खजानची	-	खजाञ्ची, कोषाध्यक्ष
खता (खत)	-	अपराध
खतम (खतम)	-	समाप्त
खलल	-	विध्न, बाधा, अवरोध
खातिर	-	आदर, सत्कार
खारिज	-	खारेज, निरस्त
खास	-	विशेष

खिलाप	-	विरूद्ध
गलतफहमी	-	भ्रम
गलत	-	अशुद्ध, बेठीक
गवाह	-	साक्षी
गिरफ्तार	-	पक्रनु
गुजारः	-	निर्वाह
गैर	-	दोस्रो, पराया, भिन्न (विपरीत)
गैरहाजिर	-	अनुपस्थित
गोला बारूद	-	गोला बारूद
चश्मदीद	-	प्रत्यक्षदर्शी, आफ्नै आँखाले देखेको
जंग	-	युद्ध
जब्ली	-	जफत
जमानत	-	जमानत प्रतिभूति
कर्ज	-	उधारो
जराअत (जिराअत)	-	कृषि, खेति (जिरायत)
जवाव	-	जवाफ, उत्तर
जाइज	-	जायज, उपयुक्त, ठिक
जात	-	जाति, वंश
जायदाद	-	जायदात, सम्पत्ति
जारी	-	प्रचलित
जालसाजी	-	जालसाजी
जाहिर	-	जाहेर, प्रकट, स्पष्ट
जिक्र	-	जिकिर, चर्चा, उल्लेख
जिम्मेदारी	-	बाध्यता
जिरह	-	जिरह, प्रतिपरीक्षण
जिराअत	-	जिरायत, कृषि खेति
डाक	-	हुलाक
तकसीर	-	दोष, अपराध
तजबिज	-	-बिचार, निर्णय, निश्चय, निश्कर्ष, प्रस्ताव, स्वविवेक
तनखाह	-	तनखा, तलब, वेतन

तनाव	-	विवाद, भगडा
तफसील	-	तपसिल, विवरण
तमस्सुक	-	तमसुक, ऋणपत्र
तर्जुमः (तर्जुमा)	-	तर्जुमा
तलब	-	वेतन
तहवील	-	तहवील
तहसील	-	तहसील, असूली
ताकि	-	जसबाट कि
तादाद	-	संख्या, गणना
तामील	-	तामेल, निस्पादन, पालन
तारीफ	-	प्रसंशा
तालीम	-	शिक्षा, तालीम
तिजारत	-	व्यापार (तेजारथ)
थाना	-	ठाना
दखल	-	कब्जा, अधिकार, प्रवेश
दफा (दफ्अः)	-	दफा
दरख्यास्त (दर्खास्तः)	-	निवेदन, आवेदन
दलील	-	तर्क, प्रमाण
दस्तखत	-	हस्ताक्षर
दस्तावेज	-	लिखत
दस्तुर (व्यवहार प्रथा परिपाटी)	-	शुल्क, तर्क
दाखिल	-	प्रवेश
दाखिल-खारिज	-	दाखिल खारेज, नामान्तरण, नाम परिवर्तन
दायर (दाइर)	-	दायर, प्रस्तुत
दावा	-	दावी
दुश्मनी	-	शत्रुता
दुरूस्ती	-	दरूस्त गर्नु, ठीक गर्नु, संशोधन गर्नु
दोयम	-	द्वितीय, दोस्रो
नकबजनी	-	घर फोडेर गर्ने
नकल	-	नक्कल, प्रतिलिपि

नक्शा	-	नक्शा, मानचित्र, मूचित्र
नजर अन्दाज	-	उपेक्षा गर्नु, ध्यान नदिनु
नजरबन्द	-	विरोध, बन्देज लगाउनु
नजीर	-	नजीर, पूर्व दृष्टान्त, पूर्व निर्णय
नस्ल	-	वंश, सन्तान, सन्तति
नाइब (नायब)	-	नायब, उप
नावालिग	-	अवयस्क, कानूनी उमेर नपुगेको
नामन्जुर	-	अस्वीकृत
नालिश	-	नालेश, नालिश, उजूर, फिराद, अभियोग, दावा
निकासी	-	निकासी
निगरानी	-	निगरानी, निरीक्षण
निशानी	-	निशान, स्मृतिचिह्न, चिह्न
नुक्सान	-	नोक्सानी, क्षति, हानि
पुश्तैनी	-	कैयौ पिंढि, पूर्वज, वंशपरम्परा
पेश	-	प्रस्तुत, पेश
पेशा	-	वृत्ति, व्यवसाय
पेशी	-	पेशी, प्रस्तुत गर्नु
पैरवी	-	पैरवी, पक्षको समर्थन
फरेव	-	छलकपट (दोष)
फर्जी	-	काल्पनिक, नक्कली
फैसला	-	निर्णय
फौजदारी	-	फौजदारी
फौजी	-	सैनिक, सेना
वन्दोवस्त	-	वन्दोवस्त
वच्चे	-	वच्चा, शिशु
वद्नियती	-	वद्नियत, दुर्भावना
वयान	-	वयान, वक्तव्य, कथन
वरखास्त	-	वरखास्त, पदच्युत
बहस	-	बहस, चर्चा, वादविवाद
बहाली	-	पुनस्थापन

वातिल	-	रद्द, शून्य, खारेज, निस्प्रभावी, वातील
वालिंग	-	वयस्क, वालिंग
विल	-	विधेयक
वीम	-	बीमा
मंजूर	-	मन्जुर, स्वीकृत, स्वीकार
मंसुवा	-	मनसुवा, इरादा, संकल्प
मजकुरः	-	पूर्वोक्त
मसौदा	-	मसौदा, मस्यौदा, प्रारूप
महसुल	-	किराया, भाडा, शुल्क
महसुस	-	अनुभव
मातहत	-	अधिनस्थ
माल	-	माल, राजस्व, अर्थ, सम्पत्ति
मालिक	-	स्वामी, मालिक
माह	-	मास, महिना
माहिर	-	कुशल, अभ्यस्त
मिनाहा	-	-मिनाहा, घटाइएको, कम गरिएको, कटौति गरिएको
मियाद (मिआद)	-	म्याद
मियादी	-	म्यादी
मीर	-	प्रधान, प्रमुख, अध्यक्ष, मुख्य
मुआफी	-	माफी, क्षमा
मुकद्दमा	-	मुद्दा, आरोप, अभियोग, दावी
मुकररः	-	नियुक्त, मुकरर
मुकाम	-	स्थान
मुजरा	-	मोजरा, कटौती, कटौती गरेको धनराशि
मुताविक	-	अनुसार
मुनाफः	-	मुनाफा, लाभ
मुनासिव	-	मुनासिव, उचित
मुल्लवी	-	मुल्लवी, स्थगित
मेहनतानः	-	पारिश्रमिक
मौजुदा	-	विद्यमान, हालको

मोहलत	-	मौका, अवसर, अवकाश
मौजुद	-	विद्यमान, उपस्थित, प्रस्तुत
यकिनन	-	निसन्देह, ठोस, अवश्य
रकम	-	धनराशि
रद्द	-	रद्द, खण्डन, निरस्त
रसद	-	रसद, खाद्य सामाग्री, सामाग्री
रसीद	-	रसीद, भपरपाइ
रहजनी	-	रहजनी (चोरीको एक प्रकार)
राजी	-	प्रशन्न, सन्तुष्ट, सहमत
राजीनामः	-	राजिनामा, सहमतिपत्र
रिवाज (रवाज)	-	रिवाज, प्रथा रूढी
रिश्वत	-	रिश्वत, घुस
रोजाना	-	प्रतिदिन
वकील	-	वकील, कानून व्यवसायी
वकालतनामः	-	वकालतनामा
वतन	-	ठेगाना
वफादारी	-	स्वामीभक्त
वसुल	-	असुल, असुल उपर, प्राप्त गर्नु
वारिस	-	वारिस, वारेस
शनाखत	-	सनाखत, पहिचान
शराव	-	शराव, मदिरा
शरीफ	-	सज्जन
शिकायत	-	उजुरी
सजा	-	दण्ड, सजाय
संगीन	-	गंभीर
सतह	-	तल, धरातल
सदर	-	मुख्य
सनद	-	सनद, प्रमाणपत्र, विगतमा जारी गरिने कानून
सफाई	-	सफाई, प्रतिवाद, स्वच्छता
सदहद	-	सरहद, सीमा

सवाल	-	प्रश्न
साविक	-	साविक, पूर्ववत
सिफारिस	-	सिफारिस
सबुत	-	प्रमाण, सबुद, सबुत
सूद	-	ब्याज, सुद
हक	-	अधिकार, हक
हद	-	सीमा
हर्जानः (हर्जाना)	-	हर्जाना, क्षति
हाजिर	-	हाजिर, उपस्थित
हाल	-	समाचार, वृत्तान्त
हालत	-	स्थिति, अवस्था, दशा
हासिल	-	हासिल, प्राप्त
हिरासत	-	हिरासत
हुजूर	-	हजूर, श्रीमान्, महोदय
हुलियः	-	हुलिया, शारीरिक, लक्षण, शारीरिक विवरण
हैसियत	-	हैसियत, स्थिति

परिशिष्ट-४

(भाग २ को २.१.१६ सँग सम्बन्धित)

आगन्तुक शब्द

नेपाली शब्द

<u>आगन्तुक शब्द</u>	<u>नेपाली शब्द</u>
एमिकस क्युरी	अदालत सहयोगी
हावी हुनु	प्रभावकारी हुनु
खिलाफमा	विरोधमा, विरुद्धमा
अपिल	पुनरावेदन
रजिस्ट्रेसन	राजिनामा/पञ्जीकरण
नम्बर	दफा
पुलिस	प्रहरी
डाइरेक्टर	निर्देशक
हायर सेकेण्डरी बोर्ड	उच्च शिक्षा परिषद
ग्रान्ट कमिसन	अनुदान आयोग
मुट कोर्ट	अभ्यास अदालत

परिशिष्ट-५

(भाग २ को २.१.१७ सँग सम्बन्धित)

कोष्ठभिन्न अंग्रेजी शब्द

- भूतप्रभावी (Retrospective)
- लिङ्ग र न्याय (Gender and Justice)
- बिजुली (Current)
- मूल उद्देश्य (Motto)
- समन्यायिक उपचार (Equitable Relief)
- कानूनको उचित प्रक्रिया (Due Process of Law)
- प्राकृतिक कानून (Natural Law)
- वयस्क शिक्षण विधि (Adult Learning Andragogy)
- खारेज (Over Rule)
- सर्वोच्च अदालत (Apex Court)
- सार्वजनिक सरोकार (Public Interest Litigation)
- संस्थापक (Promoter)
- विधिनिर्माण (Law Making)
- स्वीकारोक्ति (Admission)
- साबिती (Confession)
- गैर न्यायिक (Extra Judicial)
- जारी पुँजी (Issued Capital)
- अंकित मूल्य (Face Value)
- कम मूल्य (Discount Price)

परिशिष्ट-६

(भाग २ को २.१.१८ सँग सम्बन्धित)

रूढ भैसकेका आगन्तुक शब्द

बैंक, करेन्सी, नोट, ड्राफ्ट, पोस्टल अर्डर, चेक, ट्राभल चेक, क्रेडिट कार्ड, अटोमेटेड टेलर मेसिन, चार्ज कार्ड, डेभिड कार्ड, क्रेडिट कार्ड, सेयर, कम्पनी, डिबेन्चर, बोनस, पेट्रोल, डिजेल, डीन, कमाण्ड, मार्च, कमिसन, एजेन्ट, हायरपर्चेज, लिजिङ्ग हाउजिङ्ग, डिस्काउन्ट, म्यानेजिड, पब्लिक, प्रिमियम, डिसमिस, रिट, कोर्टफी, फुलकोट, रजिष्ट्रार आदि ।

परिशिष्ट-७

(भाग २ को २.१.२२ सँग सम्बन्धित)

लैङ्गिक तटस्थता सम्बन्धी शब्द

<u>लिङ्गबोधी शब्द</u>	<u>तटस्थ शब्द</u>
पोइल	दोस्रो विवाह
आइमाई/स्वास्नी मान्छे	महिला
विधवा	एकल महिला
शिष्यनी/शिष्या	शिष्य
छात्रा	विद्यार्थी
लेखिका	लेखक
कवयित्री	कवि
विधुर	एकल पुरुष
शिक्षिका	शिक्षक
गुरूमा	शिक्षक
विवाहिता	विवाहित
तरूण/तरूणी	युवा
केटा/केटी	किशोर
बुढो, बुढी	ज्येष्ठ नागरिक
भूमिपति	जग्गाधनी
परिचारिका	परिचर
पैत्रिक सम्पत्ति	आमाबाबुको सम्पत्ति
जाहेरवाली	जाहेरवाला
पितृक्रिया	काजकिरिया वा किरिया
भाइनाइके	नायब नाइके
वेश्यावृत्ति	देहव्यापार

परिशिष्ट-८

(भाग २ को २.१.२३ सँग सम्बन्धित)

लैङ्गिक दृष्टिले अपमानबोधक शब्दहरू

लैङ्गिक दृष्टिले अपमानबोधक शब्दहरू

लैङ्गिक दृष्टिले सम्मानबोधक शब्दहरू

पोइल

दोस्रो विवाह

विधवा

एकल महिला

विधुर

एकल पुरुष

रण्डी

देहव्यापारमा संलग्न महिला

स्वास्नी

श्रीमती, पत्नी वा भार्या

आइमाई/मान्छे

महिला

स्वास्नी/मान्छे

महिला

परिशिष्ट-९

(भाग २ को २.१.२४ सँग सम्बन्धित)

संकर शब्दहरू

मसौदाकार	(मसवद्दह+कार)
पुनर्ताजगीकरण	(पुनर्+ताजगी+करण)
जेलखाना	(जेल+खाना)
खड्गनिसाना	(खड्ग+निसाना)
चारपास	(चार+पास)
जमानीपत्र	(जमानी+पत्र)
ब्रम्हनिसाफ	(ब्रम्ह+निसाफ)
इमानधर्म	(इमान+धर्म)
कर्तव्यवाला	(कर्तव्य+वाला)
बदनियत	(बद+नियत)
कानूनतः	(कानून+तः)
करारीय	(करार+इय)
रद्दीकरण	(रद्द+ईकरण)
पुनर्दता	(पुनर्+दर्ता)
गैरन्यायिक	(गैर+न्यायिक)
नाफामूलक	(नाफा+मूलक)

परिशिष्ट-१०

(भाग २ को २.१.२५ सँग सम्बन्धित)

आफूखुसी शब्दहरू

आफूखुसी प्रयोग

गैरराजनीतिक

गैरसंवैधानिक

वेसमय

शहरोन्मुख

सही प्रयोग

अराजनीतिक

असंवैधानिक

कुसमय

नगरोन्मुख

परिशिष्ट-११

(भाग २ को २.१.२६ सँग सम्बन्धित)

अशुद्ध शब्दहरू

<u>अशुद्ध</u>	<u>शुद्ध</u>
सुपरिवेक्षण / सुपरिवेक्षक	सुपर्यवेक्षक
पुनरावलोकन	पुनरालोकन / पुनरवलोकन
अन्तर्राष्ट्रिय	अन्तरराष्ट्रिय (सं. अन्तरम् + राष्ट्रिय)
अन्तर्क्रिया	अन्तःक्रिया
चिह्न	चिह्न
उपरोक्त	उपर्युक्त
पिछडिएको	पछडिएको
अर्ध	अर्ध
राजनैतिक	राजनीतिक
औद्योगीकरण	उद्योगीकरण
प्रजातान्त्रीकरण	प्रजातन्त्रीकरण
पुनर्स्थापना	पुनःस्थापना
सर्भेक्षण	सर्वेक्षण
निरोपण	निरूपण
बाहुल्यता	बाहुल्य
धैर्यता	धैर्य
शहरोन्मुख	नगरोन्मुख
प्रकृया	प्रक्रिया
गाम्भीर्यतापूर्वक	गाम्भिरता / गाम्भिर्य

परिशिष्ट-१२

(भाग २ को २.१.२८ सँग सम्बन्धित)

आदरार्थी शब्दहरू

<u>उच्च आदरार्थी</u>	<u>आदरार्थी</u>	<u>तटस्थता</u>
ग्रहण		लिनु
नजरवक्स		हेर्नु
दर्शन		भेट
बाहुली निसाना		दस्तखत, हस्ताक्षर
जिउत्तार		खानु
भुजा		खाना
सवारी हुनु		हिड्नु
वक्स		दिनु

परिशिष्ट-१३

(भाग २ को २.१.३३ सँग सम्बन्धित)

वर्ण विन्यासमा त्रुटि

अशुद्ध तत्सम शब्दहरू

शुद्ध तत्सम शब्दहरू

रूप	रूप (अनुरूप, प्रतिरूप, स्वरूप, निरूपण)
सम्बर्धन	सम्बर्धन
बन्यजन्तु	बन्यजन्तु
प्रवर्धन	प्रवर्धन
प्रतिबन्ध	प्रतिबन्ध
त्रुटी	त्रुटि
विद्यावारिधी	विद्यावारिधि
श्रोत	स्रोत
गुरू	गुरु
प्रतिक	प्रतीक
बर्ष	वर्ष
वृद्धि	वृद्धि
संसद	संसद्
परिषद	परिषद्
यथाशिघ्र	यथाशीघ्र
राजश्व	राजस्व
प्रतिवध्द	प्रतिबध्द
यथावत	यथावत्
बिघ्न	विघ्न
उपलब्ध	उपलब्ध
शब्द	शब्द
जनजाती	जनजाति
दूर्गम	दुर्गम
सुदुर	सुदूर
स्वीकृती	स्वीकृति
ईच्छा	इच्छा

अशुद्ध तद्भव शब्द

जीउ
चलुञ्जेल
संग
ढाँचा
सधै
वढी
वासिन्दा
खेलकूद
व्यहोरा
व्यहोर्नु
वरावर
कृया
व्याज

शुद्ध तद्भव शब्द

जिउ
चलुन्जेल
सँग
ढाँचा
सधैं
बढी
वासिन्दा
खेलकुद
बेहोरा
बेहोर्नु
बराबर
किरिया
ब्याज

पदयोग सम्बन्धी त्रुटि

अशुद्ध

भएता पनि
विकास तर्फ
महिना भित्र
मिति समेत
आवश्यकतानुसार
सरकार मार्फत
शुल्क सहित

शुद्ध

भए तापनि
विकासतर्फ
महिनाभित्र
मितिसमेत
आवश्यकताअनुसार
सरकारमार्फत
शुल्कसहित

अशुद्ध आगन्तुक शब्द

अशुद्ध

वीच
वेइज्जती
वदर
वारे
वापत

शुद्ध

बीच
बेइज्जती
बदर
बारे
बापत

वेञ्च
रजिष्टर्ड
जरूरत
वारण्ट
प्राइभेट

बेन्च
रजिस्टर्ड
जरूरत
वारण्ट
प्राइवेट

परिशिष्ट-१४

(भाग २ को २.१.३५ सँग सम्बन्धित)

आगन्तुक शब्द (अरबी भाषाबाट)

पदादि ह्रस्व

<u>नेपाली लेखन</u>	<u>अरबी</u>
रिस्वत	रिसवत
रिसल्ला	रिसाल
अमिन	अमीन
जिल्ला	जिला
जिकिर	जिक्र
जिरायत	जिराअत
जिराफ	जुराफ
जुलुम	जुल्म
जिम्मा	जिम्म
जिम्मेवार	जिम्मेवार
जिनिस	जिन्स
जुनाफ	जनाब
कित्ता	कित्ता
मुताबिक	मुताबिक
मुनाफा	मुनाफ
मनासिब	मुनासिब
मुद्दा	मुद्द
मिनाहा	मिनहा
मुल्लबी	मुल्लबी
मुफ्त	मुफ्त
मिजास	मिजाज
मुनिम	मुनिम
मुलुक	मुल्क
मुस्कल	मुश्कल

मोलाहिजा
मुद्दी
मिसिल
मुआब्जा
मुन्सी
सिकायत
सिकार
सिक्का
हिस्सा
हिरासत
हुकुम
हुक्का
हुज्जत
हुलाक
हुलिया

मुलाहिजा
मुद्दी
मिसिल
मुआब्जा
मुन्शी
शिकायत
शिकार
सिक्का
हिस्स
हिरासत
हुक्म
हुक्का
हुज्जत
हुल्क
हुलिय

पदमध्य ह्रस्व

ततिम्बा
तपसिल
तहसिल
तहबिल
तल्सिड
ताकिता
तारिफ
तालिम
तालुक
तातील
तर्जुमा
तमसुक
राजिनामा
तस्विर

ततिम्म
तपसील
तहसील
तहबील
तहसील
ताकिद्
तअरीफ
तअलीम
तअल्लुक
तातील
तर्जुम
तमस्सुक
राजिनामा
तस्वीर

तहकिकात
तदारूख
जानिफकार
जिकिर
जरूर
जुलुम
अख्तियार
उजुर
कसूर
कबूल
खारेज
कानून
मनासिब
मन्सुबा
मन्जुर
महसुर
मसविदा
मसजिद
महफिल
महसुल
मुनिम
मुलुक
मुस्किल
महसुस
मौसुफ
माफिक
मामुली
मिसिल
नजिर
सहिद

तहकिकात
तदारूक
जानिबकार
जिक्र
जुरूर
जुल्म
अख्तियार
उज्र
कुसूर
कबूल
खारीज
कानून
मुनासिब
मन्सुब
मन्जूर
मशहूर
मसवद्दह
मसजीद
महफिल
महसल
मुनिम
मुल्क
मुशिकल
महसूस
मौसूफ
मुआफिक
मअमुल
मिसिल
नजीर
शहीद

सबुद
सहुलियत
साबित
साबुन
वालिंग
वारिस
वातिल
वकिल
साबिक
असुल
हैसियत
हुकुम
हजुर
हासिल

सबूत
सहूलत
साबित
साबून
वालिंग
वारिस
वातेल
वकील
साबिक
वुसुल
हैसियत
हुक्म
हुजूर
हासिल

शब्दको अन्तमा दीर्घ

तरक्की
दायरी
दाबी
जमानी
जुलुमी
जाली
अर्जी
अदालत
आसामी
ऐसी
उजुरी
काफी
मनाही
मन्जुरी
मुल्लबी

तरक्की
दायरी
दाबी
जामीन
जुल्मी
जअली
अर्जी
अदालती
असामी
ऐशी
उजुरी
काफी
मनाही
मन्जुरी
मुल्लबी

मस्करी	मस्खर+ई
मुद्दती	पुद्दती
माफी	मुआफी
मामुली	मअमूल+ई
मुन्सी	मुन्शी
नकबजनी	नकब+जनी
सही	सहीह
साबिती	साबिती
रद्दी	रद्+ई
फौजी	फौज+ई
बही	बयाज
असुली	वुसूली
हैरानी	हैरानी

फारसी भाषाबाट आएका शब्दको अन्तमा ह्रस्व

फिराद	फरियाद
जिरह	जिरह
दिवानी	दिवान+ई
निगरानी	निगरानी
बिमा	बिमा
बिमाख	बिमाख
मुकरर	मुकरर

पद मध्य ह्रस्व

तारिख	तारीख
ताजुफ	ताजुब
तन्दुरूस्त	तन्दुरूस्त
हासिल	हासिल
तकिया	तकिय
तहकिकात	तहकिकात
जमिन	जमीन
जोखिम	जखम

जरिवाना
जन्जिर
जागिर
दाखिल
जस्तुर
बमोजिम
बर्खिलाफ
मजुरी
सर्जमिन
वाहियात
खारिज

जुर्मान
जन्जीर
जागीर
दाखील
दस्तूर
बमोजिम
बर्खिलाफ
मजदुरी
सर्जमीन
वाहियात
खारीज

पदान्त दीर्घ

तरकारी
देवानी
ऐलानी
जमिनी
दर्जी
दर्ज्यानी
खान्नी
निगरानी
मजुरी
सर्दी

तरकारी
दिवान+ई
ऐलानी
जमीनी
दर्जी
दर्ज्यानी
खान्नी
निगरानी
मजदुरी
सर्दी

सबैमा पातलो स

साह
दस्तखत
दस्तुर
बकस
सर्जमिन
सरहद
सर्दी

शाह
दस्तखत
दस्तूर
बख्श
सर्जमीन
सरहद
सर्दी

सलगम	सलगम
सरकार	सरकार
सुरूवाल	सलवार
सवाल	सवाल
सामान	सामान
होस	होश
खायस	ख्वाहिस
फेहरिस्त	फहरिस्त
पेसा	पेशा
सहर	शहर
सरम	शर्म
स्याहा	सियाह
चेस्ता	शरिस्त
सवार	सवार

अरबी भाषाबाट आएका शब्दमा पातलो स

मसौदा	मसवद्दह
महसुल	महसल
मिसिल	मिसिल
मुन्सी	मुन्सी
तल्सिड	तहसील
तपसिल	तपसील
तमसुक	तमस्सुक
तमासा	तमाशा
आसामी	असामी
असर	असर
ऐस	ऐश
कसूर	कुसूर
मनासिब	मुनासिब
मन्सुबा	मन्सुव
महसुर	महशुर

मसाल	मसालेह
मसविदा	मसवद्दह
मस्करी	मस्खर
नक्सा	नक्शा
नोक्सान	नुक्शान
सहिद	शहीद
सबुद	सबूत
सफाइ	सफाइ
सफेद	सफेद
सफर	सफर
सरम	शर्म
सलाम	सलाम
सहुलियत	सहूलत
साबित	साबित
साबुन	साबुन
सामेल	शामेल
साहेब	सहिबा
सिकायत	शिकायत
सिकार	शिकार
सिलसिला	सिलसिला
सिक्का	सिक्का
सराफ	सर्राफ
सराब	शराब
फसाद	फसाद
फसल	फस्ल
फैसला	फैस्ल
बहस	बहस
वारिस	वारिस
वासलात	वासिलात
वास्ता	वासित

असुल
हैसियत
हिस्सा
हिरासत
हसिल

उसूल
हैसियत
हिस्स
हिरासत
हासिल

परिशिष्ट-१५

(भाग २ को २.१.३७ सँग सम्बन्धित)

केही कानूनी टुक्काहरू

मुख मिल्नु,	लगत काट्नु
पर्चा खडा गर्नु,	किनारा गर्नु
टक मार्नु	कुरा फोर्नु
खत खाप्नु	लगत कस्नु
बात लाग्नु	कर्तव्य गर्नु
मानु छुट्टिनु	मानु जोरिनु
मतलबमा पस्नु,	हात हाल्नु
	पोल्नु (एक पदीय)

परिशिष्ट-१६

(भाग २ को २.१.३९ संग सम्बन्धित)

सङ्ख्यावाची शब्दहरू

एक, दुई, तीन, चार, पाँच, छ, सात, आठ, नौ, दस, एघार, बाह्र, तेह्र, चौध, पन्ध्र, सोह्र, सत्र, अठार, उन्नाइस, बीस, एक्काइस, बाइस, तेइस, चौबीस, पच्चीस, छब्बीस, सत्ताइस, अठ्ठाइस, उनन्तीस, तीस, एकतीस, बत्तीस, तेत्तीस, चौतीस, पैतीस, छत्तीस, सैंतीस, अठतीस, उनन्चालीस, चालीस, एकचालीस, बयालीस, त्रिचालीस, चवालीस, पैतालीस, छयालीस, सतचालीस, अठचालीस, उनन्चास, पचास, एकाउन्न, बाउन्न, त्रिपन्न, चउन्न, पचपन्न, छपन्न, सन्ताउन्न, अन्ठाउन्न, उनन्साठी, साठी, एकसट्ठी, बयसट्ठी, त्रिसट्ठी, चौसट्ठी, पैसट्ठी, छयसट्ठी, सतसट्ठी, अठसट्ठी, उनन्सत्तरी, सत्तरी, एकहत्तर, बहत्तर, त्रिहत्तर, चौहत्तर, पचहत्तर, छयहत्तर, सतहत्तर, अठहत्तर, उनासी, असी, एकासी, बयासी, त्रियासी, चौरासी, पचासी, छयासी, सतासी, अठासी, उनानब्बे, नब्बे, एकानब्बे, बयानब्बे, त्रियानब्बे, चौरानब्बे, पन्चानब्बे, छयानब्बे, सन्तानब्बे, अन्ठानब्बे, उनान्सय, सय ।

परिशिष्ट-१७

(भाग २ को २.१.४० सँग सम्बन्धित)

महिनाको उल्लेख

वैशाख, जेठ, असार, साउन, भदौ, असोज, कात्तिक, मंसिर, पुस, माघ, फागुन, चैत ।

परिशिष्ट-१८

(भाग २ को ४.१.१ सँग सम्बन्धित)

शब्दको शुरूमा दीर्घ हुने

ऊन (ऊर्ण)	तीखो (तीक्ष्ण)	कपूर (कर्पूर)
तीतो (तीक्त)	मीत (मित्र)	कपूत (कुपुत्र)
दूध (दुग्ध)	रूखो (रूक्ष)	पूरा (पूर्ण)
बूढो (वृद्ध)	रूख (वृक्ष)	फूल (फुल्ल)
बीच (बिच्च प्रा.)	ठीक (स्थित)	सीप (शिल्प)
सूत (सूत्र)	ठूलो (स्थूल)	

परिशिष्ट-१९

(भाग २ को ४.१.२ संग सम्बन्धित)

शब्दको शुरूमा ह्रस्व हुने

निलो (नील), कियो (कीट), घिन (घृणा), किलो (कील), खिल, जिउ (जीव), गहिरो (गम्भीर), चिसो (शीत), विउ (बीज), धुलो (धूलि), धुवाँ (धूम), सुरो (शूर), मिठो (मिष्ठ), मुत (मूत्र), भिख (भिक्षा), चुन (चूर्ण), मुसो (मूषक), पिर (पीडा), पियो (पीडक), मुला (मूल), खिर (क्षीर) आदि ।

चिनारी, चिरो, छिपा, जिताउरी, उकाली, उठ्ती, चुक्ती, छुट्टी, दुधेरो, धुपौरो, धुर्त्याइँ, तिलौरी, दियालो आदि । यस्तै अव्युत्पन्न अथवा मूल नेपाली नाम शब्दका अगाडि रहेका 'इ-उ' ह्रस्व लेखिन्छन्; जस्तै - कियो, किसान, गिजा, घिउ, चिउरा, छिमेक, जिब्रो, भिक्रो, भिँजो, उनिउँ, उल्का, उल्था, कुखुरो, कुम, कुम्लो, कुकुच्चा, मुजुर, मुटु आदि ।